

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
PARA VE BANKA PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE VERGİ
KANUNLARININ KÂRLILIK ÜZERİNE ETKİLERİ**

Erdinç ULU

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Aylin ABUG DUYGULU

2009

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Türk Bankacılık Sektöründe Vergi Kanunlarının Kârlılık Üzerine Etkileri**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

TARİH

...../...../2009

ERDİNÇ ULU

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Erdinç ULU
Anabilim Dalı : İktisat
Programı : Para ve Banka
Tez Konusu : Türk Bankacılık Sektöründe Vergi Kanunlarının
Kârlılık Üzerine Etkileri
Sınav Tarihi ve Saati :..../.../..... :.....:.....

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliği'nin 18. maddesi gereğince yüksek lisans tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI OLDUĞUNA	O	OY BİRLİĞİ	O
DÜZELTİLMESİNE	O*	OY ÇOKLUĞU	O
REDDİNE	O**		

ile karar verilmiştir.

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. O***
Öğrenci sınava gelmemiştir. O**

- * Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Tez burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fulbright vb.) aday olabilir.	Evet O
Tez mevcut hali ile basılabilir.	O
Tez gözden geçirildikten sonra basılabilir.	O
Tezin basımı gerekliliği yoktur.	O

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Türk Bankacılık Sektöründe Vergi Kanunlarının Kârlılık Üzerine Etkileri

Erdoğan ULU

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İktisat Anabilim Dalı

Para ve Banka Programı

Bankacılık Sektörünün finansal piyasalarda aracılık fonksiyonları en etkin bir biçimde yerine getirebilmelerinde kârlı çalışmalarının önemi büyüktür. Güçlü bir özsermayeye sahip olan bankalarda kârlılık oranı daha yüksek olmaktadır. Günümüzde bankacılık sektörünün sermaye yeterlilik oranının standartlara uygun bir şekilde yüksek değerlerde çıkması, bankaların sermayelerini iç ve dış risklere karşı korumaktadır. Banka kârlılıklarının yüksek çıkmasında ve mevduat sahipleri açısından bir güvence unsuru olmada, yüksek sermaye oranlarının önemi büyüktür.

Banka kârlılıklarını etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Çalışmamızda banka kârlılığı, kârlılığı etkileyen temel faktörler ve bankacılık sektörünün yapısı ele alınarak açıklandıktan sonra mali sistem içinde önemli bir konumda bulunan bankacılık sektörünün, aynı zamanda kamu maliyesi içinde vergilerin toplanması bakımından üstlendikleri aracılık fonksiyonları, sorumlulukları ve vergi kanunları karşısındaki durumları açıklanmaya çalışılmıştır. Mali sistem içinde önemli konumları bulunan bankalarımızın, devletin vergi hâsılatı açısından güvenli olarak gördüğü kurumlar olmaları bakımından ulusal ekonomi içinde kanunlarla getirilecek düzenlemelerle teşvik edilmeleri ve işlemlerinin en düşük maliyetler altında sürdürülmesi gerekmektedir. Böylelikle daha yüksek kârlar altında çalışacak olan bankalar, ekonomide fon birikiminin artmasına ve ekonomik büyümenin hız kazanmasına katkı sağlamış olacaklardır.

Çalışmamızın uygulama kısmında, mevduat bankaların ödedikleri vergilerin kârlılıkları üzerine etkileri, koentegrasyon ve nedensellik analizleri ile araştırılmıştır. Uygulama sonucunda, vergiler ile kârlılık değişkenleri arasında uzun dönem bir ilişki saptanmış, kârlılıkta meydana gelen değişikliklerin nedeninin vergiler olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Banka Kârlılık, Kârlılık, Bankaların Vergilendirilmesi, Banka ve Vergi.

ABSTRACT

Master Thesis

The Effects on Bank Profitability Laws of Tax in Banking Sector

Erdoğan ULU

Dokuz Eylül University

Institute of Social Sciences

Department of Economics

Money and Banking Programme

Banking sector's working at a profit has a significant importance in carrying out the mediation functions in financial markets effectively. Profitableness rate is higher in banks having powerful capitals. Currently, the banking sector's capital capacity rate's appearing in high value consistent with standards protect the bank's capitals from internal and external risks. The importance of high capital rates is inevitable at bank profitableness appearing in high value and become an assurance element for deposit owners.

There are many factors affecting bank's profitableness. In this study, after explaining the bank profitableness, main factors that affect profitableness and the structure of banking system; banking sector which keeps an important position in financial system and at the same time their mediation functions in terms of collecting the taxes in public finance, their responsibility in taxation and their situation in tax laws are tried to be explained. Banks, as they have an important position in financial system and are seen as reliable institutions by the government regarding tax proceed, have to be promoted in national economy with regulations of laws, and their procedures have to be maintained with the lowest costs. Thus, banks working at higher profits will cause a rise in fund accumulation in economy and an acceleration of economic growth.

In the application part of our study, the effects on their profitableness that paying taxes of deposit banks is searched by using cointegration and causality analyses. With the result of application, it is determined that, there is a

long term relationship between taxes and profitability; also taxes are the reasons for the changes of being appeared profitability.

Keywords: Bank Profitability, Profitability, Tax of Banks, Banks and Tax.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
YEMİN METNİ	..ii
TUTANAK.....	..iii
ÖZET	..iv
ABSTRACT	..vi
İÇİNDEKİLER	..viii
KISALTMALAR	..xv
TABLolar LİSTESİ.....	..xvi
ŞEKİLLER LİSTESİ	..xvii
GRAFİKLER LİSTESİ.....	..xviii
 GİRİŞ.....	 ..1

BİRİNCİ BÖLÜM

BANKACILIK SEKTÖRÜNDE KÂRLILIK VE TÜRKİYE'DE BANKACILIĞIN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

1.1. BANKACILIK SEKTÖRÜNDE KÂRLILIK	4
1.1.1. Kârlılık	4
1.1.2. Kârlılıkla İlişkili Kavramlar	5
1.1.2.1. Verimlilik	6
1.1.2.2. Etkinlik	7
1.1.3. Kârlılık Türleri	8
1.1.3.1. Özsermaye Kârlılığı (Mali Kârlılık).....	8
1.1.3.2. Ekonomik Kârlılık.....	10
1.1.3.3. İş Hacmi Kârlılığı.....	11
1.1.3.4. Kârlılık Türleri Arasındaki İlişkiler	12

1.1.3.4.1. İş Hacmi Kârlılığı ile Özsermaye Kârlılığı İlişkisi	12
1.1.3.4.2. Özsermaye Kârlılığı ile Ekonomik Kârlılık İlişkisi	13
1.1.4. Banka İşletmeciliği (İşletme Olarak Banka)	13
1.2. TÜRKİYE’DE BANKACILIĞIN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ	15
1.2.1. Cumhuriyet Öncesi Yaşanan Gelişmeler	15
1.2.2. Cumhuriyet Dönemi ve Sonrası Gelişmeler	17
1.2.2.1. Ulusal Bankalar Dönemi (Kamu Bankaları Dönemi:1923-1944)	18
1.2.2.2. Özel Bankaların Geliştiği Dönem (1945-1960)	20
1.2.2.3. Planlı Dönem Bankacılığı (1961-1980)	21
1.2.2.4. 1980 Sonrası Liberal Dönem	23
1.2.3. 2000’li Yıllarda Türk Bankacılığı (Yeniden Yapılandırma Dönemi)..	27

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN YAPISI, ÖNEMİ, KÂRLILIK GÖSTERGELERİ, BANKA MALİYETLERİ VE KÂRLILIĞA ETKİ EDEN FAKTÖRLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN YAPISI	29
2.1.1. Türk Bankacılık Sektörünün Genel Yapısı	29
2.1.2. Türk Bankacılık Sektörünün Piyasa Yapısının Analizi	32
2.1.3. Bankaların Gelir-Gider Yapısı (Kârlılık Analizi)	33
2.1.3.1. Giderler	33
2.1.3.1.1. Personel Giderleri	34
2.1.3.1.2. Faiz ve Komisyon Giderleri	34
2.1.3.1.3. Vergi ve Harçlar	34
2.1.3.1.4. Amortisman ve Karşılıklar	34
2.1.3.1.5. Diğer Giderler	35
2.1.3.2. Gelirler	35
2.1.3.2.1. Alınan Faiz ve Komisyonlar	35

2.1.3.2.2. Tahvil Gelirleri.....	35
2.1.3.2.3. İştirak Gelirleri.....	35
2.1.3.2.4. Banka Hizmetleri Karşılığında Sağlanan Gelirler.....	36
2.1.3.2.5. Kambiyo Gelirleri	36
2.1.3.2.6. Diğer Gelirler	36
2.1.4. Türk Bankacılık Sektörünün Yeniden Yapılandırılması ile Sektörün Değişen Yapısı	41
2.1.4.1. Yeniden Yapılandırmada Yapılması Gerekenler	44
2.1.5. Türk Bankacılık Sektörünün Hukuki Yapısı.....	47
2.1.6. Türk Bankacılık Sektörünün Sermaye Yapısı.....	48
2.1.6.1. Sermaye Yapısının Tanımı.....	48
2.1.6.2. Sermaye Yapısının Unsurları	48
2.1.6.2.1. Özsermaye (Özkaynaklar).....	48
2.1.6.2.1.1. Sermaye.....	49
2.1.6.2.1.2. Yedek Akçeler.....	50
2.1.6.2.2. Yabancı Sermaye	51
2.1.6.2.2.1. Kısa Vadeli Yabancı Sermaye	51
2.1.6.2.2.2. Orta ve Uzun Vadeli Yabancı Sermaye.....	52
2.2. BANKALARIN MALİ SİSTEM VE ULUSAL EKONOMİ İÇİNDEKİ ÖNEMİ.....	52
2.3. BANKA KÂRLILIĞI İLE İLİŞKİLİ TEMEL GÖSTERGELER.....	53
2.3.1. Özsermaye-Kârlılık İlişkisi	54
2.3.2. Aktif-Kârlılık İlişkisi.....	57
2.3.3. Sermaye Yeterliliği-Kârlılık İlişkisi.....	59
2.3.4. Krediler-Kârlılık İlişkisi.....	62
2.3.5. Müşteri Memnuniyeti-Kârlılık İlişkisi	66
2.4. BANKALARDA MALİYETLER VE BANKA KÂRLILIĞINA ETKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	67
2.4.1. Maliyet Kavramı	67
2.4.2. Bankaların Maliyetleme Türleri.....	69

2.4.3. Bankaların Kaynak Maliyetleri	70
2.4.3.1. Özkaynakların Maliyeti.....	72
2.4.3.2. Mevduatların Maliyeti.....	73
2.4.3.3. İnterbank Piyasalarından Sağlanan Kredi Maliyeti.....	76
2.4.3.4. Reeskont Kredileri Maliyeti.....	77
2.4.4. Enflasyon Maliyeti	78
2.4.4.1. Enflasyonun Net Kâr Marjı Üzerindeki Etkisi.....	78
2.4.4.2. Enflasyon, Kredi Riski ve Kârlılık Arasındaki İlişki.....	80
2.4.4.3. Enflasyon, Faiz Dışı Giderler ve Kârlılık Arasındaki İlişki..	81
2.4.4.4. Enflasyon, Likidite ve Kârlılık Arasındaki İlişki.....	82
2.4.4.5. Enflasyon, Sermaye Yeterliliği ve Kârlılık Arasındaki İlişki	84
2.5. YERLİ VE YABANCI BANKALARIN KÂRLILIK ÜZERİNE ETKİLERİ	86
2.6. KÂRLILIĞA ETKİ EDEN DİĞER UNSURLAR	88

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN VERGİ KANUNLARI KARŞISINDAKİ DURUMU

3.1. KURUMLAR VERGİSİ YÖNÜNDEN DEĞERLENDİRME	92
3.1.1. Kurumlar Vergisinin Konusu ve Mükellefleri	92
3.1.2. Bankaların Kurumlar Vergisi Mükellefi Olma Gerekçesi	94
3.1.3. Bankalara Tanınan Muafiyet ve İstisnalar	95
3.1.3.1. Yurtiçi İştirak Kazançları İstisnası.....	96
3.1.3.2. Yurtdışı İştirak Kazançları İstisnası	97
3.1.3.3. Emisyon Prim Kazanç İstisnası.....	98
3.1.3.4. Türkiye’de Kurulu Fonlar ile Yatırım Ortaklıklarının Kazançlarına İlişkin İstisna	99

3.1.3.5. Taşınmazlar ve İştirak Hisseleri ile Kurucu Senetleri, İntifa Senetleri ve Rüçhan Hakları Satış Kazanç İstisnası ile Bankalara veya TMSF'ye Borçlu Durumda Olan Kurumlar ile Bankalara Tanınan İstisna	100
3.1.4. Devir ve Birleşme Halinde Vergilendirme	102
3.1.5. Safi Kurum Kazancı ve Kurumlar Vergisi Matrahı	105
3.1.6. Safi Kurum Kazancının Tespitinde İndirilecek Giderler	105
3.1.6.1. 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanununa Göre İndirilecek Giderler	105
3.1.6.2. 5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanununa Göre İndirilecek Giderler	107
3.1.6.3. 5411 Sayılı Bankalar Kanununa Göre İndirilecek Giderler	111
3.1.7. Safi Kurum Kazancının Tespitinde İndirilemeyecek Giderler.....	111
3.1.7.1. 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanununa Göre İndirilemeyecek Giderler	112
3.1.7.2. 5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanununa Göre İndirilemeyecek Giderler	113
3.1.8. Kurumlar Vergisinin Beyanı, Tarhı ve Ödenmesi	119
3.1.9. Yıl İçinde Ödenen Geçici Vergiler ve Bankaların Geçici Vergi Sorumlulukları	120
3.2. VERGİ KESİNTİSİ YÖNÜNDEN DEĞERLENDİRME.....	121
3.2.1. Vergi Kesenlerin Sorumluluğu	121
3.2.2. Bankaların Gelir Vergisi Kanununa Göre Yapacakları Kesinti.....	122
3.2.3. Gelir Vergisi Kanunundaki Geçici 67. Madde Hükmü İle Yapılan Kesinti	126
3.2.3.1. Geçici 67. Madde Kapsamında 257 ve 258 Seri No'lu Gelir Vergisi Genel Tebliğinde Yapılan Açıklamalar.....	128
3.2.4. Bankaların Kurumlar Vergisi Kanununa Göre Yapacakları Kesinti..	130
3.2.5. Bankaların Veraset ve İntikal Vergisi Kanununa Göre Yapacakları Kesinti	131
3.2.6. Kamu Kaynak Destekleme Fonu (KKDF) Kesintisi.....	131

3.2.7. 5811 Sayılı Kanun Kapsamında Yapılacak Kesinti	132
3.2.8. Tevkifat Yoluyla Kesilen Vergilerin Beyanı ve Ödenmesi	133
3.3. BANKA VE SİGORTA MUAMELELERİ VERGİSİ(BSMV) YÖNÜNDEN DEĞERLENDİRME.....	133
3.3.1. Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisinin Konusu ve Mükellefleri..	134
3.3.2. Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisinde Bankaları İlgilendiren İstisnalar	136
3.3.3. Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisinin Matrahı ve Oranı	139
3.3.4. Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisinin Beyanı ve Ödenmesi.....	140
3.3.5. Bankacılık İşlemlerinde Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi.....	141
3.3.5.1. İnterbank Bankacılık İşlemleri.....	141
3.3.5.2. Yansıtma İşlemleri	142
3.4. KATMA DEĞER VERGİSİ(KDV) YÖNÜNDEN DEĞERLENDİRME.....	142
3.4.1. Bankaların Yükümlü Olmamaları	145
3.4.2. Bankaların Finansal Kiralama İşlemlerinde Katma Değer Vergisi Sorumlulukları	146
3.5. DAMGA VERGİSİ YÖNÜNDEN DEĞERLENDİRME	147
3.5.1. Damga Vergisinin Konusu ve Mükellefleri	147
3.5.2. Damga Vergisinde Bankalara Tanınan İstisnalar.....	149
3.5.3. Damga Vergisinde Ödeme Şekilleri	152
3.5.4. Beyanname ve Ödeme Zamanları	153

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK VERGİ KANUNLARININ BANKA KÂRLILIKLARI ÜZERİNE ETKİLERİ: 1989-2007 DÖNEMİ TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

4.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI.....	157
4.2. BANKA KÂRLILIKLARI İLE İLGİLİ YAPILMIŞ ÇALIŞMA ÖRNEKLERİ.....	157
4.3. EKONOMETRİK YÖNTEM	160

4.4. İNCELEME DÖNEMİ VE VERİLERİN ANALİZİ.....	161
4.5. UYGULAMA SONUÇLARI VE BULGULAR	163
4.5.1. Modeldeki Değişkenlerin Birim Kök Testi Sonuçları	163
4.5.2. Koentegrasyon Analizi.....	168
4.5.2.1. Vergiler ile Aktif Kârlılık Değişkenleri Arasındaki Uzun Dönem İlişkisinin Belirlenmesi.....	169
4.5.2.2. Vergiler ile Özsermaye Kârlılık Değişkenleri Arasındaki Uzun Dönem İlişkisinin Belirlenmesi.....	170
4.5.2.3. Aktif Kârlılık ile Özsermaye Kârlılık Değişkenleri Arasındaki Uzun Dönem İlişkisinin Belirlenmesi.....	171
4.5.2.4. Vergiler, Aktif Kârlılık ve Özsermaye Kârlılık Değişkenleri Arasındaki Uzun Dönem İlişkisinin Belirlenmesi.....	172
4.5.3. Granger Nedensellik Testi (Hata Düzeltme Modeli)	175
4.6. ELDE EDİLEN SONUÇLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	176
 SONUÇ	 181
KAYNAKÇA	192

KISALTMALAR LİSTESİ

ADF	: Augmented Dicky-Fuller
Ar-Ge	: Araştırma Geliştirme
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BKK	: Bakanlar Kurulu Kararı
BSMV	: Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi
DVK	: Damga Vergisi Kanunu
EFT	: Elektronik Fon Transferi
GVK	: Gelir Vergisi Kanunu
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KDV	: Katma Değer Vergisi
KDVGT	: Katma Değer Vergisi Genel Tebliği
KKDF	: Kamu Kaynak Destekleme Fonu
KVK	: Kurumlar Vergisi Kanunu
PTT	: Posta Telgraf Teşkilatı
SPK	: Sermaye Piyasası Kurulu
SSK	: Sosyal Sigortalar Kurumu
TBB	: Türkiye Bankalar Birliği
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TMSF	: Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu
VUK	: Vergi Usul Kanunu

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2.1: Bankacılık Sisteminde Banka ve Şube Sayısı	30
Tablo 2.2: Bankacılık Sisteminde Çalışanlar	31
Tablo 2.3: Kamu ve Özel Sermayeli Bankaların Gelir Tabloları/Bin TL (01.01.2007-31.12.2007).....	37
Tablo 2.4: Kamu ve Özel Sermayeli Bankaların Dönem Net Kârları/Bin TL (01.01.2007-31.12.2007).....	40
Tablo 2.5: Kamu ve Özel Sermayeli Bankaların Dönem Net Kârları/Bin TL (01.01.2008-31.09.2008).....	40
Tablo 2.6: Bankaların Sermaye Yeterlilik Rasyo Sonuçları.....	50
Tablo 2.7: Kamu Sermayeli ve Özel Sermayeli Bankaların Özsermaye Kârlılık Sonuçları.....	55
Tablo 2.8: Kamu Sermayeli ve Özel Sermayeli Bankaların Aktif Kârlılık Sonuçları.....	57
Tablo 2.9: Kamu Sermayeli ve Özel Sermayeli Bankaların Ödenmiş Sermaye Kârlılık Sonuçları	60
Tablo 2.10: Kamu Sermayeli ve Özel Sermayeli Bankaların Krediler Kârlılık Sonuçları.....	63
Tablo 3.1: Türkiye'de Faaliyette Bulunan Mevduat Bankaları (23.03.2009 Tarihi İtibariyle).....	95
Tablo 3.2: Yurtdışından Kullanılan Mali Kaynaklarla İlgili Vergisel Yükler	150
Tablo 4.1: Banka Kârlılıkları İle İlgili Yapılmış Çalışma Örnekleri.....	158
Tablo 4.2: Ekonometrik Modelde Kullanılan Değişkenler	162
Tablo 4.3: ADF Birim Kök Testi Sonuçları.....	164
Tablo 4.4: Phillips-Peron Birim Kök Testi Sonuçları.....	165
Tablo 4.5: Perron Testi Sonuçları.....	165
Tablo 4.6: Granger Nedensellik Testleri (Hata Düzeltme Modeli).....	175
Tablo 4.7: Nedenselliğin Yönü.....	175

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 4.1: Mevduat Bankaları Aktif Kârlılıklarının Zamana Göre Değişimi	166
Şekil 4.2: Mevduat Bankaları Özsermaye Kârlılıklarının Zamana Göre Değişimi ...	167
Şekil 4.3: Mevduat Bankaları Vergilerin Zamana Göre Değişimi	168

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 2.1: Bankaların Özsermaye Kârlılık Grafiği	56
Grafik 2.2: Bankaların Aktif Kârlılık Grafiği	58
Grafik 2.3: Bankaların Ödenmiş Sermaye Kârlılık Grafiği	61
Grafik 2.4: Bankaların Krediler Kârlılık Grafiği	65

GİRİŞ

Türk Bankacılık Sektöründe kârlılık, bankaların performanslarının değerlendirilmesinde önemli bir gösterge olmaktadır. Kârlı çalışan bankalar hem müşteri portföylerini genişletmekte; hem de dönem kârları üzerinden ödedikleri vergilerle kamu kesimi ile olan ilişkilerini daha sağlam bir temelde sürdürmektedirler. Kârlılık performansı, bankaların piyasadaki imajları açısından önemli bir ölçüt olduğu için tasarruf sahipleri, mevduatlarını daha yüksek faiz getirisini sunan bankalarda değerlendirmek isteyecekler ve özsermayesi güçlü olan bankalarda tasarruflarını değerlendirerek risk ve getiri dengesini en optimum şekilde kurmaya çalışacaklardır. Banka müşterilerinin bu kararları vermesinde bankaların kârlı çalışmalarının yanında verimli çalışmalarının da önemi kaçınılmazdır. Çünkü verimli çalışan bankaların birim maliyetlerindeki düşmeler, banka kârlılıklarını arttırarak bankaların piyasada daha güçlü bir konumda olmalarına yol açacaktır.

Bankalar, mali sistem içindeki konumları itibariyle farklı türlerden yaptıkları bankacılık işlemleri ile finansal sisteme yön vermektedirler. Bankalar belirli maliyetler karşılığında tasarruf sahiplerinden topladıkları fonları, ekonominin ihtiyaçları doğrultusunda kredi talep edenlere kullandırarak yatırımların, istihdamın ve milli gelirin artmasına, sürdürülebilir bir ekonomik büyümeye ve ülke borçlarının daha rahat döndürülmesine katkıda bulunurlar. Ayrıca bankalar, yapmış oldukları vergi kesintileri ile ödenmesi gereken vergilerin hazineye kesintisiz intikalinden sorumlu olmakta ve bütçe gelirleri içinde önemli bir paya sahip olan vergi gelirlerinin toplanmasında yapmış oldukları aracılık fonksiyonları ile kamu maliyesi için büyük önem teşkil etmektedirler. Bankacılık sektörü üzerinden alınan vergilerin bankaların işlem maliyetleri üzerinde arttırıcı bir etki yarattığı bilinmektedir. Özellikle bankalar arasında yapılan bankacılık işlemleri üzerinden hesaplanan banka ve sigorta muameleleri vergisi bankaların daha yüksek vergi yükü taşımalarına neden olmaktadır. İşlem maliyetlerinin yükselmesi de banka kârlılıklarını uzun vadede azaltmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, bankaların ödedikleri vergilerin kârlılıklarına olan etkilerini belirlemek ve vergiler ile banka kârlılıkları arasındaki uzun dönem ilişkileri saptamaktır. Bu amaçla, Türk Bankacılık Sektöründe kârlılık boyutu ana hatlarıyla

incelenmiş, bankacılık sektörünün yapısı analiz edilmiş, banka maliyetlerinin kârlılık üzerindeki etkileri incelenmiş ve bankaların dönem kârları üzerinden ödedikleri vergilerin, aktif ve özsermaye kârlılıkları üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Banka kârlılıklarını ele alan birçok çalışma bulunmasına rağmen, makro ekonomik faktörlerden olan vergilerin, kârlılık analizi ile ilgili çalışmalara dâhil edilmediği görülmektedir. Bu bağlamda çalışmamız, banka kârlılık analizine vergileri dâhil ederek konuyu farklı bir açıdan değerlendirmiştir.

Çalışmamızın birinci bölümünde, bankacılık sektöründe kârlılık kavramı, türleri ile kârlılıkla ilişkili literatürde kullanılan kavramların tanımlarına ve aralarındaki ilişkilere yer verilmiş olup; ayrıca, işletme olarak bankaları diğer işletmelerden ayıran farklılıklar açıklanmış ve Türkiye’de bankacılığın tarihsel süreç içindeki yeri ve önemli tarihsel gelişmeler irdelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde, bankaların mali sistem ve Türkiye ekonomisi içindeki önemleri, Türk Bankacılık Sektörünün genel yapısı, piyasa yapısı, gelir gider yapısı, hukuki yapısı, sermaye yapısı ile banka kârlılıkları ile ilişkili temel göstergeler, tablolar ve rasyo analizleri ile incelenmeye çalışılmış; yeniden yapılandırma süreci ve yeniden yapılandırma sürecine geçiş aşamasında bankalarımız için yapılması gereken düzenlemeler ile ulusal ve yabancı sermayeli bankaların kârlılığa olan etkilerinin neler olduğu yorumlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca banka maliyet kavramı, türleri, bankalarda maliyet unsuru oluşturacak işlem maliyetleri ile enflasyonun bankalara maliyeti açıklanmış ve bunların dışında banka kârlılığına etki edebilecek olan diğer faktörlerin neler olduğu açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde, Türk Bankacılık Sektörünün vergi kanunları karşısındaki durumu ana başlığı altında, bankalarımızın kurumlar vergisi, banka ve sigorta muameleleri vergisi, katma değer vergisi, damga vergisi ve kesinti suretiyle ödedikleri vergiler yönünden sorumlulukları incelenmiştir.

Çalışmamızın dördüncü bölümü olan uygulama kısmında ise, mevduat bankalarının ödemiş oldukları vergilerin aktif ve özsermaye kârlılıkları üzerine olan etkileri koentegrasyon analizi ile tahmin edilmeye çalışılmış, seriler birim kök testlerine tabi tutularak durağan hale getirilerek değişkenler arasındaki uzun dönem

ilişkiler araştırılmış ve nedensellik testi ile ilişkinin y6nu belirlenerek vergilerin banka kârlılıkları 6zerindeki etkileri hakkında genel bir sonuca ulaşılmaya 6alışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BANKACILIK SEKTÖRÜNDE KÂRLILIK VE TÜRKİYE’DE BANKACILIĞIN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

Çalışmamızın birinci bölümünde bankacılık sektöründe kârlılık kavramı açıklanarak, kârlılıkla ilişkili kavramlara ve aralarındaki ilişkilere yer verilecek ve tarihsel süreç içinde Türk Bankacılık Sektörünü etkileyen gelişmeler açıklanmaya çalışılacaktır.

1.1. BANKACILIK SEKTÖRÜNDE KÂRLILIK

Bankacılık sektöründe kârlılık sektör açısından önemli bir gösterge olarak kabul edilmektedir. Kârlılık, bankanın piyasadaki konumu, uluslararası rekabet edebilme gücü ve uluslararası mali piyasalardan kaynak temin edebilme açısından önemli bir faktör olmaktadır. Ancak küresel piyasalarda yaşanan dalgalanmalar ve istikrarsızlık, kârlılığa ulaşmada ve kârlılığını sürdürebilmede bankalar için olumsuz etkenler olmakta ve bankacılık sektöründeki mali riskleri arttırmaktadır. Banka kârlılığını anlayabilmek için kârlılık kavramının açıklanması ve kârlılıkla ilişkili kavramların neler olduklarının bilinmesi gerekir.

1.1.1. Kârlılık

Kârlılık, işletmeler için kullanılan ve işletmelerin esas kuruluş amaçlarının ne olduğunu açıklayan bir kavramdır. İşletmeler kârlarını maksimum kılma çabası ile faaliyette bulunurlar. Bunun yanında topluma hizmet ve süreklilik gibi gayeleri de bulunmaktadır. Bütün bu amaçlara ulaşma ancak yüksek kârlılık ve performans ile gerçekleşebilir. Bankalar da birer hizmet işletmeleri olduklarına göre kârlılık, bankalar için de ulaşılmak istenen bir hedeftir.

Banka kârlılığı, aktiflerden elde edilen kâr ile pasiflerin maliyetleri ile yasal yükümlülükler toplamı arasındaki farktır. Bu kârlılığı içsel ve dışsal değişkenler belirler. İçsel değişkenler, banka bilançolarında ve gelir tablolarında yer alan aktif büyüklük, sermaye, risk yönetimi, menkul kıymetler ile takipteki kredilerden

oluşurken; dışsal değişkenler kamunun vergi ve harcama politikalarının bankaların performansları üzerindeki etkisini gösterir (Güngör, 2007:42).

Kârlılık, bankaların başarı göstergelerinden¹ biri sayılmaktadır. Kâr, işletmenin kazançlarının kayıplarını götürdükten sonra kalan kısmıdır. Ayrıca muhasebe biliminde kâr, gelirlerden giderlerin düşülmesi sonucu bulunan değer olarak tanımlanmaktadır. Kârlılık, gelirlerin giderleri aşması sonucu pozitif, giderlerin gelirleri aşması durumunda ise negatif değer alacaktır. Kârlılığın maksimize edilmesi için, giderler sabitken gelirlerin artırılması ya da gelirlerin giderlerden daha fazla oranda artırılması gerekir. Kâr maksimizasyonu amaçlayan her işletme, gelir ve gider yapılarını çok iyi analiz etmek durumundadır. Gelirlerle karşılaştırılacak giderler, maliyet kalemlerinden oluştuğuna göre bankaların kârlılığını incelerken maliyet yapılarını da iyi anlamak ve analiz etmek gerekir. (Patat, 1994:14-15).

Banka kârlılığı üzerine etki eden faktörler arasında; aktif, pasif yönetimi, araştırma geliştirme giderleri, pazarlama, satış ve dağıtım giderleri ile genel yönetim giderlerinden oluşan faaliyet giderleri ile bu giderler üzerindeki banka yönetiminin kontrolü, ölçek yapısı ve sektördeki yoğunlaşma durumu yer almaktadır.

Bankalar, kârlarını etkileyen faktörlerin bir kısmını kontrol edebilirlerken bir kısmını kontrol edemezler. Kontrol edebildikleri faktörler arasında faaliyet alanı, net faiz marjı, ücret ve komisyonlar, kredi kalitesi ile maliyetler yer alırken; kontrol edemedikleri faktörler arasında; piyasa faiz oranları, genel konjonktürel durum ve rekabet yapısı yer almaktadır (Akbalık, 2001:8).

1.1.2. Kârlılıkla İlişkili Kavramlar

Kârlılıkla ilişkili olarak verimlilik ve etkinlik kavramları üzerinde durulacaktır. Verimlilik kaynakların etkin kullanımı olduğuna göre, verimlilik ile etkinlik kavramları birbirlerini tamamlayan kavramlardır. Kaynakların rasyonel kullanımı sonucu sağlanacak verimlilik artışı kârlılığı da arttıracığından verimlilik ve etkinlik kavramlarının kârlılık üzerindeki etkisinin bilinmesi gerekir.

¹ Kârlılık dışında bankaların başarı göstergeleri arasında verimli çalışma, aktif kalitesi ve sermaye yeterliliği gelmektedir.

1.1.2.1. Verimlilik

Bankalar için kârlılık kadar verimlilik de önem taşımaktadır. Çünkü kârlılık kavramı açıklanırken verimliliğin de bilinmesi gerekir. Bu iki kavram birbirini bütünleyen kavramlardır. Bu bağlamda verimlilik, “Üretim sonucunda elde edilen çıktının, üretim sürecinde kullanılan girdiye oranı olup, kaynakların ne ölçüde etkin kullanıldığına ilişkin bir ölçüdür ve örgütsel performansın daha çok fiziksel ölçümüdür” şeklinde tanımlanmaktadır. Üretkenlik, verimliliğin tanımından yola çıkarak, en az girdi kullanarak en fazla çıktıyı elde etmek olarak ifade edilmektedir. Kârlılık ise üretimin satışa dönüştürülmesi halinde parasal bir durumu açıklar. Bu durumda verimliliğin, kârlılık ile üretkenliğin bileşimi olduğundan hareketle, kârlılığı da verimlilik ile üretkenliğin bileşimi olarak ifade etmek tutarlı olacaktır (Patat, 1994:26-27).

Önceden üretim sürecinde kullanılmış olan mal veya hizmetlerle bugün, önceki döneme göre daha fazla mal üretiliyor ve hizmet sunuluyorsa verimlilik artmıştır. Aynı üretimi ya da hizmeti daha az kaynak (girdi) kullanarak gerçekleştirebiliyorsak verimliliğin yine arttığını söyleyebiliriz. Bu açıklamalardan yola çıkarak verimlilik, aynı ürünü (hizmeti) daha az kaynakla elde etmek veya aynı kaynakla daha çok ürün (hizmet) sunabilmektir şeklinde tanımlanabilir.

Ekonomi biliminin gelişiminde ortaya çıkan her okul verimliliği farklı boyutlarda incelemişlerdir. Klasik iktisat okulunda verimlilik makro bazda irdelenmiş ve ülke ekonomisinin büyüme ve gelişimine olan etkileri üzerinde araştırmalar yapılmıştır. Klasiklerden sonra gelen Marjinalist okul verimliliği ölçmeye çalışmış ve ölçüm teknikleri ile geliştirmişlerdir. Modern ekonomi analizlerinde ise verimlilik hem mikro hem makro açıdan ele alınmıştır (Suiçmez, 1990:15-16).

Verimlilik, bankaların birim maliyetlerini düşürdüğü ve kârlılıklarını arttırarak sektörde rekabetçi bir yapıda olmalarını sağladığı için bankalar açısından önemli bir kavramdır. Ancak, para piyasalarının son derece esnek ve değişken bir yapısının olması ve hizmet kavramının çeşitliliği gibi sebeplerden ötürü verimliliğin ölçümü bankalar açısından zor olmaktadır.

1.1.2.2. Etkinlik

Kârlılıkla ilişki olan bir diğer kavram etkinliktir. Etkinlik, verimlilikten farklı olarak, belli bir miktar girdi ile elde edilecek maksimum çıktı miktarının, gerçekte elde edilen çıktı miktarına oranlanması ya da belli bir miktarda çıktıyı elde etmek için kullanılacak minimum girdi miktarının, o çıktıyı elde etmek için gerçekte kullanılan girdi miktarına oranlanması olarak tanımlanmaktadır (Tokatlıoğlu, 2003:211).

Etkinlik, şirketin amaca ulaşmadaki başarı derecesini gösterir. Etkinlik, teknik etkinlik, fiyat etkinliği (kaynak kullanım etkinliği) ve ölçek etkinliği olmak üzere üçe ayrılır. Bir işletmenin mevcut girdi bileşimini en etkin bir biçimde kullanarak maksimum çıktıyı üretmedeki başarısı teknik etkinlik; girdi ve çıktı fiyatlarını dikkate alarak en optimal girdi bileşimini seçmedeki başarısı fiyat etkinliği (kaynak kullanım etkinliği) ve uygun ölçekte üretim yapma başarısı ise ölçek etkinliği olarak ifade edilmektedir (Ertuğrul ve Zaim, 1996:56).

Etkinlik, bankacılık sektörü için işlevsel etkinlik (functional efficiency) ve tahsis edici etkinlik (allocative efficiency) terimleriyle açıklanabilir. İşlevsel etkinlik, bankaların tasarruf sahipleri ile yatırımcılar arasındaki köprü görevini sürdürmesi ve finansal aracılık hizmetini yerine getirmesidir. Tahsis edici etkinlik (tahsisat etkinliği) ise bankaların toplamış oldukları tasarrufları en optimal bir şekilde yatırımlara yönlendirmelerini ve kaynaklarını ne ölçüde etkin kullanabildiklerini gösterir. Tahsis edici etkinlik hükümet müdahalesi ile gerçekleştirilebilir. İkinci Dünya Savaşı sonrası Japonya hükümetinin bankalar aracılığıyla kaynakları verimli alanlara yönlendirmesi başarılı bir örnektir. Ancak az gelişmiş ülkelerde hükümet müdahalesi bile olsa kaynakların verimsiz alanlara yönlendirildiği de bir gerçektir (Aydoğan ve Çapoğlu, 1989:23).

Etkinlik, ekonominin içinde bulunduğu piyasa koşullarına göre verimlilik kavramı ile aynı anlamda kullanılabilir. Eğer ekonomide tam rekabet koşulları geçerli ise, etkinlik ve verimlilik kavramları birbirlerinin yerine kullanılabilir. Tam rekabet koşullarında etkinlik ve verimlilik, kârlılık ile ölçülür. Çünkü firmalar tam rekabet şartları altında normal kârlarda çalışırlar ve kârlılık en düşük seviyededir. Rekabet şartları gerçekleştiğinden ve bankalar kaynakları rasyonel kullandıklarından

verimli çalışmakta ve verimlilik artışı banka kârlılıklarını arttırmaktadır. Oysa bankalar, oligopolistik piyasalarda faaliyet gösterdikleri ve böyle piyasalarda kârlar, bankaların piyasa güçleri oranında belirleneceği için, bankacılık sektörü finansal aracılık işlevini etkin bir biçimde gerçekleştiremeyecektir. Sonuçta rekabetin aksamaması bankaların kârlılıklarında artış yaratsa da, bu artış verimlilik artışı sonucu olmadığından hizmet kalitesinde düşme görülecektir. Birkaç bankanın anlaşarak mevduat faiz oranlarını kendilerinin belirlemesi üzerine, finansal sistemin etkinliği azalacak ve bankacılık sektörü daha kırılgan bir yapıya bürünecektir. (Suiçmez, 1990:20).

Bankalar üzerinde yapılmış ekonometrik çalışmalar,² bankalarda etkinliğin banka büyüklüğüne bağlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca yapılan çalışmalar, kârlılık ile etkinlik kavramları arasında önemli bir pozitif ilişki olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu yüzden kârlılığı yüksek olan bankaların, yüksek etkinlik gösterdikleri ortaya konulmuştur. Bankalar hakkında ilgili kuruluşlar tarafından periyodik olarak yayınlanan raporlarda, bankalarda yüksek kârlılık rakamlarının banka müşterileri ve yatırımcılar tarafından gösterge olarak dikkate alındıkları açıklanmaktadır. Banka maliyetlerinde iyileşmeler, banka birleşmeleri ve bunlar sonucu sağlanan kazançlar para piyasasında oluşan faiz oranları ve krediler doğrultusunda bankalara yüksek kârlılıklar sağlamaktadır (Sufian ve Majid, 2007:278).

1.1.3. Kârlılık Türleri

Kârlılık, özsermaye kârlılık (mali kârlılık), ekonomik kârlılık ve iş hacmi kârlılığı olmak üzere sınıflandırılabilir (Karacan, 1978:9):

1.1.3.1. Özsermaye Kârlılığı (Mali Kârlılık)

Özsermaye kârlılığı, üç ayrı hesaplama ile bulunabilir (Yazgan, 1973:107):

² Singapur banka grupları üzerinde yapılmış ekonometrik çalışmada %8,32 oranında girdi kullanımı ile %91,68 oranında etkinlik sağlanıldığı test edilmiştir (Sufian ve Majid, 2007:279).

- Net kârın, ödenmiş sermayeye oranı,
- Net kârın, ödenmiş sermaye ve ihtiyatlar (yedekler) toplamına oranı,
- Net kârın, ödenmiş sermaye, ihtiyatlar (yedekler) ve karşılıklar toplamına oranı.

Özsermaye kârlılığının diğer bir adı mali kârlılıktır. Özsermaye kârlılığı işletmenin başarı ölçüsünü verir. Bu oranın payındaki net kâr, yabancı kaynaklar için ödenen faizleri ve devlete ödenen vergileri içermemektedir. Paydada ise, özsermayenin yanı sıra çeşitli sermaye kalemleri de yer alabilir. Bunlar:

- İşletmenin nominal sermayesi
- Ödenmiş sermaye
- Efektif sermaye

Net kârın bu sermaye kalemlerinden herhangi birine oranlanması ile özsermaye kârlılığı hesaplanır. Bunlar içinde en sık kullanılan net kârın özsermayeye oranıdır. Bu oran, işletmenin bir yıllık faaliyet döneminde 100 birimlik özsermaye karşılığında ne kadar kâr elde ettiğini göstermektedir. Özsermaye kârlılığı düşükse; işletmenin üretim, dağıtım, finansman ve genel idaresinin yetersiz olduğu, iktisadi konjonktürün kötü olduğu ya da aktiflere olan aşırı yatırım sonucu işletmenin başarısız olduğu yorumları yapılabilir. Ters durumda; işletmenin genel durumunun iyi olduğu, faaliyetlerinde başarı sağladığı, genel iktisadi durumun iyiye gittiği ve yabancı kaynak kullanıldığı sonucuna varılabilir (Karacan, 1978:10).

Özsermaye kârlılığı, gelir tablosunda yer alan ve gelir getiren tüm kalemlerin performansını gösterir. Bankaların kaynak maliyetlerinin yüksek oluşu kâr marjlarını düşürerek sermaye kârlılığının da azalmasına neden olacak ve bankaların temettü politikaları ve büyümeleri bu gelişmelerden olumsuz etkilenecektir (Ağaoğlu, http://www.makalem.com/Search/ArticleDetails.asp?nARTICLE_id=373, Erişim: 05.05.2008).

1.1.3.2. Ekonomik Kârlılık

Faiz ve vergi öncesi kâr, işletmenin toplam sermayesinin hangi kaynaklardan sağlandığına bakılmaksızın sermayenin yatırıldığı zaman elde edilmiş olunan toplam ekonomik verimliliği gösterir. Daha sonra bu kârın bir kısmı işletmeye borç vermiş olanlara faiz ödemesi, bir kısmı da devlete vergi olarak verilecek ve kalan kısmı net kâr olarak özsermaye sahiplerine dağıtılacaktır. Bu bağlamda ekonomik kârlılık, toplam varlıkların bir oranı olarak şu formülle gösterilebilir:

$$\text{Ekonomik Kârlılık: } \frac{\text{Faiz ve Vergi Öncesi Kâr}}{\text{Ortalama Toplam Varlıklar}} \quad (1)$$

Devlete vergi ödedikten sonra ekonomik kârlılık şu şekilde ifade edilir:

$$\text{Ekonomik Kârlılık: } \frac{\text{Vergi Sonrası Kâr + Faiz Ödemeleri}}{\text{Ortalama Toplam Varlıklar}} \quad (2)$$

Ticaret bankalarının yılsonu kâr/zarar tablolarındaki kâr rakamı, vergiden önceki kârı göstermektedir (Meriç, 1980:233-234).

Muhasebe anlamında toplam varlıklar toplam kaynaklara eşit olduğuna göre (aktif-pasif eşitliği) yukarıdaki formül şu şekilde de yazılabilir (Akdoğan ve Tenker, 2006:638):

$$\text{Ekonomik Kârlılık: } \frac{\text{Vergiden Önceki Kâr + Faiz Giderleri}}{\text{Özkaynaklar + Yabancı Kaynaklar}} \quad (3)$$

Ekonomik kârlılık, işletmeye yatırılan fonların getirisini ölçmede kullanılır. Oran, bu fonlardan işletme yönetiminin elde ettiği başarıyı gösterir. İşletmenin gerçek kârlılığı vergi öncesi kârlılığıdır. Özkaynağın getirisi vergi öncesi kâr olduğuna göre, yabancı kaynağın getirisi de bu kaynağı sağlayan açısından faiz geliri; kaynağı kullanan bankalar açısından faiz gideridir. İşletmelerin gelir tablosu oluşturulurken dönem kârına kadar olan aşamada, finansman giderleri içinde yer alan kısa ve uzun vadeli borçlanma giderleri düşülerek dönem kârına ulaşılır. Bu yüzden faiz ödemeleri vergi öncesi kâra eklenmiştir.

Ekonomik kârlılığın mali kârlılıktan daha düşük olması beklenir. Çünkü aksi durumda, yabancı kaynakları kullanmanın maliyeti normalin üzerinde olacağından işletme hem yabancı kaynak kullanımını azaltacak, hem de sermaye artırımına gitmek durumunda kalacaktır.

1.1.3.3. İş Hacmi Kârlılığı

Kârın satışlar tutarına oranı ile bulunan iş hacmi kârlılığına literatürde kâr marjı, satış rantabilitesi veya sürüm rantabilitesi gibi isimler de verilmektedir. Formülle gösterecek olursak,

$$\text{İş Hacmi Kârlılığı} = \frac{\text{Net Kâr}}{\text{Satış Hâsılatı}} \quad (4)$$

Oranın anlamı, 1 birimlik satış hasılatından ne kadar kâr sağlanıldığıdır (Karacan, 1978:11).

Bu oran, işletmenin kuruluş amacı dışında kalan faaliyetlerden doğan tüm faaliyet dışı gelir ve kâr unsurları ile gider ve zarar unsurlarını gösterir. Sermaye şirketleri kurumlar vergisi mükellefi oldukları için bu tip şirketlerde oranın hesaplanmasında, ödenmesi gereken vergilerin düşülmesi sonucu bulunan net kâr dikkate alınır (Akdoğan ve Tenker, 2006:636).

1.1.3.4. Kârlılık Türleri Arasındaki İlişkiler

Kârlılık türleri arasındaki ilişkileri, iş hacmi kârlılığı-özsermaye kârlılığı ve özsermaye kârlılığı-ekonomik kârlılık kapsamında iki grupta değerlendirebiliriz:

1.1.3.4.1. İş Hacmi Kârlılığı İle Özsermaye Kârlılığı İlişkisi

Bu ilişki, hem özsermaye kârlılığı hem de ekonomik kârlılık ile kurulabilir.

$$\frac{\text{Net Kâr}}{\text{Satış Hâsılatı}} \times \frac{\text{Satış Hâsılatı}}{\text{Öz Sermaye}} = \frac{\text{Net Kâr}}{\text{Öz Sermaye}} \quad (5)$$

(a) (b) (c)

Net Kâr / Satış Hâsılatı daha önce de ifade ettiğimiz gibi iş hacmi kârlılığını gösterir. Satış Hâsılatı / Özsermaye ise özsermaye devir hızını gösterir. Net Kâr / Özsermaye oranı ise özsermaye kârlılığını gösterir.

Sonuçta, Özsermaye Kârlılığı = İş Hacmi Kârlılığı x Özsermaye Devir Hızı formülü ile gösterilebilir. Bu bağlamda özsermaye kârlılığını arttırmak için iş hacmi kârlılığı ile özsermaye devir hızı kalemlerinden yalnızca birinin ya da her ikisinin arttırılması gerekmektedir. İş hacmi kârlılığındaki düşmeleri özsermaye devir hızında meydana gelecek artışlar telafi edecektir. İşletmelerin ve bankaların bu alternatif tercihlerde bulunmaları modern işletme politikası olarak kabul edilir (Karacan, 1978:12-13).

Banka işletmelerinde özsermaye kârlılığının kullanılmasındaki temel amaç yönetimin başarısını ölçmektir. Ortaklar açısından özkaynağın getirisinin ölçümünde dönem net kârını dikkate almak daha sağlıklı ve güvenilir sonuçlar verecektir (Akdoğan ve Tenker, 2006:638).

1.1.3.4.2. Özsermaye Kârlılığı ile Ekonomik Kârlılık İlişkisi

Ekonomik kârlılık, özsermaye kârlılığı ile sermaye devir hızının ve faizin bir fonksiyonudur. Benzer şekilde özsermaye kârlılığı da, ekonomik kârlılık ile sermaye yapısı³ ve faizin bir fonksiyonudur. Bu ilişkiden yola çıkarak aşağıdaki yorumlar yapılabilir (Karacan, 1978:19):

- İşletmenin (bankanın) toplam sermayesi tümüyle özsermayeden oluşuyorsa, özsermaye kârlılığı ile ekonomik kârlılık birbirine eşit olacaktır.
- Ekonomik kârlılık ve ortalama faiz haddi, özsermaye kârlılığından küçükse borçlanmaya gidilebilir. Çünkü kaynak kullanmanın maliyeti faydasından daha düşüktür.
- Ekonomik kârlılık, özsermaye kârlılığını geçerse borçlanmaya gidilmemelidir. Çünkü böyle bir durumda özsermaye kârlılığı ortalama faiz haddinden daha küçük olacağı için özsermayeden daha yüksek olan faizler yatırım kararlarını olumsuz etkileyecektir.

1.1.4. Banka İşletmeciliği (İşletme Olarak Banka)

Banka işletmeciliği, para, kredi ve sermaye işleri ile uğraşan iktisadi birimlerin kuruluş, organizasyon, yönetim ve diğer faaliyetleri ile hesap, kayıt ve işlemlerini içeren bir işletmecilik dalıdır (Eyüpgiller, 1980, Aktaran: Durer, 1988:21).

İşletmecilik faaliyetini yapan banka işletmelerini aşağıdaki gibi farklı şekillerde tanımlayabiliriz (Çankaya ve Öz, 2001:7):

Banka işletmeleri, “sermaye, para ve kredi üzerine her çeşit işlemleri yapan ve düzenleyen; özel ve tüzel kişilerin, devletin ve işletmelerin bu alandaki her türlü ihtiyaçlarını karşılamak üzere çalışan bir iktisadi kuruluştur.”

Banka işletmeleri, “para ve parayı temsil eden bütün tediye (ödeme) araçları ile uğraşan kuruluşlardır.”

³ Sermaye yapısı, bankaların pasif kalemlerini oluşturan özkaynaklar ile yabancı kaynaklardan oluşmaktadır.

Banka işletmeleri, “halkın belli zaman içinde harcadığı paraları kabul ederek, bunları nema getirir şekilde ikraz ve plase eden, ödemelere aracılık eden, para nakli, senet tahsili ve emanet kabulü gibi çeşitli hizmetler gören işletmelerdir.”

Banka işletmeleri, “kredi işlemlerinde veya mali işlemlerde kullanmak üzere, halktan mevduat ve başka şekillerde para kabul etmeyi mutlak meslek edinmiş teşebbüs veya kurumlardır.”

Yukarıdaki tanımlardan hareketle banka işletmelerini, en geniş şekilde şöyle ifade edebiliriz:

Banka işletmeleri; para piyasalarında para, sermaye, kredi ve kambiyo gibi faaliyet alanlarında her türden işlemleri gerçekleştiren, halktan toplanan mevduatları ekonomide fon talep eden devlet, özel teşebbüs ve diğer iktisadi karar birimlerinin yatırım ihtiyaçlarına aktaran ve bu işlemle ekonominin milli gelir ve üretim seviyesinin artmasına dolaylı yünden katkı sağlayan, mevduatlara ödenen faizlerle kişisel gelirin artmasına katkı sağlayan ve para piyasası araçlarını kullanarak diğer bankacılık işlemlerini yapan iktisadi hizmet işletmeleridir.

Banka işletmelerinin en belirgin faaliyetleri, para sahipleri ile iş sahiplerini başka bir ifadeyle sermaye ile müteşebbisi karşılaştırmasıdır (Özkan, 2004:423).

Bankalar kâr amacı hedefleyen işletmelerdir. Ancak bazı durumlarda diğer işletmelerden kendilerine ait özelliklerinden dolayı ayrılırlar. Bu özellikleri şöyle sıralayabiliriz (Durer, 1988:21-22):

- Diğer işletmelerde mal ile para değişimi söz konusu iken, banka işletmelerinde para ile paranın değişimi söz konusudur. Ayrıca bankaların para alım satım faaliyetlerinin miktarı ve bu faaliyetleri yerine getirebilmeleri için gerekli işgücü ve malzeme arasındaki oranın belirlenmesi güçtür.
- Bankalar gün geçtikçe daha nitelikli işgücü ile makine ve teçhizat ağırlıklı bankacılık hizmetleri sunmaktadırlar. Ancak bu hizmetleri gerçekleştirmek için ne kadar paraya ihtiyaç duyulacağı belirlenememekte ya da çok sınırlı ölçülerde belirlenebilmektedir.
- Bankaların üretim konusu fiziki bir varlık olmadığı için stoklanması da mümkün değildir. Bankalar para aracılığı ile hizmet sunmaktadırlar. Bu

yüzden banka ürünü olan para, diğer işletmelerde olduğu gibi belli bir üretim sürecine dâhil edilmemekte, pazarlama ve stoklama gibi aşamalardan geçmemektedir. Banka, hizmetlerini bir bütünlük içinde sunmaktadır. Çünkü bazı hizmetleri bankalar maliyetlerinin altında sunabilirler. Bu durum bankaları zarara sürüklese de bankalar, müşteri kaybetmemek için hizmeti sunmaya devam ederler. Bunun olumsuz etkilerinden kaçınabilmek için banka işletmeleri, hizmetlerini bir hizmet bileşimi şeklinde sunmak isterler.

Sonuç olarak, ticari bankalar sadece para stoklarının büyüklüğünü etkilemekle kalmazlar; aynı zamanda, fonların tahsisat etkinliğini ve sistem içinde bir bütün olarak kaynakların kullanımını etkilerler. Ticari bankalar müşterilere, işletmelere ve devletin yetkili birimlerine hizmet sunmaktadırlar. Bankalar arasındaki hizmet akışkanlığı, bankacılık sektöründe bütünleşmeyi ve karşılıklı etkileşimi sağlamaktadır (Bartu, 1992:5-6).

1.2. TÜRKİYE’DE BANKACILIĞIN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

Türkiye’de bankacılığın tarihsel gelişimi, Cumhuriyet öncesi, Cumhuriyet dönemi ve sonrası yaşanan tarihsel süreci izlemektedir. Günümüze kadar uzanan bu süreçte politika değişiklikleri ve ekonomik gelişmelerin etkisiyle bankacılık sektöründe önemli değişiklikler yaşanmıştır.

1.2.1. Cumhuriyet Öncesi Yaşanan Gelişmeler

Cumhuriyet öncesi diye nitelendirdiğimiz dönem aslında Osmanlı Devleti’nin faaliyette bulunduğu dönemi içeren uzun bir süreci yansıtır. 1847 yılında, J. Alleon ile Thedor Baltazzi adlı iki galata bankeri tarafından “İstanbul Bankası” (Banque Constantinepole) adıyla kurulan banka ile ilk bankacılık faaliyetleri başlamıştır (Parasız, 2000:109).

Bu dönem 1856 yılında İngiliz sermayeli Bank-ı Osmani’nin (Ottoman Bankası) kurulması ile başlar. 1856 yılında başlayan ve kutsal yerler sorunu ile gündeme gelen Osmanlı ile Rusya’nın karşı karşıya geldiği Kırım Savaşı ve bu savaştan sonra yapılan Paris Antlaşması ile Osmanlı Devleti ilk kez İngiltere’den dış borç almıştır. Bu olay bankanın kurulmasında önemli bir siyasal gelişmedir. Bu

yüzden banka İngiliz sermayesi ile kurulmuş, sonra 1863 yılında Fransa ve 1875 yılında Avusturya'nın bankaya ortak olmaları sebebiyle ortaklık yapısı büyümüştür (Özkul, 2001:18-19).

Osmanlı Bankası, diğer adıyla “Bank-ı Osmani-i Şahane” 4 Şubat 1863 yılında imzalanan bir sözleşmeyle kurulmuştur. 1856 yılında 500.000 İngiliz Lirası (pound) sermayesi ile kurulan İngiliz sermayeli Bank-ı Osmani'nin İngiliz ortakları, bankaya yeni katılan Fransız ortaklar ile Osmanlı makamları tarafından 4 Şubat 1863 yılında imzalanan sözleşmenin Sultan Abdülaziz tarafından onaylaması üzerine, 1863 yılına kadar varlığını sürdüren İngiliz sermayeli Bank-ı Osmani ortaklık yapısının büyümesi sonucu “Bank-ı Osmani-i Şahane” unvanı altında yeni bir kimliğe bürünmüştür (<http://www.obarsiv.com/ob-tarih.html>, Erişim: 23.12.2007).

“Bank-ı Osmani-i Şahane” ile bankanın sermayesi ikiye katlanmış ve bu yeni düzenlemede banknot ihracının usulleri belirlenmiştir. Buna göre banka ilk sene % 50, ikinci sene % 33 altın karşılığında banknot ihraç edecekti. Maliyeye de 90 gün vadeli avans açarak devletin bankerliğini yapabilecekti. Bu düzenlemelerle banka 1930 yılında Merkez Bankasının kurulma sürecine kadar olan dönemde, Osmanlı Devletinin Merkez Bankası olmuştur. Ayrıca bankanın şube sayıları arttırılmış ve ticari bankacılık işlemleri kontrol altına alınmıştır. Bu dönemde bankacılık sektörü tamamen yabancı sermayenin kontrolü altına girmiştir (Ertuğrul ve Zaim, 1996:8).

Credit Lyone'nin İstanbul ve İzmir'de, Alman sermayeli Deutsche Bank'ın İstanbul'da şube açması ve bunların dışında Deutsche Orient Bank, Alman Filistin Bankası ve Rus Ticareti Hariciye Bankasının kurulması bu dönemde olmuştur (Çankaya ve Öz, 2001:13).

Merkez Bankasının para basma yetkisini kullanarak kamu kesimi bütçe açığını finanse etmesi gibi, Osmanlı Bankası da o dönemlerde para basma tekeli üzerinde bulundurarak diğer bankalardan görev olarak ayrılmıştır. Bu yetkinin bankaya verilmesi ile ulaşılmak istenen hedeflerin gerçekleşmesinin daha kolay olacağı düşüncesi oluşmuştur. Ancak, Osmanlı Bankasının kaime (kâğıt para) ihracındaki başarısızlığı ve ekonomide para talebinin tam olarak bilinmemesinden ötürü, para basma yetkisi bankada olsa bile, kâğıt paranın halk tarafından kabul edilmeyişi bankanın güçlü bir para politikası uygulayamamasına neden olmuştur.

Kaime ihracının doğurduğu sorunları çözmek ve diğer ekonomik sorunlara çözüm getirebilmek amacıyla Galata Bankerleri ve İngiliz ortaklar “Türkiye Bankasını” kurmuşlardır. Bu banka Osmanlı Bankası gibi banknot ihraç etme yetkisini ele geçirmek istiyordu. Bankanın kuruluşundan sonra ortaya çıkan parasal spekülasyonlar sonucu İngiliz para birimi değer kaybına uğramış ve yaşanan gelişmeler sonucu Türkiye Bankası kapatılmıştır (Ertuğrul ve Zaim, 1996:7).

Bu dönemde çiftçilere uygun şartlarda kredi vermek amacıyla 1868 yılında Memleket Sandıkları kurulmuştur. Memleket Sandıklarının sermayesi, köylünün gelirindeki artışa bağlı olarak sandığa verilecek olan buğdaylarla karşılanacaktı. Ancak daha sonraları sermayenin toplanmasında yaşanan olumsuzluklar ve kredilerin dağıtımında görülen yolsuzluklar Memleket Sandıklarının kapanmasına yol açmış ve Menafi Sandıkları adıyla yeni bir kredi mekanizmasının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Menafi Sandıklarının sermayesini, aşar vergisine menafi hissesi oranında yapılan artışlar oluşturmuştur. Nihai çözüme ise 1888 yılında devlet bankası statüsü ile Ziraat Bankasının kurulması ile ulaşılmıştır. Ziraat Bankası ve birkaç banka dışında söz konusu dönemde pek ulusal bankaya rastlamak mümkün değildir (İyigün, 2006:85).

Osmanlı Devletinin yıkılmasına kadar olan sürece baktığımızda, hem Osmanlı Bankasının hem de diğer yabancı sermayeli bankaların ana faaliyetlerinin Osmanlı Hazinesine borç kaynak bulmak ve bu borçları daha sonra uygun ödeme planlarıyla ödemek olduğunu görebiliriz. Bu yüzden bu döneme “Borçlanma Bankacılığı Dönemi” de denilebilir. Bu dönemde alınan yüksek miktarlardaki borçların Osmanlı Bankası tarafından ödenememesi üzerine Osmanlı Devletinin borçlarını ödemek üzere, Düyun-u Umumiye adıyla genel borçlar idaresi kurulmuş ve yeni bir dönem başlamıştır (Özkul, 2001:19).

1.2.2. Cumhuriyet Dönemi ve Sonrası Gelişmeler

Cumhuriyet Dönemi ve sonrası bankacılık alanında yaşanan temel gelişmeler kronolojik olarak şöyle sıralanabilir:

1.2.2.1. Ulusal Bankalar Dönemi (Kamu Bankaları Dönemi:1923-1944)

Cumhuriyetin ilanına kadar gelişen süreçte ulusal bankaların çok az olduğu ve bankaların çoğunun yabancı sermayeli bankalardan oluştuğu göze çarpmaktadır. Bu yapının değişmesi için devlet gereken adımları atmaya başlamış ve ekonomik kalkınmanın güçlü bir bankacılık sektörü ile gerçekleştirebileceğinin bilinci ile ulusal bankacılığın geliştirilmesi için çalışmalara başlanmıştır.

Cumhuriyetin ilanında mevcut bankaların 18'i ulusal banka 13'ü yabancı banka şeklindedir. Sayıca ulusal banka çokmuş gibi görünse de banka büyüklüklerine baktığımızda bu durumun yabancı bankalar lehine olduğunu görüyor ve yabancı bankaların kredi piyasası ile dış ticaret işlemlerine hâkim olduklarını anlayabiliyoruz (Ertuğrul ve Zaim, 1996:12).

1923 İzmir İktisat Kongresi'nde ekonomik büyüme ve kalkınma için ulusal bankaların kurulması görüşü öne sürülmüş ancak, özel kesimin imkânlarının güçlü bankaların kurulması için yeterli olmadığı gerekçesiyle bankaların kurulabilmesi için devletin katkıda bulunmasının zorunlu olduğu ifade edilmiştir. İzmir İktisat Kongresine katılan tüccarların ana ticaret bankasının kurulmasını önermeleri üzerine 26 Ağustos 1924 yılında, Türkiye İş Bankası kurulmuştur. İş Bankası özel sektör bankası olarak faaliyete geçmiştir.

Kongreye katılan sanayicilerin isteği ile de 19 Nisan 1925 yılında Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştur. Bu banka, ülkemizde kurulan ilk kalkınma bankasıdır. Özel sanayi işletmelerine orta ve uzun vadeli kredi vermek ve teknik ve mali konularda danışmanlık yapmak, bankanın görevleri arasında yer almaktadır. Daha sonraları banka, 1932 yılında Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası adını alarak isim değiştirmiş ve 1933 yılında da Sümerbank'a devrolmuştur. Kongrede alınan bir diğer önemli karar Ziraat Bankasının sermaye yapısının güçlendirilmesi olmuş ve bu doğrultuda 1924 yılında bankanın sermayesi arttırılmış, bankaya her türlü bankacılık faaliyetinde bulunabilme yetkisi verilmiş ve statüsü Anonim Şirket halini almıştır (İyigün, 2006:86-87).

1927 yılında tüketicilere konut kredisi vermek amacıyla Emlak ve Eytam Bankası kurulmuş ve 1946 yılında bankanın adı Emlak ve Kredi Bankasına dönüştürülmüştür. 1920-1932'li yıllarda liberal iktisat politikalarıyla özel kesimin

özendirilmesi amaçlanmıştır. Devlet, bankacılık ve finans kesimini düzenleyerek ve bankalar üzerinde denetim mekanizması kurarak ulusal bir bankacılık sektörünü geliştirmeye yönelik adımlar atmıştır. Bu süreç yaşanırken 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın yaşanması serbest piyasa ekonomisine en büyük darbeyi vurmuş, bu kriz sonrasında devletçi ekonomi politikalarının uygulanması gerekliliği ortaya çıkmış ve devletin maliye politikaları ile ekonomiye müdahale etmesinin kaçınılmaz olduğu görüşü hâkim olmuştur. Bankacılık sektörü için de bu durum geçerli olmuştur (Özkul, 2001:21-22).

Bu bağlamda, para politikasını yürüten tek merci konumunda olan Merkez Bankasının 30 Haziran 1930 tarihinde çıkarılan 1715 sayılı Kanunla kurulması bu dönemin önemli gelişmelerinden sayılır. 26 Ocak 1970 tarihinde 1211 sayılı Kanunla Merkez Bankasının, Türkiye'de tek başına banknot ihracına sahip bir banka olarak görev ve yetkileri düzenlenmiştir.

1933 yılında 1. Beş Yıllık Sanayi Planının uygulamaya konulmasıyla birlikte, kamu sermayeli devlet bankalarının kurulması amaçlanmış ve sanayi kesimine ihtiyaç duyulan kredilerin kolaylıkla verilmesi amacıyla 1933 yılında Sümerbank ve Belediyeler Bankası (İller Bankası), 1935 yılında Etibank, 1938 yılında Denizbank ve Halk Bankası kurulmuştur. Bu bankalardan Sümerbank sınai kalkınmayı sağlamak, İller Bankası yerel yönetimleri kaldırmak ve altyapı hizmetlerini orta ve uzun vadeli kredilerle desteklemek, Etibank madencilik politikasını yürütmek, yer altı servetlerini işletmek ve kredilendirmek, Halk Bankası esnaf ve zanaatkârlara kredi sağlamak ve Denizbank şehir içi ve şehir dışı liman işletmelerini işletmek ve posta hizmetlerini yürütmek amacıyla kurulmuştur. 1930'lu yıllara kadar olan dönem tek şubeli bankaların olduğu dönemdir. 1933 ve onu izleyen yıllarda çok şubeli bankacılık anlayışına geçilmiştir (Parasız, 2000:110).

Para ve sermaye piyasalarının gelişmemiş oluşu, ulaşım ve iletişim ağ yapılarının yetersizliği tek şubeli bankacılığın yaygınlaşmasına neden olmuştur. Bu tür bankacılıkta bölge içinde yaratılan kaynak bölgenin kalkınmasında kullanıldığı için bankacılık faaliyetleri bölgesel gelişmeye öncülük etmiştir (Tokatlıoğlu, 2003:132).

Devlet bankacılığının giderek yaygınlaştığı 1933-1942 yıllarında tefeciliğin önlenmesi, mevduatların güvence altına alınması ve kamu kesimi finansman açığı sorununun çözümü ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. 1933 yılında tefeciliği önlemek amacıyla “Ödünç Para Verme İşleri Kanunu” yürürlüğü konmuş ve yine aynı tarihte 2243 sayılı “Mevduatı Koruma Kanunu” ile vadeli ve vadesiz tasarruf mevduatlarına karşılık ayırma suretiyle mevduatlar korunmaya çalışılmıştır (Ertuğrul ve Zaim, 1996:19-20).

1.2.2.2. Özel Bankaların Geliştiği Dönem (1945-1960)

1945-1960 dönemi, devletçi ekonomi politikalarının yerini özel sektörün aldığı ve ekonomik büyümenin özel sektör kanalıyla gerçekleşmesinin amaçlandığı bir dönem olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı kronik enflasyon ortamında görülen yoğun spekülasyon atakları sonucu özel teşebbüsün gelirlerinin artması ve 1950 yılında liberal bir politikayı savunan Demokrat Partinin iktidara gelmesi, iktisat politikasının özel sektör büyüme kaynaklı olduğunun bir göstergesidir (Özkul, 2001:23).

1950 yılından sonra özel girişimin ön planda olması, dış kredilerin artması, 1954 yılında Yabancı Sermaye Teşvik Yasası'nın yürürlüğe girmesi ve pamuk ihracatının artmasıyla ihracat gelirlerinde yaşanan hızlı artışlar, ekonominin büyümesi sonucu artan talebin milli geliri arttırarak yurtdışı tasarrufların artmasına sebep olması gibi faktörler özel bankaların gelişimini sağlamıştır (Parasız, 2000:111).

Bu dönem, tek şubeli bankacılık anlayışından vazgeçilip çok şubeli bankacılık anlayışına geçildiği ve bankaların sayılarında önemli artışların olduğu bir dönemdir. Tek şubeli bankacılık anlayışından çok şubeli bir bankacılık sektörüne geçilmesinin nedenleri arasında faiz oralarının sabit oluşu, Merkez Bankasının döviz işlemlerini yürüten tek mercii olması ve bankaların komisyon gelirlerinin hükümet tarafından belirlenmesi yer almaktadır. Bu faktörlerden dolayı bankalar şube ağlarını genişleterek rekabetçi yapılarını korumaya çalışmışlardır (Ertuğrul ve Zaim, 1996:22).

7129 sayılı Bankalar Kanunu ile 1958 yılında kurulan, tüzel kişiliği olan yarı özel nitelikteki Türkiye Bankalar Birliğinin (TBB) kuruluşu bu dönemde gerçekleşmiştir. Bununla birlikte söz konusu dönemde, tarım sektöründe yaşanan olumsuz hava koşulları, ekonomik konjonktürün iyi gitmeyişi ekonomiyi durgunluğa sürüklemiştir. Bu bozulan yapı içinde hükümetin Merkez Bankası kaynaklarından borçlanmasıyla parasal tabandaki büyüme sonucu enflasyon ve faizler artmış, ayrıca Türk Lirası aşırı değerlenmiştir. Düşük tutulan döviz kurları ile de ara ve yatırım mallarına olan ithalat talebi hızlı bir şekilde artarak dış ödemeler bilançosu açıkları artmıştır. Üretimin gerilemesi ve ekonominin durgunluğa girmesi sonucu daha önceleri açılan banka kredilerinin geri dönmemesi, bankaları likidite yetersizliğine sürüklemiş ve bankaların mali yapıları bu durumdan olumsuz etkilenmiştir (Tokatlıoğlu, 2003:136).

Bu dönemde, 1944 yılında Yapı ve Kredi Bankası, 1946 yılında Garanti Bankası, 1948 yılında Akbank, 1955 yılında Pamukbank, Türkiye Kredi Bankası ve Tütünbank kurulmuştur. Ayrıca özel bankaların dışında Türkiye Vakıflar Bankası, Türkiye Öğretmenler Bankası ve Denizcilik Bankası da kurulmuştur (Ertuğrul ve Zaim, 1996:21-22).

Yukarıda sayılan bankalara ek olarak Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası (1950) kurulmuş ve bankanın kuruluş sermayesinin çoğunu ticaret bankaları sağlamış, kamu bankaları da uzun vadeli krediler açarak teşvikte bulunmuşlardır. Bankanın kuruluş amacı, başta sanayi olmak üzere tüm ekonomik sektörlerdeki girişimlere ait yatırımları desteklemektir (Özkul, 2001:24).

1.2.2.3. Planlı Dönem Bankacılığı (1961-1980)

Planlı dönem, yurtiçi sanayiye ithal ikameci sanayileşme politikaları ve gümrük vergileri ve kambiyo kısıtlamaları ile dış rekabet koşullarından korumayı amaçlayan; ayrıca, içsel-dışsal ölçek ekonomilerinin⁴ sağlayacağı maliyet avantajlarıyla yerli üretimi hızlandırmayı hedefleyen bir dönem olmuştur.

⁴ İçsel ölçek ekonomileri, bir firmanın üretim ölçeği arttığında ortalama maliyetlerinin düştüğünü; Dışsal ölçek ekonomileri ise, firmanın bağlı bulunduğu sektörün üretim hacminin genişlemesi sonucu firmanın maliyetlerinin azaldığını gösterir.

Bu dönemde bankaların amacı, kalkınma planlarında yer alan yatırımlar için gerekli finansmanı sağlamak olmuştur. Dışa kapalı bir ekonomide ve iç piyasaya dönük üretimin olduğu bir dönemde fiyat, faiz ve döviz kurları gibi makro değişkenler hükümet tarafından belirlenerek bankacılık sektörünün dış risklerden korunması amaçlanmıştır. Devletin, bankalar üzerindeki yoğun denetim ve gözetimini arttırmasıyla, kalkınma planları ile amaçlanan yatırımları gerçekleştirebilmek için, bankaların toplamış oldukları mevduatların negatif reel faizlerle sanayi sektörüne aktarımı sağlanmıştır. Ayrıca aşırı değerlenmiş Türk Lirası ile de yurtiçi girdi fiyatları düşmüş ve sanayinin üretim olanakları artmıştır. Bankalar da sanayi sektörünü finanse ederek kalkınmanın hızlanmasında rol oynamışlardır (Tokatlıoğlu, 2003:137).

Bu dönemde 5'i kalkınma ve 2'si ticaret olmak üzere 7 banka faaliyete geçmiştir. Bunlardan "T.C. Turizm Bankası (1962), Sınai Yatırım ve Kredi Bankası (1963), Devlet Yatırım Bankası (1964), Türkiye Maden Bankası (1968), Devlet Sanayi ve İşçi Bankası" kalkınma bankası; "Amerikan Türk Dış Ticaret Bankası (1964) ile Arap Türk Bankası" ticaret bankası olarak kurulmuştur (Özkul, 2001:27).

Bu bankalardan Devlet Yatırım Bankası kamu iktisadi kuruluşlarının finansman ihtiyacını sağlamak amacı ile kurulmuşken; Sınai Yatırım ve Kredi Bankası, özel sektörün kısa ve orta vadeli fon ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulmuştur. 1970'li yıllarda bankaların yönetimi ve denetimi büyük holdingler tarafından kontrol edildiği için, bu döneme "Holding Bankacılığı Dönemi" de denilmektedir (Parasız, 2000:111).

Holding Bankacılığın gelişmesine yol açan önemli faktörler arasında, planlı dönemin getirmiş olduğu yüksek korumacılık politikası, teşvik politikaları ile özel sektörün dış rekabetten korunması, vergi ve sermaye avantajları, uzmanlaşma ve kamu bankalarının kalkınma planlarının gerektirdiği yatırımlara kredi açmalarından ötürü özel sektörün ihtiyacı olan kredileri verememeleri sayılabilir. Bu yüzden özel sektörde holding kuruluşları banka kurmaya ya da bankaların yönetimini ele geçirmeye yönelmişlerdir (Tokatlıoğlu, 2003:142).

Banka holding kuruluşlarının yapısının, bankacılık sektörünün konsolidasyonunu hızlandırdığı görülmüştür. Banka sayılarında görülen azalmalar,

banka kârlılığının artmasına, bankaları diğer bankalarla birleşmeye teşvik etmeye ve bankaların holding kuruluşlarına katılmalarına neden olmaktadır. Sonuç olarak, banka holding kuruluşlarının bağımsız çalışan ve holding bünyesine girmeyen bankalara göre daha verimli ve kârlı çalışmalarına yönelik analizler, banka politikalarının belirlenmesine ışık tutmaktadır (Yamori ve diğerleri, 2003:360).

26 Ocak 1970 tarihinde yürürlüğe giren 1211 sayılı Merkez Bankasının işlemlerini düzenleyen Kanunla, Merkez Bankasının en önemli para politikası aracı olan açık piyasa işlemleri yapma yetkisi bankaya verilmiştir. Açık piyasa işlemleri, Merkez Bankasının parasal tabanı ayarlamak için Hazine Bonosu, Devlet Tahvili ya da özel sektöre ait bazı tahvil ve senetleri alıp satma; repo-ters repo, döviz alım satım işlemlerini yapma olarak tanımlanabilir (Ertuğrul ve Zaim, 1996:24).

Bu dönemde, kalkınma planlarının uzun vadeli finansmanını sağlamak amacıyla, bankaların vermiş oldukları toplam krediler içinde orta ve uzun vadeli kredilerin payı arttırılmaya çalışılmıştır. Bu nedenle, orta ve uzun vadeli krediler için toplanan mevduata yüzde sıfır gibi çok düşük bir oranda munzam karşılık ayrılması istenmiş ve toplam kredilerin %10'unun orta ve uzun vadeli krediler olması zorunluluğu getirilmiştir (İyigün, 2006:97).

Bununla birlikte bu dönemde, devletçi ekonomi politikalarının getirmiş olduğu düzenlemelerle kamu sermayeli bankaların bankacılık sektörü içindeki ağırlığı artmasına rağmen, özel sermayeli bankaların toplam mevduat içindeki sektörel payları daha fazla oranda sürekli olarak artmıştır (Tokatlıoğlu, 2003:139).

1.2.2.4. 1980 Sonrası Liberal Dönem

Planlı dönemde dışa kapalı bir ekonomi modeli ile yurt içi yatırımların bankalar tarafından verilecek düşük faizli kredilerle desteklenerek yüksek bir büyüme hızına ulaşılması hedeflenmiştir. Ancak yüksek reel faizler ve aşırı değerli TL sonucu, ithalatın artması, ihracatın da azalması ile dış ticaret açıkları artmış ve ülke döviz darboğazı ile karşı karşıya gelmiştir. Bunların yanında 1. ve 2. Petrol şokları ile Kıbrıs Barış Harekâtının getirdiği ekonomik ve askeri ambargolar karşısında ithal ikamesi tipi sanayileşme politikasından vazgeçilerek ihracatın özendirildiği liberal bir ekonomi politikasına geçilmiştir.

24 Ocak 1980 İstikrar Kararları bu dönemde alınan önemli siyasi kararlardan sayılır. Bu kararlarla bankacılık sektöründe önemli düzenlemeler yapılarak bankaların mali yapıları güçlendirilmeye çalışılmıştır. Bunun için faiz oranları serbest bırakılmış, dış ticaret ve kambiyo işlemlerinin liberalleştirilmesi ile bankaların dışa açılma süreçleri hızlanmış ve dış piyasalardan sendikasyon kredisi gibi uluslararası kredilerin alınması kolaylaşmıştır. Sisteme yabancı bankaların girmesiyle rekabet güçlü bir yapıya ulaşmış ve hâkim olan oligopolistik yapı kırılmaya çalışılmış, daha yüksek verimlilik ve etkinlikle bankaların işlem kabiliyetleri artmıştır. Planlı dönemde uygulamaya konulan negatif faiz uygulaması bu dönemde yerini mevduata verilecek pozitif faiz uygulamasına bırakmıştır. Sonuçta bankaların mevduat ve kredi faizlerini arttırmalarıyla, tüketim azalmış ve tasarruflar artmıştır. Tüketime azalması toplam talebi kısmış ve firmalar ürettikleri malları satamaz hale gelince, reel sektörde başlayan kriz bankaların reel sektöre açmış oldukları kredilerin dönmemesiyle bankacılık sektörünü de olumsuz etkilemiştir. Bu sürecin sonunda 1 Ocak 1983 sayılı Kararname ile serbest bırakılan faiz oranları kaldırılmış ve 1989 yılında Merkez Bankasına faizlerin üst sınırını belirleme yetkisi verilmiştir (Tokatlıoğlu, 2003:145-146).

1986 yılının Nisan ayında bankaların döviz pozisyonlarını denkleştirmek için kendi aralarında yapmış oldukları işlemlerden oluşan ve döviz interbankı olarak adlandırılan bankalar arası para piyasası kurulmuş ve bankalar bu piyasadan kaynak bulmaya başlamışlardır. Bankalar ister açık pozisyon ister fazla pozisyonda bulunsunlar, döviz kurlarında meydana gelecek değişimler karşısında kur riski⁵ ile karşı karşıyadırlar. Döviz kurunda meydana gelecek düşüşler karşısında fazla pozisyonu bulunan bankalar, portföylerindeki fazla dövizleri bozdurarak riskten korunmak durumundadırlar. Tersisi durumda ise kurdaki yükselmeler karşısında açık pozisyonda bulunan bankalar TL'nin değer kaybetmesi ile fazla ulusal parayı elden çıkarıp dövize yöneleceklerdir. Bu gibi durumlarda interbank bankacılık işlemleri bankaların kur riskinden korunmasına olanak tanımaktadır (Seyidoğlu, 2003:314).

⁵ Kur riski, döviz kurlarındaki değişikliğin banka aktif ve pasifinde yarattığı değişikliktir. Bankaların dövizle borçlanmaları durumunda kurdaki yükselmeler karşısında bankalar zarara uğrayacaklardır. Döviz alım ve satım taahhütleri de kur riskine açıktır. Örneğin, banka satın aldığından daha fazla Euro sattıysa ve döviz kurlarının yükselmesi durumunda aktifinde azalan Euro sonucu zarar edecektir. Euro'nun değer kaybedeceğini tahmin eden bir banka pasifinde Euro cinsi borçlanarak kur riskini dengeler.

Liberal dönemde uluslararası bir düzeyde rekabet ortamı yaratmak için deregülasyona⁶ gidilmiştir. Bunun için bankaların yapamayacakları işlemlerle ilgili sınırlamalara son verilmiş ve bu sınırlamalardan en önemlisi olan yabancı paralar üzerinden işlem yapma yasağı ortadan kaldırılmıştır. Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 28 Aralık 1984 ve 30 Temmuz 1984 Kararları ile TL'nin konvertibilitesinin şartları hazırlanmış, 32 sayılı Kararname ile sermaye hareketleri serbestleştirilmiş ve 1989 Ağustos ayında TL'nin konvertibilitesinin IMF tarafından onaylanmasıyla tam konvertibiliteye⁷ geçilmiştir. Banka ve sigorta muameleleri vergisinde indirimle gidilmiş, özel sektör tahvil ihracı teşvik edilmiştir (Ertuğrul ve Zaim, 1996:27-28).

1980 sonrasında, uluslararası finans piyasalarında deregülasyon ve regülasyon düzenlemeleri, kambiyo işlemlerinde serbestleştirme ve teknolojik gelişmeler doğrultusunda finansal piyasalarda bütünleşme ve küreselleşme ortaya çıkmıştır. 1989'dan sonra Kamu İktisadi Teşebbüslerinde meydana gelen açıklardan, kamu borçlanmalarından ve özel sektörün kredi talebinden dolayı yükselen fiyatlar ve faizler TL'nin fonlama maliyetini arttırmış ve bankaları yurt dışından borçlanmaya yöneltmiştir. Yurt dışından yapılan borçlanmalar bankaların döviz pozisyon açıklarını büyüterek kur riskini arttırmış ve kârlılığı olumsuz yönde etkilemiştir (Oksay, 2004:8).

Bankalar, sermaye piyasasına yönelik faaliyetlerini arttırarak kendi bünyelerinde yatırım fonları kurmaya başlamışlardır. Açık pozisyonlarını dengelemek amacıyla bankaların döviz pozisyonları sermaye tabanının %50'si olarak belirlenmiştir. Uluslararası Ödemeler Bankası⁸ standartlarına uygun olarak bankaların toplam aktifler içindeki sermaye oranı arttırılmış ve sorunlu kredilerin verildiği sektörlerin tespitini yapmak ve gereken önlemleri almak amacıyla,

⁶ Bankacılık sektöründeki regülasyon süreci bankalar açısından getirilen düzenlemelerle piyasa başarısızlıklarının kamusal düzenlemelerle en iyi duruma getirilmesidir. Deregülasyon ise, devletin piyasaya müdahalesini azaltan, kamu gücünün özel sektöre devredilmesi yönünde yapılan yasal düzenlemelerdir.

⁷ Konvertibilite, bir ülke ulusal parasının, döviz piyasalarında diğer ülkelerin para birimlerine dönüştürülme özelliğine denir. Bunun için gerekli koşul ekonominin serbest piyasa koşullarında işlemesi ve döviz ihracının sınırlandırılmamasıdır.

⁸ 1930 yılında İsviçre'nin Basel şehrinde kurulmuş olan banka, Merkez Bankaları arasında işbirliğini arttırmayı amaçlayan, koordinasyonu teşvik eden ve uluslararası mali işlemlerde aracılık görevi üstlenen bir özel hukuk kuruluşudur.

standartlara uygun olarak ek karşılık ayırma uygulamasına geçilmiştir (Parasız, 2000:112-113).

Bu dönemde, bazı ulusal bankalar mali yapılarının zayıf olması nedeniyle batmış ya da kamu bankalarına devrolmuştur. 5 Nisan 1994 bankacılık krizinden sonra bankalar riskli bir ortamda faaliyetlerini sürdürmüşler, bu durum bankaların mali performanslarını ve bilançolarını olumsuz yönde etkilemiştir. Kriz sonrasında makro ekonomik dengelerin bozulmasıyla birlikte, yüksek enflasyon sonucu bütçe açığı artmış ve artan kamu harcamalarının vergi gelirleri ile karşılanamaması üzerine yurtiçi borçlanma faiz oranları %30'un üzerine çıkmıştır. Bu riskli ortamın yarattığı karamsar havayı önleyebilmek amacıyla 5 Nisan İstikrar Kararları ile Merkez Bankasının Hazineye açtığı kısa vadeli avans uygulamasına sınırlamalar getirilmiştir.

İstikrar programları ile bankacılık sektörü yeniden büyüme aşamasına girmiş ve yüksek reel faizlerin getirisinden dolayı TL cinsinden olan yatırım araçlarına talep artmış ve para ikamesinin⁹ hızında bir yavaşlama görülse de tam anlamıyla tersine döndürülemediği (Özkul, 2001:34).

1994-1995 yıllarında Meksika Krizi, 1997 yılının ortalarında Tayland'da başlayan ve bir süre sonra Güney Kore, Endonezya, Filipinler, Malezya gibi bir çok Asya ülkesine yayılan Güneydoğu Asya Krizi, 1998 yılında Rusya Krizi, 1999 yılında Arjantin Krizi'nin getirdiği dışsal şoklar, bankacılık sektörünün kredi ve faiz riskini arttırmış, aktiflerin likiditesinin azalması sonucu kaynak maliyetlerinin yükselmesi, banka kârlılığını düşürmüştür.

Türk Bankacılık Sektörü, 1998 yılının ortalarından itibaren Merkez Bankası kaynaklarından yüksek maliyetlerde ve büyük miktarlarda likidite sağlamıştır. Bu durum bankaların kaynak ihtiyacını geçici olarak karşılasa da mali yapılarının bozulmasını önleyememiştir. Bu yıllarda bazı bankaların Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu'na (TMSF) devrolmasıyla, bankacılık sektörünün yeniden düzenlenmesi gerekmiştir. Bunun için tasarruf sahiplerinin haklarını korumak, mali piyasalarda istikrar ve güven ortamını ve kredi mekanizmasının etkin işlemesini sağlamak üzere, bankaların kuruluş, çalışma, birleşme ve diğer işlemlerine ilişkin esasları düzenleyen

⁹ Para ikamesi, ulusal paranın değiş tokuş aracı olma işlevini yabancı paralar lehine kaybettiği durumdur.

4389 sayılı Bankalar Kanunu, 18 Haziran 1999 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu Kanunla, 3182 sayılı Bankalar Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır. 4389 sayılı Bankalar Kanunu ile bankaların denetim ve düzenlenmesini sağlamak ve ilgili kanunlarla verilen diğer görevleri yapmak üzere, kamu tüzel kişiliği olan, idari ve mali yönden özerk Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) kurulmuştur (Çankaya ve Öz, 2001:17-18).

1.2.3. 2000’li Yıllarda Türk Bankacılığı (Yeniden Yapılandırma Dönemi)

2000’li yıllara gelindiğinde Türk Bankacılık Sektörünün daha sağlıklı bir yapıya ulaşması için önemli yeniliklerin yapıldığını görmekteyiz. 1 Haziran 2000 tarih ve 24066 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Sigortaya Tabi Tasarruf Mevduatı ile TMSF’ce Tahsil Olunacak Primler Hakkında Karar ile Tasarruf Mevduatı Sigortasının kapsamı genişletilmiştir. Söz konusu Kararın 1. maddesinde “Türkiye’de faaliyet gösteren ve mevduat kabulüne yetkili bulunan bankaların, yurt içi şubelerinde gerçek kişiler tarafından açılmış olan Türk Lirası cinsinden tasarruf mevduatı ile tasarruf mevduatı niteliğini haiz altın, depo ve döviz tevdiat hesapları mevduat sigortasına tabiidir. Türkiye’de münhasıran kıyı bankacılığı faaliyeti göstermek üzere kurulan bankalarda bulunan mevduat, mevduat sigortasına tabi değildir.” hükmü yer almaktadır (Çankaya ve Öz, 2001:19).

Mali piyasalarda istikrar ve güven ortamını sağlamaya yönelik, Hazine Müsteşarlığı, TCMB ve BDDK arasında 31 Ağustos 2000 tarihinde imzalanan, Hazine Müsteşarlığı’nın bankacılıkla ilgili görev ve yetkilerinin BDDK’ya devrini içeren protokol, yeniden yapılandırma döneminin en önemli düzenlemelerinden biri sayılır. Bu protokolle BDDK’ya, 4389 sayılı Bankalar Kanununa istinaden aşağıdaki görev ve yetkiler verilmiştir (Çankaya ve Öz, 2001:21):

- Bankalar Kanunu ve ilgili diğer mevzuatın uygulanmasını sağlamak, uygulamayı denetlemek ve sonuçlandırmak,
- Tasarrufların güvence altına alınmasını sağlamak, tasarruf sahiplerinin haklarını korumak, bankaların düzenli bir şekilde çalışmasını tehlikeye sokacak ve ekonomide önemli zararlara yol açacak her türlü işlem ve uygulamaları önlemek,

- Mali piyasalardaki güven ve istikrarın sağlanması ve ekonomik kalkınmanın unsurlarını da dikkate alarak kredi sisteminin etkin bir şekilde çalışmasını ve risk kontrol sisteminin oluşturulmasını sağlamak üzere gerekli önlemleri almak,
- Bankaların devir, birleşme ve tasfiyesine ilişkin işlemleri yürütmek,
- Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu'nu idare ve temsil etmek,
- Fon aracılığı ile olağanüstü hallerde Hazine Müsteşarlığı'ndan izin almak koşuluyla, Hazineden özel tertip Devlet İç Borçlanma Senetlerini ikrazen almak ve Merkez Bankası'ndan avans talep etmek.

Bu yıllarda bankacılık sektöründe yaşanan bir diğer gelişme de hızlı gelişen teknolojinin getirmiş olduğu yenilikler ve internet bankacılığıdır. Bunun için bazı ticari bankalar, müşterilerine daha kaliteli hizmetler sunabilmek ve hizmet sonrası ihtiyaçlara daha kolay cevap verebilmek amacıyla, veri deposu olarak nitelendirilen yapılar oluşturmuşlardır. Ayrıca bankalar çağrı merkezleri kurarak müşterilerine 24 saat kesintisiz hizmet sunabilmektedirler (Parasız, 2000:113).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN YAPISI, ÖNEMİ, KÂRLILIK GÖSTERGELERİ, BANKA MALİYETLERİ VE KÂRLILIĞA ETKİ EDEN FAKTÖRLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmamızın birinci bölümünde, bankalarda kârlılık ve kârlılıkla ilişkili kavramlara yer verilmiş ve Türk Bankacılık Sektörünün tarihsel gelişim sürecinde yaşanan olaylar açıklanmıştır. Bu bölümde bankacılık sektörünün yapısı, bankaların finansal sistem içindeki önemi, temel kârlılık göstergeleri açıklandıktan sonra, banka maliyetleri dâhil olmak üzere kârlılığa etki eden faktörler analiz edilecektir.

2.1. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN YAPISI

Çalışmamızın bu kısmında, Türk Bankacılık Sektörünün genel yapısı, piyasa yapısı, gelir gider yapısı, yeniden yapılandırma ile sektörün değişen yapısı, hukuki ve sermaye yapısı açıklanacak ve kârlılık boyutları ele alınacaktır.

2.1.1. Türk Bankacılık Sektörünün Genel Yapısı

Türk Bankacılık Sektörü, finansal sistem içinde geniş bir yer kaplamaktadır. Para ve sermaye piyasalarına yönelik birçok işlem ve faaliyet, bankalar tarafından gerçekleştirilmektedir. Türk Finansal Sistemi ve sistemde faaliyet gösteren bankacılık sektörü, ülkenin ekonomik ve tarihsel gelişim sürecine benzer özellikler göstermektedir. Bu yüzden, bankaların tarihsel süreç içindeki konumları önem kazanmakta ve bu süreç içinde yaşanan gelişmeler bankaların genel yapısı hakkında fikir vermektedir.

1980 öncesinde Türk Bankacılık Sektörü, ciddi bir biçimde baskı altında tutulmuş ve katı kurallar altında düzenlemelerle karşı karşıya gelmiştir. Mevduatlar ve ödünç verme faiz oranları önemli bir biçimde yükselmiş ve piyasaya girişler kısıtlanmıştır. Bununla birlikte, mevduat oranlarına getirilen kısıtlamalar, bankalara geniş şube ağı kurarak mevduat toplamada rekabet edebilme imkânı tanımıştır. Bu dönemde, sermaye piyasalarının yeterince gelişmemiş olduğu göz önüne alındığında bankalar, gerekli kaynağı sermaye piyasalarından sağlayamamışlardır. Bu durum

bankaları mevduat toplamaya yönelmiş ve finansal sistem içinde mevduat bankacılığına dayalı bir yapı hâkim olmuştur. 1980’den sonra, serbestleşme hareketleri ile güçlü finansal enstrümanlar seçme konusunda bankalara yardımcı olacak piyasaların oluşumuna, Merkez Bankasının öncülük ettiği görülmüştür. Bunun amacı, bankacılık sektöründe etkin fon hareketliliğini sağlamak ve bankacılık sektörünün genel rezerv seviyesini kontrol altında tutmaktır. Bu sayede, bankaların likidite kontrolleri üzerindeki hâkimiyetleri güç kazanmış ve finansal yapıları güçlenmiştir (Kafalı, 2005:7-8). Ayrıca finansal serbestleşme ile teşvik edilen yabancı banka girişleri, banka devir ve birleşmeleri ile yabancı bankaların sistem içindeki payı artmış ve bu gelişmeler mevduat bankacılığına dayalı yapıyı kuvvetlendirmiştir.

Bankaların genel yapılarını, banka ve şube sayıları ile personel sayılarını birlikte analiz ederek ve karşılaştırarak yorumlayabiliriz.

TBB Aralık/2008 verileri doğrultusunda, Ekim-Aralık 2008 döneminde Türkiye’de faaliyette bulunan bankaların sayısı 49’dur. Bunlar arasında, mevduat bankalarının sayısı 32, kalkınma ve yatırım bankalarının sayısı 13, katılım bankalarının sayısı 4’tür. Banka ve şube sayılarına ilişkin bilgiler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 2.1: Bankacılık Sisteminde Banka ve Şube Sayısı

	Ara.07		Eyl.08		Ara.08	
	Banka	Şube	Banka	Şube	Banka	Şube
Mevduat Bankaları	33	7.570	33	8.489	32	8.742
Kamu Bankaları	3	2.203	3	2.393	3	2.417
Özel Bankalar	11	3.625	11	4.145	11	4.290
Fondaki Bankalar	1	1	1	1	1	1
Yabancı Bankalar	18	1.741	18	1.950	17	2.034
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	13	48	13	55	13	49
TOPLAM	46	7.618	46	8.544	45	8.791

Kaynak: TBB, <http://www.tbb.org.tr/net/donemsel/default.aspx?dil=TR> (Erişim: 04.03.2009).

Tablo sonuçlarına göre, mevduat bankaları ile kalkınma ve yatırım bankalarındaki toplam şube sayısı son bir yılda 1.173 adet, Temmuz-Eylül 2008 dönemine göre ise 247 adet artarak 8.791’e yükselmiştir. 2007 yılsonuna göre şube

sayısı, kamusal sermayeli mevduat bankalarında 214, özel sermayeli mevduat bankalarında 665, yabancı sermayeli mevduat bankalarında 293, kalkınma ve yatırım bankalarında ise 1 adet artmıştır (TBB, 2008, <http://www.tbb.org.tr/net/donemsel/default.aspx?dil=TR>, Erişim: 04.03.2009).

Tablo 2.2: Bankacılık Sisteminde Çalışanlar

	Ara.07	Eyl.08	Ara.08
Mevduat Bankaları	153.212	165.087	166.325
Kamu Bankaları	41.056	41.607	43.333
Özel Bankalar	75.124	82.531	82.158
Fondaki Bankalar	325	272	267
Yabancı Bankalar	36.707	40.677	40.567
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	5.322	5.338	5.271
TOPLAM	158.534	170.425	171.596

Kaynak: TBB, <http://www.tbb.org.tr/net/donemsel/default.aspx?dil=TR> (Erişim: 04.03.2009).

Mevduat bankaları ile kalkınma ve yatırım bankalarında çalışan sayısı son bir yılda 13.062 kişi (yüzde 8 oranında), Temmuz-Eylül 2008 dönemine göre ise 1.171 (yüzde 0.7 oranında) kişi artarak 171.596'ya ulaşmıştır. 2007 yılsonu rakamlarına göre çalışan sayısı, fon bankasında 58 kişi, kalkınma ve yatırım bankalarında ise 51 kişi azalırken, kamusal sermayeli mevduat bankalarında 2.277 kişi, özel sermayeli mevduat bankalarında 7.034 kişi, yabancı sermayeli mevduat bankalarında ise 3.860 kişi artmıştır (TBB, 2008, <http://www.tbb.org.tr/net/donemsel/default.aspx?dil=TR>, Erişim: 04.03.2009).

Bankaların şube sayılarında görülen artışlar, personel artışına da yol açar. Böylelikle işsizlik sorunu da azalmış olmaktadır. Ancak, bankaların şube sayılarında meydana gelecek artışlar kârlılıklarında azalmaya yol açmaktadır. Çünkü şube ağlarını arttırarak büyümek isteyen bankalar, yüksek maliyetlerle karşı karşıya gelmektedirler. Bu durum da işletme giderlerinde artışa yol açmaktadır. Bununla birlikte, şube artışı sonucu bankaların eskiye nazaran daha az riskle çalıştıkları görülmekte ve riskin azalması sonucu banka kârlılıklarında bir düşüş yaşanmaktadır. Bütün bu etkenlerden dolayı, şube artışı sonucu her zaman personel sayısı artmamakta, bankalar az sayıda ve verimli personelle hizmet sunmayı tercih edebilmektedirler.

Tabloda, Eylül.08-Aralık.08 dönemleri arasında kamu bankaları dışında diğer mevduat bankalarının şube sayılarında artış olmasına rağmen, personel sayılarında azalış görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında, özel ve yabancı mevduat bankalarının kârlılıklarını belirlemelerinde maliyet analizi yapmalarının etkisi bulunmaktadır. Toplam bazda değerlendirdiğimizde ise, Eylül.08-Aralık.08 döneminde şube sayısında %2,90 oranında bir artış olmasına rağmen; personel sayısında %0,70 oranında bir artış yaşanmıştır.

2.1.2. Türk Bankacılık Sektörünün Piyasa Yapısının Analizi

Türk Bankacılık Sektörünün piyasa yapısı, firma sayısının ikiden çok ve bu firmalardan çok azının piyasayı etkileyecek büyüklükte olduğu, yoğunlaşmanın¹⁰ yüksek, piyasaya giriş ve çıkışın yasal olarak büyük ölçüde kısıtlandığı¹¹ ve fiyat dışı rekabetin olduğu bir piyasadır. Bankacılık sektörü bu piyasa yapısı ile eksik rekabet piyasalarından oligopolist piyasa türüyle özdeşleştirilebilir (Durer, 1988:38).

Türk Bankacılık Sektörü, içinde çok sayıda firmanın hizmette bulunduğu, hizmetin büyük bir bölümünün birkaç firma tarafından gerçekleştirildiği ve çok sayıda alıcının bulunduğu oligopolcü piyasa yapısına uygun bir görünüm sergiler. Bankalar ürün farklılaştırmalarına giderek pazardaki müşteri portföylerini arttırmaya çalışır. Endüstrideki pazar paylarını arttırıcı bu çalışmalar, bankalar arasında fiyat dışı rekabetin olduğunu göstermektedir (Çankaya ve Öz, 2001:24-25).

1980 dönemi sonrası yaşanan ekonomik gelişmeler ve finansal serbestleşme hareketleri ile piyasaya giriş ve çıkışlar artmış ve bunun sonucunda rekabet hızlanmıştır. Rekabetin artması da sektördeki yoğunlaşma oranını azaltmıştır. Ekonomide istikrarlı bir büyümenin yakalanması, fiyat istikrarının sağlanması ile yabancı sermayeli bankaların ülkemizde şube açarak rekabeti arttırmaları ve bu yolla banka sayılarında gerçekleşen artışlar, yoğunlaşmayı azaltıcı bir etki yaratmaktadır. Kurumlar Vergisi Kanunu ile devir ve birleşme işlemlerine getirilen vergisel

¹⁰ Yoğunlaşma, bankacılık sisteminde sermaye yönünden güçlü bankaların, sektör üzerindeki hâkimiyetleridir.

¹¹ 5411 sayılı Bankalar Kanunu'nun 7, 9 ve 10. maddeleri gereğince Türkiye'de bir bankanın kurulması veya yabancı ülkelerde kurulmuş bir bankanın Türkiye'de şube açabilmesi için BDDK'dan izin alınması; Anonim Şirket şeklinde kurulması ve ödenmiş sermayesinin en az 30 Milyon TL olması gerekmektedir.

teşviklerle, bankacılık sisteminde çalışan bankaların birleşmeleri kolaylaştırılmıştır. Ancak bu durum, sektörde yoğunlaşmanın artmasına ve oligopolistik yapının güçlenmesine neden olabilmektedir.

2.1.3. Bankaların Gelir–Gider Yapısı (Kârlılık Analizi)

Bankaların toplam gelirlerinden, toplam giderlerinin düşülmesi sonucu bulunan değer kârlılık olarak bilinmektedir. Bu yüzden gelir tablosunda yer alan bilgilerden hareketle bankaların gelir-gider yapılarının iyi analiz edilerek gerçek kârlılığın hesaplanması gerekmektedir. Ancak, bankacılık sektöründe faaliyette bulunan bankaların tek tip hesap planı uygulayamamaları, banka muhasebesi işlemlerinin farklılık arz etmesi ve hazırlanan mali tabloların, muhasebenin temel ilke ve kavramlarında belirtilen kurallara göre hazırlanamaması nedenleriyle, banka kârlılık rakamları olduğundan daha düşük çıkmaktadır. Sonuçta bu düşük kârlar da bankaların ödemek zorunda oldukları kurumlar vergisini daha az ödemelerine yol açmakta ve gereksiz yere karşılık hesapları açılarak kârlar, bu hesaplarda gizlenmektedir.

Banka kârlılıklarındaki düşüşün temel sebebi, bankaların aktif kaliteleri ile ilgilidir. Banka gelirlerinde meydana gelen azalmalar ile kârlılıklarındaki farklılıklar, alınan geniş önlemlerle, banka borç ödemeleri ve düşük aktif kârlılıkları ile açıklanmaktadır. Bankaların vergilerden dolayı aldıkları önlemler ve borç ödemeleri (faiz giderleri) gelirlerinde azalışa yol açmaktadır. Örneğin, Çin bankaları ile Doğu Avrupa Bankaları üzerinde yapılan çalışmalarda, Çin bankalarının bu sebeplerden ötürü Avrupa bankaları karşısında gelir ve kârlılık bakımından daha zayıf oldukları açıklanmıştır. Ayrıca düşük enflasyon ve reel faizlerdeki hareketler düşük kârlılığı açıklayan faktörler olarak belirtilmiştir (Herrero ve diğerleri, 2006:309-310).

2.1.3.1. Giderler

Bankaların ana giderleri olarak; personel giderleri, faiz ve komisyon giderleri, vergi ve harçlar, amortisman ve karşılıklar ile ana giderler dışındaki diğer giderler sayılabilir.

2.1.3.1.1. Personel Giderleri

Personel giderleri, Yönetim Kurulu üyeleri aylıkları, daimi kadrolu personel ücretleri, fazla çalışma ücretleri, Bireysel Emeklilik giderleri, SSK işveren sigorta primleri, işsizlik sigortası primleri, doktor ve ilaç ücretleri, personel sağlık sigorta masrafları, bireysel bankacılık kampanya primleri, diğer primler, personel yemek giderleri, personel servis ücretleri, fazla mesai ulaşım giderleri, personel benzin giderleri, kıdem tazminatı, ihbar tazminatı, ücretli yıllık izinler, geri dönüş tazminatı, kasa tazminatı, harcırah giderleri, eğitim giderleri, personel giderleri, personel hayat sigortası masrafı, diğer personel giderleri gibi kalemlerden oluşmaktadır (Gökçe, <http://www.aksam.com.tr/yazar.asp?a=96939,10,12> Erişim: 06.01.2008).

2.1.3.1.2. Faiz ve Komisyon Giderleri

Bankaların faiz giderlerinin büyük bir kısmı, toplamış oldukları mevduata ödenen faizlerden; diğerleri ise, kullanılan kredilere ve para piyasası işlemlerine ödenen faizlerden oluşmaktadır. Ayrıca bankaların kredi kartı işlemlerinin yol açmış olduğu aracılık işlemlerinden doğan komisyon giderleri de bulunmaktadır.

Faiz ve komisyon giderleri, iki değişkenin fonksiyonudur. Bu değişkenler, faiz ve komisyon ödenen kaynakların hacmi ile faiz ve komisyon oranı ya da miktarlarıdır (Karacan, 1981:297).

2.1.3.1.3. Vergi ve Harçlar

Vergi ve harçlar, bankaların ödemiş oldukları Kurumlar Vergisi, Damga Vergisi, BSMV, Emlak Vergisi borçları ile vergi cezalarını ve harçları kapsamaktadır. Harçlardan bazıları noter harcı, ticaret odası aidatı, sivil savunma fonu, banka tasfiye fonu gibi gider kalemlerinden oluşur.

2.1.3.1.4. Amortisman ve Karşılıklar

Bankaların maddi ve maddi olmayan duran varlıkları için Maliye Bakanlığının belirlemiş olduğu oranlarda ayırdıkları birikmiş amortismanlar ve

tahsili şüpheli alacakları için ayırmış oldukları karşılıklar bankaların giderleri arasında yer alır.

2.1.3.1.5. Diğer Giderler

Bu hesapta kambiyo zararları, posta, telefon masrafları, reklam giderleri, kira, aydınlatma ve ısıtma giderleri, kırtasiye giderleri, bağış ve yardımlar ile geçmiş dönem giderleri yer almaktadır (Karacan, 1981:308).

2.1.3.2. Gelirler

Bankaların ana gelirleri alınan faiz ve komisyonlar, tahvil gelirleri, iştirak kârları, banka hizmetleri karşılığında sağlanan gelirler ve kambiyo kârları ile ana gelirleri dışındaki diğer gelirlerden oluşmaktadır.

2.1.3.2.1. Alınan Faiz ve Komisyonlar

Bankaların reel sektöre açmış oldukları kredilerden ve menkul kıymetlerden elde etmiş oldukları faiz gelirleri ile Elektronik Fon Transferi (EFT), havale, çek-senet ile yatırım ve kredi kartı gibi bankacılık işlemlerinden sağladıkları komisyon gelirlerinden oluşur.

2.1.3.2.2. Tahvil Gelirleri

Bankaların portföylerinde yer alan kamu-özel kesim tahvillerinin satışından elde etmiş oldukları muhtelif kârlardan oluşur.

2.1.3.2.3. İştirak Gelirleri

Bankaların sermayesinin alt sınırı % 10 ile üst sınırı %50'si aralığında sahip oldukları iştiraklerden elde ettikleri gelirlerden oluşur.

2.1.3.2.4. Banka Hizmetleri Karşılığında Sağlanan Gelirler

Bankaların teminat mektupları, ithalat ve ihracat vesikaları, tahsil senetleri, kredi kartları gibi bankacılık hizmetlerinden sağladıkları gelirlerden oluşur.

2.1.3.2.5. Kambiyo Gelirleri

Bankaların döviz kurlarındaki hareketlerden ve kambiyo işlemlerinden elde ettikleri gelirlerdir.

2.1.3.2.6. Diğer Gelirler

Yukarıda sayılan gelirler dışında bankaların elde etmiş oldukları gelirler diğer gelirler adı altında sınıflandırılabilir. Örneğin gayrimenkul satışından elde edilen gelirler bu grup altında toplanabilir.

TBB'den alınan istatistikler doğrultusunda aşağıda kamu ve özel sermayeli mevduat ve ticaret bankalarından oluşan grupta bankaların gelir ve gider yapılarının analizi yer almaktadır.

Tablo 2.3: Kamu ve Özel Sermayeli Bankaların Gelir Tabloları/Bin TL (01.01.2007-31.12.2007)

Bankalar	Faaliyet Gelirleri																			Kredi ve Diğer Alacaklar Değ. Düşüş Karşılığı (-)	Diğer Faaliyet Giderleri (-)	Net Faaliyet Kârı (Zararı)	Vergi Öncesi Kâr(Zararı)	Vergi Karşılığı (-)	Net Dönem Kârı (Zararı)	
	Faiz Gelirleri							Faiz Giderleri					Net Ücret ve Komisyon Gelirleri													
	Kredilerden Alınan Faiz	Zorunlu Karşılıklardan Alınan Faizler	Bankalardan Alınan Faiz	Para Piyasası İş. Alınan Faizler	Menkul Değerlerden Alınan Faiz	Diğer Faiz Gelirleri	Toplam	Mevduata Verilen Faiz	Kullanılan Kredilere Verilen Faiz	Para Piyasası İş. Verilen Faizler	Diğer Faiz Gider.	Toplam	Net Faiz Geliri	Alınan Ücret ve Komisyon	Verilen Ücret ve Komisyon	Net	Temettü Geliri	Ticari Kâr - Zarar (net)	Diğer Faaliyet Gelirleri							Toplam Faaliyet Geliri
Kamu Sermayeli Bankalar	8,968,036	576,840	594,711	531,886	11,534,086	20,709	22,226,268	14,329,496	330,403	446,501	53,897	15,160,297	7,065,971	1,655,520	271,151	1,384,369	79,422	293,523	985,109	9,808,394	843,698	3,336,953	5,627,743	5,627,743	1,114,913	4,512,830
T.C Ziraat Bankası	3,061,953	403,370	202,521	333,342	7,156,553	7,875	11,165,614	7,392,015	2,185	123,114	10,416	7,527,730	3,637,884	792,263	64,600	727,663	25,640	142,111	176,820	4,710,118	252,369	1,494,689	2,963,060	2,963,060	611,969	2,351,091
Türkiye Halk Bankası	2,650,197	11,838	216,205	11,374	2,811,955	6,612	5,708,181	3,696,455	72,898	160,478	26,097	3,955,928	1,752,253	347,252	51,036	296,216	19,064	-41,937	451,576	2,477,172	222,895	847,693	1,406,584	1,406,584	275,545	1,131,039
Türkiye Vakıflar Bankası	3,255,886	161,632	175,985	187,170	1,565,578	6,222	5,352,473	3,241,026	255,320	162,909	17,384	3,676,639	1,675,834	516,005	155,515	360,490	34,718	193,349	356,713	2,621,104	368,434	994,571	1,258,099	1,258,099	227,399	1,030,700
Özel Sermayeli Bankalar	21,463,721	762,786	975,274	88,296	10,669,512	487,001	34,446,590	16,504,975	2,729,243	2,503,303	67,586	21,805,107	12,641,483	5,557,222	1,078,103	4,479,119	643,156	446,329	3,442,479	21,652,566	3,421,034	9,510,800	8,720,732	8,720,732	1,565,980	7,154,752
Adabank	0	65	45	6,346	812	5	7,273	624	0	0	0	624	6,649	272	13	259	0	9	24	6,941	2,242	3,834	865	865	0	865
Akbank	5,205,880	29,509	252,178	6	2,988,265	5,734	8,481,572	3,938,945	520,380	767,057	13,483	5,239,865	3,241,707	1,166,476	220,118	946,358	32,141	149,299	507,496	4,877,001	719,592	1,696,287	2,461,122	2,461,122	466,828	1,994,294
Alternatif Bank	285,870	7,653	8,175	650	21,075	1,522	324,945	132,776	34,712	3,088	226	170,802	154,143	25,470	7,717	17,753	2,100	-15,373	23,886	182,509	42,228	70,885	69,396	69,396	6,076	63,320
Anadolubank	310,769	9,942	18,571	6,758	67,958	5,626	419,624	175,052	37,768	16,773	3,644	233,237	186,387	48,728	7,278	41,450	0	-12,770	7,875	222,942	15,897	115,525	91,520	91,520	18,966	72,554
Şekerbank	685,921	22,073	7,028	309	188,559	10,892	914,782	418,126	16,026	36,014	5,403	475,569	439,213	105,326	14,521	90,805	1,515	-5,313	126,853	653,073	181,362	322,800	148,911	148,911	26,050	122,861
Tekstil Bankası	300,263	7,349	13,088	0	52,103	0	372,803	131,282	51,953	42,019	285	225,539	147,264	31,295	4,189	27,106	790	-10,546	8,614	173,228	9,759	110,653	52,816	52,816	10,359	42,457
Türkisch Bank	22,258	1,860	14,019	9,412	14,963	15	62,527	35,656	4,880	1,950	13	42,499	20,028	2,344	312	2,032	775	-460	666	23,041	571	20,417	2,053	2,053	546	1,507
Türk Ekonomi Bankası	1,060,826	36,111	45,054	43,232	267,675	296	1,453,194	626,479	167,510	98,970	1,185	894,144	559,050	160,962	53,605	107,357	14,756	-21,860	35,518	694,821	68,253	460,581	165,987	165,987	35,701	130,286
Türkiye Garanti Bankası	4,254,452	184,252	265,118	5,538	2,214,573	292,673	7,216,606	3,073,561	618,733	712,517	7,692	4,412,503	2,804,103	1,612,011	414,308	1,197,703	49,399	-135,904	1,017,870	4,933,171	337,644	1,823,411	2,772,116	2,772,116	456,500	2,315,616
Türkiye İş Bankası	5,266,810	274,906	266,040	5,774	3,221,552	98,997	9,134,079	4,668,531	887,274	588,485	29,568	6,173,858	2,960,221	1,174,306	99,795	1,074,511	503,063	426,164	910,969	5,874,928	1,617,804	2,154,043	2,103,081	2,103,081	401,274	1,701,807
Yapı ve Kredi Bankası	4,070,672	189,066	85,958	10,271	1,631,977	71,241	6,059,185	3,303,943	390,007	236,430	6,087	3,936,467	2,122,718	1,230,032	256,247	973,785	38,617	73,083	802,708	4,010,911	425,682	2,732,364	852,865	852,865	143,680	709,185

Kaynak: <http://www.imkb.gov.tr/bilanco/mtablodonem.htm> (Erişim: 05.06.2008).

Bankaların 2007/Aralık dönemi mali tablolarındaki bilgilerden yararlanılarak tarafımdan düzenlenmiştir.

Yukarıdaki tabloda görüleceği üzere, bankaların faaliyet gelirleri, net faiz gelirlerinden, net ücret ve komisyon gelirlerinden, temettü gelirlerinden, ticari kâr/zarar¹² ve diğer faaliyet gelirlerinden oluşmaktadır. Faaliyet gelirlerinin tamamının toplanması sonucu bulunan toplam faaliyet gelirlerinden, kredi ve diğer alacaklar değer düşük karşılığı ile diğer faaliyet giderlerinin düşülmesi sonucu bulunan rakam, bankaların net faaliyet kâr/zarar durumlarını vermektedir.

Kamu ve özel sermayeli bankalar arasında yapılan çalışmada, bankaların faiz gelirleri içinde kredilerden alınan faiz gelirlerinin miktar olarak daha büyük olduğu görülmektedir. Kamu bankaları içinde Türkiye Vakıflar Bankasının, özel bankalar içinde Türkiye İş Bankasının kredi faiz gelirlerinin miktar olarak, gruptaki diğer bankalara göre daha büyük olduğu görülmektedir. İkinci sırayı menkul değerlerden alınan faiz gelirleri izlemektedir. Para piyasası işlemlerinden alınan faiz gelirleri ile diğer faiz gelirleri miktar olarak nispeten daha düşük kalmaktadır.

Faiz giderlerine bakacak olursak, faiz giderlerinin bileşimini mevduata verilen faizler, kullanılan kredilere verilen faizler, para piyasası işlemlerin verilen faizler ve diğer faiz giderleri oluşturmaktadır. Kamu ve özel sermayeli bankalarda mevduata verilen faiz giderlerinin, toplam faiz giderleri içinde en büyük payı oluşturduğu görülmektedir. Ziraat Bankası ve İş Bankasının mevduata ödedikleri faiz giderleri gruptaki diğer bankalara nazaran daha yüksektir. Net faiz gelirleri açısından Ziraat Bankası ve Akbank en yüksek net faiz geliri elde etmiş bankalarımızdır.

Net komisyon gelirleri içinde kamu sermayeli bankalardan Ziraat Bankası, özel sermayeli bankalardan Garanti Bankası, İş Bankası, Yapı Kredi Bankası ve Akbank'ın diğer bankalara göre daha fazla komisyon geliri elde ettikleri görülmektedir. Özel bankalar içinde en fazla komisyon geliri elde eden banka Garanti Bankası olmuştur.

Bankaların iştiraklerinden elde etmiş oldukları temettü gelirleri, faaliyet gelirleri içinde yer almakta ve grup içinde İş Bankasının en yüksek temettü gelirine sahip olduğu tablodan görülmektedir. Bankaların diğer faaliyetlerinden elde ettikleri gelirler içinde Garanti Bankasının gelirinin diğer bankalara göre daha fazla olduğu

¹² Ticari kâr/zarar hesabı, bankaların sermaye piyasası işlemlerinden ve kambiyo işlemlerinden elde etmiş oldukları kâr/zararı göstermektedir.

görülmüştür. Aynı şekilde diğer faaliyet giderlerini analiz ettiğimizde Ziraat Bankasının ve Yapı ve Kredi Bankasının diğer faaliyet giderlerinin grup içinde en fazla olduğu tablodan görülmektedir.

Bankalar krediler ve diğer alacakları için genel ve özel karşılık ayırırlar. Kredilerin bankaya ödenmemesi durumunda banka alacaklarını tahsil edemeyecek ve takipteki krediler için ayıracağı karşılıkları gider olarak muhasebe kayıtlarında göstereceği için bu durum bankaların dönem kârlarının azalmasına yol açacaktır. Bu yüzden bankaların alacaklarını etkin bir şekilde tahsil edebilmek için alacak yönetimine önem vermeleri ve alacak tahsil sürelerini en optimal bir şekilde ayarlamaları gerekmektedir.

Tablodaki bankalar içinde dönem sonu itibariyle en fazla karşılık ayıran banka İş Bankası olmuş ve en düşük karşılığı da Turkish Bank ayırmıştır. Tablodan net faaliyet kârı rakamlarına baktığımızda kamu bankaları içinde Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankasının, özel bankalar içinde Garanti Bankasının en yüksek net faaliyet kârı rakamına ulaştığını görürüz.

Kamu ve özel sermayeli bankaların gelir tabloları bilgilerinden yararlanılarak 01.01.2007-31.12.2007 dönemi net kârlılık rakamları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 2.4: Kamu ve Özel Sermayeli Bankaların Dönem Net Kârları/Bin TL (01.01.2007-31.12.2007)

Bankalarımız	Dönem Net Kârı
Kamu Sermayeli Bankalar	
Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.	2,351,091
Türkiye Halk Bankası A.Ş.	1,131,039
Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	1,030,700
Özel Sermayeli Bankalar	
Adabank A.Ş.	865,000
Akbank T.A.Ş.	1,994,294
Alternatif Bank A.Ş.	63,320
Anadolubank A.Ş.	72,554
Şekerbank T.A.Ş.	122,861
Tekstil Bankası A.Ş.	42,457
Turkish Bank A.Ş.	1,507
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	130,286
Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	2,315,616
Türkiye İş Bankası A.Ş.	1,701,807
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	709,185

Kaynak: <http://www.imkb.gov.tr/bilanco/mtablodonem.htm> (Erişim: 05.06.2008).

Bankaların 2007/Aralık dönemi mali tablolarındaki bilgilerden yararlanılarak tarafımdan düzenlenmiştir.

Kamu ve özel sermayeli bankaların gelir tabloları bilgilerinden yararlanılarak 2008/Eylül dönemi net kârlılık rakamları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 2.5: Kamu ve Özel Sermayeli Bankaların Dönem Net Kârları/Bin TL (01.01.2008-31.09.2008)

Bankalarımız	Dönem Net Karı
Kamu Sermayeli Bankalar	
Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.	1,641.080
Türkiye Halk Bankası A.Ş.	910.101
Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	568.640
Özel Sermayeli Bankalar	
Adabank A.Ş.	1.721
Akbank T.A.Ş.	1,493.000
Alternatif Bank A.Ş.	54.559
Anadolubank A.Ş.	68.576
Şekerbank T.A.Ş.	122.524
Tekstil Bankası A.Ş.	11.241
Turkish Bank A.Ş.	12.733
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	154.665
Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	1,400.508
Türkiye İş Bankası A.Ş.	1,309.518
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	1,005.474

Kaynak: TBB, <http://www.tbb.org.tr/net/donemsel/default.aspx?dil=TR> (Erişim: 07.03.2009).

Bankaların vergi öncesi dönem kârlarından vergi karşılığının düşülmesi sonucu vergi sonrası faaliyet kârları (dönem net kârları) hesaplanmaktadır. Yukarıdaki tabloda 2007 yılında kamu sermayeli bankalar içinde Ziraat Bankası, özel sermayeli bankalar içinde Garanti Bankası en yüksek kârlılık rakamına ulaşmış bankalar arasında yer almıştır. Bu dönemde bankacılık sektörünün aracılık faaliyetlerini arttırması ve ürün ve hizmet çeşitlendirmelerine giderek gelirlerini arttırıcı politikalar izlemeleri ile kârlılık performanslarında önemli artışlar olmuştur (BDDK, 2007:41). 2008 yılı için, en yüksek kârlılık rakamlarına kamu sermayeli bankalar içinde Ziraat Bankasının; özel sermayeli bankalar içinde Akbank'ın ulaştığını görüyoruz. Bu sonuçlarda; kredilerden alınan faiz gelirlerinin, ücret ve komisyon gelirlerinin ve bankacılık hizmet gelirlerinin, sektör gelirleri içinde büyük bir paya sahip olmasının etkisi bulunmaktadır. Bundan hareketle, sektörün kârlılığının aracılık faaliyetlerinden kaynaklandığı ve müşteri odaklı kârlılık eğiliminin sürdürüldüğü yorumları yapılabilir (BDDK, 2008:45).

Yüksek enflasyon dönemlerinde bankaların aktiflerinde yer alan Devlet İç Borçlanma Senetlerinin faiz getirilerinin hem enflasyondan hem de banka maliyetlerinden yüksek olmasından ötürü, bankaların kârlılıklarında önemli artışlar olmuştur. Ancak, enflasyonda meydana gelen düşmeler, banka birleşmeleri gibi sektörün verimlilik kapasitesini arttırıcı gelişmeler ve banka birleşmelerini teşvik eden vergisel uygulamalar doğrultusunda, banka kârlılıklarında devamlı artışlar yaşanacak, kârlılık artışı sonucu etkin bir rekabet ortamı sağlanacak ve bankalar müşterilerine daha çeşitli ve faydalı hizmetler sunabilecektir.

2.1.4. Türk Bankacılık Sektörünün Yeniden Yapılandırılması ile Sektörün Değişen Yapısı

Türk Bankacılık Sektöründe yeniden yapılandırma ilk olarak 2000 yılında IMF ile yapılan Şartlı Destek Antlaşması (Stand By) ile uygulanmaya başlamıştır. Bankacılık krizlerinden sonra gündeme gelen yeniden yapılandırma üç aşamayı içermektedir. Birinci aşamada, krizlere bağlı olarak ortaya çıkan likidite yetersizliğini önleyebilmek amacıyla geliştirilen finansal yeniden yapılandırma yer almaktadır. İkinci aşamada, bankaların yönetim, faaliyet ve stratejilerinin ele alındığı

operasyonel yeniden yapılandırma yer almaktadır. Üçüncü aşamada ise, yapısal önlemlerin ağırlık kazandığı ve sektörün güçlü yapısının sürdürülmesine yönelik düzenlemeler yer almaktadır (TÜSİAD, 2003:11).

Türkiye’de banka kredilerinin donması, bankaların TMSF’ye devredilmesi, bankaların açık pozisyonlarının büyümesi gibi olumsuz etkenlerin Bankalar Kanunu’ndaki eksikliklerden ileri geldiği öne sürülmüş ve reform niteliğindeki yasa değişikliğine gidilmesi gerektiği kanaatine varılmıştır. Ancak, 3182 sayılı Bankalar Kanunu’nun önemli bir bölümü 512 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile değiştirilmeye çalışılınca, Anayasa Mahkemesi yasaların Kanun Hükmünde Kararname ile değiştirilemeyeceği gerekçesi ile Bankalar Kanunu’nda değişiklik yapan işlemi iptal etmiştir. Bu olaylar yasal mevzuatta boşluklara yol açmıştır. Reform ve yeniden yapılandırmada gelişme sağlayabilmek için Bankalar Kanunu’nda şekle dönük değişiklikler yapılması yeterli olmamakta, aynı zamanda bankalar üzerinde denetim etkinliğinin de sağlanması gerekmektedir (Akgüç, 1999:98-100).

Bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılmasında devlet tarafından uygulamaya konulan programlar, makro ekonomik hedeflerle bankacılık denetiminin artırılmasını ve muhasebe standartlarının ve şeffaflığın getirilmesini amaçlar. Türk Bankacılık Sektörünün yeniden yapılandırılması çerçevesinde BDDK tarafından Mayıs 2001 yılında “Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı” hazırlanmıştır. Bu program IMF ve Dünya Bankası ile yürütülen makroekonomik ve yapısal reform programının da bir parçası olmuştur. Programın temel hedefi, uluslararası alanda rekabet edebilen, etkin, sağlıklı ve güçlü bir bankacılık sektörüne geçişi sağlamaktır (Yıldırım, 2004:40).

Sektörün rekabet yapısını güçlendirmek üzere uygulamaya konulan yeniden yapılandırma programı, bankalarda sorunlu varlıkların yönetimine, sorunlu bankaların analiz edilmesine ve sektörün düzenleme ve denetleme yapısının iyileştirilmesine yönelik kapsamlı uygulamalardan oluşmaktadır (Öncü ve Aktaş, 2007:248).

Bununla birlikte, yeniden yapılandırma sürecinde bankaların düşük kârlılık sorunu dikkate alınmamıştır. Bütçe finansmanında banka kaynaklarının kullanılması, bu duruma iyi bir örnektir. Net aktif vergisi,¹³ sermaye kazancı gibi servet vergileri sektörün mali yapısını olumsuz etkilemiştir (Özince, 2002:84). Eğer banka kârlılıkları dikkate alınmış olsaydı, bütçe finansmanında banka kaynaklarından yararlanılmaz ve kârlılığı olumsuz yönde etkileyebilecek politikalardan kaçınılırdı. Çünkü bütçe açığının bankalardan fon elde edilerek kapatılmak istenmesi enflasyonda artışa yol açmış ve banka özkaynakları bundan zarar görerek bankaların özkaynak kârlılıkları azalmıştır.

Yeniden yapılandırma sürecinde, yaşanan finansal krizlerin bankacılık sektörü üzerindeki etkisi büyük olmuş ve bankaların azalan kârlılıkları, yeniden yapılandırma programında gerçekleştirilmesi planlanan reformlarla düzeltilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda bankaları düzenleyen sistem, bankaları para kazanan bir yapıya ulaştırmada önemli bir köprü görevi görmektedir. Para kazanan bir bankacılık sektöründe kurallara uyma vardır. Bunun olmadığı yerde kurallara uyma zorlaşır ve sistem üzerinde denetim de sağlanamaz. Kriz dönemlerinden önce, bankalar açık pozisyon kârlarına bakılarak aşırı kâr sağlayan rantıye kurumlar olarak kamuoyuna gösterilmişti. Aslında bankalar kârlı çalışmıyorlardı. Sonuçta açık pozisyonun maliyeti bankalara yüklenince bankalar iflasla karşı karşıya geldi ve finansal krizler sektörü derinden etkiledi (Karacan, 2002:37). Finansal krizden dolayı faiz oranlarının yükselmesiyle batık kredilerde görülen artışlar, bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması gereğini göstermiştir.

Tasarrufların verimli yatırım projelerinin finansmanında kullanılmasında aracılık eden bankacılık sektörü, yaşanan finansal krizlerden en fazla etkilenen sektörlerin başında yer alır. Bu finansal krizler bankaların aracılık hizmetlerinin azalmasına yol açarak, bankalarda etkinliği ve verimliliği azaltmıştır (Bastı, 2005:79).

¹³ Net aktif, VUK'un 175 ve mükerrer 257'nci maddeleri uyarınca tespit edilen muhasebe standartlarına, tek düzen hesap planına ve mali tabloların çıkarılmasına ilişkin usul ve esaslara uygun olarak düzenlenmiş bilançonun aktifinde yer alan işletme varlıklarıdır. Varlıkların net değeri, VUK'a göre değerlendirilmiş varlıkların değerinden, sadece aynı Kanuna göre ayrılmış amortisman ve karşılıkların indirilmesi sonucu bulunan değerdir. Net Aktif Vergisi günümüzde uygulanmamaktadır.

2.1.4.1. Yeniden Yapılandırmada Yapılması Gerekenler

Yeniden yapılandırma sürecinde bankacılık sektörünün düzenleyici otoritesi olan BDDK tarafından yapılması gerekenler aşağıda belirtilmiştir (TÜSİAD, 2003:21-36):

- *Gözetim ve denetimin güçlendirilmesine yönelik düzenlemelerin etkin bir şekilde uygulanması:* 2001 yılında iç denetim ve risk yönetim sistemlerinin kuruluşu ve uygulamaya konuluşu üzerine düzenlemeler ile 2002 yılında hazırlanarak yürürlüğe giren Bağımsız Denetim ilkelerine ilişkin düzenlemelerin sistemli bir şekilde uygulanmaya başlanması ile sistematik risk azalacak ve bu gelişmeler banka kârlılıklarının artmasında teşvik unsuru olacaktır.
- *Saydamlığın artırılması:* Saydamlık, mevduat sahiplerinin, kredi derecelendirme kuruluşlarının, düzenleyici otoritenin ve küçük yatırımcıların içinde bulunduğu çok boyutlu bir piyasa disiplinin sağlanması ve mali bilgilerin uluslararası muhasebe standartlarına uygun olarak ilgililere sunulması açısından önemlidir.
- *Hukuki altyapının geliştirilmesi ve etkinliğinin artırılması:* Bankalarda problemli kredilerle ilgili sorunların çözülmesi, vergi mevzuatının sadeleştirilmesi, bankaların tasfiye süreçlerinin hızlandırılması ve yabancı sermayenin teşvik edilmesi gibi konularda başarı sağlayabilmek için hukuki düzenlemelerin yapılması ve uygulamaya konulması gerekir. Bu doğrultuda Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma programı ile yapılması düşünülen düzenlemelerin uygulamaya konulması, problemli krediler sorununu önleyecek; ayrıca, yabancı sermayenin teşvik edilmesiyle ve bankalara güçlü bir sermaye yapısına sahip olmaları için vergisel anlamda tanınacak teşviklerle, banka kârlılıkları arzu edilen seviyeye yükselecektir.
- *Yapılandırılmış erken müdahale sistemlerinin oluşturulması ve izlenmesi:* Düzenli denetim mekanizmaları ile bankalarda oluşabilecek sorunlar erken teşhis edilerek sistemde risk unsuru yaratmadan önlenmelidir. Bunun için risk değerlendirme ve erken uyarı sistemleri uygulamaya konulmalı ve sürekli

güncellenmelidir. Banka kârlılıkları üzerinde risklerin olumsuz etkilerinin olduğu bilindiği için, gelecekte oluşabilecek risklere yönelik bankaların erken uyarı sistemleri ile riskleri önlemeleri, kârlılık ve sermaye yapılarında güçlendirici bir etki yaratacaktır.

- *Kamu bankalarının rehabilitasyon ve özelleştirme süreçlerinin hızlanması:* Kamu bankaları, finansal sistemin etkin çalışmadığı ülkelerde özel görevlerini gerçekleştirmek üzere üstlendikleri zararlardan, piyasa koşulları dışında yapılan fiyatlamalardan ve sistemde yarattıkları atıl kapasiteden dolayı, bankacılık sektörünün etkin rekabet koşulları altında çalışmasına engel olurlar. Aynı zamanda kamu bankaları, finansal kriz gibi durumlarda mevduat sahipleri gözünde daha fazla güven ve garanti unsuru olarak görüldüklerinden sistemdeki diğer özel bankalar lehine haksız rekabet yaratmaktadır. Bu yüzden yeniden yapılandırmada özelleştirme süreci hızlandırılmalıdır. Kamu bankaları özelleştirilirken, bankacılık sektöründe katma değer yaratacak ve özelleştirme sonrası mali sistem içinde etkin bir şekilde çalışmasını sürdürecektir kamu bankalarının alıcılara satılması hususuna dikkat edilmesi gerekir. Bu durum, kamu bankalarının özeleştirmeden sonra kârlı bankalar olarak çalışmalarını açısından önemlidir.

Özelleştirme uygulamaları ve finansal serbestleşme bankacılık sektöründe etkinliği arttıracığından, istenilen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak serbestleşme ile sektöre hâkim olacak yabancı güçler, ulusal bankaların kendi ülkelerindeki firmalara karşı olan tek başına hakimiyetlerine son vereceklerinden bu süreç, bazı iktisatçılar tarafından bir Avrupa ülkesi olan Slovenya’da olumsuz bir durum olarak değerlendirilmektedir (Moore ve Zajc, 2000:44).

- *Mevduata tam güvence sisteminin kademeli olarak kaldırılması ve riske göre prim sisteminin hayata geçirilmesi:* Bankaların tüm yükümlülüklerinin devlet güvencesi altına alınması, kriz dönemlerinde bankacılık sektörüne olan güveni artırıcı bir unsur olsa da, sistemde istikrar ortamının kurulması ile rekabeti bozacak bir etkidir. Ayrıca bankalar devlet güvencesi altında daha yüksek riskli alanlarda çalışabilmektedirler. Eğer mevduata belli bir limit

dahilinde güvence sağlanırsa, tasarruf sahipleri rasyonel yatırımlara yönelecek ve yüksek riskle çalışan bankalarla çalışmak yerine, riski optimal bir şekilde dağıtan bankalarda tasarruflarını değerlendireceklerdir. Bu gelişmeler piyasada rekabeti hızlandıracaktır. Riske göre prim sistemi uygulamasında bankalar, kredi notları ve sermaye yeterlilik oranlarına göre belirlenen limitlerde prim ödemektedirler. Sermaye yeterliliği düşük olan bankalar bu yüzden daha fazla prim ödemek zorundadırlar. Farklılaşan prim uygulaması sayesinde daha düşük riskle çalışan bankaların, nispeten daha yüksek risk alarak çalışan bankaların maliyetlerini üstlenmesi engellenmekte, bankalar gereksiz risk alma politikalarından vazgeçmekte ve bankacılık sektöründe kârlılık ve verimlilik artışı elde edilmektedir.

- *Reel sektörde gerekli disiplinin sağlanması ve kayıtdışı ekonominin boyutlarının azaltılması:* Bankacılık sektörünün getirilen bu düzenlemelere uyum sağlayabilmesi için reel sektörün de etkin ve verimli bir şekilde çalışması ve standartlara uyum göstermesi gerekir. Kredilendirme sürecinde reel sektör işletmelerinin mali tabloları standartlara uygun hazırlanmalı ve bağımsız dış denetim firmaları tarafından denetlenmelidir. Böylelikle yeniden yapılandırma programı ile firmaların enflasyondan dolayı sağladıkları fiktif kârların yerini, gerçekçi kârlar olarak firmaların gerçek faaliyet sonuçlarını yansıtan enflasyondan arındırılmış gelir tabloları, bankalara sunulacaktır. Sermaye yapıları, bağımsız denetim sonucu daha da güçlenecek olan firmaların bankalardan kredi talep etmeleri, bankaların firmalara verecekleri kredilerin miktarının artmasına yol açacak ve banka kârlılıkları, genişleyen kredi hacmi ve kredi faiz gelirlerindeki artış ile yükselecektir.
- Bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılmasında çalışmaların başarısı için kriz sonrası yaşanan panik ortamının yatıştırılması ve bankacılık sektörüne olan güvenin yeniden sağlanması gerekir. Bunun yanında kriz dönemi ve sonrasında likidite sıkıntısı çeken bankalara Merkez Bankası tarafından verilecek likidite, bankaların ödemelerini rahatlatacak ve krizin derinleşmesini önleyecektir (Yıldırım, 2004:41).

2.1.5. Türk Bankacılık Sektörünün Hukuki Yapısı

Bankacılık sektörünün hukuki yapısı dediğimizde kanunlar, kararnameler, tüzükler, genelgeler, mahkeme kararları gibi çeşitli mevzuatların bir arada ele alınarak, sistemi düzenleyen normlar bütünlüğünü oluşturdıklarını görmekteyiz.

2 Mayıs 1985 tarihinde yürürlüğe giren 3182 sayılı Bankalar Kanunu, Türk Bankacılık Sektörünü düzenleyen genel bir kanundur. Özel kanunlara göre kurulmamış olan bankalar, 3182 sayılı Genel Kanuna tabi iken; özel kanunlara göre kurulan bankalar kendi kanunlarında yer almayan düzenlemeler açısından 3182 sayılı Kanuna göre hareket etmek durumundadırlar. 3182 sayılı Kanun 15 bölüm, 100 asıl ve 9 geçici maddeden oluşmaktadır. Türk Bankacılık Sektörünü düzenleyen en son Kanun 01.11.2005 tarihinde yürürlüğe giren 5411 sayılı Bankalar Kanunu'dur. Bu Kanun 15 bölüm, 171 asıl ve 25 geçici maddeden oluşmaktadır.

Türk Ticaret Kanunu'nun kıymetli evrak ile ilgili hükümleri ile Borçlar Kanunu'nun bazı genel hükümleri (sözleşme, alacağın temliki borcun nakli v.b), Ödünç Para Verme İşleri Kanunu, Kurumlar Vergisi Kanunu, Gider Vergileri Kanunu, Damga Vergisi Kanunu, Gelir Vergisi Kanunu'nun bankacılık faaliyetlerini ilgilendiren kısımları ile Tüzük, Kararname, Genelge, Tebliğ ve Mahkeme Kararlarından oluşan diğer yardımcı kaynaklar, bankacılık sektörünü düzenleyen ve ilgilendiren hukuki yapıyı oluşturur (Durer, 1988:36).

2.1.6. Türk Bankacılık Sektörünün Sermaye Yapısı

Türk Bankacılık Sektörünün sermayesi, yaşadığımız 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizlerinden sonra önemli ölçüde azalmış ve bu kaybı telafi etmek amacıyla Bankalar Kanunu'na 4743 sayılı Yasayla eklenen geçici 4. maddede, yeniden sermayelendirme programındaki hedeflerden olan "Üç aşamalı denetimden geçecek olan mevduat kabulüne yetkili özel sermayeli ticari bankalara, bir defaya mahsus olmak üzere ve belirli şartlar çerçevesinde sermayelerinin güçlendirilmesi amacıyla yönelik olarak, ana sermayeye katılım veya sermaye benzeri kredi temini şeklinde destek olunması" kararlaştırılmıştır. Bağımsız denetim kuruluşlarının yapacakları denetim ile sermaye yeterliliği %8'in altında kalan bankalara devlet yardımıyla

yapılacak sermaye desteğiyle bankaların risk alabilme kapasiteleri artacak ve bu durum, Merkez Bankasının para politikasını daha etkin kullanmasını, kredi mekanizmasının daha verimli bir şekilde işler hale gelmesini ve firmaların daha rahat kredi bulmalarını sağlayacaktır. Bankalar yeterli likidite ve sermayeye sahip olsalar bile, ekonomide bir daralma baş gösterdiği zaman reel sektöre kredi açmaktansa, fonlarını daha güvenli alanlarda değerlendirerek özkaynaklarını güçlendirirler ve ekonomide genişlemenin olduğu dönemlerde piyasada rekabet ve kârlılık esasına göre çalışan bankalar, daha sağlam bir finansman imkanını elde etmiş olurlar (Koç, 2002:63).

Türk Bankacılık Sektörünün sermaye yapısını ve sermaye yapısını oluşturan unsurları aşağıdaki gibi açıklayabiliriz:

2.1.6.1. Sermaye Yapısının Tanımı

Bankalarda sermaye yapısı, yabancı kaynaklar ve özkaynaklardan oluşmaktadır. Banka bilançosunun pasif tarafını oluşturan bu unsurlar bankaların aktiflerini nasıl ve hangi yollarla finanse edeceklerini gösterir. Bu durum, bankaları optimal bir sermaye yapısı oluşturmaya teşvik eder. Bu yüzden bankalar, yabancı kaynaklarla özkaynaklar arasında en düşük finansman maliyetini sağlayacak optimum bir denge kurmaya çalışırlar. Bu dengeye optimal sermaye yapısı denir. Özkaynaklar/Toplam Yabancı Kaynaklar oranı literatürde finansman oranını göstermekte ve bu orana göre bankaların ihtiyaç duydukları finansmanı nasıl sağladıklarının tespiti yapılabilmektedir (Durer, 1988:39).

2.1.6.2. Sermaye Yapısının Unsurları

Sermaye yapısının unsurları özsermaye ile yabancı sermayeden oluşmaktadır.

2.1.6.2.1. Özsermaye (Özkaynaklar)

Özsermaye ile özkaynaklar eşdeğer olarak kullanılmaktadır. Özsermaye, aktiflerin ne kadarlık kısmının işletmenin kendi kaynakları ile sağlanmış olduğunu ve işletme sahiplerinin aktifler üzerindeki haklarını gösterir (Durer, 1988:40). Türk

Ticaret Kanunu'nun 74. maddesinde özsermaye, aktifler toplamından yabancı sermaye toplamının düşülmesi sonucu kalan kısım olarak tanımlanmıştır.

Özsermaye, bankaların faaliyete başlamalarında ilk fonu oluşturması bakımından önem taşımakta ve bankaların müşterilerine ve diğer alacaklılarına karşı garanti unsuru olmaktadır (Öcal, 1973:35).

2.1.6.2.1.1. Sermaye

Sermaye, işletme sahip veya ortaklarının işletmenin kuruluş aşamasında ya da sermaye arttırımı yoluyla işletmeye koymuş oldukları nakdi ya da aynı değerlerden oluşmaktadır. Kayıtlı sermaye, ödenmiş sermaye ve ödenmemiş sermaye olmak üzere üç türlü sermaye tanımı yapılabilir.

Kayıtlı sermaye, bankaların ana sözleşmelerinde belirlenen, ortakların ödemeyi taahhüt ettikleri sermaye miktarıdır. Ödenmiş sermaye ortakların ödemeyi taahhüt ettikleri sermayenin ödenen tutarını gösterir. Ayrıca 5411 sayılı Bankalar Kanunu'nun 44. maddesinde “Ödenmiş sermaye, bankaların fiilen ve her türlü muvazaadan arî olarak ödenmiş veya Türkiye'ye ayrılmış ve ödenmiş sermayelerinden, bilançoda görülen zararın yedek akçelerle karşılanamayan kısmı düşüldükten sonra kalan tutardır.” olarak tanımlanmıştır.

5411 sayılı Bankalar Kanunu'nun 7. maddesinin (f) fıkrasında Türkiye’de bir bankanın kurulabilmeleri için ödenmiş sermayenin en az 30 milyon TL olması gerektiği belirtilmiştir. Ödenmemiş sermaye ise ortaklarca şirkete konulması taahhüt edilmiş sermayeden, yetkili organlar tarafından ödenmesine henüz karar verilmemiş ve ortaklardan ödenmesi istenmemiş sermayeyi ifade eder.

Tablo 2.6: Bankaların Sermaye Yeterlilik Rasyo Sonuçları

	Sermaye Yeterlilik Rasyosu(%)					
	Ara.06	Eyl.07	Ara.07	Mar.08	Haz.08	Eyl.08
Mevduat Bankaları	19,8	17,1	17,4	16,0	15,4	16,1
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	142,8	68,0	64,8	76,1	61,1	61,3
Katılım Bankaları	16,5	16,1	16,0	13,6	14,1	14,1
Toplam(Sektör)	22,2	18,7	18,9	17,2	16,7	17,5

Kaynak:BDDK, http://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/Raporlar/Finansal_Piyasalar_Raporlari/5835Finansal_Piyasalar_Raporu_Eyl%C3%BCI_2008.pdf (Erişim: 15.01.2009).

Sermaye, bankanın mali durumunun kötüleşmesi durumunda mevduat sahipleri ve bankaya fon sağlayanlar için bir güvencedir. Bu yüzden bankaların yeterli miktarda sermayeye sahip olmaları, hem mevduat sahipleri hem de finansal sektörün istikrarı için önemlidir. Bu kapsamda, bankaların sermayelerinin yeterli düzeyde olmasının önemi ortaya çıkmaktadır. Tabloda görüldüğü gibi özkaynakların, kredi, piyasa ve operasyonel riske esas tutar toplamına oranını gösteren bankaların sermaye yeterlilik rasyosu, Aralık 2007 dönem itibariyle %18,9 çıkmıştır. Bankaların artan kredi portföyleri ve operasyonel riskin sermaye hesaplamasına dâhil edilmesiyle bankaların sermaye yeterlilik rasyosu azalmıştır. Buna rağmen sektörün sermayesinin asgari sermaye yeterlilik oranı olan %8'in üzerinde olması, küresel piyasalarda yaşanan olumsuz gelişmeler karşısında Türk Bankacılık Sektörünün daha sağlam olduğunu göstermektedir (BDDK, 2007:118). 2007 yılında sektör ortalaması %18,9 olan sermaye yeterlilik rasyosu 2008 yılı Mart döneminde %17,2 çıkarak düşüş göstermiştir. Bu düşüş, bankacılık sektörünün özkaynakları artarken risk ağırlıklı faktörlerden olan kredi riskinin de artmasından kaynaklanmaktadır (BDDK, 2008:37). Haziran 2008 döneminde %16,7 olan sermaye yeterlilik oranı, Eylül 2008 döneminde %17,5 çıkarak yükselme göstermiştir. Bu artışın nedeni, özkaynakların risk ağırlıklı varlıklardan daha yüksek oranda artmasıdır (BDDK, 2008:43).

2.1.6.2.1.2. Yedek Akçeler

Yedek Akçe kavramı, bankaların bilanço dönemi kârlarından, mali yapılarını güçlendirmek ve finansman ihtiyaçlarını sağlamak üzere ayırdıkları ve işletmede tuttıkları kârları ifade eder. İleride oluşabilecek muhtemel zararları kapatmada bu

ayrılan yedek akçeler, banka sermayesinin güçlenmesinde ve korunmasında önemli bir rol oynar.

Yedek Akçeler; yasal yedekler, statü yedekleri, olağanüstü yedekler ve diğer yedekler olmak üzere sınıflandırılır. Yasal Yedek Akçeler, Türk Ticaret Kanunu gereğince ayrılması zorunlu yedek akçelerdir. Buna göre 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun 466. maddesine göre, sermaye şirketleri her yıl safi kârlarının yirmide birini (%5) ve ödenmiş sermayenin beşte birini (%20) buluncaya kadar yedek akçe ayırmak zorundadır. Statü (İhtiyari) Yedek Akçeler, ana sözleşme gereği ayrılması kararlaştırılan akçelerdir. Olağanüstü Yedek Akçeler, şirketlerin genel kurul kararı ile ayrılması öngörülen akçelerdir. Diğer Yedek Akçeler ise, yukarıda sayılan yasal, statü ve olağanüstü yedek akçeler dışında kalan ve dağıtılmayan kârlardan oluşan yedek akçeleri kapsar.

Yedek Akçe ayırmak alacaklara bir güven unsuru oluşturduğu için alacaklar daha kısa sürede tahsil imkânına kavuşur (Sevilengül, 2005:604).

2.1.6.2.2. Yabancı Sermaye

Yabancı sermaye, kısa, orta ve uzun vadeli yabancı sermaye olmak üzere üç grup altında toplanabilir:

2.1.6.2.2.1. Kısa Vadeli Yabancı Sermaye

Kısa vadeli yabancı sermaye, bir yıl içinde para veya paradan başka değerlerle ödenmesi gereken yükümlülükleri kapsamaktadır. Kısa vadeli yabancı sermaye kullanmanın maliyeti, borcun hem daha kısa sürede ödenmesi hem de daha düşük faiz oranlarına tabi olması nedeniyle daha düşüktür ve banka kârları üzerinde arttırıcı bir etki yaratır. Ancak kısa vadede ödenmesi gereken borcun çeşitli sebeplerden ötürü ödenememesi nedeniyle artan faiz yükünden dolayı kârlılık azalabilmektedir (Durer, 1988:47).

2.1.6.2.2.2. Orta ve Uzun Vadeli Yabancı Sermaye

Vadesi bir yıldan beş yıla kadar olan borçlar orta vadeli yabancı sermayeyi, vadesi beş yıldan fazla olan borçlar ise uzun vadeli yabancı sermayeyi oluşturmaktadır. Orta ve uzun vadeli yabancı sermaye kullanırken vade uyumsuzluklarından dolayı ortaya çıkabilecek riskler, bankaları zor durumda bırakır ve banka kârlılıklarını olumsuz yönde etkiler.

Bankalar gerek iç piyasa gerekse dış piyasalardan kısa, orta ya da uzun vadeli yabancı sermaye bulabilirler. Bunları şöyle sınıflandırabiliriz (Suiçmez, 1990:36-37):

İç piyasa aracılığı ile bulunan kaynaklar; Devletten ya da Merkez Bankası'ndan sağlanan kaynaklar, bankaların Sosyal Güvenlik Kurumlarına tahvil ihraç ederek sağladıkları kaynaklar ve özel tasarruflardan sağlanan kaynaklar olmak üzere üç türdür.

Devletten ya da Merkez Bankası'ndan sağlanan kaynaklar, bankanın sermayesine devletin ya da Merkez Bankasının iştiraki, Hazineden ya da reeskont yolu ile sağlanan krediler, bütçeye konulan ödenekler ile bazı vergi gelirlerinin bankaya tahsisi şeklinde olmaktadır. Özel tasarruflardan sağlanan kaynaklar ise, bankaların Anonim Şirket olmalarından ötürü, özel kişi veya kurumlara 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun 420. maddesi gereğince menkul değer ihraç ederek elde ettikleri kaynaklardan, mevduat toplayarak sağladıkları kaynaklardan ve diğer bankalardan kredi yoluyla finansman temininden oluşmaktadır.

Dış piyasalardan bulunan kaynaklar; IMF ve Dünya Bankası gibi Uluslararası Mali Kuruluşlardan alınan kredi, Uluslararası Sermaye Piyasalarından kurumlara tahvil satışı ve dış kuruluşlardan alınan teknik yardım ve hibe kabulü şeklinde sıralanabilir.

2.2. BANKALARIN MALİ SİSTEM VE ULUSAL EKONOMİ İÇİNDEKİ ÖNEMİ

Bankaların toplamış oldukları mevduatlar, işletmelerin ihtiyaç duydukları fonları oluşturduğu için, bankalar bu mevduatları fon talep edenlerin ihtiyaçları doğrultusunda kullanıma sunarlar. Zaten bankalar, para piyasasının aracı kurumları

oldukları için kısa vadeli fon arz ve talep edenler bu piyasadan borçlanırlar ve kredi talep ederler. Toplanan mevduatlar da kredi arzını oluşturur ve kredi talebi ile birleşince denge faiz haddinde ekonominin ihtiyaç duyduğu krediler piyasaya aktarılır.

Bankaların belirli maliyetlerle toplamış oldukları fonlar ekonomide ulusal tasarrufları oluşturur ve fonlar, bankalar aracılığı ile firmaların yatırımları için kullandırılarak toplam yatırımların ve milli gelirin artmasına katkı sağlar. Hem milli gelirin artması hem de piyasaya sunulan kredilerin bir kısmının tüketim kredileri olmasından dolayı, tüketim harcamaları artar. Bankalar müşterilerine sunmuş oldukları ürünlerde çeşitlendirmeye giderek, uluslararası düzeyde rekabetçi yapılarını korumak için çeşitli yöntemlerle hizmet kalitesini arttırarak ve dış ticareti finanse ederek uluslararası ticaretin gelişimine katkıda bulunurlar.

Bankalar, kredi politikaları ile ekonominin para politikasını etkiler, sektörler arası kaynak dağılımının yapısını belirler, sermaye piyasası araçlarını kullanarak sermaye piyasalarının gelişmesinde ve servetin dengeli dağılımında etken rol oynarlar (Çankaya ve Öz, 2001:9).

Bankalar mevduata vermiş oldukları faizlerle tasarruf sahiplerinin gelirlerini enflasyonist ortamda korurlar. Enflasyonun düşük olduğu durumlarda ise, mevduata ödenen faizler yoluyla mevduat sahiplerinin gelirlerinin artmasına yol açarlar (Mete, 1992:11).

Bankacılık sektörü, ekonomik faaliyetlerin kayıt altına alınmasını sağlayarak vergi gelirlerinin artmasında önemli rol oynar. Ayrıca vergi mükellefi olarak ödediği vergilerle ve vergi sorumlusu olarak tevkif ettiği vergilerle kamu maliyesi için önemli bir gelir kaynağıdır (BDDK, http://www.bddk.org.tr/turkce/Raporlar/Calisma_Raporlari/Calisma_Raporlari.aspx, Erişim: 16.11.2007).

2.3. BANKA KÂRLILIĞI İLE İLİŞKİLİ TEMEL GÖSTERGELER

Bankacılıkta kârlılıkla ilgili açıklanan istatistiksel rakamlar pek çok şey ifade etmektedir. Ancak, sadece kârlılık rakamlarına bakarak yorum yapmak yeterli olmamaktadır. Çünkü yüksek kârlılıkta çalışan bir banka, kredi müşterilerinden

sürekli şikâyetler alıyorsa, mevduat sahiplerinin memnuniyetinin kazanamamışsa, bankacılık otoritesi tarafından faaliyetleri ile ilgili uyarılar almışsa gelecek dönemlerde bu kârlılığını koruyamayabilir. Bunun için sadece kârlılık göstergelerine bakarak bir bankayı başarılı olarak değerlendirmek doğru olmayacaktır (Kartal, http://www.makalem.com/Search/ArticleDetails.asp?nARTICLE_id=3507, Erişim: 05.05.2008).

Kârlılıkla ilişkili temel göstergeler banka kârlılıklarının analizinde önemli olmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde, kârlılıkla ilgili değerlendirme yapılırken temel kârlılık göstergelerinden hareketle Türkiye’de faaliyet gösteren kamu ve özel sermayeli bankaların kârlılık sonuçları yorumlanacaktır.

2.3.1. Özsermaye-Kârlılık İlişkisi

Özsermaye kârlılığının artması için mevduat/özsermaye oranının yüksek olması gerekir. Bununla birlikte, özsermaye sabitken mevduatlarda meydana gelecek artışlar ya da mevduatların özsermayeden daha fazla artması kârlılığı arttırırken riski de arttırır. Çünkü özsermayenin toplam pasifler içindeki payı ne kadar küçük olursa, banka aktiflerinde oluşabilecek önemli azalmalar karşısında ve bu zararların bankanın özsermayesinden karşılanması durumunda, özsermaye miktarı daha da azalacak ve banka risklere daha açık bir hale gelecektir (Meriç, 1980:134).

Yeterli miktarda özsermaye, riskli olan bankalar açısından mevduat sigortası kapsamında olmayan fonlar üzerindeki faiz oranlarını düşürerek gelirleri ve bu yolla kârlılığı arttırır. Ayrıca yöneticilerin sermayeyi dikkate alarak gelecekteki nakit hareketleri konusunda karar vermeleri kârlılık üzerinde belirleyici olacaktır (Güngör, 2007:43).

Tablo 2.7: Kamu Sermayeli ve Özel Sermayeli Bankaların Özsermaye Kârlılık Sonuçları

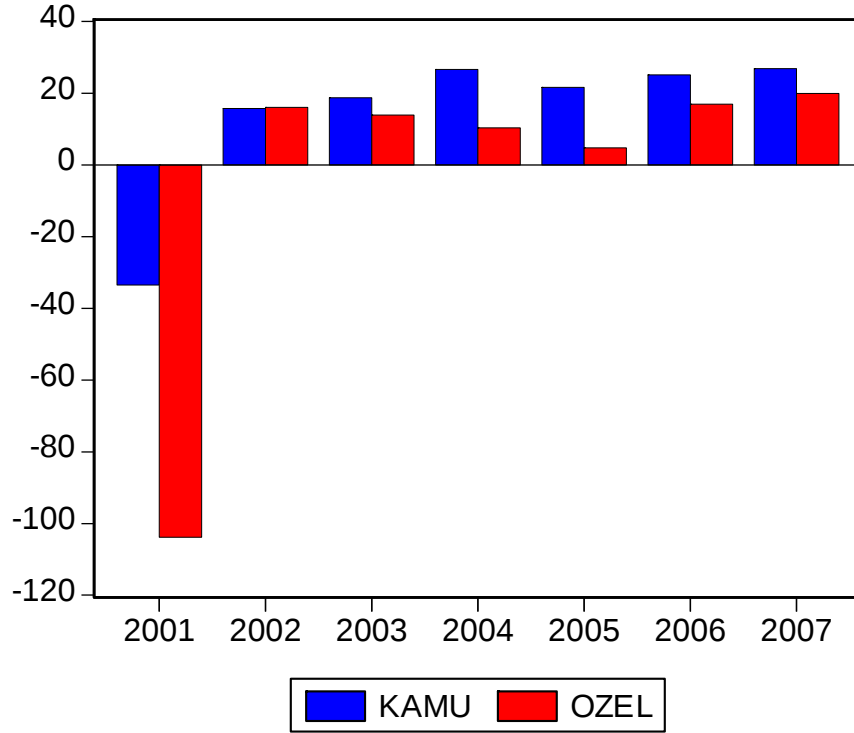
	Net Dönem Kârı / Özkaynaklar %						
	2007	2006	2005	2004	2003	2002	2001
Kamu Sermayeli Mevduat Bankaları	26,8	25,1	21,6	26,6	18,7	15,7	-33,5
Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.	32,6	31,9	31,1	30,3	18,4	3,8	-2,1
Türkiye Halk Bankası A.Ş.	25,8	22,8	16,6	17,5	18,9	32,5	-95,6
Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	19,7	17,2	12,6	31,0	19,8	40,3	-175,6
Özel Sermayeli Mevduat Bankaları	19,9	16,9	4,7	10,3	13,9	16,0	-103,8
Adabank A.Ş.	2,2	4,0	-34,5	-87,8	-26,5	-9,1	-11,9
Akbank T.A.Ş.	18,8	22,6	22,6	16,4	26,3	21,1	-0,7
Alternatif Bank A.Ş.	25,9	16,3	13,6	3,9	11,3	24,9	682,9
Anadolubank A.Ş.	19,8	16,4	19,8	27,0	15,7	25,7	-162,2
Şekerbank T.A.Ş.	14,2	11,9	10,6	27,8	33,4	10,0	-339,0
Tekstil Bankası A.Ş.	11,2	4,5	6,1	3,1	5,4	61,8	-1.727,4
Turkish Bank A.Ş.	1,5	5,9	6,0	2,1	8,5	5,5	46,9
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	14,3	19,1	16,8	8,6	15,6	7,2	-7,3
Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	33,6	22,8	18,2	14,2	12,3	7,3	-18,6
Türkiye İş Bankası A.Ş.	16,0	11,8	9,9	8,3	7,5	7,3	-26,2
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	14,5	15,3	-178,6	-1,3	4,6	40,2	-58,8

Kaynak: TBB, <http://www.tbb.org.tr/net/donemsel/default.aspx?dil=TR> (Erişim: 20.01.2008).

Bankaların özsermaye kârlılığını gösteren net kârın/özkaynaklara oranı, bankalarda verimliliğin ölçülmesi bakımından önemli bir rasyodur. Oranın %100 olması kabul edilebilir bir düzeydir (Çankaya ve Öz, 2001:47).

2001 yılının bir kriz yılı olması sebebiyle bankaların özkaynakları erimiş ve bankalar zarar etmişlerdir. Zarar sırasında önceliği kamu sermayeli bankalardan Vakıflar Bankası (%175,6) ve özel sermayeli bankalardan Tekstil Bankası (%1727,4) almıştır. Alternatif Bank'ın Net kâr/Özkaynak rasyosunun %682,9 gibi yüksek değer çıkmasının sebebi bankanın 2001 yılında zarar etmesinden ve özkaynaklarının negatif(-) olmasından kaynaklanmaktadır. İzleyen yıllarda kamu bankalarında istikrarlı kâr rakamları görülürken; özel bankalardan Yapı ve Kredi Bankası için 2004 ve 2005 yıllarında, Adabank içinse 2002-2005 yılları arasında zarar söz konusudur. Tekstil Bankası 2002 yılında %61,8 oranla özsermaye kârlılığını standart seviyeye yükseltmiştir. Ancak izleyen yıllarda kârlılık oranı standart seviyenin oldukça altına gerilemiştir. 2007 yılında en yüksek kârlılık rakamına ulaşmış bankalar arasında Ziraat Bankası ve Garanti Bankası yer almaktadır.

Grafik 2.1: Bankaların Özsermaye Kârlılık Grafiği

Kaynak: TBB, <http://www.tbb.org.tr/net/donemsel/default.aspx?dil=TR> (Erişim: 20.01.2008)
(Tablo 2.7'deki verilerden yararlanılarak tarafımdan hazırlanmıştır).

Kamu sermayeli bankalar, özkaynak kârlılık bakımından özel sermayeli bankalara göre çok daha iyi durumdadır. Sadece 2002 yılında özel bankalar %16 kârlılık oranı ile kamu bankalarını geçmiştir. Diğer yıllara baktığımızda kamu bankalarının özkaynak kârlılıklarının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Özkaynaklarının büyük bir bölümünü iştiraklere ve sabit kıymetlere yatıran bankaların sermaye artırımlarına gitmeleri sonucu Net Kâr/Özkaynaklar rasyosu küçük değer alabilmektedir. Özkaynakları yetersiz olan ve sermaye artırımları yapamayan bankalarda bu oran daha yüksek çıksa bile, böyle bankalar her türlü riske açık olduklarından kârlı olmaları, riskler karşısında faaliyetlerini rahat sürdürecekleri anlamına gelmemektedir.

2.3.2. Aktif-Kârlılık İlişkisi

Bankaların aktifleri hisse senetleri, tahvil, bono, varlığa dayalı menkul kıymetler, Devlet İç Borçlanma Senetleri gibi finansal varlıklardan, bankalararası para piyasasından, repo işlemlerinden olan alacaklardan, kredilerden, iştiraklerden, bağlı ortaklıklardan, gayrimenkullerden, maddi ve maddi olmayan duran varlıklardan oluşmaktadır.

Tablo 2.8: Kamu Sermayeli ve Özel Sermayeli Bankaların Aktif Kârlılık Sonuçları

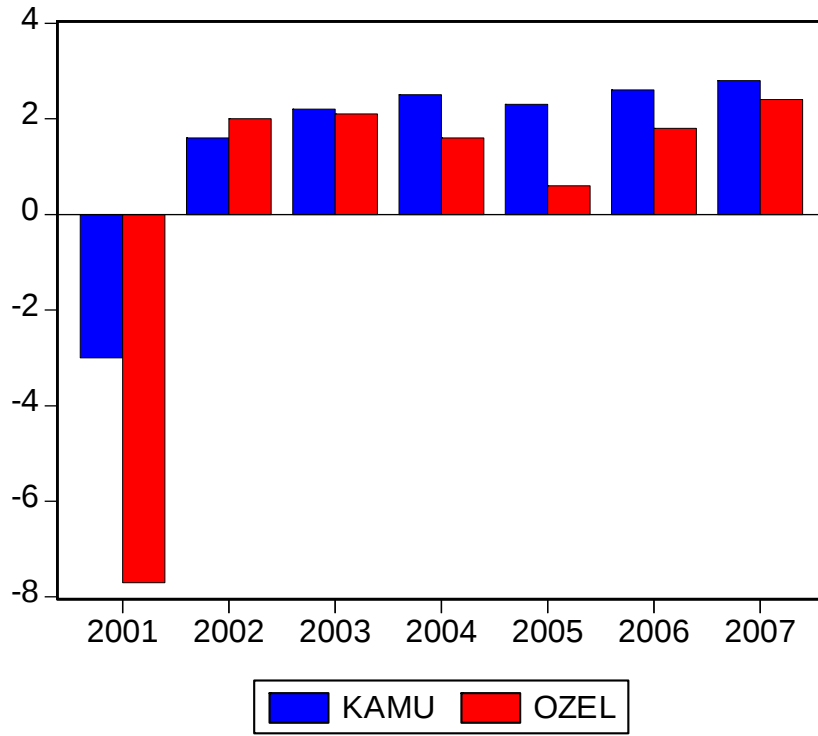
	Net Dönem Kârı / Toplam Aktifler %						
	2007	2006	2005	2004	2003	2002	2001
Kamu Sermayeli Mevduat Bankaları	2,8	2,6	2,3	2,5	2,2	1,6	-3,0
Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.	2,9	2,9	2,8	2,7	2,3	0,4	-0,2
Türkiye Halk Bankası A.Ş.	2,8	2,5	2,0	2,1	2,5	3,4	-5,8
Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	2,4	2,1	1,7	2,6	1,4	2,4	-6,7
Özel Sermayeli Mevduat Bankaları	2,4	1,8	0,6	1,6	2,1	2,0	-7,7
Adabank A.Ş.	1,9	3,4	-28,3	-63,2	-17,7	-2,3	-3,3
Akbank T.A.Ş.	2,9	2,8	2,7	2,9	4,5	2,8	-0,1
Alternatif Bank A.Ş.	2,4	1,5	1,4	0,4	1,1	0,8	-18,3
Anadolubank A.Ş.	2,4	1,7	1,9	2,2	1,0	1,5	-6,5
Şekerbank T.A.Ş.	2,0	1,3	1,2	2,6	2,3	0,5	-8,4
Tekstil Bankası A.Ş.	1,5	0,5	0,5	0,3	0,5	5,4	-13,4
Turkish Bank A.Ş.	0,2	0,9	0,8	0,3	1,4	0,9	4,7
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	1,1	1,3	1,5	0,9	1,8	0,8	-0,8
Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	3,4	2,1	1,9	1,7	1,3	0,6	-1,4
Türkiye İş Bankası A.Ş.	2,1	1,5	1,5	1,6	1,4	1,3	-4,6
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	1,4	1,0	-12,6	-0,2	0,8	5,9	-5,8

Kaynak: TBB, <http://www.tbb.org.tr/net/donemsel/default.aspx?dil=TR> (Erişim: 20.01.2008).

Net kârın aktifler içindeki oranı aktif verimliliği açısından önemli bir göstergedir. Tabloda 2001 yılında Turkish Bank dışında tüm bankaların aktif kârlılıkları negatif değer taşımaktadır. Turkish Bank 2001 yılında kâr elde ettiği için rasyo pozitif değer çıkmıştır. 2001 yılında yaşadığımız bankacılık krizi ve yüksek enflasyon ortamı bankaların aktiflerinin sermaye değerinde azalışa yol açmış ve ödenmeyen krediler yüzünden banka aktiflerinde önemli azalmalar görülmüştür. Kamu bankalarından Ziraat Bankasının 2001 yılından sonra yıllar itibariyle aktif kârlılığı artarken; Halk Bankası ve Vakıflar Bankasının aktif kârlılığında iniş ve

çıkışlar yaşanmıştır. Halk Bankası 2002-2003 yıllarında yüksek kârlılığa sahipken; 2004 yılından itibaren Ziraat Bankasının aktif kârlılığı kamu bankaları içinde daha yüksek olmuştur. Özel sermayeli bankalara baktığımızda Garanti Bankasının aktif kârlılığı yıllar itibariyle diğer bankalara göre daha istikrarlı bir seyir izlemiş ve artış göstermiştir. Adabank ve Yapı Kredi Bankasının kriz döneminden sonra da aktiflerinin azaldığını ve zarar ettiklerini görüyoruz. Adabank, 2004 yılında %63,2 aktif zararı ile bankalar içinde en yüksek oranda zarar eden banka olmuştur. Akbank 2003-2005 yıllarında daha yüksek aktif kârlılığını yakalarken; 2006 yılında Adabank ve 2007 yılında Garanti Bankası aktif kârlılığı bakımından öne geçmeyi başarmıştır.

Grafik 2.2: Bankaların Aktif Kârlılık Grafiği

Kaynak: TBB, <http://www.tbb.org.tr/net/donemsel/default.aspx?dil=TR> (Erişim: 20.01.2008)
(Tablo 2.8'deki verilerden yararlanılarak tarafımdan hazırlanmıştır).

Kamu sermayeli bankalar, aktif kârlılık bakımından özel sermayeli bankalara göre çok daha iyi durumdadır. Sadece 2002 yılında özel bankalar %2 kârlılık oranı ile kamu bankalarını geçmiştir. Yıllar itibariyle kamu bankalarının kârlılıklarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Bununla birlikte 2001 yılında kamu sermayeli

bankalarımızın özel sermayeli bankalara göre faaliyetlerini daha düşük düzeyde zararlar kapatması söz konusudur.

2.3.3. Sermaye Yeterliliği-Kârlılık İlişkisi

Yeterli miktarda sermayenin, likidite sıkışıklığı gibi durumlarda bankalara bir güvence sağlaması ve bankaların kriz dönemlerini kolay atlattıklarına yardımcı olması, bankacılık sektöründe sermaye standartlarının uygulanması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bir taraftan bankalarda sermaye miktarı arttıkça bankalar riskli yatırımlara yönelmeyerek kârlılıklarını koruyabilecekken; diğer taraftan bankaların sermaye standartlarını yakalayabilmeleri için daha riskli alanlara yönelmeleri, varlık portföylerindeki riskli kredilerin artmasına yol açacak ve kârlılığı olumsuz etkileyecektir. Bu yüzden sermaye yeterliliği ile kârlılık arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır. Bankaların sermaye yeterliliklerinde standarda ulaşmaya çalışırken riskli alanlara yönelmelerini önlemek ve kârlılıklarını arttırabilmeleri için tek bir standart sermaye yapısı yerine, her banka için farklı bir sermaye zorunluluğu getirilmesi uygun olacaktır (Karabulut, 2003:170).

Tablo 2.9: Kamu Sermayeli ve Özel Sermayeli Bankaların Ödenmiş Sermaye Kârlılık Sonuçları

	Net Dönem Kârı / Ödenmiş Sermaye %						
	2007	2006	2005	2004	2003	2002	2001
Kamu Sermayeli Mevduat Bankaları	72,2	62,5	61,7	70,7	48,5	28,6	-43,3
Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.	94,0	94,5	81,1	68,9	48,3	7,0	-3,2
Türkiye Halk Bankası A.Ş.	90,5	69,1	46,2	45,9	42,3	51,6	-78,4
Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	41,2	30,8	41,8	148,5	72,3	95,8	-195,9
Özel Sermayeli Mevduat Bankaları	53,6	38,2	12,4	36,3	45,1	45,2	-145,8
Adabank A.Ş.	1,1	1,9	-15,9	-54,6	-27,0	-10,7	-13,9
Akbank T.A.Ş.	66,5	72,7	79,9	68,0	110,4	84,0	-1,9
Alternatif Bank A.Ş.	28,2	13,2	9,3	2,3	5,7	6,3	-201,1
Anadolubank A.Ş.	32,2	21,3	59,9	65,4	24,5	30,9	-110,9
Şekerbank T.A.Ş.	30,7	41,6	29,6	65,9	77,9	13,6	-153,5
Tekstil Bankası A.Ş.	14,2	5,0	7,0	3,5	5,2	47,7	-207,4
Turkish Bank A.Ş.	2,2	8,2	37,7	13,2	48,3	32,0	138,7
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	17,3	138,2	136,2	58,5	92,3	33,6	-24,1
Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	110,3	50,7	33,7	37,5	36,7	15,5	-30,2
Türkiye İş Bankası A.Ş.	61,7	40,2	48,5	38,7	29,7	38,3	-94,0
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	20,7	16,3	-398,3	-7,8	21,6	146,4	-119,1

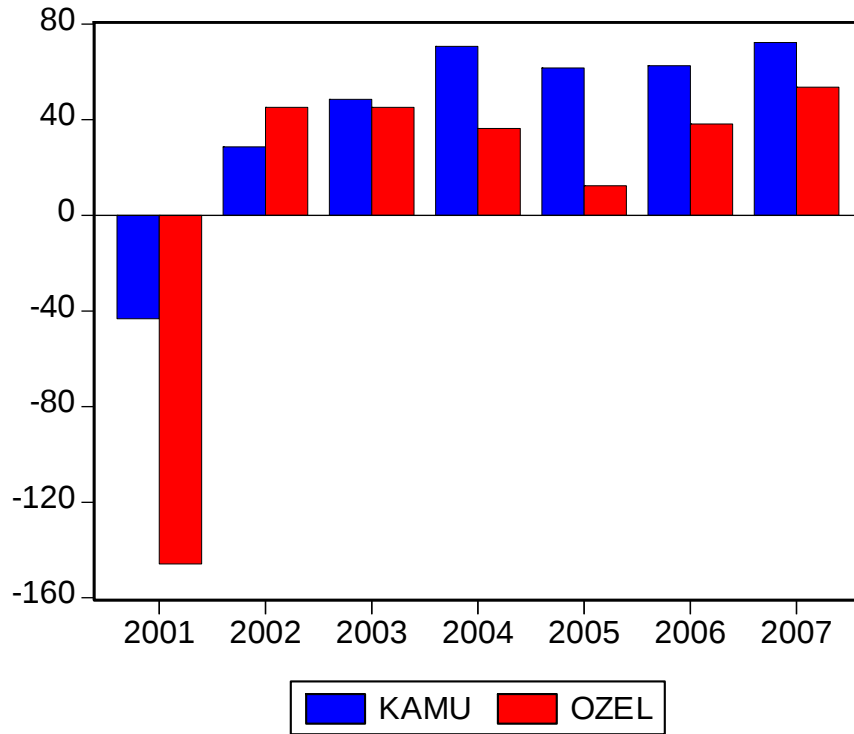
Kaynak: TBB, <http://www.tbb.org.tr/net/donemsel/default.aspx?dil=TR> (Erişim: 20.01.2008).

Sermaye yeterliliği kârlılık analizi, ödenmiş sermayenin kârlılığını ifade etmekte ve literatürde mali kârlılık olarak adlandırılmaktadır. Bu oran, bankaların sermaye bakımından yeterli olup olmadıklarını ölçmede kullanılır. Tabloda, 2001 yılında Turkish Bank dışında tüm bankaların zarar ettiği görülmektedir. Turkish Bank'ın kârlı görünmesinin sebebi, 2001 yılında faaliyetlerini kârla kapatmasından kaynaklanmaktadır. Tekstil Bankası %207,4 ve Vakıflar Bankası %195,9 zarar ile en çok zarar eden bankalar olmuştur. Bu zararların oluşumunda, Şubat krizinin piyasalarda beklentileri olumsuz yönde etkilemesi sonucu bankaların açık pozisyonlarını kapatamamalarının etkisi büyüktür.

Kamu bankaları içinde 2002-2004 yılları arası Vakıflar Bankası daha yüksek oranda ödenmiş sermaye kârlılığına sahipken; 2005-2007 yılları arası Ziraat Bankasının kârlılığı daha yüksek olmuştur. Özel bankalar içinde Akbank, Türkiye Ekonomi Bankası ve Garanti Bankasının kârlılıklarının yüksek olduğu görülmektedir. Akbank 2003 yılında %110,4 ve 2004 yılında %68 ile, Türk Ekonomi Bankası 2005 yılında %136,2 ve 2006 yılında %138,2 ile, Garanti Bankası 2007

yılında %110,3 ile en yüksek kârlılık oranına sahip bankalar olmuştur. Yapı ve Kredi Bankasının 2002 yılındaki yüksek kârlılığı izleyen yıllarda azalmış ve 2005 yılında %398,3 oranda zarar etmiştir. Bunda bankanın 2005 yılında yüksek oranda zarar etmesinin ve ödenmiş sermayesinin yetersiz oluşunun payı büyüktür.

Grafik 2.3: Bankaların Ödenmiş Sermaye Kârlılık Grafiği

Kaynak: TBB, <http://www.tbb.org.tr/net/donemsel/default.aspx?dil=TR> (Erişim: 20.01.2008)
(Tablo 2.9'daki verilerden yararlanılarak tarafımdan hazırlanmıştır).

Kamu sermayeli bankaların ödenmiş sermaye kârlılığı bakımından özel sermayeli bankalara göre çok daha iyi durumda oldukları görülmektedir. 2002 yılında özel bankalar %45,2 kârlılık oranı ile kamu bankalarını geçmiştir. Diğer yıllarda kamu bankalarının kârlılığı özel bankalardan daha yüksek seviyede gerçekleşmiştir. Kamu bankaları 2007 yılında %72,2 ödenmiş sermaye kârlılığı ile en yüksek kârlılık seviyesini yakalamıştır. 2001 yılında özel sermayeli bankalar %145,8 düzeyinde bir zararla kamu bankalarının zararından çok daha büyük bir zararla karşı karşıya gelmişlerdir.

Kamu bankalarının devlet garantisi altında faaliyet göstermeleri özel bankalarla kıyaslandığında kamu bankaları lehine bir üstünlük yaratmaktadır. Dolayısıyla kamu sermayeli bankalar, daha düşük maliyetlerden ve yüksek tutarlardan fon toplayarak ve düşük maliyetli kredi kullandırarak kârlılıklarını arttırmaktadır. Ayrıca kamu bankaları, zararlarını görev zararı olarak Hazine'ye aktarma imkânına sahip oldukları, iflas kaygısı taşımadıkları ve sermaye yeterlilikleri düşük olsa da kamu otoritesinin baskısı altında kalmadıkları için kârlılık kaygısı taşımadan kolaylıkla fon toplayabilmekte ve mevduata daha yüksek faiz verebilmektedir.

Kasım ve Şubat krizi öncesinde kamu bankalarının kârlılıkları, özel bankalara kıyasla daha düşük düzeyde seyretmiştir. Bunun nedenleri olarak, kamu bankalarının politik baskı altında kalmaları sonucu etkin olmayan alanlarda kredi kullandırmaları, kredi tahsilâtında yaşadıkları zorluklar, çok şubeli anlayışın getirmiş olduğu yüksek işletme giderleri ve bütçe açığını finanse edebilmek için piyasadan yüksek faizlerle fon toplamaları ve mevduata daha yüksek faiz vermeleri gösterilebilir. Bunların sonucunda kamu bankalarının faiz gelir-gider dengesi giderler lehine gelişerek kârlılık marjları azalma eğilimi göstermiştir. Kriz döneminin kamu bankalarında yarattığı olumsuzlukları önlemek amacıyla getirilen finansal yeniden yapılandırma programı ile kamu bankaları, tüm kredi faizlerini kaynak maliyetlerini gözeterek belirlemeye başlamışlar ve sorunlu kredilerini takipteki alacaklar hesabında kontrol ederek, bu alacaklara zamanında karşılık ayırma uygulamasına geçmişlerdir. Operasyonel yeniden yapılandırma ile kamu bankalarının personel ve şube sayılarının azaltılması sonucu giderlerinde azalma olmuş, risk yönetim sistemlerinin geliştirilmesiyle banka riskleri kontrol altına alınmıştır. Yaşanan tüm bu gelişmeler sonucu kamu bankalarının kârlılıkları özel bankaların kârlılıklarını geçmiştir (Uçarkaya, 2006:132).

2.3.4. Krediler-Kârlılık İlişkisi

Bankalar ülke içi yüksek faiz oranlarından ve uygulanan düşük döviz kuru politikasından yararlanarak yurt dışı piyasalardan ve yabancı bankalardan düşük faizle büyük miktarlarda döviz cinsinden borçlanmaya giderler. Bunun sonucunda

kazandıkları dövizleri ülke içinde ulusal paraya çevirerek yüksek faiz oranlarından önemli faiz gelirleri elde ederler. Bu faiz gelirlerinden borçlanmanın anapara ve faiz ödemeleri çıkarıldıktan sonra kalan kısım banka kârını vermektedir. Günümüzde artan finansal liberalleşme ile bankalar, ülkelerin uyguladıkları faiz ve döviz kuru politikalarının farklılıklarının yarattığı fırsatları değerlendirerek kârlılıklarını arttırmak için uğraşırlar (Ercan, 2001:49).

Bankaların piyasaya vermiş oldukları kredilerin geri ödemelerini kontrol etmeleri gerekir. Bu krediler içinde sorunlu krediler, bankaların üzerinde yoğunlaşması ve önlem alması gereken konuların başında gelmektedir. Çünkü bankaların toplam krediler içinde takipteki kredilerinin payının yüksek olması, bu krediler için karşılık gideri ayırmaları ve alacak tahsilâtlarında görülecek olumsuzluklar banka kârlılığını azaltıcı etkenler olarak bilinmektedir.

Tablo 2.10: Kamu Sermayeli ve Özel Sermayeli Bankaların Krediler Kârlılık Sonuçları

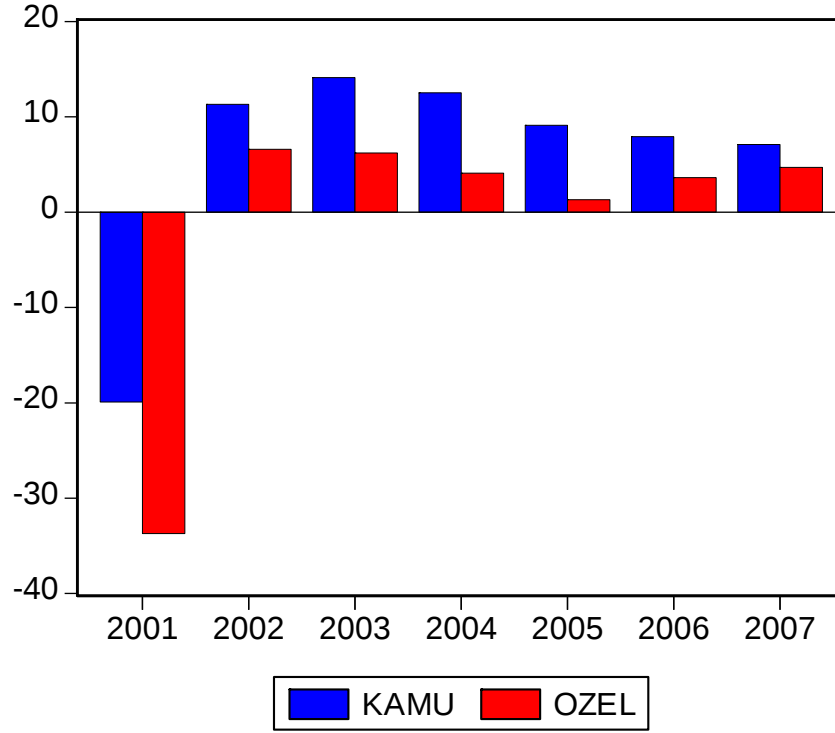
	Net Dönem Kârı / Krediler %						
	2007	2006	2005	2004	2003	2002	2001
Kamu Sermayeli Mevduat Bankaları	7.1	7.9	9.1	12.5	14.1	11.3	-19.9
Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.	10.9	12.1	13.4	16.8	19.5	3.3	-1.7
Türkiye Halk Bankası A.Ş.	6.2	7.4	8.6	12.2	19.3	49.2	-76.9
Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	4.4	4.3	4.5	7.7	4.9	9.0	-24.4
Özel Sermayeli Mevduat Bankaları	4.7	3.6	1.3	4.1	6.2	6.6	-33.7
Adabank A.Ş.	-	-	-	-4655.7	-118.7	-7.1	-833.4
Akbank T.A.Ş.	5.4	5.6	6.5	7.9	15.2	10.9	-0.3
Alternatif Bank A.Ş.	3.4	2.2	2.4	0.9	3.2	3.4	-90.8
Anadolubank A.Ş.	4.1	3.5	4.2	6.0	3.2	5.1	-33.7
Şekerbank T.A.Ş.	3.4	2.6	3.3	6.3	8.0	2.1	-57.7
Tekstil Bankası A.Ş.	2.0	0.9	0.8	0.6	1.2	18.1	-153.8
Turkish Bank A.Ş.	1.2	4.5	4.5	3.2	35.7	23.4	240.8
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	1.9	2.1	2.7	2.1	4.4	2.3	-3.0
Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	6.2	3.9	4.2	4.3	4.4	2.2	-5.7
Türkiye İş Bankası A.Ş.	5.0	3.7	4.6	5.1	4.9	4.3	-19.3
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	2.5	2.3	-26.5	-0.6	2.0	15.5	-33.1

Kaynak: TBB, <http://www.tbb.org.tr/net/donemsel/default.aspx?dil=TR> (Erişim: 20.01.2008). Tüm rakamlar bankaların 2001-2007 yılları mali tablo bilgilerinden yararlanılarak tarafımdan hazırlanmıştır. 2005-2006-2007 yıllarında Adabank'ın kredileri sıfır olduğu için oran hesaplanamamıştır.

Bankacılıkta kâr, basit bir ifadeyle faiz gelirleri, komisyon gelirleri ve diğer gelirler toplamından işletme giderleri, faiz giderleri ve diğer giderlerin çıkarılması sonucu bulunan pozitif değer olarak ifade edilir. Bunun için kredilerin kârlılığının ölçülmesi bankaların faaliyetlerini etkin sürdürebilmeleri açısından önemlidir. Mevduat faizlerinin yüksek olması kredi faiz oranlarının da yükselmesine neden olmaktadır. Yüksek faiz oranları nedeniyle kredi taleplerinin azalması, bankaların kullandıkları kredi miktarını da azalacaktır. Bankalar yüksek faizlerden kredi kullandırmaya devam ederlerse, toplam krediler içinde batık kredilerin oranı yükselecek, verilen kredilerin dönmeme riski artacak, bunun sonucunda da batık krediler bankaya zarar olarak dönecektir (Çankaya ve Öz, 2001:49-50).

Tabloda, Turkish Bank haricindeki tüm bankaların 2001 yılı kredi kârlılıkları negatiftir. Özel sermayeli bankalar içinde Adabank %833,4 ve kamu sermayeli bankalar içinde Halk Bankası %76,9 ile yüksek oranda zarar etmiştir. Bunun sebebi hem o yılda yaşanan mali krizden hem de yüksek miktarda batık kredilerin piyasaya verilmesinden ve maliyetin altında bir kredi fiyatlandırması yapılmış olmasından kaynaklanmaktadır. 2004 yılında Adabank'ın %4655,7 gibi oldukça yüksek bir oranda kredi zararı etmesi, bankanın etkin bir kredilendirme politikası izleyemediğini ve krediler için ayırmış olduğu karşılık giderleri yüzünden kârlılığının düşük çıktığını gösterir. Kredi kârlılığı yıllar itibariyle en istikrarlı seyir izleyen bankalarımız Akbank, Anadolu Bank, Türkiye Ekonomi Bankası, Garanti Bankası ve İş Bankası olmuştur. Akbank, Ziraat Bankası ve Halk Bankası'nın 2003 yılından sonra kredi kârlılığında devamlı bir azalma olduğunu görmekteyiz. Kamu sermayeli bankalar içinde 2002 yılında %49,2 kârlılık oranı ile Halk Bankası ve izleyen yıllarda da Ziraat Bankasının kredi kârlılığı daha yüksekken; özel sermayeli bankalar içinde, 2002 ve 2003 yıllarında Turkish Bank; 2004-2005-2006 yıllarında Akbank ve 2007 yılında Garanti Bankasının yüksek kredi kârlılıklarına ulaştıkları görülmektedir. Yapı ve Kredi Bankası da 2004 ve 2005 yıllarında gerçekleşen kredi zararını izleyen yıllarda kâra çevirmiş ve krediler bakımından kârlı duruma geçmiştir.

Grafik 2.4: Bankaların Krediler Kârlılık Grafiği

Kaynak: TBB, <http://www.tbb.org.tr/net/donemsel/default.aspx?dil=TR> (Erişim: 20.01.2008)

(Tablo 2.10'daki verilerden yararlanılarak tarafımdan hazırlanmıştır).

Kamu sermayeli bankaların kredi kârlılığının özel sermayeli bankalara göre çok daha iyi durumda olduğu görülmektedir. Tüm yıllarda kamu bankaları, kredi kârlılığı bakımından özel bankalardan üstün durumdadır. Kamu bankaları 2003 yılında %14,1 kredi kârlılığı ile en yüksek kârlılık seviyesini yakalamıştır. Ancak bu yıldan sonra kamu bankalarının kredi kârlılıkları gittikçe azalmıştır. Özel bankalar ise, 2001 yılındaki zararlarını izleyen yıllarda kapatarak kâra geçmişler ve 2005 yılından sonra artan bir kredi kârlılığına ulaşmışlardır.

Özel sermayeli bankaların mevduat toplarken ve kredi kullanırken maliyet hesaplamasına önem vermelerine karşın; kamu sermayeli bankalarda mevduatlar maliyet hesaplaması yapılmaksızın, kamu açıklarını finanse etmek amacıyla yüksek faiz ödenerek toplanmaktadır. Ayrıca hazineye verilen kredilerin ödenmemesi ve piyasa koşullarında etkin çalışmama durumunda, kamu bankalarının aktif kârlılıkları da düşmektedir. Bu yüzden özel sermayeli bankalar gerek mevduat gerek

kredi kârlılığı bakımından hem kamu bankalarına göre daha kârlı çalışmakta hem de aktif ve pasiflerini daha iyi yönetmektedirler (Çankaya ve Öz, 2001:46-49). Ancak bu durum, 2001 mali krizinden sonra bankaların yeniden yapılandırılması çalışmaları, getirilen yasal düzenlemeler ve özelleştirme programları ile kamu bankaları lehine dönmüştür.

2.3.5. Müşteri Memnuniyeti-Kârlılık İlişkisi

Bankalar gelişen teknoloji ve küreselleşme ile sadece ürün ve hizmet sunmaya odaklanmamakta ayrıca, müşterilerinin ilgi alanlarını araştırarak müşteri memnuniyetini de önemsemektedirler. Bankacılıkta hizmetlerin müşteriye en hızlı şekilde sunulması önem taşır. Ancak hızlı işlem yaparken risk unsurlarının da iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Yani müşteri memnuniyeti için işlemlerdeki hızlilik, risk faktörünün göz ardı edilmesini gerektirmemelidir. Bütün bunlara dikkat edilmesi ile bankaların müşteri kârlılıkları artar ve müşterilerin bankayı terk etme olasılıkları azalır. Çağrı merkezlerinin kurulması, elektronik banka hizmetlerinin sunulması gibi yenilikler, müşterilerin bankacılık hizmetlerinden en verimli ve zahmetsiz bir şekilde faydalanmaları için geliştirilmiştir (Khaled, http://www.makalem.com/Search/ArticleDetails.asp?nARTICLE_id=3356, Erişim: 05.05.2008).

Banka kârlılık analizlerinin finansal rasyolarla değerlendirilmesi kadar müşteri memnuniyeti, hizmet kalitesi gibi finansal olmayan göstergelerle de analiz edilmesi, daha gerçekçi sonuçlara ulaşmada yol gösterecektir. Hizmet sektörünün yapısı itibariyle finansal ve finansal olmayan kriterleri bir arada bulundurması, hızlı bir gelişim süreci göstermesi ve sistemde rekabetin etkin olması, banka yöneticilerinin karar ve davranışlarını belirleyen önemli etkenlerdir. Bu yüzden bankalar, müşterilerine danışmanlık hizmeti adı altında sundukları hizmetlerle müşteri memnuniyetini arttırmayı ve bu doğrultuda kârlılıklarını yükseltmeyi hedeflerler (Albayrak ve Erkut, 2005:57).

2.4. BANKALARDA MALİYETLER VE BANKA KÂRLILIĞINA ETKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Banka kârlılıklarının ölçülmesinde maliyetler ve maliyetleri etkileyen unsurlar, kârlılık üzerinde yarattıkları etkilerden ötürü dikkate alınmaktadır. Çalışmanın bu kısmında, bankaların maliyet-kârlılık yapıları incelenmektedir.

2.4.1. Maliyet Kavramı

Maliyet kavramı bankalar için çok önemli bir kavramdır. Bankalar yüksek kârlılıkla çalışmak istiyorlarsa maliyet yapılarını iyi bir şekilde analiz etmeleri gerekir. Bunun için en düşük maliyetle hizmet vermeye yönelmelidirler. Bankalarda azalan kâr marjları, vadesiz mevduattaki düşmeler ve gelişen teknoloji ile yeni bankacılık hizmetlerinin ortaya çıkması maliyetleri bilmeyi gerektirir ve maliyetleri düşürmek için bankaları önlem almaya yöneltir.

Faizlerin düşük olduğu zamanlarda kredi talebi artacağı için bankaların kâr marjları da yükselir. Bununla birlikte, krediye olan aşırı talep faiz oranlarını hızlıca yükselteceğinden, faiz oranlarında meydana gelen artış sonucu açılan kredilerin kaynak maliyetleri, kredilerin kullanılacağı yatırımların verimliliğinden daha fazla olacağı için, bankaların kâr marjları da önemli ölçüde düşecektir. Ancak geniş bir şube ağına sahip olan ve iş hacmi büyük olan bankalar açısından toplam kârlarda bir düşüş meydana gelmeyecektir. Toplam mevduatlar, piyasa faiz oranları yükseldiği zaman artacağı ve piyasa faiz oranları düştüğünde azalacağı için mevduatlardaki azalma sonucu gelir de azalacaktır. Bankalar ayrıca, geleneksel bankacılık işlemlerinden elde ettikleri kârların azalması sonucu müşterilerine yeni hizmetler sunmaya yönelecekler ve maliyetlerini azaltmak için teknolojik gelişmelerden yararlanacaklardır. Tüm bunlar, bankaların maliyet yapılarına ilişkin ayrıntılı bir değerlendirmeye duydukları ihtiyacın önemini ortaya koymaktadır (Tunay ve diğerleri, 1998:4-5).

Teknolojik gelişmelerden bazıları, menkul kıymetlerin elektronik ortamda saklanarak bankaların işlem maliyetlerinin düşürülmesi ve personel giderlerinden tasarruf sağlanmasıdır. Elektronik ortamın olmadığı bir durumda bankalar menkul

kıymetlerini saklamak için bu görevde istihdam etmek üzere personel talebinde bulunacaklardır. Ayrıca sahte menkul kıymetlerin portföye karışması ve personel tarafından gözden kaçırılması durumunda bankalar ağır tazminat yükümlülüğü ile karşılaşacaklardır. Bunun için elektronik ortam, hem güven vererek oto kontrolü sağlayacak, hem de banka işlem maliyetlerini düşürerek kârlılığı yükseltecektir.

Bankalar fon talep edenlerle fon arz edenler arasında aracılık faaliyetlerini sürdürürlerken, aracılık maliyetlerinin düşük olması, bankaların daha yüksek kâr elde etmelerine ve daha etkin bir şekilde çalışmalarına imkân verecektir. Bankaların taşıdıkları vergisel yükler ve üzerlerindeki kamusal yükümlülüklerin ağırlığı, düşen enflasyon ve faizlerle daha belirgin bir hâl almaktadır. Bankaların aracılık maliyetlerinin düşmesinde ve sektörün rekabetçi bir yapıda çalışmasında, vergisel yükümlülüklerinin de azaltılması önem taşımaktadır (Kaya ve Doğan, 2005:19).

Bankalarda vergisel yükümlülükleri azaltmak amacıyla 84 Seri No’lu Gider Vergileri Genel Tebliğinin 2’nci bölümünde belirtildiği üzere; “2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu’nun Geçici 11’inci maddesinin yürürlüğe girdiği tarihten önce düzenlenen ve konut finansmanı tanımına uyan kredi sözleşmeleri, 5582 sayılı Konut Finansmanı Sistemine İlişkin Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren konut finansmanı kapsamında kabul edilmektedir. Bu nedenle, konut finansmanı kapsamında kabul edilen kredi sözleşmeleri dolayısıyla 5582 sayılı Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren tahakkuk ettirilen faiz ve benzeri lehe alınan paraların tamamına, 6802 sayılı Gider Vergileri Kanunun 29’uncu maddesinin (y) bendi hükmü uyarınca B.S.M.V istisnası uygulanması gerekmektedir.”

Ayrıca 488 sayılı Damga Vergisi Kanunu’nda 2 sayılı listede, Damga Vergisinden istisna edilen kâğıtlar açıklanmış ve 2 sayılı listenin “Ticari ve Medeni İşlerle İlgili Kâğıtlar” başlıklı bölümünün 36’ncı maddesinde, konut finansmanı kuruluşlarının konut finansmanı işlemleri için düzenledikleri makbuz ve kâğıtlar damga vergisinden istisna edilerek, bankaların vergisel yükümlülükleri azaltılmaya çalışılmıştır.

Bankacılık sektörünün operasyonel maliyetlerinin düşürülmesi ve özel ticari bankalar üzerindeki vergi yükünün azaltılması ile banka kârlılığında bir artış görülecektir. Aracılık maliyetlerinin önemli bir unsuru, Türk Bankacılık Sektöründeki düzenleme araçları, bu araçların niteliği ve finansal aracılık işlemlerinin vergilendirilmesi olmaktadır. Bu türlü banka işlemlerinin yüksek vergi yükü ve artan maliyetlerle sürdürüldüğü bir ekonomide bankaların ve reel sektörün kârlılığı düşecektir (Pınar, 2003:41).

2.4.2. Bankaların Maliyetleme Türleri

Bankaların maliyetleme türleri aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir (Tunay ve diğerleri, 1998:13-16; Walker ve Orhon, 1987:67-80):

- Tarihi ya da Fiili Maliyetleme, gelecekte tahmin edilen maliyetleri kullanmayıp yalnızca gerçek değerlerden hareketle bulunan maliyetleme tekniğine denir.
- Standart Maliyetleme, norm ve standartları kullanan, önceden belirlenmiş maliyetleme yöntemine denir. Faaliyetlerin analiz ve kontrolü konusunda ayrıntılı bilgiler verir. Sınai işletmelerde hammadde fiyatları, enerji fiyatları, işçilik maliyetleri ve makine maliyetleri gibi konularda bilgiler verir. Finansal hizmetler sektöründe, takas departmanı ve kırtasiye departmanı gibi büyük hacimdeki standart çıktılarla uğraşılan durumlar hariç olmak üzere pek kullanılmamaktadır. Bankacılık sektöründe standart maliyetlerin temelini işgücü için yapılan eğitim harcamaları ve ücret ödemeleri kapsamaktadır. Bunlardan sonra kiralanan makine ve teçhizatlar için kira ödemeleri, sahip olunan makine ve teçhizatlar için de bakım-onarım ve amortisman giderleri yer almaktadır.
- Marjinal Maliyetleme, amortisman giderleri, vergi ve sigorta ödemeleri, genel yönetim, pazarlama, satış ve dağıtım ile Ar-Ge giderleri gibi sabit giderlerle; değişken giderlerin ayrımını yapan ve bunların kârlılık üzerindeki etkisini ölçen bir yöntemdir. Finansal hizmet sektöründe bu yöntemin kullanılması zordur; çünkü hizmet sektöründe personel maliyetleri farklı olarak

algılanmaktadır. Bazen sabit bazen değişken maliyet olarak değerlendirilebilir.

- Direkt Maliyetleme yönteminde dönem maliyetleri kavramı sabit maliyetleri belirlemek için kullanılır. Bankalar ağırlıklı olarak sabit maliyetlerde çalıştıkları için bu yöntem bankalar için uygundur. Bankaların belirli bir dönemde maliyetlerinin çoğu sabittir. Tüm personel aylık ücretli maaşa tabidir ve her dönem ürettiklerine bakılmaksızın aynı tutar kendilerine ödenir. Bina, makine ve teçhizat maliyetleri de sabit maliyetlerden oldukları için direkt maliyetleme yöntemi bankalarda kolaylıkla uygulanabilir.
- Bankaların üretim departmanlarının yani, müşterilere fiilen hizmet sunan departmanlarının maliyetleri ve üretim departmanlarının işine yardımcı olan hizmet departmanlarının maliyetleri olmak üzere çeşitli maliyetleri bulunmaktadır. Bu maliyetlerin çeşitli şekillerde dağıtılması ve sunulan hizmetlere pay verilmesi, bankaların büyüklükleri ile ilgilidir. Büyük bankalarda maliyetler, aynı işi gören birim, şube ya da merkezler kanalıyla toplanır ve değerlendirilir. Bankaların çeşitli departmanlarının maliyetlerinin ayrıştırılması, hem banka yöneticilerine hem de ilgili departmanlarda çalışan yöneticilere gerçek maliyetler hakkında bilgi verir ve yol gösterir. Bu sayede bankalarda kârlılık oranı daha yüksek olur ve yüksek maliyetler azaltılmaya çalışılır.
- Bankaların kullandığı maliyetleme yöntemlerinden biri de farklılaşan maliyetleme yöntemidir. Bu yöntem, bankalarda kullanılmayan ve atıl durumda bulunan kapasitenin kullanılması sonucu toplam maliyetlerdeki değişmeyi gösterir. Sonuçta bankaların kapasitelerinde meydana gelecek artışlar hizmet miktarının artması ile toplam maliyetleri düşürücü bir etkide bulunur ve banka kârlılığını arttırır.

2.4.3. Bankaların Kaynak Maliyetleri

Bankalar faaliyetlerini sürdürebilmek ve verimli çalışabilmek için düşük maliyetlerle toplamış oldukları kaynakları (fonları) doğru fiyatlandırma teknikleri ile

fiyatlandırarak ve fon talep edenlerin ihtiyaçlarına sunarak, kâr marjlarını korumaya çalışırlar.

Kamunun finansman ihtiyaını bankacılık sektöründen karşılaması, sektörün kaynaklarını bir yandan daraltırken bir yandan üretici sektörlerle verilecek fon arzını azaltarak kredi faizlerini ve kaynak maliyetini yükseltir, kredi kullanımını pahalılaştırır. Yüksek oranlarda disonibilite ve yasal karşılık uygulamaları, banka ve sigorta muamele vergisi, kambiyo gider vergisi gibi işlemler, bankaları mevduat dışı işlemlerde bulunmaya zorlayarak bankacılık sektörünü olumsuz etkilemektedir. Bankalar bu yüzden yüksek maliyetli mevduat toplamak yerine varlığa dayalı menkul kıymet¹⁴ ihracı gibi maliyeti daha düşük olan işlemlere yönelmektedir. Bu uygulamalar, mevduatın reel olarak değeri kaybetmesine yol açmakta; gerçekte rasyonel, verimli ve kârlı çalışması gereken sektörü, spekülâtif işlemler yapmaya teşvik etmekte ve haksız bir kazanç ortamı yaratmaktadır (Erk ve diğeri, 1994:93).

Ülkemizde sermaye piyasalarının yeterince gelişmemiş olması, mali sektöre bankaların hâkimiyeti görüşü ve orta ve uzun vadeli fonların bankalar aracılığı ile toplanması, bankaları belli alanlarda uzmanlaşmayan ve her türlü işlemleri yapan kuruluşlar haline getirmiştir. Yatırım çeşitliliğinin olmayışından dolayı bankalar faaliyetlerini, zayıf özkaynaklarla ucuz mevduat toplama anlayışının hâkim olduğu şube bankacılığı şeklinde gerçekleştirmeye başlamışlar ve bu durum bankaların şube ağlarını genişleterek maliyetlerini yükseltmiştir (Ural, 1999:148). Ayrıca, bankaların yüksek maliyetlere katlanarak fon talep etmeleri kârlılık performansları üzerinde olumsuz bir etki yaratmaktadır. Bankaların kârlılıklarında görülen farklılıklar, olumsuz koşullar altında verdikleri kredilerin farklılıklarından kaynaklanır. Kredi riskinde meydana gelecek patlama krediyi ödeyecek firmaların kârlılıklarında düşüşe yol açacak ve bankalar bu durumdan zarar görecektir. Ancak, bankaların sermayelerinde görülecek artışlar, banka çöküşleri gibi finansal tehlike yaratacak durumların beklenen maliyetlerini azaltarak, banka kazançlarının artmasına neden olacaktır (Staikouras ve diğeri, 2007:14-15).

¹⁴ Varlığa dayalı menkul kıymet, ihraç eden kurumun kendi ticari işlemlerinden doğmuş alacakları karşılığında çıkardıkları menkul kıymettir. Bankalar tüketici, konut, ihracat kredisinden doğan alacakları karşılığında varlığa dayalı menkul kıymet çıkarırlar.

Kaynak maliyetlerini düşürmek ve bankacılıkta etkinliği sağlamanın yolu güçlü bir ekonomik yapıya sahip olmaktan geçer. Ekonomide istikrarın sağlanması, mali yüklerin azaltılması, nitelikli personel istihdamı ve üstün teknolojik imkânları kullanma ile bankacılık sektöründe rekabet ve verimlilik artacak, bankacılık maliyetleri düşecektir (Eroğlu, 2001:12).

Özkaynak maliyeti, mevduat maliyeti, İnterbank Bankalararası Para Piyasasından sağlanan kredinin maliyeti ile Merkez Bankası kaynaklarından temin edilen reeskont kredi maliyeti bankaların kaynak maliyetlerini oluşturmaktadır. Bankalar söz konusu maliyetleri kontrol altında tutarak kârlarını arttırmayı amaçlarlar.

Bu bağlamda, bankaların kaynak maliyetlerinin banka kârlılığına olan etkilerini şöyle açıklayabiliriz:

2.4.3.1. Özkaynakların Maliyeti

Özkaynakların bankaya olan maliyeti, yatırımların finansmanının özkaynaklar ile karşılaması sonucu yatırımdan beklenen gelirin, bu yatırımın gerçekleşmesi için katlanılan parasal fedakârlıktan daha az olması durumunda ortaya çıkar. Bankalar bazı durumlarda kâr dağıtımını yapmayarak sermayelerini güçlendirirler. Ancak bu kârlar, verimli yatırım projelerinde kullanılıp banka kârlılığını daha fazla arttıracakken, işletmenin özkaynaklarında değerlendirilerek bir fırsat maliyeti yaratılmış olunmaktadır. Bu durum da bankalar için bir sermaye maliyeti olmaktadır (Hazar, 1996:69).

Bankaların ortaklarına kâr dağıtımını yapmaları durumunda, 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun 94'üncü maddesinin (6/b-i) numaralı bendi gereğince, kâr dağıtımını kesintisi yapmaları gerekmektedir. Banka, yurtiçinde iştiraki olduğu başka bir bankaya kâr dağıtımını yapması halinde bu kâr dağıtımını kazancı, Kurumlar Vergisi Kanununa göre istisna olduğundan dağıtım esnasında herhangi bir kesinti yapılmayacaktır. Ancak, kâr dağıtımını sonucu iştirak kazancı elde eden kurum, kurumlar vergisinden muaf sayılmışsa, kâr dağıtımına esas olan kazanç üzerinden vergi kesintisi yapılması gerekir.

Kâr dağıtımını yapmayarak yaratılan fırsat maliyeti ile kâr dağıtımını yapılması halinde katlanılacak mali fedakârlıkla, kârın verimli yatırım alanlarında kullanılmasının getireceği marjinal sosyal faydanın karşılaştırılarak en uygun tercihin yapılması gerekmektedir.

2.4.3.2. Mevduatların Maliyeti

Mevduatlar, banka bilançolarının kaynak yapısının en önemli fon kaynaklarından biridir. Bu yüzden mevduatlarda meydana gelecek küçük bir değişiklik bile bankaların kaynak maliyetlerinde önemli değişmelere yol açacaktır. Banka mevduatlarında maliyeti oluşturan unsurlar, mevduat için ödenen faizler, ayrılan yasal karşılıklar, disponibilitate oranı¹⁵ ve tasarruf mevduatı sigorta primi olmaktadır. Mevduat için ödenen faiz oranının belirlenmesinde çeşitli faktörler bulunmaktadır. Bazı durumlarda Merkez Bankası mevduata ödenecek faiz oranını belirlerken bazı durumlarda da, piyasadaki hâkim bankalar, serbestçe faiz oranını belirler ve banka işlemlerinde bu oran uygulanır (Hazar, 1996:73).

5411 sayılı Bankalar Kanunu'nun 144. maddesinde "Bakanlar Kurulu, bankaların ödünç para verme işlemleri ve mevduat kabulünde uygulanacak azami faiz oranlarını, katılma hesaplarında kâr ve zarara katılma oranlarını, özel cari hesaplar dâhil bu maddede belirtilen işlemlerde sağlanacak diğer menfaatlerin nitelikleri ile azami miktar ya da oranlarını tespit etmeye, bunları kısmen veya tamamen serbest bırakmaya yetkilidir. Bakanlar Kurulu, bu yetkilerini Merkez Bankasına devredebilir." hükmü ile Merkez Bankasına yetki verildiği açıklanmaktadır.

Ayrıca para arzı ile para talebinin dengeye geldiği noktada oluşan faiz oranlarının belirlenmesinde para arz ve talebini etkileyen faktörlerin de dikkate

¹⁵ Merkez Bankasının belirlediği disponibl değerler uygulaması, kamu bankaları lehine haksız bir üstünlük yarattığı, kaynakların verimsiz değerlendirildiği ve hazine açıklarının yüksek faizlerle Merkez Bankası kaynaklarından emisyon ve ticari banka kaynaklarından kaydi para yaratılması şeklinde yararlanılması sonucu enflasyonu hızlandırdığı gerekçeleriyle, Avrupa Birliği Uyum Paketinde de öngörülmesi üzerine yürürlükten kaldırılmıştır.

alınması gerekir. Para arzının Merkez Bankası tarafından belirlenen bir dışsal değişken olduğu varsayılır. Para işlem, ihtiyat ve spekülasyon amaçlı talep edilmekte olup; gelir ve fiyatlar genel düzeyinin artan, faiz oranının azalan bir fonksiyonudur. Yani gelir ve fiyatlar genel düzeyi artarken işlem ve ihtiyat güdüsüyle para talebi artmakta ve faiz oranları düşerken spekülasyon güdüsüyle para talebi artmaktadır. Bu yüzden bankaların faiz oranlarının belirlenmesinde hem para otoritelerinin ve piyasadaki hâkim güçlerin etkisi bulunmakta hem de gelir, fiyatlar genel düzeyi, faiz oranları gibi para talebini belirleyen faktörlerin etkisi bulunmaktadır.

Bankaların mevduatı teşvik etmek amacıyla dağıtmış oldukları ikramiyeler, mevduatın bankaya olan maliyetini arttırıcı bir diğer unsurdur. Toplanan mevduatların yıl içindeki gelişiminin takibinin zorluğu ve ödenen faizlerin mevduatların cinsine ve vadesine göre farklılık göstermesi, mevduatların bankaya olan maliyetlerinin tam olarak hesaplanamamasına yol açmaktadır. TBB tarafından yayımlanan, Bankaların Yıl Sonu Kâr ve Zarar hesaplarındaki Verilen Faiz ve Komisyonlar ile Tasarrufu Teşvik İkramiyelerinin toplanarak mevduata bölünmesi sonucu, mevduatların bankalara ortalama maliyetleri hesaplanabilir. Ancak, verilen faiz ve komisyonlar, yalnızca mevduatlar için verilmeyip diğer taahhütler için de verildiğinden bu hesaplama bize mevduatların gerçek maliyetini vermemektedir. Bunun için yasal faiz oranlarından hareketle bir hesaplama yapılmaya gidilmesi gerekmektedir (Öcal, 1973:44).

Ticari bankalar, yatırılan mevduatlara belli oranlarda yasal karşılık ayırmakla yükümlüdürler. Bu uygulama, tasarruf sahiplerinin mevduatlarını güvence altına almaya yönelik bir önlemdir. Merkez Bankası zorunlu karşılık oranlarını değiştirerek ekonomideki likiditeyi ve bankaların rezervlerini kontrol edebilir.

Yasal karşılık oranının değiştirilmesi tüm banka sistemini etkiler. Kaydi para yaratımının büyük bankaların elinde olduğu dönemlerde, iş hacminin fazla olmadığı küçük yörelerde para darlığı yaşanılıyorsa karşılık oranlarının yükseltilmesi bu küçük bankaları zarara uğratacak, kârlılıklarını azaltacak ve haksız rekabete yol açacaktır. Ayrıca yasal karşılık oranlarının arttırılması, ticari bankaların portföylerindeki gelir getirmeyen aktiflerin miktarını arttırarak kredi işlemlerinin kârlılığını da azaltacaktır (Parasız, 2000:307).

Mevduatların bir kısmının yasal karşılık olarak tutulması, kısa vadeli (gecelik) faiz oranlarına getirdiği istikrar yönünden önem taşımaktadır. Bunun için karşılıkların haftalık ya da aylık tutulması gerekir. Merkez Bankası kasasında tutulan yasal karşılıklar için Merkez Bankası bu karşılıklara çok düşük oranlarda faiz ödeyerek bankalara senyoraj geliri sağlarlarken; bankalar açısından bu faiz geliri mevduatların karşılık olarak tutulma maliyetini karşılamaya yetmediğinden bankaların kaynak maliyetleri artmakta ve dönem kârları azalmaktadır (Önder, 2005:89-90). Bu anlamda mevduatlar için ayrılmış olan zorunlu karşılıklar, bankalar için gelir kaybına yol açacağından bankaların, reel sektöre kullandıracakları kredi miktarında bir düşüş yaşanacaktır. Bunun sonucunda yasal karşılık uygulaması banka kârlılıklarını olumsuz etkileyecektir. Bu yüzden yasal karşılıklar bankalar üzerinde mali yük oluşturdukları için vergi benzeri yük olarak adlandırılmaktadır (Pınar, 2003:47).

Bankalar, yasal karşılıkların maliyetinden kurtulmak için varlığa dayalı menkul kıymet, banka bonoları ve döviz kredisi kullanma gibi çeşitli finansman kaynaklarına yönelmişlerdir. Bu durumun sonucunda banka pasiflerinde mevduat kaleminde önemli azalmalar görülürken diğer borçlanma kalemlerinde artış görülmektedir. Yasal karşılıkların yalnızca mevduatlar üzerinden alınması bankacılık sektöründe faaliyette bulunan bankaları, mevduat dışında farklı kaynaklardan daha düşük maliyetlerde fon toplamaya yöneltmiştir (Tunay ve diğerleri, 1998:41).

Yasal karşılıklara ihtiyati ve icrai hiçbir şekilde haciz gelmemektedir. 1996 tarihinde yapılan değişiklikle TL cinsi mevduatlar için karşılık oranı %6; döviz cinsi mevduatlar için %11 olmuştur. Bu oranlar 2008 yılında da aynen geçerlidir.

Mevduatların yasal karşılık olarak tutulması kadar disponibl olarak da tutulması ve disponibl olarak tutulan aktiflerin getirileri banka kârlılığı açısından önem taşımaktadır. Bankaların taahhütlerine karşı bulunduracakları nakit ya da menkul değerler şeklindeki iktisadi kıymetlere genel disponibl değerler adı verilir. Disponibilite oranı bankaların likiditelerini düzenleyen bir para politikası aracıdır. Günümüzde bu yetki 1211 sayılı Yasa ile Merkez Bankasına verilmiştir. Merkez Bankası genel disponibilite oranlarını belirlemede tek kuruluştur.

Disponibl değerlere banka kasalarındaki TL değerler, Merkez Bankası kasasında tutulan vadesiz serbest mevduat, Hazine Bonoları ve Devler İ Borçlanma Senetleri rnek verilebilir. Kamu mali dengelerin bozularak ekonomide yüksek bte açıklarının olduğu dönemlerde kamu kesimi, artan finansman ihtiyacını yüksek faiz oranlarından bankacılık sektöründen karşılamaya çalışmıştır. Kamu kesiminin, daha düşük maliyetler altında fon imkânı sağladığı bankalar kamu bankaları olduğundan ve bte açıklarının yaşandığı dönemlerde kamu bankaları da portföylerinde Hazine Bonosu ve Devlet İç Borçlanma Senedi gibi kâğıtları tutmayı kârlılık ve risk açısından daha güvenilir bulduklarından ötürü, bu gibi durumlarda kamu bankaları, devlete fon aktarmayı tercih etmişler ve kaynakların kamu kesiminin finansmanında kullanılması ile daha kârlı duruma geçmişlerdir.

2.4.3.3. İnterbank Piyasalarından Sağlanan Kredi Maliyeti

Bankalar kısa vadede geçici fon ihtiyaçlarını karşılamak ve likidite bulabilmek üzere Merkez Bankası aracılığı ile İnterbank piyasasına başvururlar. Bu piyasa, bankalara bir gecelik (overnight) ya da kısa vadeli fon ihtiyaçlarını karşılama fırsatı verir. Bankalar açısından bu piyasadaki fon toplamının maliyetleri vardır. Banka kârlılığının analiz edilmesinde bu maliyetlerin bilinmesi ve en düşük seviyede tutulması gerekir. Bu maliyetler elde edilen kaynak için ödenen faizlerden, Merkez Bankasına aracılık hizmeti için ödenen komisyon giderlerinden ve BSMV'den oluşmaktadır (Hazar, 1996:92).

Bankalar vadelerine belirli sreler kalmış Devlet Tahvili, Döviz ve Efektif Deposu, Döviz Teminat Mektupları ve Altın Depoları gibi finansal aktiflerini teminat olarak Merkez Bankasına yatırırlar ve Merkez Bankasının belirlediği marjlarda ve borçlanma limitlerinde fon talep eden bankalar İnterbank piyasasından borçlanmayı gerçekleştirirler. Bir günlük işlemlerde faiz oranları Merkez Bankası tarafından belirlenirken; 7, 14, 21, 28 gün ve 1 aylık işlemlerde ise faiz oranları piyasa tarafından Merkez Bankası güvencesinde belirlenmektedir (Tunay ve diğerleri, 1998:54).

2.4.3.4. Reeskont Kredileri Maliyeti

Bankalar, ellerindeki ticari senetleri Merkez Bankasına götürerek kırdırırlar. Merkez Bankası, bankaların bankası yani son kredi verme mercii olarak bu işlevini yerine getirir. Dolayısıyla ekonominin içinde bulunduğu durumlara göre Merkez Bankası iskonto hadlerini arttırarak/azaltarak bankaların kaydi para yaratma olanaklarını etkiler.

Merkez Bankası Reeskont Kredileri, müşteriler tarafından bankalara ciro edilen ticari işlemlere dayalı senetlerin düz iskonto yöntemiyle iskonto edilmesi sonucu bankalara sağlanan kısa vadeli bir finansman kaynağıdır. Düz iskonto yönteminin uygulanmasından dolayı vade kısaldıkça reeskont faiz maliyeti de düşmekte ve banka işlemlerinin getirisi ve kârlılığı artmaktadır (Tunay ve diğerleri, 1998:52).

Örneğin, iskonto faiz oranları %8 iken bankaların borç verme faiz oranlarının %10 olduğu bir durumda ticari bankalar, Merkez Bankasından borçlanarak rezervlerini arttırırlar. İskonto oranındaki her bir düşüş bankaların borçlanmalarını arttıracaktır (Ünsal, 2005:524).

Reeskont kredilerinin bankalara olan maliyeti, bu kredi için kullanılan reeskont faiz gideridir. Merkez Bankası, bankaların reeskont kredisine olan taleplerini azaltmak ve parasal tabanı daraltmak için reeskont faiz oranlarını bir para politikası aracı olarak kullanır ve reeskont faizlerini yükselterek bankaların kredi taleplerini azaltmış olur. Enflasyonist dönemlerde bankalar yüksek faiz oranlarından borçlanarak maliyetlerini arttırırlar; ancak, yüksek maliyetlerini artan fiyatlarla kapatarak ve bankacılık hizmetlerini yükselen fiyatlar doğrultusunda belirleyerek kârlılıklarını korumuş olurlar.

Bankalar aynı zamanda reeskont mekanizmalarını kullanarak kârlılıklarını yüksek gösterebilirler. Mesela, tahsili gecikmiş alacaklara yapılan faiz geliri reeskontu bilançoya gelir olarak yansıdığından kârlılığı yüksek gösterir. Benzer

şekilde, bankalar işleyen kredilere faiz geliri reeskont¹⁶ ederek faiz gelirlerini arttırmırlar. Bütün bu durumlar dolaylı olarak kârlılığını yükseltir (Okay, 2002:101).

2.4.4. Enflasyon Maliyeti

Yüksek oranlı enflasyon, ekonomide yaratmış olduğu belirsizlikten ötürü bankacılık sektörünü olumsuz etkilemektedir. Enflasyonist ortamda kârlar nominal olarak artsa da reel olarak azalmaktadır. Bu yüzden yüksek enflasyon durumunda bankalar, özsermayelerinde meydana gelecek azalmaları telafi edecek reel kârlara ulaşamamaktadırlar. Bunun yanında enflasyon döneminde bankalar faiz oranlarının yükselmesinden yararlanarak Devlet İç Borçlanma Senetlerine yatırım yaparlar, devlete kredi açarlar ve yüksek faiz gelirleri elde ederek kâr marjlarını arttırmırlar.

Böyle bir ortamda devlet tahvillerinin faizleri de yükseldiği için bankalar fonları, devlet tahvillerinin getirisi ile daha kısa vadeli finansal kıymetlerin getirileri arasında optimal değerlendirirler. Hem devletin bu finansal enstrümanlara vergisel teşviki hem de devlet tahvillerinin faiz getirisinden diğer kısa vadeli finansal kıymetlerin faiz getirileri arasındaki farkın bankalar açısından arbitraj kazancı olarak değerlendirilmesi, sektörün kârlılığını arttırmıştır (Erzan ve diğerleri, http://www.makalem.com/Search/ArticleDetails.asp?nARTICLE_id=427, Erişim: 05.05.2008).

2.4.4.1. Enflasyonun Net Kâr Marjı Üzerindeki Etkisi

Bankalarda kârlılığın yüksek olmasının bir nedeni, enflasyonun net faiz marjı üzerindeki etkisinden kaynaklanmaktadır. Bankaların aldıkları faiz ile ödedikleri faiz arasındaki fark olan net faiz marjı kavramı, sonuçta bankaların kâr marjlarını ifade eder. Enflasyon ve nominal faizlerin düştüğü bir ortamda, beklentilerde meydana gelen iyileşmelerden ve Türk parasının itibari değerinin yükselmesinden ötürü, bankaların kredi ve mevduat hacimlerinin artması, kârlılıklarını arttıracaktır (Gökçe,

¹⁶ Faiz geliri reeskontu, bankaların alacak senetlerini dönem sonunda reeskonta tabi tutarak elde etmiş oldukları reeskont faiz gelirlerini ifade etmektedir. Bankaların reeskont faiz gelirleri, dönem sonunda gelir tablosunda gelir hesabı olarak gösterildiği ve dönem karını arttırdığı için, bankaların kârlılıkları bu doğrultuda yüksek çıkmaktadır.

<http://www.aksam.com.tr/arsiv/aksam/2000/04/21/yazarlar/yazarlar30.html>, Erişim: 15.11.2007).

Enflasyonun net kâr marjı üzerindeki etkisine geçmeden önce net kâr marjı kavramının ne olduğunu açıklamak yararlı olacaktır. Net kâr marjı, banka aktiflerinin getirilerinin ağırlıklı ortalamasıyla pasiflerinin maliyetlerinin ağırlıklı ortalaması arasındaki farktır (Eken, 1994:33).

Bankacılık hizmetlerinin fiyatlandırılması bankaların kârlılığını doğrudan etkilemektedir. Çünkü müşterilere ödenen fiyatlar (faizler) bankalara gelir olarak döner ve bankaların işlem hacmini belirler. Bankalar müşterilerinden mevduat toplayıp bu mevduatların bir kısmını yasal karşılık ve disponibilite olarak ayırdıktan sonra bunları fon talep edenlere sunarak kâr sağlarlar. Mevduata ödenen faizler bankalar için gider, kredilerden alınan faizler de gelir olarak değerlendirilmektedir. Bu faiz gelirleri ile faiz giderleri arasındaki pozitif farka kâr marjı (spread) denmektedir. Bankaların ayrıca ücret, vergi, reklam harcamalarından oluşan faiz ve işletme giderleri ve hizmetleri karşılığında aldıkları komisyon ve servis gelirlerinin genel adı olan faiz ve işletme gelirleri bulunmaktadır. Bu gelirler ve giderler arasındaki pozitif fark bankanın net kârını vermektedir. Mevduat faiz oranları yasal olarak ya da piyasa tarafından belirlendiği için faiz giderleri, kontrol edilmesi zor bir harcama türüdür. Bunun için bankalar diğer işletme giderlerini ve ücretlerini kontrol ederek kârlılıklarını arttırabilirler (Tunay ve diğerleri, 1998:70).

Bankalarda net kâr marjı kavramı, net faiz marjı kavramı ile yakından ilgilidir. Kredi faiz oranları ile mevduata ödenen faiz oranları arasındaki fark olan net faiz marjının genişliği, kredi faiz oranlarının yüksek ve mevduata ödenen faiz oranlarının düşük olmasına bağlıdır. Geniş olan marjlar bankalarının kârlılıklarını arttırır ve bankaların sermayelerini güçlendirir. Bu yüzden kâr marjı ile faiz marjı arasında pozitif bir ilişki vardır.

Bununla birlikte mevduat faiz oranlarının düşüklüğü tasarruf sahiplerinin birikimlerini bankalarda değerlendirmelerini kısıtlar ve ödünç verilecek fonlarda bir azalma olur. Ayrıca bankaların faiz marjlarını genişletmek için kredi faizlerini yükseltmeleri kredi talebini azaltacak ve kredi verilememesinden dolayı bankaların

faiz gelirlerinde bir düşüş yaşanacaktır. Müşteri portföyleri geniş olan bankalar mevduata yüksek faiz vererek fonlarını ve kredi faiz oranlarını düşürerek işlem hacimlerini arttırmışlar. Sonuçta faiz marjı düşse de bu durumdaki bankalar, mevduata verdikleri faizlerden kaynaklanan giderlerini, artan kredi talepleri ile elde ettikleri faiz gelirleri ile karşılarlar ve kârlılıklarını arttırmışlar (Göçmen, 2005:46-47).

Piyasa faiz oranları düşse bile bankaların aktiflerinin uzun vadeli aktiflerden ve pasiflerinin kısa vadeli borçlardan oluşması durumunda, aktif faizleri yüksek, pasif faizleri düşük kalacağından ötürü, faiz oranlarındaki düşmeler bu durumda olan bankaların kârlılıklarını olumsuz etkilemeyecektir.

2.4.4.2. Enflasyon, Kredi Riski ve Kârlılık Arasındaki İlişki

Kredi riski, bankaların vermiş oldukları kredilerin geri ödenmemesi, kısmen ödenmesi ya da borca karşılık olarak teminat gösterilen iktisadi kıymetlerin enflasyon veya diğer olumsuz faktörler yüzünden değer kaybetmesi sonucu borcu kapatmaya yetmemesi durumudur.

Bankalar geri ödenmeyen krediler için karşılık ayırırlar ve bu karşılıkları net faiz gelirlerinden düşerler. Bunun sonucunda banka kârlılığı azalır. Yüksek enflasyon faiz oranlarını da yükselteceğinden, banka kredileri hem faiz oranlarının yükselmesinden hem de yüksek enflasyondan olumsuz etkilenir. Faiz oranlarının artması, bankaların aktifindeki menkul değerlerin fiyatlarının düşmesine ve sermaye değerlerinde bir azalmaya yol açar. Aynı zamanda bankaların pasiflerindeki mevduatların bankaya olan maliyetini artırır. Yüksek faizlerden ötürü, mevduat sahiplerinin gelirleri artarken, banka giderleri de aynı derecede artmaktadır.

Yüksek enflasyon nedeniyle işletmeler, bankalardan yüksek faiz oranlarından kredi almak durumunda kalırlar. Bu durum işletmelerin finansman(borçlanma) maliyetlerini yükseltir. Firmalar herhangi bir satış problemi ile karşılaşmıyorlarsa ve ekonomi büyüyorsa yüksek finansman maliyetlerini karşılayabilirler. Ancak ekonomide resesyon yani bir daralma söz konusu olursa, firmaların satışlarının azalması ile faaliyet kârları düşecektir. Bu durum, bankaların daha önceden bu tür firmalara vermiş olduğu kredilerin bankalara geri ödenmemesine neden olacak ve

banka kârlılıkları azalacak veya faaliyetleri zararlı sonuçlanacaktır. Yani, yüksek enflasyondan ötürü yükselen faiz oranları, kredi maliyetlerini yükseltecek ve kredi riskinin artmasına, verilen kredilerin ödenmemesine ve kârlılığın azalmasına neden olacaktır (Eken, 1994:34).

Kredi riskinden dolayı banka alacaklarının takip edilmesi ve tahsil edilmesi gerekir. Ancak bu durum avukat, mahkeme, kırtasiye ve personel masrafları gibi giderlerde bir artışa yol açar. Bu yüzden vadesi geçmiş alacaklarda optimal bir izleme süresi belirlenmeli ve bu politikanın banka kârına olan etkisi araştırılmalıdır. Eğer alacaklar vadelerinde tahsil edilebiliyorsa ve alacak tahsil ve takip masrafları düşükse, banka kârlılığı üzerinde bir artış yaratacaktır. Bankalar, kredi riskinin kârlılık üzerindeki olumsuz etkisini azaltmak için az sayıda müşterilerine çok büyük miktarlarda kredi vermek yerine, çok sayıda müşterilerine daha düşük miktarlarda kredi vererek riski bölmeyi hedeflerler (Meriç, 1980:105-106).

2.4.4.3. Enflasyon, Faiz Dışı Giderler ve Kârlılık Arasındaki İlişki

Bankaların komisyon giderleri, bina ve teçhizat giderleri, personel giderleri, yönetim giderleri, araştırma giderleri gibi faiz dışı giderleri vardır. Enflasyon bankaların faiz dışı giderlerinde artışa yol açar. Enflasyonist bir ortamda personelin ücret artış talebi, bina sahiplerinin kira artış talepleri, teçhizat fiyatlarında ve araştırma giderlerinde görülen artışlardan dolayı bankaların faiz dışı giderlerinde artışlar görülür. Bu etmenler, bankanın kârlılığının azalmasına yol açar. Bankalar bu durumdan kurtulmak için faiz dışı gelirlerinden olan hizmet karşılığında elde ettikleri komisyon gelirlerinde enflasyon oranı nispetinde bir artışa gidecekler ve kârlılıklarını koruyacaklardır. Çoğu zaman enflasyon, banka faiz dışı giderlerinin faiz dışı gelirlerine göre daha fazla oranlarda artmasına yol açar. Önce giderler artarken gelirlerdeki artış belli bir gecikme ile olmaktadır. Bu yüzden gelir-gider arasındaki net kâr marjı, yüksek enflasyonist dönemlerde bankalar aleyhine azalmaktadır (Eken, 1994:39).

Enflasyondan dolayı artan faiz dışı gelir ve giderler aynı oranlarda bir artış gösterirse, banka açısından bir zarara yol açmaz. Ancak, değişim oranları farklılık

gösterirse, giderlerdeki artış gelirlerdeki artışı geçecek olursa, bankalar enflasyondan daha fazla etkileneceklerdir. Alacakların vadesi borçların vadesine göre daha uzunsa, enflasyondan dolayı faiz oranlarındaki artışlar karşısında bankalar pozisyonları korumak, kısa vadeli borçlarını kapatmak ve alacaklarını hızlıca tahsil etmek için yeni bir fiyatlandırmaya gidecekler ve bu fiyatlandırma, bankaların net faiz gelirlerini düşürerek kârlılıklarını azaltacaktır (Okay, 2002:107-108).

Enflasyon beklentileri tahmin edildiği takdirde, bankalar gelirlerini faaliyet giderlerinden daha fazla arttırmak üzere faiz oranlarını belirler ve ücret ve diğer faiz dışı giderler enflasyonun altında kalacak şekilde ayarlanırsa, enflasyon banka kârlılığını arttıracaktır (Güngör, 2007:45).

2.4.4.4. Enflasyon, Likidite ve Kârlılık Arasındaki İlişki

Bankalarda likidite yönetimi, gelecekteki nakit giriş ve çıkışlarının doğru bir biçimde tahmin edilmesine ve akılcı planlanmasına bağlıdır. Bankalar kısa vadeli likidite ihtiyaçlarını karşılayabilmek için, mevduatların bir kısmını gerek kendi kasalarında gerek Merkez Bankası kasasında nakit olarak tutarlar. Uzun vadeli likit ihtiyaçlarını ise sermaye piyasalarından tahvil veya hisse senedi gibi yatırım araçlarına yatırım yaparak karşılarlar. Likidite ihtiyacının doğurduğu risk, ani mevduat çekişleri karşısında bankaların yüksek maliyetlerde fon bulmalarından ve kredi talep eden müşterilerine mevduatlar hızlıca azaldığı için kredi açamamalarından ötürü, müşteri kaybetmelerinden kaynaklanmaktadır. Enflasyonun düşük olduğu zamanlarda faiz oranları da istikrarlı bir seyir izleyeceğinden kredi, faiz ve döviz kuru risklerinin banka bilançolarına etkisi düşük olacaktır. Ekonomideki istikrar mevduat hacminin dalgalanmamasına ve istikrar kazanmasına neden olacaktır. Bu yüzden bankalar mevduatlarını kısa ve uzun vadeli aktifler arasında en optimal bir şekilde dağıtacaklardır. Enflasyonun yükseldiği dönemlerde ise, bu durum tam tersine dönecektir. Yükselen faiz oranları ile birlikte kredi, faiz ve döviz kuru riskleri de yükselecek, geri dönmeyen kredilerin miktarında artışlar yaşanacak ve banka aktiflerinin piyasa fiyatındaki düşmeler, aktiflerin sermaye getirisini azaltacaktır (Eken, 1994:40).

Enflasyon sonucunda kur sistemine bağılı olarak yapılacak bir devalüasyon karşısında banka döviz mevduatlarının ulusal para karşısında değeri artacaktır. Bütün bu gelişmeler likidite dengesini nakit girişler aleyhine bozacaktır. Yüksek enflasyon ve paranın satın alma gücündeki düşmeler karşısında banka mevduatlarının reel değerinin düşmesi, mevduat sahiplerini bankalara hücum ederek mevduatlarını çekmeye zorlayacak ve çekilen mevduatlar gayrimenkul piyasasında, spekülative amaçlı altın ve döviz piyasalarında değerlendirilecektir. Bu gelişmeler de bankaların likidite dengesini nakit çıkışlar lehine bozacaktır. Sonuçta likidite riskinin artmasıyla Merkez Bankası parasal tabanı daraltmak ve likiditeyi kontrol etmek için yasal karşılık oranlarını arttıracak ve banka kârları, likidite dengesinin bozulmasının getirmiş olduğu olumsuzluklardan ve likidite maliyetinden ötürü azalacaktır (Eken, 1994:40-41).

Bankalar genel olarak, kârlılık ve likidite arasında tercihte bulunmakta zorluk yaşarlar. Çünkü, bankalar aktiflerinde bulunan likit değerlerden gelir elde etmediklerinden düşük bir likidite ile çalışmak isterler. Ancak likidite talebinde ortaya çıkacak beklenmedik artışları da hesaba katmak ve sürdürülebilir bir likidite dengesi kurmak zorunda da kalabilirler (Gümüşlüoğlu, 2002:117).

Likidite riskinin getireceği likidite krizi sonucu yükselen piyasa faizleri, bankaların portföylerindeki Hazine Bonosu ve Devlet Tahvillerinin değerlemesinde olumsuz etkiler yaratacaktır. Artan faiz oranları Hazine Bonosu ve Devlet Tahvillerinin sermaye değerini düşürerek, bankaların kazançlarını tespit ederken yapacakları değerlemeler sonucu portföylerinde bulunan senetlerin bileşimine göre kâr hesaplayamamalarına ve zararlı faaliyetlerini kapatmalarına yol açabilir.

Bütün bu gelişmeler, likidite krizinin bankalara vergi avantajı sağladığını göstermektedir. Çünkü aktiflerin getirilerinde meydana gelecek düşmeler ve menkul kıymetlerin değerlemelerinde oluşacak kayıplar sonucu bankaların kambiyo zararları artacak ve bu durum vergi ödemelerinde bir düşüş yaratacaktır (Ayaz ve Sönmez, 2001:77).

Vadeli olarak tutulan mevduatlar vadesiz mevduatlara göre hemen çekilemediği için likidite riski vadeli mevduatlarda daha düşüktür. Bunun dışında

bankalar, küçük tutarlardaki mevduat hesaplarını özendirerek mevduat çekişleri karşısında nakit çıkışlarını kontrol edebilirler. Küçük tutarlara verilecek olan teminatlar ve sigorta garantisi de müşterilerin mevduatlarını bankalardan çekmemelerini sağlayacak ve likidite kontrol altına alınacaktır. Mevduatların küçük tutarlarda tutulmasının teşvik edilmesi, mevduatlarda çeşitlendirmeye yol açacak ve mevduatların sayısı artacaktır. Bu durum banka kırtasiye ve personel giderlerinde artışa yol açacaktır. Bu yüzden bankalar kârlılıkları açısından bu giderleri kontrol altına alarak optimum dengeyi kuracaklardır.

Bankaların likidite riskini azaltmak amacıyla fonları gelir getirmeyen nakit ya da getirisi düşük nakde çevrilebilir likit varlıklar bulundurmaları bir yandan likidite riskini azaltırken bir yandan da kârlılığı düşürmektedir. Bunun yanında fonların borç olarak kredi talep edenlere verilmesi banka kârlılığını arttıracak; fakat banka hücumlarının görüldüğü, mevduat çekişlerinin hızlandığı ve istikrarın bozulduğu yüksek enflasyonist dönemlerde likidite risk maliyetinin de artmasına neden olacaktır. Bu yüzden bankalar risk ile kârlılık arasında en uygun seçimi yapmak durumunda kalacaklardır (Meriç, 1980:114-116).

2.4.4.5. Enflasyon, Sermaye Yeterliliği ve Kârlılık Arasındaki İlişki

Sermaye yeterliliği, bankaların uzun vadede bilanço sağlamlığını ifade eder. Banka sermayesi, mevduat sigortasının olmadığı durumlarda mevduat sahiplerine güvence verir. Bunun yanında kredi riskinin olduğu zamanlarda bankaların borç para vermesine olanak sağlaması ve beklenmedik zararları karşılaması bakımından bankalara kolaylık sunar. Bankaların sermaye bakımından yetersiz kalması dört şekilde olabilir. Sermaye sabitken aktiflerin artması, aktiflerin sermayeden daha fazla oranda artması, aktifler sabitken sermayenin azalması ve sermayenin aktiflerden daha fazla oranda azalması hallerinde sermaye yetersizliği olmaktadır.

Sermaye sabitken aktiflerin artması, bankaların büyümesine yol açarken bu büyüme yetersiz sermaye ile olmaktadır. Bunun için banka yönetimi sermaye artışına giderek sermayesini arttırabilir; ya da, riskli gördüğü aktiflerini satarak yeterli sermaye oranını sağlayabilir. Diğer durumlarda sermayedeki azalışlar, bankaların

faaliyetlerinin zararlarla sonuçlandığını gösterir. Bu zarar olumsuz pazar koşullarından, konjonktürel dalgalanmalardan, kötü yönetimden, teknolojiye uyum sağlayamamaktan ve kredilerin ödenmemesinden kaynaklanabilir. Yüksek enflasyon ve beraberinde gelen yüksek faiz oranları daha önce verilmiş olan kredilerin ödenmesini güçleştireceğinden artan kredi riski bankaların kâr marjlarını düşürecektir. Bankalar zarar etmeseler bile, düşen kârlardan dolayı sermaye artışı yapılamayacak ve finansal zorluklar yaşanacaktır. Bütün bu olumsuz etkenlerden dolayı banka kârlılıklarında bir azalma görülecektir. Zarar durumunda da özsermaye azalacak ve sermaye oranları hedeflenen seviyenin altına düşecektir (Eken, 1994:41-42).

Bankalar faaliyetleri sonucu kazanmış oldukları nakit girişleri ile aktiflerini azaltmadan veya pasiflerde bir artışa gitmeden mevduat azalışlarını karşılayabilirler. Yüksek miktarlardaki nakit girişleri bankalara, dağıtılmayan kârlar yoluyla sermayelerini büyütme imkânı tanımaktadır. Bu yüzden yüksek nakit girişleri bankaların gelirlerinin ve kârlılıklarının arttığının bir göstergesi olmaktadır. Bankalara borç vermek isteyen merciler, bankaların sermaye yeterliliklerine göre borçlanma miktarını, faiz ve vade yapılarını belirlerler. Güçlü bir sermayeye sahip olan bankaların ödeyecekleri borçlanma faizleri de daha düşük olmaktadır. Çünkü sermaye yapısı sağlam olan bankalara verilecek kredilerde faiz oranları, risk priminin düşük olmasından ötürü, düşük seviyede olmaktadır. Bu durum da dönem sonunda bankaların gelir tablolarına yansiyarak dönem kârlarının daha yüksek çıkmasında etkili olacaktır.

Banka kârları, arzu edilen sermaye miktarına ulaşmada, mevcut durumdaki banka sermayesinin daha fazla arttırılmasında ve bankaların büyümelerinde önemli bir etkindir. Bu yüzden sermaye yeterliği ile kârlılık arasında kuvvetli bir bağlantı vardır. Banka sermayesinin fonksiyonlarını yerine getirebilmesi için kârların yeterli bir düzeyde olması gerekir. Daha yüksek seviyedeki kârlar daha güçlü bir banka sermayesinin kaynağını teşkil eder. Kısa dönemde kârlardaki artış oranı sermayedeki artış oranından daha düşük olduğunda hisse başına düşen kâr payı azalmaktadır. Bu durum, bankaların sermaye artırımlarını yabancı kaynaklardan borçlanma yoluyla gerçekleştirmelerinden kaynaklanır. Bankalar sermayelerini arttırarak daha fazla fon

toplarlar ve bu fonları kredi yoluyla kullanarak kârlılıklarını arttıırırlar (Durer, 1988:105-106).

2.5. YERLİ VE YABANCI BANKALARIN KÂRLILIK ÜZERİNE ETKİLERİ

Gelişmekte olan ülkelerde, finansal liberalleşme ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesi sonucu yabancı sermayeli bankalar, söz konusu ülkelerde faaliyet göstermekte ve ulusal bankalara göre daha yüksek kârlar elde etmektedirler. Yabancı bankaların piyasadaki işlemleri ve faaliyetleri, ulusal bankaların verimliliği üzerinde olumlu etkiler yaratarak sektörün daha rekabetçi olmasını sağlamaktadır. Ancak, bu rekabet ortamı sonucu faiz marjlarının düşmesiyle banka kârlılıkları azalmaktadır. Bununla birlikte, ulusal bankaların düşük maliyetli ve büyük ölçekli yabancı bankalar ile rekabet etmek durumunda olmaları maliyetlerini yükseltmektedir. Ayrıca yabancı sermayeli bankalar gelişmiş ürün ve hizmet seçenekleri ile yatırım yaptıkları ülkenin en kârlı sektörlerine hizmet sunarak kârlılıklarını korurlarken; ulusal bankalar riskli sektörlerde faaliyetlerde bulunmak zorunda kalabilirler (Kalaycı, 2005:9-10).

Yabancı bankaların kârlı çalışmadıkları ve etkin olmadıklarına yönelik çalışmalar da olmasına rağmen, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yabancı banka girişlerinde önemli artışlar görülmektedir. Yerli ve yabancı bankaların performansları kârlılık, likidite, risk ve etkinlik performanslarındaki farklılıklar dikkate alınarak değerlendirilmektedir. Yabancı bankaların kârlılık performanslarını olumsuz etkileyen şey maliyet etkinsizliği¹⁷ durumudur. Bunun yanında güçlü bir sermaye, yabancı bankaların kârlılığını etkileyen önemli bir etkidir. Yabancı bankaların geldikleri ülkede dil, kültür farklılıkları yaşamaları, ülkedeki regülasyon düzenlemeleri ve kısıtlayıcı kurallardan ötürü, ulusal bankalar yabancı bankalara göre kârlılık performansı bakımından üstün konuma sahiptirler (Kosmidou ve diğerleri, 2004:330-332).

¹⁷ Maliyet etkinsizliği, eksik rekabet piyasalarında işletmelerin rekabet baskısı olmadan çalışmaları nedeniyle maliyetlerini düşürme gayreti içinde olmamalarıdır.

Yabancı bankaların sektörün büyük bir kısmına hâkim olmaları ve genelde büyük firmalara kredi açmaları sebebiyle, küçük ölçekli yerel firmalar kredi bulmakta zorlanabilmektedir. Yabancı sermayeli bankaların kendi ülkelerindeki ekonomik sıkıntılardan dolayı yatırım yaptıkları ülkeden belli bir süre sonra çekilmeleri de bankacılık sektörü açısından sıkıntı yaratacak bir durumdur (Kunt, 2000:2).

Arjantin’de yaşanan bankacılık krizi sonrasında Arjantin bankacılık sektöründe yabancı yatırımların arttığı ve banka sahiplerinin değiştiği görülmüştür. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri ile İspanya gibi ülkelere gelen yabancı sermaye ile Arjantin bankacılık sektörü daha profesyonel bir yönetim anlayışına sahip olmuştur. Meksika da yabancı banka girişlerine izin vererek bankacılık sektöründeki katı kurallarını yumuşatmıştır. Piyasaya giriş ve çıkışların kolay olduğu ve piyasada akışkanlık şartının işlediği zamandan beri, sanayileşmiş ülkelerde yabancı banka girişleri, bankacılık sektörünü yurtiçi şoklardan koruduğu için daha önem kazanmıştır.

Yabancı banka girişlerinin ev sahibi ülkedeki bankacılık sektörüne olan etkilerini şöyle sıralayabiliriz (Chantapong, 2005:66-67):

- Yabancı banka girişleri ile ev sahibi ülkenin bankacılık sektörü daha az kırılgan yapıda olacak ve finansal krizler önlenebilecektir.
- Yabancı bankaların ev sahibi ülkenin bankacılık sektörüne getireceği etkin risk yönetimi anlayışı ve teknikleri ile bankacılık sektörünün daha etkin yönetim ve uygulamalara uyum sağlamasını kolaylaştırabilecektir.
- Yabancı banka girişleri ev sahibi ülkenin bankacılık sektöründe rekabeti arttırarak bankalarda etkinliğin artmasına neden olabilecektir.

Bununla birlikte, yabancı bankaların ulusal bankalara nazaran daha güçlü hale gelmeleri ile sektör üzerinde egemenliklerinin artması, teknolojik imkânlar ve güçlü sermaye yapıları ile sektördeki zayıf bankalar karşısında haksız rekabet üstünlükleri ve lisans ve patent haklarını paylaşmadıkları için yerli bankaların teknolojiyi ithal etme durumunda kalmaları ve bunun sonucunda döviz giderlerinin yükselmesi gibi olumsuz tarafları da bulunmaktadır.

2.6. KÂRLILIĞA ETKİ EDEN DİĞER UNSURLAR

Yabancı paraların banka bilançosu içindeki paylarının göreceli olarak artması, iç borçlanmanın artmasıyla bankaların menkul kıymetlerinde Devlet İç Borçlanma Senetlerinin payında meydana gelen artışlar, açık pozisyondan dolayı karşılaşılan kur riski, vade uyumsuzluğu, yatırım araçlarının risk derecelerine göre çeşitli olmayışı ve sektördeki yoğunlaşma gibi değişkenler, bankaların kârlılığını ve performanslarını etkileyen önemli faktörlerdir. Yoğunlaşmanın yüksek oluşu bankaların kârlılıklarını artırıcı bir gelişme olsa da; verimlilik ve ölçek yapısını olumsuz etkilediğinden bankacılık sektörü açısından istenilmeyen bir durumdur (Mercan ve Yolalan, 2000:4-6).

Sektördeki yoğunlaşma, piyasada rekabeti azalttığı için sermaye bakımından güçlü bankaların daha yüksek faiz marjıyla çalışmasına ve daha yüksek oranlarda kâr elde etmesine imkân tanımaktadır. Bununla birlikte yoğunlaşma, sermayesi daha küçük ve rekabet gücü zayıf olan bankalar açısından dezavantaj sayıldığı için bankacılık sektörünün kârlılığını azaltan bir etkidir. Ayrıca yoğunlaşma ile rekabetçi yapı korunuyorsa, kâr marjları yine düşük kalacaktır (Güngör, 2007:47).

Rekabet ortamının azalması ile banka kârlılıklarında bir artış gözlemlenir. Çünkü azalan rekabet ortamı, bankaları yüksek fiyatlardan hizmetler sunmaya yöneltecektir. Para piyasalarına getirilecek yapısal önlemler ile ekonomik ve toplumsal öğelerin, bankaların kârlılık ve rekabet ortamını etkiledikleri düşünülmektedir.

Üzerinde uzlaşılan ve bankaları düzenleyen kurumlar tarafından verilen kararlar, büyük ölçekli bankaların rekabeti olumlu yönde etkiledikleri gerçeğini ortaya koymaktadırlar. Büyük bankalar, sektördeki rekabet ötesi fiyatlara ve yüksek kârlara rağmen, sermayenin hızlı bir şekilde pazara sürülmesinde etkin bir rol oynadıkları için, piyasa gücünün diğer bankalar tarafından ele geçirilmesini sınırlandırabilirler. Refahın yüksek olduğu ve paranın bol olduğu bir pazar, bankalara yüksek kârlılıklarda çalışma imkânı verir. Çünkü böyle bir ortamda banka müşterileri, ortamın yaratmış olduğu olumlu durumu kendi lehlerine çevirmek ve kârlı olan hizmetlerden faydalanmak isterler (Pilloff ve Rhoades, 2002:86-87).

Kârlılığa etki eden bir diğer faktör de faaliyet giderleridir. Faaliyet giderlerinin toplam harcamalar içindeki payının yüksek olması ile kârlılık arasında pozitif bir ilişki vardır. Çünkü bankaların personel giderleri faaliyet giderlerinden sayılmaktadır. Nitelikli personel istihdamı ve daha fazla sermaye kullanılmasının emeğin verimliliğinde meydana getireceği artışlar sonucu kârlılık da artmaktadır. Personel istihdamı için yapılan harcamaların payı, personelin verimliliğinden daha düşük olduğu sürece kârlılığı olumlu yönde etkileyecektir.

Benzer bir değerlendirme, banka bilançolarında yer alan menkul kıymetler için yapıldığında şunlar dikkati çekmektedir. Banka bilançosunun aktifinde yer alan menkul kıymetler içinde devlet iç borçlanma senetlerinin payının yüksek oluşundan ötürü, bankalar kamuya yüksek faizlerden kredi açarak yüksek kârlar elde etmişlerdir. Kamu bütçe açıklarının bankalardan finanse edilmesi sonucunda reel faizlerin yükselmesiyle sıcak para girişleri artmış, enflasyon yükselmiştir. Yüksek enflasyondan dolayı bankalar ürün çeşitlendirmesine gidememiş; Devlet Tahvili ile Hazine Bonosunun getirilerinin ve bankaların yatırım araçları içindeki payının yüksek oluşu nedeniyle bankalar, bu finansal araçlara yatırım yaparak yüksek kârlar elde etmişlerdir. Ancak, yatırım araçlarının risklere göre çeşitli olmayışı bankaları risklere karşı daha hassas hale getirmiştir (Güngör, 2007:44-45).

Bankacılık sektörünün karşılaştığı riskler, banka kârlılıklarını olumsuz yönde etkiler. Bu nedenle bankaların kârlılıklarını koruma ve kârlılık hedeflerine ulaşmadaki başarıları, aracılık faaliyetleri sonucu üstlenilen bu risklerin doğru fiyatlandırılmasına ve etkin bir şekilde yöneltilmesine bağlıdır (Eken, 1997:17).

Gelişmekte ve Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde olan ülkelerde yüksek risk priminden ve ekonominin kırılgan bir yapıya sahip olmasından dolayı, kârlılık diğer üye ülkelere göre daha yüksek olmaktadır. Çünkü böyle ülkelerde kredi ve hizmet maliyetine risk primi de eklenerek fiyatlandırma yapılmakta ve kârlılık yükselmektedir.

Kârlılığı etkileyen bir diğer faktör banka birleşmeleridir. Banka birleşmeleri, birleşme sonrası banka kârlılıklarında bir düşüş yaratır. Çünkü iki farklı bankanın birleşmesi ile yönetim değişeceğinden koordinasyon sorunları oluşacak ve bu

değişimden memnun olmayan müşterilerin mevduatlarını çekmeleri ile kârlılık azalacaktır. Bununla birlikte, birleşme sonrası bankaların faiz dışı giderlerinden olan personel giderlerindeki azalış ile bankaların sabit maliyetleri düşecektir (Sümer, http://www.makalem.com/Search/ArticleDetails.asp?nARTICLE_id=272, Erişim: 05.05.2008).

Banka bilançoları içinde yabancı paraların payındaki gelişmeler de kârlılık üzerinde etkilidir. Bankalar toplamış oldukları yabancı para mevduatlarını Türk Lirası olarak kredi şeklinde kullanırlar. Türk Lirası olarak kredinin kullanıldığı tarihle yabancı para mevduatının geri ödeneceği tarihler arasında döviz kurunda meydana gelecek yükselmeler, bankaların krediyi kullanırken öngörmüş oldukları kâr marjlarının azalmasına neden olur (Altunakar, 2005:16). Ayrıca banka kaynakları içinde yabancı kaynak payının artarken, aktifleri içinde yabancı para aktiflerinin payının düşmesi, bankaların açık pozisyonda çalıştıklarını gösterir. Mevduatlar yabancı para cinsinden toplanarak TL'ye çevrilmektedir. İlerde oluşabilecek bir devalüasyonla dövizde meydana gelecek artışlarda ya da döviz krizi durumunda TL reel olarak değer kaybedeceğinden dövizle yapılmış olan borçları ödemeye bankaların TL cinsinden olan aktifleri yetmeyecektir.

Dış piyasalardan döviz cinsinden kullanılan kredilerin payının kullanılan döviz kredilerine nazaran daha fazla artması, döviz kurlarında meydana gelecek yükselme karşısında banka pasifinde artış yaratacak, banka borçları artacak ve kârlılık düşecektir. Bu yüzden bankalar zarara uğrayacaklardır. Ayrıca toplam krediler içinde takipteki kredilerin payının artması durumunda bankalar bu krediler için karşılık ayıracaklar, muhasebe kayıtlarına gider olarak yansıtacaklardır. Bununla beraber, tahsili problemlili krediler için yapacakları masraflar sonucu banka kârlılıkları azalacaktır.

Bankalarda vade uyumsuzlukları da kârlılık önündeki önemli sorunlardan biridir. Çünkü bankalar genelde kısa vadeli topladıkları fonları uzun vadeli kredi şeklinde kullanırmakta ya da uzun vadeli menkul kıymetlere yatırım yapmaktadırlar. Aktiflerin vadesinin pasiflerin vadesinden daha uzun olması nedeniyle, pasifler daha erken fiyatlanacağından faiz oranlarındaki azalmalar kârlılığı olumlu; artmalar ise kârlılığı olumsuz yönde etkileyecektir (Küçükbaşakçı, 2004:12).

Bazı bankaların daha fazla mevduat toplamak amacıyla promosyon adı altında harcamalar yapmaları kârlılığı azaltıcı başka bir etkidir. Çünkü bankalar, pazar paylarını genişletmek isteği ile bu tarz harcamalarda aşırıya giderlerse, bankaların mali yapıları zarar göreceğinden kontrollü olmaları gerekir. Bu tür maliyetler beraberinde hizmet fiyatlarında artışa yol açacak ve hizmet sektöründeki fiyat katılıkları, hem toplumsal refahı azaltacak hem de enflasyonla mücadelede başarı imkânını sınırlandıracaktır (<http://www.ntvmsnbc.com/news/433093.asp>, Erişim: 20.11.2007).

Son olarak ekonomik konjonktürün kârlılık üzerine olan etkisine değinilecek olunursa, küresel kriz ortamının, gelişmekte olan ülkelerin bankacılık sektörü açısından olumsuz bir etken olarak görüldüğü dikkati çekmektedir. Çünkü böyle bir ortamda bankaların uluslararası para ve sermaye piyasalarından fon toplama maliyetleri, fonların azalmasından dolayı yükselecek ve bu durum da bankaların kaynak maliyetlerini yükseltecektir. Küresel kriz ortamında bankalar, yüksek maliyetlerde toplamış oldukları fonları kredi talebinin yavaşlamasından ötürü kolaylıkla elden çıkaramazlar. Hem uluslararası likiditenin daralması hem de ihracatımızın büyük bir bölümünü yaptığımız Avrupa ülkelerinde yaşanan durgunluğun Türkiye piyasalarını olumsuz etkilemesi sonucu, faiz marjlarında oluşacak bir daralma, Türk Bankacılık Sektörünün kârlılığını olumsuz etkileyecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN VERGİ KANUNLARI KARŞISINDAKİ DURUMU

Bankacılık sektörünü vergi kanunları açısından değerlendirebilmek için sektörün vergi kanunları karşısındaki durumunu, yükümlülüklerini ve ilgili kavramları ele almak gerekmektedir.

3.1. KURUMLAR VERGİSİ YÖNÜNDEN DEĞERLENDİRME

Türk vergi sisteminde vergilendirme gelir, servet ve harcamalar üzerinden alınan vergilerden oluşmaktadır. Gelir üzerinden alınan vergiler gelir ve kurumlar vergisi olmak üzere iki türdür. Gelir vergisi, bir gerçek kişinin bir takvim yılı içinde elde ettiği kazanç ve iratların safi tutarı üzerinden alınan bir vergidir. Gelir vergisinin tamamlayıcısı olan kurumlar vergisi ise, tüzel kişilerin gelirlerini vergilendiren ve bir vergilendirme döneminde ekonomik faaliyetler sonucu gelir elde eden kurumların toplam safi kazançları üzerinden alınan bir vergidir. Bu bölümde bankaların kurumlar vergisi yönünden sorumlulukları açıklanacak ve Kurumlar Vergisi Kanununa istinaden bankalara sağlanan teşviklere yer verilecektir.

3.1.1. Kurumlar Vergisinin Konusu ve Mükellefleri

Kurumlar Vergisinin konusu, kurumların kazançlarından oluşur. Kurum kazancı, gelir vergisinin konusuna giren gelir unsurlarından oluşur. Bunlar, ticari kazançlar, zirai kazançlar, ücretler, serbest meslek kazançları, gayrimenkul sermaye iratları, menkul sermaye iratları ile diğer kazanç ve iratlardan oluşur. Ancak Kurumlar Vergisi Kanunu'nda (KVK) ücretler yukarıda saydığımız gelir unsurları arasında yer almamaktadır. Bunun gerekçesi ise, kurum kazançlarının ücret şeklinde elde edilmesinin mümkün olmamasıdır. Konuyu daha iyi anlayabilmek için öncelikle kurum kavramının açıklamasını yapmak gerekecektir.

Kurum kavramı, Kurumlar Vergisi Kanunu'nda (KVK) mükellef kurum olarak nitelendirilen sermaye şirketlerini, kooperatifleri, iktisadi kamu kuruluşlarını,

dernek veya vakıflara ait iktisadi işletmeleri ve iş ortaklıklarını kapsayan geniş bir ifadedir. 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 1'inci maddesinde kurumlar vergisi mükellefleri olarak; sermaye şirketleri, kooperatifler, iktisadi kamu kuruluşları, dernek veya vakıflara ait iktisadi işletmeler ve iş ortaklıkları sayılmıştır.

- Sermaye şirketleri, 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu hükümlerine göre kurulmuş olan ve ortakların koydukları sermaye ile sınırlı sorumlulukları bulunan, Anonim, Limited, Sermayesi Paylara Bölünmüş Komandit Şirket (Eshamlı Komandit Şirket) ve benzer nitelikteki yabancı kurumlardan oluşmaktadır. Ayrıca Sermaye Piyasası Kurulunun (SPK) düzenleme ve denetimine tabi olan fonlar ile bu fonlara benzer yabancı fonlar sermaye şirketi sayılır.
- Kooperatifler, 1163 sayılı Kooperatifler Kanununa veya özel kanunlara göre kurulan kooperatifler ile benzer nitelikteki yabancı kooperatifleri ifade eder. Ancak bu Kanunun 4/k maddesinde tür itibariyle yapı kooperatifleri belirli şartları taşımak koşuluyla kurumlar vergisinden muaf tutulmuştur.
- İktisadi kamu kuruluşları, sermaye bakımından kamu idare ve kuruluşlarına ait ve idari bakımdan bağlı olan tüm iktisadi işletmeleri ifade eder. Bu nedenle iktisadi kamu kuruluşları kavramı, hem kamu iktisadi teşebbüslerini hem de kamu kurum ve kuruluşlarına ait veya tabi olan veya bunlar tarafından kurulan veya işletilen iktisadi kuruluşlar ile döner sermayeli kuruluşları da kapsamına alır.
- Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 2'nci maddesine göre dernek veya vakıflara ait veya bağlı olup faaliyetleri devamlı bulunan ve sermaye şirketleri ile kooperatifler dışında kalan ticari, sınai ve zirai işletmeler ile benzer nitelikteki yabancı işletmeler, dernek veya vakıflara ait iktisadi işletmeler olarak tanımlanmıştır. İktisadi işletmenin varlığından söz edebilmek için iktisadi işletmenin dernek ve vakıfa ait veya bağlı olması, faaliyetleri devamlı bulunan ticari, sınai ve zirai bir işletme olması ve sermaye şirketi veya kooperatif şeklinde kurulmaması gerekir. Ayrıca gelir sağlama amacının olması ve devamlılık özeliğinin bulunması gerekir (Metin, 2008:91-92).

- İş ortaklıkları, kurumlar vergisi mükelleflerinin kendi aralarında veya şahıs ortaklıkları ya da gerçek kişilerle, belli bir işin birlikte yapılmasını ortaklaşa yüklenmek ve kazancını paylaşmak amacıyla kurdukları ortaklıklardan bu şekilde mükellefiyet tesis edilmesini talep edenlerdir.

3.1.2. Bankaların Kurumlar Vergisi Mükellefi Olma Gerekçesi

5411 sayılı Bankalar Kanunu'nun 7'nci maddesinde, Türkiye'de bir bankanın kurulabilmesi için Anonim Şirket şeklinde kurulması gerektiği belirtilmiştir. Bu madde hükmüne göre bankalar, Anonim Şirket olarak faaliyette bulunurlar. Kurumlar vergisi mükellefleri arasında sermaye şirketleri sayılmış ve Anonim Şirketler sermaye şirketi olarak tanımlanmıştır. Bütün bu açıklamalar doğrultusunda bankalar birer Anonim Şirket olarak kurumlar vergisi mükellefidir.

Bankaların verdikleri hizmetin devamlı ve kâr sağlama amacıyla yapılması, hizmetin ticari bir faaliyet içinde yürütüldüğü anlamına gelir. Bu yüzden hizmeti sunan kişiler hizmetten sağladıkları kazanç nedeniyle, gelir üzerinden alınan vergiler içinde kurumlar vergisine tabi tutulmuşlardır (Ergülen, 1988:33).

Türkiye'de bir bankanın kurulabilmesi ya da yabancı ülkelerde kurulmuş bir bankanın Türkiye'de şube açabilmesi için Bakanlar Kurulu'ndan izin alması gerekmektedir (Uludağ, 1998:86).

Bankalar, Türkiye'de tam ve dar mükellefiyet esaslarına göre vergilendirilmektedir. Mükellefiyet türünün belirlenmesinde ise, kanuni veya iş merkezin Türkiye'de bulunup bulunmadığı ölçüt alınmaktadır. Bu bağlamda, kanuni veya iş merkezlerinden herhangi biri Türkiye'de bulunan bankalar, tam mükellef sayılacak ve Türkiye içinde ve dışında elde edecekleri kazançlar üzerinden vergilendirileceklerdir. Kanuni ve iş merkezlerinden her ikisi de Türkiye'de bulunmayan ve Türkiye'de şube şeklinde faaliyette bulunan bankalar, dar mükellef sayılacak ve bu durumda olan bankaların sadece Türkiye içinde elde edecekleri kazançları vergilendirilecektir.

TBB'den alınan veriler doğrultusunda Türkiye'de faaliyette bulunan mevduat bankalarımız aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Söz konusu bankalardan Türkiye'de

şube şeklinde faaliyette bulunan yabancı bankalar, dar mükellefiyet esasına göre vergilendirilirken; diğer mevduat bankaları, tam mükellefiyet esasına göre vergilendirilmektedir.

Tablo 3.1: Türkiye'de Faaliyette Bulunan Mevduat Bankaları (23.03.2009 Tarihi İtibariyle)

Mevduat Bankalarımız	
Kamu Sermayeli Bankalar	Yabancı Bankalar (Türkiye Kurulmuş)
Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.	Arap Türk Bankası A.Ş.
Türkiye Halk Bankası A.Ş.	Citibank A.Ş.
Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	Denizbank A.Ş.
Özel Sermayeli Bankalar	
Adabank A.Ş.	Deutsche Bank A.Ş.
Akbank T.A.Ş.	Eurobank Tekfen A.Ş.
Alternatif Bank A.Ş.	Finans Bank A.Ş.
Anadolubank A.Ş.	Fortis Bank A.Ş.
Şekerbank T.A.Ş.	HSBC Bank A.Ş.
Tekstil Bankası A.Ş.	ING Bank A.Ş.
Turkish Bank A.Ş.	Millennium Bank A.Ş.
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	Turkland Bank A.Ş.
Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	Yabancı Bankalar (Türkiye’de Şube Açan)
Türkiye İş Bankası A.Ş.	ABN AMRO Bank N.V.
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	Bank Mellat
	Habib Bank Limited
	JPMorgan Chase Bank N.A.
	Societe Generale (SA)
	WestLB AG

Kaynak: TBB, <http://www.tbb.org.tr/v12/asp/bankalar1.asp> (Erişim:23.03.2009).

3.1.3. Bankalara Tanınan Muafiyet ve İstisnalar

5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu’nun “Muafiyet ve İstisnalar” başlıklı ikinci bölümünde kurumlar vergisinden muaf tutulan kurumlar tek tek sayılmıştır. Bu bölümde bankaları ilgilendiren hükümler doğrultusunda muafiyet ve istisnalar anlatılacaktır.

Yabancı ülkeler veya uluslararası finans kuruluşları ile yapılan mali ve teknik işbirliği anlaşmaları çerçevesinde yalnızca küçük ve orta ölçekli işletmelere kredi teminatı sağlamak üzere kurulmuş olup, bu faaliyetlerden elde ettikleri kazançları teminat sorumluluk fonlarına ekleyen ve sahip oldukları fonları ortaklarına

dağıtmaksızın küçük ve orta ölçekli işletmelere kredi sağlayan banka ve kuruluşlara yatıran kurumlar, Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 4'üncü maddesinin birinci fıkrasının (1) bendi kapsamında kurumlar vergisinden muaftır. 1 Seri No'lu Kurumlar Vergisi Genel Tebliği'nde yapılan açıklamalar doğrultusunda, muafiyetten yararlanacak kurumların, kuruluş sözleşmelerinde sadece küçük ve orta ölçekli işletmelere kredi teminatı sağlamak üzere kurulduğu ve faaliyetlerini bu çerçevede sürdürecekleri, ortaklara kâr payı dağıtmayacakları açıkça yazılı olacaktır.

1211 sayılı Merkez Bankası Kanunu'nda yer alan düzenlemeye göre Merkez Bankası, bazı yönlerden vergiden muaf tutulmuştur. Merkez Bankası, bir Anonim Şirket olarak kurumlar vergisi mükellefidir. Ancak 1211 sayılı Kanunun 64'üncü maddesinde, bankanın sermayesi, ihtiyat akçesi, (A) sınıfı hisselerine isabet eden kâr ile ithal edeceği külçe veya meskuk altınlar, banknot matbaası ve tesisatı için yapılacak ithalat, her türlü vergi, resim ve harçtan muaftır. Ayrıca banka, banka işlemlerine müteallik bütün kâğıtlar, ilanlar dolayısıyla kendisi tarafından ödenmesi gereken damga vergisi ile her türlü vergi, resim ve harçtan muaftır.

Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 5'inci maddesi istisnaları düzenlemiş ve belirli şartları taşıyan kazançları istisna kapsamında değerlendirmiştir. Bu istisnalardan bankalarımızı ilgilendiren istisnaları şöyle sınıflandırabiliriz:

- Yurtiçi İştirak Kazançları İstisnası
- Yurtdışı İştirak Kazançları İstisnası
- Emisyon Prim Kazanç İstisnası
- Türkiye'de Kurulu Fonlar ile Yatırım Ortaklıklarının Kazançlarına İlişkin İstisna
- Taşınmazlar ve İştirak Hisseleri ile Kurucu Senetleri, İntifa Senetleri ve Rüçhan Hakları Satış Kazanç İstisnası

3.1.3.1. Yurtiçi İştirak Kazançları İstisnası

Kurumların, tam mükellefiyete tabi başka bir kurumun sermayesine katılmaları nedeniyle elde ettikleri kazançlar (Fonların katılma belgeleri ile yatırım

ortaklıklarının hisse senetlerinden elde edilen kâr payları hariç) ile tam mükellefiyete tabi başka bir kurumun kârına katılma imkânı veren kurucu senetleri ile diğer intifa senetlerinden elde ettikleri kâr payları kurumlar vergisinden istisna edilmiştir (KVK md.5/1-a).

Bu madde ile istisna kapsamına, tam mükellefiyete tabi kurumların sermayesine iştirak eden tam ve dar mükellef kurumların elde ettikleri kâr payları dâhil edilmektedir. Tam mükellef kurum, kanuni veya iş merkezinden herhangi biri ya da her ikisi Türkiye’de bulunan kurumları kapsarken; dar mükellef kurum, kanuni ve iş merkezinden her ikisi de Türkiye’de bulunmayan kurumları kapsamaktadır. Kanuni merkez, kurumların kuruluş kanunlarında, tüzüklerinde, ana statülerinde ya da sözleşmelerinde gösterilen merkezdir. İş merkezi ise, iş bakımından işlemlerin fiilen toplandığı ve yönetildiği merkezdir. İştirak kazançları istisnası uygulaması açısından, kurumlar vergisi mükelleflerinin iştirak ettikleri tam mükellef kuruma hangi oranda iştirak ettiklerinin bir önemi bulunmamaktadır. İştirak oranına bakılmaksızın tam mükellef kurumlardan elde edilen kâr paylarının tamamı kurumlar vergisinden istisna edilecektir.

3.1.3.2. Yurtdışı İştirak Kazançları İstisnası

Kurumlar Vergisi Kanunu’nun 5’inci maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinde, kurumların yurt dışından elde ettikleri iştirak kazançları, belli koşullar altında kurumlar vergisinden istisna edilmiştir.

İstisnadan yararlanabilmek için aşağıdaki şartların hepsini taşımak gerekmektedir:

- İştirak edilen kurumun Anonim veya Limited Şirket niteliğinde bir kurum olması,
- İştirak edilen kurumun kanuni ve iş merkezinin Türkiye’de bulunmaması,
- İştirak payını elinde tutan kurumun, yurt dışı iştirakin ödenmiş sermayesinin en az %10’una sahip olması,

- İştirak kazancının elde edildiği tarih itibarıyla, iştirak payının kesintisiz olarak en az bir yıl süre ile elde tutulması,
- İştirak kazancının (kâr payı dağıtımına kaynak olan kazançlar üzerinden ödenen vergiler de dâhil olmak üzere) iştirak edilen kurumun faaliyette bulunduğu ülke vergi kanunları uyarınca en az %15 oranında; iştirak edilen yabancı kurumun esas faaliyet konusunun finansman temini veya sigorta hizmetlerinin sunulması ya da menkul kıymet yatırımı olması durumunda, iştirak edilen kurumun faaliyette bulunduğu ülke vergi kanunları uyarınca en az Türkiye’de uygulanan kurumlar vergisi oranında, gelir ve kurumlar vergisi benzeri toplam vergi yükü taşıması,
- İştirak kazancının, elde edildiği hesap dönemine ilişkin kurumlar vergisi beyannamesinin verilmesi gereken tarihe kadar Türkiye’ye transfer edilmesi gerekmektedir.

3.1.3.3. Emisyon Prim Kazanç İstisnası

Anonim şirketlerin kuruluş aşamalarında ya da sermaye arttırmaları sırasında ihraç ettikleri hisse senetlerini, nominal değerleri üzerinde elden çıkarmaları durumunda ihraç değeri ile nominal değer arasındaki pozitif fark, emisyon primi olarak tanımlanır.

Anonim şirketlerin kuruluşlarında veya sermayelerini arttırdıkları sırada çıkardıkları payların bedelinin itibari değeri aşan kısmı kurumlar vergisinden istisnadır (KVK md.5/1-ç). İstisna sadece Anonim Şirketlere yönelik olup, Anonim Şirketlerin portföylerinde bulunan başka şirketlere ait hisse senetlerinin elden çıkarılmasından sağlanan kazançları kapsamaz. Emisyon primi kazancı kurumlar vergisinden istisna edilse de bankalar açısından hisse ihracı bankaca yapılmış bir muamele olduğundan ve bankalar tarafından bu muamele sonucu lehe her ne nam ile olursa olsun nakden veya hesaben bir para alınması durumunda, 6802 sayılı Gider Vergileri Kanunu’nun 1’inci maddesi gereğince bu işlem, banka ve sigorta muamele vergisinin konusuna girmektedir. Mevcut yasal düzenlemeler karşısında bankalarca

elde edilen emisyon primleri üzerinden %5 oranında¹⁸ BSMV ödenmesi gerekmektedir (Aksan ve Peçen, 1999:89).

3.1.3.4. Türkiye’de Kurulu Fonlar ile Yatırım Ortaklıklarının Kazançlarına İlişkin İstisna

Kurumlar Vergisi Kanunu’nun 5’inci maddesinin birinci fıkrasının (d) bendinde,

- Menkul kıymetler yatırım fonları veya ortaklıklarının portföy işletmeciliğinden doğan kazançları,
- Portföyü Türkiye’de kurulu borsalarda işlem gören altın ve kıymetli madenlere dayalı yatırım fonları veya ortaklıklarının portföy işletmeciliğinden doğan kazançları,
- Girişim sermayesi yatırım fonları veya ortaklıklarının kazançları,
- Gayrimenkul yatırım fonları veya ortaklıklarının kazançları,
- Emeklilik yatırım fonlarının kazançları,
- Konut finansmanı fonları ile varlık finansmanı fonlarının kazançları Türkiye’de kurulmuş olmaları şartıyla kurumlar vergisinden istisna edilmiştir.

Söz konusu kazançlar her ne kadar vergiden istisna edilse de kesinti suretiyle vergi alınmasına engel teşkil etmez. 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu’nun Geçici 67. maddesi gereğince, Sermaye Piyasası Kanununa göre kurulan menkul kıymet yatırım fonları (varlık finansman fonu, konut finansman fonu, borsa yatırım fonu) ile yatırım ortaklıklarının kurumlar vergisinden istisna edilmiş olan portföy kazançları, dağıtılsın veya dağıtılmasın vergi kesintisine tabi tutulur.

¹⁸ 6802 sayılı Gider Vergileri Kanunu’nun 33. maddesinin f bendi gereğince “Diğer banka ve sigorta muamelelerinde lehe alınan paralar üzerinden (98/11591 sayılı BKK ile 01.09.1998 tarihinden geçerli olmak üzere 02.09.1998’den itibaren %5 nispetinde vergi hesaplanır.

3.1.3.5. Taşınmazlar ve İştirak Hisseleri ile Kurucu Senetleri, İntifa Senetleri ve Rüçhan Hakları Satış Kazanç İstisnası ile Bankalara veya TMSF'ye Borçlu Durumda Olan Kurumlar İle Bankalara Tanınan İstisna

Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 5'inci maddesinin birinci fıkrasının (f) bendi ile bankalara borçları nedeniyle kanuni takibe alınmış veya TMSF'ye borçlu durumda olan kurumlar ile bunların kefillerinin ve ipotek verenlerin sahip oldukları taşınmazlar, iştirak hisseleri, kurucu senetleri ve intifa senetleri ile rüçhan haklarının, bu borçlara karşılık bankalara veya bu Fona devrinden sağlanan hâsılâtın bu borçların tasfiyesinde kullanılan kısmına isabet eden kazançların tamamı ile bankaların bu şekilde elde ettikleri söz konusu kıymetlerin satışından doğan kazançların %75'lik kısmı kurumlar vergisinden istisna edilmiştir. Bankalar için düzenlenen bu istisna ile bankaların bu şekilde iktisap ettikleri söz konusu kıymetlerin¹⁹ satışında da iki tam yıl süreyle aktifte bulundurma şartı olmadığı gibi kazancın belli bir süreyle özel bir fon hesabında tutulma şartı da bulunmamaktadır. Bankaların bu madde kapsamına girmeyen iktisadi kıymetlerinin satış işlemleri, Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 5/1-e maddesindeki açıklamalar doğrultusunda olacaktır. Kurumlar, söz konusu istisna hükümlerindeki istenilen şartları taşımaları koşuluyla iki istisna hükmü arasında serbestçe seçim yapabilecektir (Çetin ve Süngü, 2008:146).

Kurumların en az iki tam yıl süreyle aktiflerinde yer alan taşınmazlar ve iştirak hisseleri ile aynı süreyle sahip oldukları kurucu senetleri, intifa senetleri ve rüçhan haklarının satışından doğan kazançların %75'lik kısmı kurumlar vergisinden istisna edilmektedir. Faaliyet konusu menkul kıymet veya taşınmaz ticareti ve kiralanması olan kurumların bu amaçla ellerinde bulundurdıkları değerlerin satışından elde ettikleri kazançlara söz konusu istisna hükmü uygulanmamaktadır. Bu istisna satışın yapıldığı dönemde uygulanır ve satış kazancının istisnadan yararlanan kısmı satışın yapıldığı yılı izleyen beşinci yılın sonuna kadar pasifte özel bir fon hesabında tutulur. Ancak satış bedelinin, satışın yapıldığı yılı izleyen ikinci takvim yılının sonuna kadar tahsil edilmesi şarttır (KVK md.5/1-e). Bu düzenleme ile

¹⁹ İktisadi kıymetler derken, taşınmazlar, iştirak hisseleri, kurucu senetler, intifa senetleri ve rüçhan hakları kastedilmektedir.

getirilen istisnanın temel amacı, kurumların mali yapılarının güçlendirilmesi ve teşvikidir. Bu amaçla ekonomik açıdan firmalara ilave imkan sağlamayan işlemler kapsam dışı tutulacak ve grup şirketleri arasında yapılacak taşınmaz ve iştirak hisseleri satış işlemlerinden doğacak fiktif kârlar için istisna uygulanmayacaktır (Saatçi, 2007:60).

Örneğin, 18 Ekim 2004 tarihinde iktisap edilmiş ve aktife alınmış bir taşınmazın, 18 Ekim 2006 tarihinden sonra (bu tarih dâhil) satılması ve diğer şartların da gerçekleşmesi halinde bu satıştan doğan kazanç kurumlar vergisinden istisna edilecektir. Taşınmaz ifadesiyle, 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 704'üncü maddesinde belirtilen, araziler, tapu siciline ayrı sayfaya kaydedilen bağımsız ve sürekli haklar ile kat mülkiyeti kütüğüne kayıtlı bağımsız bölümler anlaşılmaktadır. Bunların satışının istisnaya tabi olabilmesi için mutlaka kurum adına tapuya tescil edilmiş olması gerekmektedir. İştirak hisseleri denince, Anonim Şirketlerin ortaklık payları veya hisse senetleri, Limited Şirketlere ait iştirak payları, Sermayesi Paylara Bölünmüş Komandit Şirketlerin komanditer ortaklarına ait ortaklık payları, iş ortaklıkları ile adi ortaklıklara ait ortaklık payları ve kooperatiflere ait ortaklık paylarından bahsedilmektedir.

İstisna uygulamasına konu olan iktisadi değerlerin satış işlemleri katma değer vergisi ve damga vergisinden de istisna tutulmuştur. 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 17'nci maddesinin 4 numaralı fıkrasına eklenen (r) bendinde “Kurumların aktifinde veya belediyeler ile il özel idarelerinin mülkiyetinde, en az iki tam yıl süreyle bulunan iştirak hisseleri ile taşınmazların satışı suretiyle gerçekleşen devir ve teslimleri, bankalara borçlu olanların ve kefillerinin borçlarına karşılık taşınmaz ve iştirak hisselerinin (müzayede mahallerinde yapılan satışlar dâhil) bankalara devir ve teslimleri” işlemleri katma değer vergisinden istisnadır. Bankacılık işlemleri genel olarak katma değer vergisinden istisna olduğu için bu madde, katma değer vergisi mükelleflerinin bu kapsamda yapacakları işlemlerde katma değer vergisi hesaplamayacaklarını anlatmaktadır. Ayrıca, 488 sayılı Damga Vergisi Kanunu'nun istisnaları düzenleyen 2 sayılı tablosunun IV-“Ticari ve Medeni İşlerle İlgili Kağıtlar” başlıklı bölümüne eklenen 35 numaralı fıkra ile “5422 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 8'inci maddesinin birinci fıkrasının (12) numaralı

bendi kapsamındaki işlemler²⁰ nedeniyle düzenlenen kağıtlar damga vergisinden istisnadır (Arı, 2006:50-52).

3.1.4. Devir ve Birleşme Halinde Vergilendirme

Birleşme, bir veya birkaç kurumun diğer bir kurumla birleşerek tek bir kurum meydana getirmeleridir. Bununla beraber, birden fazla kurumun varlıklarını sona erdirerek yeni bir kurum oluşturmaları veya bir kurumun diğer bir kuruma katılması da birleşme sayılmaktadır. Devir ise, birleşmenin özel bir şeklidir. Devrin amacı, kurumların büyümeleri ile başka kurumları bünyelerine alarak sermaye bakımından daha güçlü hale gelmek ve iktisadi anlamda daha verimli çalışmak istemeleridir (Tosuner ve diğerleri, 2003:277).

Başka bir tanımla birleşme, bir veya daha fazla kurumun başka bir kurumla birleşmesi halinde birleşmeden dolayı infisah etmesi (varlıklarının sona ermesi) ve birleşilen kurumun ortaklarına, birleşen kurum tarafından verilecek değerlerin belli bir edim olarak verilmesi şeklinde tanımlanabilir. Belli bir edim olarak verilecek değerler, birleşilen kurumun ortaklık paylarını ifade etmektedir (Özmen, 2008:528).

Bir veya birkaç kurumun diğer bir kurumla birleşmesi, birleşme nedeniyle infisah eden kurumlar bakımından tasfiye hükmündedir. Ancak, birleşmede tasfiye kârı yerine birleşme kârı vergiye matrah olur. Tasfiye kârının tespiti hakkındaki hükümler, birleşme kârının tespitinde de geçerlidir (KVK md.18).

Münfesihi kurumun veya kurumların ortaklarına ya da sahiplerine birleşilen kurum tarafından doğrudan doğruya veya dolaylı olarak verilen değerler, kurumun tasfiyesi halinde ortaklara dağıtılan değerler yerine geçer ve bu değerler, Vergi Usul Kanunu'nda yazılı esaslara göre değerlendirilir. Birleşme kârının hesaplanması sırasında, birleşen kurumların ortaklarına, birleşilen kurum tarafından verilen değerlerin, transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü kazanç dağıtımı hükümlerine göre belirlenmesi gerekmektedir.

²⁰ Bu işlemler 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 5. maddesinin birinci fıkrasının (e) bendinde saydığımız işlemlerden oluşur.

Tam mükellef kurumlar arasında kayıtlı değerler üzerinden ve işletmenin tüm aktif ve pasifleri ile devralınması suretiyle gerçekleştirilen işlemler devir olarak nitelendirilmektedir. Buna göre,

- Birleşme sonucunda infisah eden kurum ile birleşilen kurumun kanuni veya iş merkezlerinin Türkiye’de bulunması,
- Münfesih kurumun devir tarihindeki bilanço değerlerinin, birleşilen kurum tarafından bir bütün halinde devralınması ve aynen bilançosuna geçirilmesi şartlarını taşıyan birleşmeler, devir hükmündedir.

Kurumların yukarıdaki şartlar dâhilinde tür değiştirmeleri de devir hükmündedir (KVK md.19).

Devir işleminin gerçekleşebilmesi için ilk şart, kurumların tam mükellef kurumlar olması gerekmektedir. Bu yüzden, kanuni ve iş merkezi Türkiye’de olmayan dar mükellef kurumların bu maddeden faydalanmaları mümkün değildir. İkinci şart ise, münfesih kurumun devir tarihindeki bilanço değerlerinin, birleşilen kurum tarafından bir bütün halinde devralınması ve aynen, hiçbir değişiklik yapmadan birleşilen kurumun bilançosuna geçirilmesidir.

Bilanço, bir işletmenin sahip olduğu ekonomik değer taşıyan varlıkları ile bu varlıkların edinildiği kaynakları gösteren finansal bir tablodur. Bilançoda aktif ve pasif kalemler yer almakta ve aktif ve pasifleri düzenleyici hesaplar yardımıyla denklik sağlanmaktadır. Devir işleminde kanun koyucu, münfesih kurumun devir tarihindeki bilanço değerlerinin, birleşilen kurum tarafından bir bütün halinde devralınması ve aynen bilançosuna geçirilmesi şartını getirerek, devir esnasında bilanço hesaplarının gerçek aktif-pasif hesaplar ve düzenleyici hesaplar şeklinde bir ayrıma tabi tutulmasını önlemiştir (Özmen, 2008:532).

Devirlerde, aşağıdaki şartlara uyulduğu takdirde, münfesih kurumun sadece devir tarihine kadar elde ettiği kazançlar vergilendirilir; birleşmeden doğan kârlar ise hesaplanmaz ve vergilendirilmez (KVK md.20):

Şirket yetkili kurulunun devre ilişkin kararının Ticaret Sicilinde tescil edildiği tarih, devir tarihidir. Münfesih kurum ile birleşilen kurum,

- Devir tarihi itibarıyla hazırlayacakları ve müştereken imzalayacakları münfesi kuruma ait kurumlar vergisi beyannamesi ile,
- Devir işleminin hesap döneminin kapandığı aydan kurumlar vergisi beyannamesinin verildiği ayın sonuna kadar geçen süre içerisinde yapılması halinde, münfesi kurumun önceki hesap dönemine ilişkin olarak hazırlayacakları ve müştereken imzalayacakları münfesi kuruma ait kurumlar vergisi beyannamesini,

birleşmenin Ticaret Sicili Gazetesinde ilan edildiği tarihten itibaren otuz gün içinde münfesi kurumun bağlı bulunduğu vergi dairesine vermeleri halinde birleşmeden doğan kârlar vergilendirilmemektedir. Bununla beraber, birleşilen kurum, münfesi kurumun tahakkuk etmiş ve edecek vergi borçlarını ödeyeceğini ve diğer ödevlerini yerine getireceğini münfesi kurumun birleşme sebebiyle verilecek olan kurumlar vergisi beyannamesinin ekinde vereceği bir taahhütname ile taahhüt eder. Mahallin en büyük mal memuru,²¹ bu hususta birleşilen kurumdan ayrıca teminat isteyebilir.

Yukarıdaki şartlara uyulması halinde banka birleşmeleri sonucu elde edilecek kârların vergi dışı bırakılması, banka birleşmelerini teşvik edici olmaktadır. Birleşmeden sağlanacak kazançlar BSMV'den ve bu işlemler sonucu düzenlenecek kâğıtların damga vergisinden de istisna edilmiştir.

Bankaların devir ve birleşme işlemlerine sağlanan vergisel kolaylıklar ile bankaların özsermayelerini güçlendirmeleri, hizmet kalitelerini ve bankacılık işlemlerindeki verimliliklerini arttırmaları arzulanmaktadır. Aynı büyüklükteki küçük bankaların birleşmeleri sonucunda sinerji etkisi ile gelir artışının sağlandığı ve etkin çalışmayan küçük bankaların performanslarının yükseldiği görülmüştür. Ancak büyük bankaların birleşmeleri, sistemdeki oligopolistik yapıyı güçlendireceğinden fiyat ve rekabeti olumsuz yönde etkileyeceği beklenmektedir (Palombo, 1997:27).

²¹ Mahallin en büyük mal memuru, vergi dairesi başkanlığının bulunduğu illerde vergi dairesi başkanları, diğer illerde ise defterdarlardır.

3.1.5. Safi Kurum Kazancı ve Kurumlar Vergisi Matrahı

Kurumlar vergisi, mükelleflerin bir hesap dönemi içerisinde elde ettikleri safi kurum kazancı üzerinden hesaplanır. Safi kurum kazancının tespitinde Gelir Vergisi Kanunu'nun ticari kazanç hakkındaki hükümleri uygulanır. Zirai faaliyetle uğraşan kurumların bu faaliyetinden doğan kazançlarının tespitinde, Gelir Vergisi Kanunu'nun zirai kazancın tespitine ilişkin hükümleri de dikkate alınır (KVK md.6).

Safi kurum kazancının tespitinde Kurumlar Vergisi Kanunu'nun indirilecek giderlerinin yer aldığı 8'inci ve ilgili maddelerinin yanı sıra, Gelir Vergisi Kanunu'nun indirilecek giderlere ilişkin 40'ıncı maddesi de dikkate alınacaktır.

Vergi matrahı, bir hesap dönemi içinde elde edilen gelirden vergi kanunlarına göre kabul edilen giderlerin düşülmesi sonucu bulunan miktar üzerinden hesaplanır. Vergiye tabi tutulacak bu miktar, safi tutardır. Safi terimi iki anlam taşır. Birincisi, tek tek gelir kaynaklarından kazanç ve iratların elde edilmesi sırasında yapılan giderlerle, bu işlerde kullanılan sermaye mallarının amortismanlarının düşülmesiyle bulunan tutardır. İkincisi, bazı kazanç ve iratlardan elde edilen kârlarla zararların birbirine mahsup edilmesi sonucu bulunan net değerdir (Tosuner ve diğerleri, 2003:23).

3.1.6. Safi Kurum Kazancının Tespitinde İndirilecek Giderler

Kurumlar vergisi matrahına ulaşırken hâsılatın indirilmesi gereken giderler hem Gelir Vergisi Kanunu (GVK) hem Kurumlar Vergisi Kanunu'nda ayrı ayrı ele alınmıştır. İndirilmesi gereken giderler aşağıda açıklanmaktadır:

3.1.6.1. 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununa Göre İndirilecek Giderler

Safi kazancın tespit edilmesinde, Gelir Vergisi Kanunu'nun (GVK) 40'ıncı maddesinde sayılan aşağıdaki giderlerin hâsılatın indirilmesi gerekir:

- Ticari kazancın elde edilmesi ve idame ettirilmesi için yapılan genel giderler, Bu giderlerin hâsılatın indirilebilmesi için ticari kazancın elde edilmesi ile ilgili giderlerden olması ve gelir ile gider arasında bir nedensellik bağının

bulunması gerekmektedir. Gider, ticari faaliyet sonucunda yaratılacak ve vergilendirilecek gelirin elde edilmesi için yapılması zorunlu giderlerden olmalıdır. Eğer gelir, vergiye tabi olmazsa yapılan giderler de hâsıllattan indirilemez. Yani, vergiden istisna edilen kazançlara ilişkin yapılan giderlerin, kanunda yer alan özel durumlar dışında kurum kazancından indirilmesi kabul edilemez. Örneğin, Kurumlar Vergisi Kanunu'nda iştirak kazançları istisna kapsamına alınmış; ancak, iştirak hisseleri alımıyla ilgili finansman giderlerinin kurum kazancının tespitinde hâsıllattan indirilmesine imkân verilmiştir (KVK md.5/3).

- Hizmetli ve işçilerin işyerinde veya işyerinin müstemilatında (eklentilerinde) iâşe ve ibate giderleri, tedavi ve ilaç giderleri, sigorta primleri ve emekli aidatı, 27'nci maddede yazılı giyim giderleri,

İâşe ve ibate giderlerine örnek olarak hizmetli personele verilen yemek giderlerini sayabiliriz. 1479 sayılı Bağ-Kur Kanunu'nun 49'uncu maddesinin 3'üncü fıkrasında, sigortalılarca ödenen giriş keseneği ile sigorta primleri, vergi uygulamasında gider olarak yazılabilir. Gelir Vergisi Kanunu'nun 27. maddesinde resmi ve özel daire ve müesseselerce hizmet erbabına işin icabı olarak verilen ve hizmet erbabının işten ayrılması durumunda geri alınacak giyim eşyaları gelir vergisinden istisna tutulmuştur. Bankalar tarafından çalışan personele verilecek bu tarz giyim eşyaları için yapılan harcamalar bu madde kapsamında hâsıllattan indirilir.

- İşle ilgili olmak şartıyla, mukavelenameye veya ilama veya kanun emrine istinaden ödenen zarar, ziyan ve tazminatlar,
- İşle ilgili ve yapılan işin ehemmiyeti ve genişliği ile ilgili seyahat ve ikamet giderleri (Seyahat maksadının gerektirdiği süreyle sınırlı olmak şartıyla),
- Kiralama yoluyla edinilen veya işletmeye dâhil olan ve işte kullanılan taşıtların giderleri,

- İşletme ile ilgili olmak şartıyla; bina, arazi, gider, istihlak, damga, belediye vergileri, harçlar ve kaydiyeler²² gibi aynı vergi²³, resim ve harçlar,
- Bankaların Vergi Usul Kanunu hükümlerine göre ayırdıkları amortismanlar,
- Bankalarca, Sendikalar Kanunu hükümlerine göre sendikalara ödenen aidatlar,

Ödenen aidatın bir aylık tutarı, işyerinde işçilere ödenen brüt ücretin bir günlük toplamını aşamaz.

- Bankalar tarafından ücretliler adına bireysel emeklilik sistemine ödenen katkı payları,
- Fakirlere yardım amacıyla gıda bankacılığı faaliyetinde bulunan dernek ve vakıflara Maliye Bakanlığınca belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde bağışlanan gıda, temizlik, giyecek ve yakacak maddelerinin maliyet bedeli gider olarak indirimleri kabul edilir.

3.1.6.2. 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununa Göre İndirilecek

Giderler

Bankalar, Gelir Vergisi Kanunu'nda yer alan indirimlere ek olarak 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 8'inci maddesinde yer alan giderleri de hâsılattan indirebilirler.

- Menkul Kıymet İhraç Giderleri

Menkul kıymet ihraç giderleri arasında senetlerin kâğıt ve basım giderleri, mahkeme, noter ve diğer tasdik ve tescil giderleri, damga vergisi ve ihraç dolayısıyla ödenen sair harç ve resimleri, ihraç dolayısıyla bankalara verilen komisyonlar, hisse senetleri ve tahvillerin borsaya kaydı için yapılan giderler ve bunlara benzer diğer her türlü giderler örnek olarak verilebilir.

²² Kaydiye, at yarışlarında at sahiplerinin yarıştıracakları atları için ödedikleri kayıt parasıdır.

²³ Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 58'inci maddesi gereğince Katma Değer Vergisi ile Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu'nun 14'üncü maddesi gereğince Motorlu Taşıtlar Vergisi, gelir ve kurumlar vergisi matrahının tespitinde gider olarak indirilemez. Ayrıca özel iletişim vergisinin de indirimi mümkün değildir.

- Kuruluş ve Örgütlenme Giderleri

Kurumların, kuruluşları sırasında yapılan ana sözleşmenin hazırlanması, kuruluş genel kurul toplantılarının yapılması, tanıtma ve reklam gibi kuruluş ve örgütlenmeye ilişkin bir takım giderlerden oluşan kuruluş ve örgütlenme giderleri kurum kazancından indirilir.

- Genel Kurul Toplantıları İçin Yapılan Giderler İle Birleşme, Devir, Bölünme, Fesih ve Tasfiye Giderleri

İlan ve posta giderleri, toplantı salonu kira bedeli, genel kurul üyelerinin ağırlanmaları ile ilgili giderler ve benzeri giderlerden oluşur.

- Katılım Bankalarının Katılma Hesabı Karşılığında Ödenen Kâr Payları

Katılım bankalarının katılma hesabı karşılığında ödenen kâr payları, katılım bankalarının faizsiz olarak kredi temin etmeleri karşılığında yaptıkları kâr payı ödemeleri finansman gideri olarak sayıldığından ve ticari kazancın elde edilmesi ve idame ettirilmesi için yapılan genel gider mahiyetinde olduğundan, kurum kazancının tespitinde gider olarak dikkate alınır.

- Dar mükellef esasına göre vergilendirilen bankalar, Türkiye'deki kazançlarının elde edilmesi ve idamesi ile ilgili olan ve emsallere uygunluk ilkesi uyarınca belirlenecek dağıtım anahtarlarına göre ayıracakları payları ve Türkiye'deki şubesinin denetimi için yabancı ülkelerden gönderilen yetkili kişilerin seyahat giderlerini, kurum kazançlarının tespitinde gider olarak düşebilirler.

Bankalar ayrıca beyanname üzerinde gösterilmek şartıyla aşağıdaki harcamalardan dolayı gerçekleşen giderlerini de indirim konusu yapabilirler:

- Araştırma-Geliştirme (Ar-Ge) Faaliyeti İndirimi:

Mükelleflerin, işletmeleri bünyesinde gerçekleştirdikleri münhasıran yeni teknoloji ve bilgi arayışına yönelik araştırma ve geliştirme faaliyetleri çerçevesinde işletme bünyesinde yapmış oldukları harcamaların %100'ü kurum kazancının tespitinde indirim olarak dikkate alınabilecektir (KVK md.10/1-a). Ar-Ge faaliyeti, bilim ve teknolojinin gelişmesini sağlayacak yeni bilgileri elde etmek veya mevcut

bilgilerle yeni malzeme, ürün ve araçlar üretmek, yazılım üretimi dâhil olmak üzere yeni sistem, süreç ve hizmetler oluşturmak veya mevcut olanları geliştirmek amacıyla yapılan düzenli çalışmalardan oluşmaktadır.

Ar-Ge faaliyetlerini yürütmek amacıyla katlanılan ilk madde ve malzeme giderleri, personel giderleri, elektrik, su, gaz, bakım-onarım, haberleşme, nakliye, kira, sigorta giderleri ile Ar-Ge faaliyetlerinde kullanılan makine ve teçhizata ilişkin bakım ve onarım, amortisman giderleri, dışarıdan sağlanan mali ve teknik hizmetler; Ar-Ge faaliyetleri ile ilgili ödenen vergi, resim ve harçlar ve finans kuruluşlarından temin edilen kredilere ilişkin ödenen finansman giderleri gibi harcamaların %100'ü "Ar-Ge" indirimi olarak kurumlar vergisi matrahının tespitinde beyannamede ayrıca gösterilmek şartıyla kurum kazancından düşülür.

- Bağış ve Yardımlar:

Genel ve özel bütçeli kamu idarelerine, il özel idarelerine, belediyelere, köylere, Bakanlar Kurulunca vergi muafiyeti tanınan vakıflara ve kamu yararına çalışan dernekler ile bilimsel araştırma ve geliştirme faaliyetinde bulunan kurum ve kuruluşlara makbuz karşılığında yapılan bağış ve yardımların toplamının o yıla ait kurum kazancının %5'ine kadar olan kısmı, kurumlar vergisi beyannamesinde ayrıca gösterilmek şartıyla kurum kazancından indirim konusu yapılabilecektir (KVK md.10/1-c). İlgili yılda zarar edilmesi halinde indirim konusu yapılamayan bağış ve yardımlar bir sonraki yılın kazancından indirilemeyecektir. Kurum kazancının %5'lik kısmının hesaplanmasında,

Ticari Bilanço Kârı-(İştirak Kazançları İstisnası+Geçmiş Yıllar Zararları) formülü kullanılır.

Eğitim, sağlık ve bakım hizmetlerini geliştirmek ve devam ettirmek amacıyla kamu kurum ve kuruluşlarına makbuz karşılığında nakden ya da aynen yapılan bağış ve yardım kapsamında değerlendirilen harcamaların tamamı, kurum kazancının tespitinde indirim unsuru olarak dikkate alınabilecektir (KVK md.10/1-ç). İndirim konusu yapılacak bağış ve yardımların genel ve özel bütçeli kamu idarelerine, il özel idarelerine, belediyelere ve köylere yapılması gerekir. Yapılacak bağış ve yardımların konusu eğitim, sağlık ve bakım hizmetlerine yönelik olduğu zaman

harcamaların tamamı kazançtan indirilirken; bunların dışında yapılacak bağış ve yardımlarda %5'lik üst sınıra kadar indirim söz konusu olmaktadır. Bununla birlikte bankalar, Kültür ve Turizm Bakanlığınca desteklenen ve yukarıda sayılan kuruluşlar tarafından gerçekleştirilecek kültür ve turizm faaliyetlerine yönelik yapacakları harcamalarını ve bağış ve yardımların tamamını kurum kazancından indirebilirler.

Bağış ve yardımların aynen yapılması halinde bağış veya yardım konusu olan mal veya hakkın maliyet bedeli değeri ya da defter kayıt değeri; eğer maliyet bedeli bilinmiyorsa takdir komisyonu²⁴ tarafından tespit edilecek değer esas alınır.

- Geçmiş Yıllar Zararları:

Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 9'uncu maddesinde beş yıldan fazla nakledilmemek şartıyla geçmiş yılların beyannamelerinde yer alan zararlar, bankaların kurumlar vergisi matrahının tespitinde, kurumlar vergisi beyannamesinde her yıla ilişkin tutarlar ayrıca gösterilmek şartıyla indirim konusu yapılır. Özellikle banka devir ve birleşmeleri gibi özel durumlarda uygulanacak olan zarar mahsubu için aşağıdaki şartların birlikte gerçekleşmesi zorunludur.

Banka devir, birleşme ve bölünme gibi hallerde varlıkları devralan bir banka devralınan ya da bölünen kurumların zararlarını belirlenen sınırlamalar çerçevesinde mahsup imkânına sahiptir. Yani bankalar, devir halinde devralınan kurumların (bankaların) devir tarihi itibarıyla öz sermaye tutarını geçmeyen zararları ile tam bölünme işlemi sonucu bölünen kurumun öz sermaye tutarını geçmeyen zararlarını kazançlarından indirebilirler. Zarar mahsubunun yapılabilmesi için, devralınan veya bölünen kurumların(bankaların) son 5 yıla ilişkin kurumlar vergisi beyannamelerini kanuni süresinde vermiş olmaları ile devralınan kurumun faaliyetine devir veya bölünmenin meydana geldiği hesap döneminden itibaren en az 5 yıl süreyle devralan banka tarafından devam edilmesi şartlarının her ikisinin de birlikte gerçekleşmesi gerekir.

Bankaların yurtdışı faaliyetlerinden doğan zararları, faaliyette bulunulan ülkenin vergi kanunlarına göre beyan edilen zarar dâhil vergi matrahlarının, her yıl o

²⁴ Takdir komisyonu, yetkili makamlar tarafından istenilen matrah ve servet takdirlerini yapan, vergi kanunlarında yazılı fiyat, ücret veya sair matrah ve kıymetleri takdir eden kuruluştur.

ülke mevzuatına göre denetim yetkisi verilen kuruluşlarca rapora bağlanması ve bu raporun aslı ile tercüme edilmiş bir örneğinin Türkiye’de bankanın mükellefiyetinin bulunduğu ilgili vergi dairesine ibraz edilmesi koşulları ile indirim konusu yapılabilir. Kurumlar vergisi beyannamesinde indirim ve istisnalar düşüldükten sonra bulunan tutar, zararın tamamını mahsup etmeye yetecek düzeyde değilse, indirilemeyen zararlar bir sonraki yıla devreder.

Bankalar, krediler ve diğer alacaklarla ilgili olarak, doğmuş veya doğması muhtemel zararların karşılanması ve bunlar dışında kalan varlıkların değer azalışları için yeterli düzeyde karşılık ayrılmasına, aktiflerin kalitesine ve sınıflandırılmasına, garantilerin ve teminatların alınmasına, bunların değerinin ve güvenilirliğinin ölçülmesine, takibe alınan kredilerin izlenmesine ve vadesi dolmuş kredilerin geri ödenmesine ilişkin politikaları oluşturmak ve uygulamak, bunları düzenli olarak gözden geçirmek, tüm bu hususları icra edebilecek gerekli yapıları tesis etmek ve işletmek zorundadır (Bankalar Kanunu md.53).

Bu madde hükmü ile krediler ve diğer alacaklar ile ilgili olarak ayrılan özel karşılıkların tamamı, karşılığın ayrıldığı yılda kurumlar vergisi matrahının tespitinde gider olarak indirilir. Ayrıca 213 sayılı Vergi Usul Kanunu’nun 323’üncü maddesinde, ticari kazancın elde edilmesi ve idame ettirilmesi ile ilgili olmak şartıyla şüpheli alacak olarak gereken şartları taşıyan alacaklar, şüpheli alacak olarak sayılmış ve bu alacaklar, değerlendirme gününde karşılık ayrılmak suretiyle gider olarak muhasebeleştirilecek ve kurum kazancından indirim konusu yapılacaktır.

3.1.6.3. 5411 sayılı Bankalar Kanununa Göre İndirilecek Giderler

Bankalar Kanunu’nun 63’üncü maddesine göre, kredi kuruluşlarınca Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu’na ödenen sigorta primleri, kurumlar vergisi matrahının tespitinde gider olarak kabul edilir.

3.1.7. Safi Kurum Kazancının Tespitinde İndirilemeyecek Giderler

Kurumlar vergisi matrahına ulaşırken hâsılattan indirilemeyecek giderler Gelir Vergisi Kanunu’nun 41’inci maddesi ve Kurumlar Vergisi Kanunu’nun 11’inci

maddesinde ayrı ayrı ele alınmıştır. Söz konusu indirilemeyecek giderler aşağıda kısaca açıklanmaktadır:

3.1.7.1. 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununa Göre İndirilemeyecek Giderler

Bankaların, Gelir Vergisi Kanunu'nun 41'inci maddesine göre kazançtan indiremeyecekleri giderleri aşağıda sınıflandırılmıştır:

- Teşebbüs sahibi ile eşinin ve çocuklarının işletmeden çektikleri paralar veya aynen aldıkları sair değerler (Aynen alınan değerler emsal bedeli ile değerlendirilerek teşebbüs sahibinin çektiklerine ilave olunur),
- Teşebbüs sahibinin kendisine, eşine, küçük çocuklarına işletmeden ödenen aylıklar, ücretler, ikramiyeler, komisyonlar ve tazminatlar,
- Teşebbüs sahibinin işletmeye koyduğu sermaye için yürütülecek faizler,
- Teşebbüs sahibinin, eşinin ve küçük çocuklarının işletmede cari hesap veya diğer şekillerdeki alacakları üzerinden yürütülecek faizler,
- Her türlü para cezaları ve vergi cezaları ile teşebbüs sahibinin şahsi suçlarından doğan tazminatlar,
- Bu fıkranın 1 ile 4 numaralı bentlerinde yazılı olan işlemler hariç olmak üzere, teşebbüs sahibinin, ilişkili kişilerle emsallere uygunluk ilkesine aykırı olarak tespit edilen bedel veya fiyatlar üzerinden mal veya hizmet alım ya da satımında bulunması halinde, emsallere uygun bedel veya fiyatlar ile teşebbüs sahibince uygulanmış bedel veya fiyat arasındaki işletme aleyhine oluşan farklar işletmeden çekilmiş sayılır.

Teşebbüs sahibinin eşi, üstsoy ve altsoy, üçüncü derece dâhil yansoy ve kayın hısımları ile doğrudan veya dolaylı ortağı bulunduğu şirketler, bu şirketlerin ortakları, bu şirketlerin idaresi, denetimi veya sermayesi bakımından kontrolü altında bulunan diğer şirketler ilişkili kişi sayılır.

Bu bent uygulamasında, imalat ve inşaat, kiralama ve kiraya verme, ödünç para alınması veya verilmesi, ücret, ikramiye ve benzeri ödemeleri gerektiren

işlemler, her hâl ve şartta mal veya hizmet alım ya da satımı olarak değerlendirilir.

- Kiralama yoluyla edinilen veya işletmede kayıtlı olan yat, kotra, tekne, sürat teknesi gibi motorlu deniz, uçak ve helikopter gibi hava taşıtlarından işletmenin esas faaliyet konusu ile ilgili olmayanların giderleri ile amortismanları,
- Basın yoluyla işlenen fiillerden veya radyo ve televizyon yayınlarından doğacak maddi ve manevi zararlardan dolayı ödenen tazminat giderleri.

3.1.7.2. 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununa Göre İndirilemeyecek Giderler

Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 11'inci maddesinde yer alan düzenleme ile aşağıda sayılan giderler, kazancın tespitinde gider olarak düşülemez:

- Öz sermaye üzerinden ödenen veya hesaplanan faizler,
- Örtülü sermaye üzerinden ödenen veya hesaplanan faiz, kur farkları ve benzeri giderler,

Örtülü sermaye 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 12'nci maddesinde düzenlenmiş olup söz konusu maddede yer alan düzenlemeye göre, kurumların, ortaklarından veya ortaklarla ilişkili olan kişilerden²⁵ doğrudan veya dolaylı olarak temin ederek işletmede kullandıkları borçların, hesap dönemi içinde herhangi bir tarihte kurumun öz sermayesinin üç katını aşan kısmı, ilgili hesap dönemi için örtülü sermaye sayılır. Yukarıda belirtilen karşılaştırma sırasında, sadece ilişkili şirketlere finansman temin eden kredi şirketlerinden yapılan borçlanmalar hariç olmak üzere, ana faaliyet konusuna uygun olarak faaliyette bulunan ve ortak veya ortakla ilişkili kişi sayılan

²⁵ Ortakla ilişkili kişi, ortağın doğrudan veya dolaylı olarak en az % 10 oranında ortağı olduğu veya en az bu oranda oy veya kâr payı hakkına sahip olduğu bir kurumu ya da doğrudan veya dolaylı olarak, ortağın veya ortakla ilişkili bu kurumun sermayesinin, oy veya kâr payı hakkına sahip hisselerinin en az % 10'unu elinde bulunduran bir gerçek kişi veya kurumu ifade etmektedir. Tam mükellef kurum niteliğinde olan bankalarda bu şartlar aranırken, dar mükellef kurum niteliğinde olan bankalarda ortakla ilişkili kişinin tespitinde sermaye ve oy hakkı şartı aranmaz.

banka veya benzeri kredi kurumlarından yapılan borçlanmalar % 50 oranında dikkate alınır. Yani bu kuruluşlardan alınan borçların özsermayenin altı katını geçmesi durumunda aşan kısım örtülü sermaye sayılır. Özsermaye kurumun hesap dönemi başındaki özsermayesini ifade eder. 5411 sayılı Bankacılık Kanununa göre faaliyette bulunan bankaların, gerek ortaklarından gerek ortakla ilişkili gerçek kişi ya da kurumlardan yaptıkları borçlanmaların tamamı, örtülü sermaye dışında tutulmuştur (Aksoylu, 2007:80-82). Ancak, holding bankacılığı şeklinde kurulmuş olan şirketler, iştiraki oldukları bankalarla ilişkili kişi sayıldıklarından ötürü, bu şirketlerin kullanacakları kredilere sınırlama getirilmiştir. Yani, bu şirketlerin ortak ya da ortakla ilişkili sayılan bankalardan temin edecekleri kredilerin miktarı, en fazla özsermayelerinin altı katına kadar olacaktır. Aşan kısım üzerinden hesaplanan veya ödenen faizler, örtülü sermaye sayıldığından kurum kazancından indirilmesi mümkün değildir.

- Transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü olarak dağıtılan kazançlar,

Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 13'üncü maddesine göre, kurumların, ilişkili kişilerle²⁶ emsallere uygunluk ilkesine aykırı olarak tespit ettikleri bedel veya fiyat üzerinden mal veya hizmet alım ya da satımında bulunmaları durumunda, kazanç tamamen veya kısmen transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü olarak dağıtılmış sayılacaktır. Emsallere uygunluk ilkesi, ilişkili kişilerle yapılan mal veya hizmet alım ya da satımında uygulanan fiyat veya bedelin, aralarında böyle bir ilişkinin bulunmaması durumunda oluşacak fiyat veya bedele uygun olmasını ifade eder.

²⁶ İlişkili kişi, kurumların kendi ortakları, kurumların veya ortaklarının ilgili bulunduğu gerçek kişi veya kurum ile idaresi, denetimi veya sermayesi bakımından doğrudan veya dolaylı olarak bağlı bulunduğu ya da nüfuzu altında bulundurduğu gerçek kişi veya kurumları ifade eder. Ortakların eşleri, ortakların veya eşlerinin üstsoy ve altsoy ile üçüncü derece dâhil yansoy hısımları ve kayın hısımları da ilişkili kişi sayılır.

Transfer fiyatlandırması vergi dışı olan amaçlarla nakit akımları, ortaklara kâr payı dağıtmak için ve ülkede fiyat kontrolleri ve damping²⁷ uygulamalarına karşı yapılabilir. Transfer fiyatlandırmasındaki emsal bedel uygulamasının temel gerekçesi, bağımsız teşebbüsler arasında gerçekleşen kontrol dışı işlemlerin koşulları ile bağımlı teşebbüsler arasında gerçekleşen kontrollü işlemlerin karşılaştırılmasıdır. Uluslararası bir şirketin veya ana şirketin bir bütün olarak kâr etmesine rağmen, bağımlı bir şirketin sürekli zarar etmesi transfer fiyatlandırması yapıldığını gösterir. Bağımsız firmaların sürekli zarar etmeleri piyasadan çekilmelerine yol açacağından bağımsız firmalar bu zararı giderebilmek için önlem alacaklardır. Ancak bağımlı firmalar uzun dönemde sürekli bir zarar elde etseler bile, bağlı oldukları ana firma kâr elde ediyorsa piyasadan silinmeyeceklerdir. Bu durum bağımlı şirketin ana şirkete sağladığı faydalara eşit bir mali kaynağın bağımlı şirkete aktarılmadığını ve ana şirketin bağımlı şirketle işlemlerinde transfer fiyatlandırması uyguladığını gösterir (Uyanık, 2001:237-245).

Bankaların, personeline vermiş oldukları düşük faizli krediler, transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü kazanç dağıtımı sayılmaktadır. 5411 sayılı Bankalar Kanunu'nun 50'nci maddesi konuyu daha iyi açıklamaktadır. Buna göre bankalar;

- Yönetim kurulu üyelerine, genel müdüre, genel müdür yardımcılara ve kredi açmaya yetkili mensuplarına; bunların eş ve velâyet altındaki çocuklarına; tek başlarına ya da birlikte sermayesinin yüzde yirmi beş veya fazlasına sahip oldukları ortaklıklara,
- Yukarıda sayılanlar dışında kalan mensupları ile bunların eş ve velâyeti altındaki çocuklarına,
- Mensuplarının kurduğu veya bunlar için kurulan sandık, dernek, sendika veya vakıflara,

²⁷ İhracat endüstrisindeki bir firmanın malını yurtdışı piyasada yurtiçi piyasada sattığı fiyattan daha düşük bir fiyattan satmasıdır.

Her ne şekil ve surette olursa olsun nakdî ve gayri nakdi kredi veremez, tahvil ya da benzeri menkul kıymetlerini satın alamazlar.

Ancak, bir bankanın yönetim kurulu üyelerine, mensupları ile bunların eşlerine ve velayet altındaki çocuklarına, aylık net ücretleri toplamının beş katını aşmamak üzere verilecek krediler, üç katını aşmamak üzere çek karnesi veya kredi kartı verilmesi suretiyle kullanılacak krediler ile Bankalar Kanunu'nun 55'inci maddesinin (a) ve (b) bentlerinde²⁸ belirtilen menkul kıymetler karşılığında kullanılan krediler, yukarıdaki yasak kapsamında değildir. Bu bağlamda bankalar, çalışan personeline kredi verebilmektedir. Söz konusu maddede, yukarıda sayılan gerçek ve tüzel kişilere kredi kullanılması hâlinde, gerekli kararların yönetim kurulunun üye tam sayısının üçte iki çoğunluğu ile alınması ve bunlara sağlanan kredi koşullarının kredi kullananın lehine diğer kişi ve gruplara kullanılanlardan ve piyasa koşullarından farklılık arz etmemesi şarttır.

Bankalar Kanunu'nun, bu kapsamda verilecek kredilerin piyasa koşullarından farklılık göstermemesini şart kılması, Kurumlar Vergisi Kanunu'ndaki transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü kazanç dağıtımı müessesesi ile paralellik göstermektedir. Çünkü Kurumlar Vergisi Kanunu'nda bankaların ödünç para alma/verme işlemleri mal alım/satım işlemi olarak değerlendirilmiş ve bankaların bu işlemleri yaparken emsallere uygunluk ilkesine göre hareket etmeleri düzenlenmiştir (KVK md.13).

1 Seri No'lu Transfer Fiyatlandırması Yoluyla Örtülü Kazanç Dağıtımı Hakkında Genel Tebliğ'de banka ile personeli arasındaki istihdam ilişkisi(ücret ödeme) dışında yapılacak olan işlemler, ilişkili kişilerle yapılan işlemler olarak değerlendirilecek ve emsallere uygunluk kapsamında işlem yapılacaktır. Çünkü bankaların nüfuzu altında bulundurduğu gerçek kişilerle olan işlemleri ilişkili kişi kapsamında değerlendirilmekte ve bu yolla örtülü kazanç dağıtımı

²⁸ a) bendinde, “Karşılığı nakit, nakit benzeri kıymet ve hesaplar ile kıymetli maden olan işlemler”, b) bendinde, “Hazine Müsteşarlığı, Merkez Bankası, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı ve Toplu Konut İdaresi Başkanlığıyla yapılan işlemler ile bu kurumlarca çıkarılan ya da ödenmesi garanti edilen bono, tahvil ve benzeri menkul kıymetler karşılığı yapılan işlemler” dolayısıyla verilecek krediler, kredi sınırlamasına tabi değildir.

mümkün olabilmektedir. Bu bağlamda eğer bir banka, aynı veya benzer koşullar altında kendi personeline, piyasada ilişkili kapsamında değerlendirilmeyen diğer müşterilerine vermiş olduğu faiz oranlarından daha düşük bir faiz oranından kredi kullandırır ve söz konusu kredi için daha düşük bir oranda komisyon alırsa, kazancını kısmen veya tamamen örtülü olarak dağıtmış kabul edilir. Bankaların, transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü olarak dağıttıkları kazançlarını, kurumlar vergisi beyannamesinde gösterilecek kurum kazancından indirmeleri mümkün değildir. Bu kazançta sahip olan banka personelinin geliri ise, bankadan bu yolla elde etmiş olduğu net kâr payı olarak değerlendirilmekte ve brüt tutar üzerinden Gelir Vergisi Kanunu'nun 94/6-b-i maddesi gereğince, bankalar tarafından vergi kesintisi yapılması gerekmektedir (Batun, 2009:112-113).

Örnek verecek olursak, A Bankası 10.000-TL'lik krediyi aynı koşullarda ilişkili kişi kabul edilmeyen X kişisine % 4 faiz oranından ve % 5 komisyonla vermekte iken; ilişkili kişi sayılan Y kişisine ise, % 2 faiz oranından vermekte ve % 1 komisyon almaktadır. Bu durumda banka, ilişkili kişi sayılan Y kişisinden, % 2 daha düşük faiz getirisi ve % 4 daha düşük komisyon geliri elde etmekte ve kazancını örtülü olarak dağıtmış bulunmaktadır. Yani, kurum bünyesinde vergilendirilmesi gereken kazancını, bu işlemle örtülü olarak dağıtmaktadır. Vergi güvenlik müesseselerinden sayılan örtülü sermaye ve transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü kazanç uygulamaları, vergi dışı amaçlarla kurum kazancının olduğundan daha düşük beyan edilmesini önlemeye yönelik getirilmiş düzenlemelerdendir.

- Her ne şekilde ve ne isimle olursa olsun ayrılan yedek akçeler (Türk Ticaret Kanununa, kurumların kuruluş kanunlarına, tüzüklerine, ana statülerine veya sözleşmelerine göre safi kazançlardan ayırdıkları tüm yedek akçeler ile Bankacılık Kanununa göre bankaların ayırdıkları genel karşılıklar dâhil),

Bu şekilde, bankaların ayırmış olduğu kredi karşılıkları vergi matrahından indirilemez. Bankalar, Bankalar Kanununa göre genel ve özel kredi karşılıkları ayırabilirler. Ancak, bu karşılıklar Vergi Usul Kanunu kapsamında şüpheli alacak sayılmadıkları ve karşılık ayrılması için gereken

şartları taşımadıkları için gider olarak kabul edilmemektedir (Sayım, 2006:244).

5411 sayılı Bankalar Kanunu'nun 53'üncü maddesinde bankaların krediler ve diğer alacaklarla ilgili olarak özel karşılıkların tamamını ayırdıkları yılda kurumlar vergisi matrahının tespitinde gider olarak indirebileceklerdir. Bankalar, kurum kazancının tespitinde BDDK tarafından 30.06.2001 tarih ve 24448 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren "Bankalarca Karşılık Ayrılacak Kredilerin ve Diğer Alacakların Niteliklerinin Belirlenmesi ve Ayrılacak Karşılıklara İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik" ve Bankalar Kanunu'nun ilgili hükümlerine göre karşılık tutarlarını hesaplayacaklar ve kurum kazancının tespitinde bu karşılıkları gider olarak indirim konusu yapacaklardır. Bankalar, bu doğrultuda ayırmak zorunda oldukları kredi karşılıklarının teminatsız kalan kredilere isabet eden kısmını, karşılığın ayrıldığı yılda gider olarak dikkate alabileceklerdir.

- Bu Kanuna göre hesaplanan kurumlar vergisi ile her türlü para cezaları, vergi cezaları, 21.7.1953 tarihli ve 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre ödenen cezalar, gecikme zamları ve faizler ile Vergi Usul Kanunu hükümlerine göre ödenen gecikme faizleri,
- Kanunlarla veya kanunların verdiği yetkiye dayanılarak tespit edilen hadler saklı kalmak kaydıyla, menkul kıymetlerin itibari değerlerinin altında ihracından doğan zararlar ile bu menkul kıymetlere ilişkin olarak ödenen komisyonlar ve benzeri her türlü giderler,
- Kiralama yoluyla edinilen veya işletmede kayıtlı olan yat, kotra, tekne, sürat teknesi gibi motorlu deniz taşıtları ile uçak, helikopter gibi hava taşıtlarından işletmenin esas faaliyet konusu ile ilgili olmayanların giderleri ile amortismanları,
- Sözleşmelerde ceza şartı olarak konulan tazminatlar hariç olmak üzere bankaların kendisinin, ortaklarının, yöneticilerinin ve çalışanlarının suçlarından doğan maddi ve manevi zarar tazminat giderleri,

- Basın yoluyla işlenen fiillerden veya radyo ve televizyon yayınlarından doğacak maddi ve manevi zararlardan dolayı ödenen tazminat giderleri indirilemeyecek giderler olarak dikkate alınmaktadır.
- Kanuni ve iş merkezi Türkiye’de bulunmayan, şube şeklinde faaliyette bulunan ve dar mükellef kurum olarak vergilendirilen bankalar, Türkiye içindeki faaliyetlerinden elde ettikleri kazançlar üzerinden vergilendirilmekte ve bu kazançların elde edilmesi ile ilgili zorunlu giderleri kurum kazançlarından indirebilmektedirler. Türkiye dışı faaliyetlerinden elde ettikleri kazançlar vergiye tabi olmadığından bu durumda olan bankaların, ana merkezlerine veya Türkiye dışı şubelerine ödedikleri faizler, komisyonlar ve benzeri giderler ile ana merkezin veya Türkiye dışı şubelerinin genel yönetim giderlerine veya zararlarına katılma karşılığı ayırdıkları paylar indirim konusu yapılamamaktadır (KVK md.22).

Ayrıca mevduat bankaları müşteri portföylerini arttırmak, daha iyi hizmet sunmak, şube sayılarını arttırmak ve büyümelerini hızlandırmak gibi amaçlardan ötürü, reklam harcamaları yaparlar. İlan ve reklam hizmetleri vergisinin mükellefi Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu olsa da, bu vergi yansıtılmaya elverişli bir vergi olduğundan, reklamı yaptıran banka ödediği bu vergiyi 79 Seri No’lu Gider Vergileri Genel Tebliği’nde yapılan açıklamalar doğrultusunda kurumlar vergisi matrahından gider olarak indiremez (Topçu, 1981:17).

3.1.8. Kurumlar Vergisinin Beyanı, Tarhı ve Ödenmesi

Kurumlar vergisi, mükellefin²⁹ veya vergi sorumlusunun³⁰ beyanı üzerine tarh olunur. Beyanname, ilgili bulunduğu hesap döneminin sonuçlarını içerir (KVK md.14). Kurumlar vergisi beyannamesi, hesap döneminin kapandığı ayı izleyen dördüncü ayın birinci gününden yirmibeşinci günü akşamına kadar mükellefin bağlı olduğu vergi dairesine verilir.

²⁹ Vergi mükellefi, vergi kanunlarına göre kendisine vergi borcu düşen gerçek veya tüzel kişiye denir.

³⁰ Vergi sorumlusu, verginin ödenmesi bakımından, alacaklı vergi dairesine karşı muhatap olan kişiye denir.

Kurumlar vergisi, mükellefler için düzenlenen özel hesap dönemleri ile gelir vergisindeki takvim dönemi ilkesinden ayrılmaktadır. Takvim dönemi vergilendirmede 1 Ocak-31 Aralık dönemini kapsamaktadır. Bu dönemde kurumlar vergisi beyannamesi verilme zamanı 1-25 Nisan tarihleri arasındır. Oysaki özel hesap dönemleri, mükelleflerin talebi ile Maliye Bakanlığı tarafından kendilerine tayin edilen bir dönemde gerçekleşir ve bu döneme vergilendirme dönemi denir. Beyannamenin bu özel hesap döneminin kapandığı ayı takip eden dördüncü ayın birinci gününden yirmi beşinci günü akşamına kadar verilmesi gerekmektedir. Kurumlar vergisi, beyannamenin verildiği ayın sonuna kadar ödenir (KVK md.21).

Bankalarda kurumlar vergisi banka tüzel kişiliği adına, beyannamenin verildiği vergi dairesince tarh edilir. Kurumlar vergisi, bağlı olunan vergi dairesine beyannamenin verildiği günde, beyanname posta ile gönderilmişse, vergiyi tarh edecek daireye geldiği tarihi izleyen üç gün içinde tarh edilir (KVK md.16).

Kanuni ve iş merkezi Türkiye’de bulunmayan ve dar mükellef kurum olarak vergilendirilen bankalar, Gelir Vergisi Kanunu’nda sayılan “Diğer Kazanç ve İratlar” şeklinde bir gelir elde etmeleri halinde bu gelirlerini, elde ettikleri tarihten itibaren 15 gün içinde özel beyanname ile vergi dairesine bildirmeleri gerekmektedir. Aynı süre içinde de tahakkuk edecek vergilerin ödenmesi gerekir (KVK md.26-29).

3.1.9. Yıl İçinde Ödenen Geçici Vergiler ve Bankaların Geçici Vergi Sorumlulukları

Geçici vergi uygulamasının getirilmesindeki temel amaç, enflasyon dönemlerinde vergi tahsilâtında meydana gelecek gecikmelerden ötürü, vergi gelirlerinin reel değerini korumaya yönelik alınan bir önlemdir. 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu’nun mükerrer 120’nci maddesinde, “Gerçek usulde vergilendirilen gelir ve kurumlar vergisi mükellefleri geçici vergi ödemekle yükümlüdürler” hükmü mevcuttur. Gelirin yedi unsuru arasında sayılanlardan sadece gerçek usulde vergilendirilen ticari kazanç sahipleri (basit usulde olanlar hariç) ile serbest meslek erbabı geçici vergi ödeyeceklerdir. Ancak gelir vergisi mükelleflerinden yıllara yaygın inşaat ve onarım işleri ile uğraşan mükellefler ile Adalet Bakanlığı tarafından

noter bulunmayan yerlerde noterlik görevini ifa etmek ile görevli bulunan mükellefler geçici vergiden muaftırlar.

Banka işletmeleri, sermaye şirketlerinden Anonim Şirket statüsünde bulundukları için kurumlar vergisi mükellefidirler. Kurumlar vergisi mükellefleri yıl içinde belirlenen dönemlerde geçici vergi ödediklerinden bankalar da geçici vergi ödemekle yükümlüdürler. Geçici vergi dönemleri yıl içinde üçer aylık olmak üzere dört dönemden ibarettir. Bankalar üçer aylık vergilendirme dönemini takip eden ikinci ayın 14'üncü günü akşamına kadar geçici vergi beyannamelerini bağlı oldukları vergi dairesine verirler ve 17'inci günü akşamına kadar ödenmesi gereken vergiyi öderler. Bankalar yıl içinde ödedikleri geçici vergileri, hesap döneminin bittiği tarih itibarıyla kurumlar vergisi beyannamelerini verecekleri süre zarfında yıllık kurumlar vergisi beyannamesinde hesaplanan vergiden mahsup ederler. Mahsup edilemeyen vergi olursa, bankaların diğer vergi borçlarına mahsup işlemi yapılır.

3.2. VERGİ KESİNTİSİ YÖNÜNDEN DEĞERLENDİRME

Bankaların vergi kesintisi yönünden sorumlulukları bulunmaktadır. Bankalar, 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nda yer alan düzenlemeler doğrultusunda gerçek kişilere yaptıkları ödemeler üzerinden, gerçek kişilerin gelirlerine mahsuben gelir vergisi kesintisi yaparlar. Bununla beraber bankaların, Veraset ve İntikal Vergisi Kanunu ve 5811 sayılı Kanun kapsamında yapacakları kesintiler ile KKDF kesintisi de bulunmaktadır.

3.2.1. Vergi Kesenlerin Sorumluluğu

Vergi kesenlerin sorumluluğu, Gelir Vergisi Kanunu'nun 94'üncü maddesinde açıklanmıştır. Söz konusu maddede kamu idare ve müesseseleri, iktisadi kamu müesseseleri, sair kurumlar, ticaret şirketleri, iş ortaklıkları, dernekler, vakıflar, dernek ve vakıfların iktisadi işletmeleri, kooperatifler, yatırım fonu yönetenler, gerçek gelirlerini beyan etmeye mecbur olan ticaret ve serbest meslek erbabı, zirai kazançlarını bilanço veya işletme hesabı esasına göre tespit eden çiftçiler bu madde

kapsamına giren ödemeleri (avans dâhil) nakden veya hesaben yaptıkları sırada gelir vergisi kesintisi yapmak durumundadırlar. Kanun maddesinde de belirtildiği üzere ticaret şirketlerine vergi kesintisi yapma sorumluluğu yüklenmiştir. Ticaret şirketleri şahıs ve sermaye şirketlerinden oluştuğundan ve bankalar da sermaye şirketi olarak Anonim Ortaklık sayıldığından bankalar, yapmış oldukları işlemler sonucu kesmiş oldukları vergilerden sorumlu tutulmuşlardır.

Yaptıkları veya yapacakları ödemelerden vergi kesmeye mecbur olanlar, verginin tam olarak kesilip ödenmesinden ve bununla ilgili diğer ödevleri yerine getirmekten sorumludurlar. Bankalarda bu sorumluluk kanuni temsilcilere aittir. Vergi Usul Kanunu'nun 10'uncu maddesinde, kanuni temsilcilerin ödevleri belirtilmiş ve tüzel kişilerin mükellef veya sorumlu olmaları halinde sorumluluğun kanuni temsilcilere ait olduğu açıklanmıştır. Bankaların vergi kesintisi yapmamaları durumunda kesilecek vergi cezaları ve alınacak vergi asılları bankaların varlıklarından alınamadığı hallerde bankaların kanuni temsilcilerinden alınır. Kanuni temsilciler ödemiş oldukları vergiler için bankalara rücu edebilirler.

Bununla birlikte bankalar, vergi kesintisi yükünden kurtulmak için Türkiye'de toplayacakları mevduatları, mevduat faizi kesintisinin daha düşük olduğu ya da hiç kesinti uygulanmayan ülkelerde kurdukları bankalarda toplama yoluna gitmektedirler. Bunun sonucunda hem gelir vergisi kesinti hem de kurumlar vergisi yönünden vergi kaybı oluşmaktadır. Reel faizin vergilendirilmesi ve vergi tevkifat (kesinti) oranlarının düşürülmesi ile ülke dışında kazanılacak kazançlar ülke içine çekilerek vergi kayıpları önlenebilecektir (Hedili ve diğerleri, 2002:22).

3.2.2. Bankaların Gelir Vergisi Kanununa Göre Yapacakları Kesinti

Bankaların Gelir Vergisi Kanunu'na göre yapacakları kesinti aşağıdaki işlemlerden oluşmaktadır (GVK md.94):

- Hizmet erbabına ödenen ücretler ile 61' inci maddede yazılı olup ücret sayılan ödemelerden (istisnadan faydalananlar hariç), 103 ve 104'üncü maddelere göre,

Gelir Vergisi Kanunu artan oranlı bir tarife yapısı ile 103'üncü maddede yazılı vergilendirilebilir gelir limitlerine denk gelen oranların vergi matrahına uygulanmasıyla hesaplanır. Vergi kesintisi, ücretler dışında kalan ödemelerde gayrisafi tutar üzerinden yapılır (GVK md.96). Ücretlerde ise, ücretin safi tutarı üzerinden vergi kesintisi yapılır. Ücretin safi tutarı, bu Kanunun 63'üncü maddesindeki indirimler düşüldükten sonra hesaplanır. Bu indirimler arasında işveren tarafından ücretli adına bireysel emeklilik sistemine ödenen katkı payları ile ücretlinin şahsına, eşine ve küçük çocuklarına ait hayat, ölüm, kaza, hastalık, sakatlık, işsizlik, analık, doğum gibi şahıs sigorta poliçeleri için hizmet erbabı tarafından ödenen primler yer almaktadır. Ancak indirimin yapılması için, sigorta sözleşmesinin merkezi Türkiye'de bulunan bir sigorta veya emeklilik şirketi ile yapılması ve indirim konusu yapılacak bireysel emeklilik sistemine ödenen prim, aidat ve katkıların toplamı, ödendiği ayda elde edilen brüt ücretin %10'unu ve şahıs sigorta poliçeleri için ödenen primlerin ödendiği ayda elde edilen brüt ücretin %5'ini ve asgari ücretin yıllık tutarını aşmaması gerekmektedir.

- Yaptıkları serbest meslek işleri dolayısıyla bu işleri icra edenlere yapılan ödemelerden (Noterlere serbest meslek faaliyetlerinden dolayı yapılan ödemeler hariç),³¹

Kendilerinden vergi kesilecek olan serbest meslek erbabı, bankada memur veya işçi statüsünde çalışmayan avukat, doktor, mühendis, mimar gibi kimselerden oluşur. Eğer bu sayılan kişiler banka çatısı altında hizmet sözleşmesi ile bankaya bağlı olarak çalışırlarsa ve banka kadrosundan aylık veya ücret alırlarsa Gelir Vergisi Kanunu'nun "Ücretler" kısmında yer alan açıklamalar doğrultusunda bankalar vergi kesintisi yapacaklardır (Öcal, 1950:17). Bankalar serbest meslek erbabına danışma, ekspertiz, etüd ve proje hazırlama gibi bir takım hizmetler gördürebilirler. Bu hizmetler karşılığında bankalar hizmeti verenlere ödeme yaptıkları zaman vergi kesintisi yaparlar.

³¹ Serbest meslek kazançlarında istisna kapsamında sayılan GVK 18'de sayılan işler dolayısıyla yapılan ödemelerden (2003/6577 sayılı BKK ile 1.1.2004'ten itibaren %17), diğerlerinden (2006/11449 sayılı BKK ile 1.1.2007'den itibaren %20)

- Yıllara yaygın inşaat ve onarım işi yapanlara bu işler dolayısıyla ödenen istihkak bedellerinden,³²
- Dar mükellefiyete tabi olanlara, telif ve patent haklarının satışı dolayısıyla yapılan ödemelerden,³³
- GVK'nın 70'inci maddesinde yazılı mal ve hakların kiralanması karşılığı yapılan ödemelerden,³⁴

Gelir Vergisi Kanunu'nun 70'inci maddesinde arazi, bina, gayrimenkuller ve bunların mütemmim cüzileri ve teferruatı, gayrimenkul olarak tescil edilen haklar, arama, işletme, imtiyaz hakları, ihtira beratı ve telif hakları gibi mal ve haklar sayılmış ve bunların GVK 94'üncü maddede sayılan kişi ve kuruluşlara kiraya verilmesi karşılığında kira bedeli üzerinden vergi kesintisi yapılması gerekir. Bankalar da, bankacılık faaliyetlerini gerçekleştirdikleri mekân için kira ödemelerinde bulunurlarsa bu ödemelerinden Gelir Vergisi Kanunu'nun 94'üncü maddesinin 5 numaralı bendine göre vergi kesintisi yapacaklar ve kesilen vergiyi hazineye ödeyeceklerdir.

- Bankalar tarafından dağıtılan kâr payları vergi kesintisine tabiidir. Bu konu ile ilgili Gelir Vergisi Kanunu'nun 94/6/b-i bendi gereğince getirilen düzenleme şöyledir:

Tam mükellef kurumlar tarafından, tam mükellef gerçek kişilere, gelir ve kurumlar vergisi mükellefi olmayanlara ve bu vergilerden muaf olanlara dağıtılan, 75'inci maddenin ikinci fıkrasının (1), (2) ve (3) numaralı bentlerinde yazılı kâr paylarından (kârın sermayeye eklenmesi kâr dağıtımı sayılmaz) ve 94/6/b-ii bendi gereğince de tam mükellef kurumlar tarafından, dar mükellef gerçek kişilere, dar mükellef kurumlara (Türkiye'de bir işyeri veya daimi temsilci aracılığıyla kâr payı elde edenler hariç) ve gelir ve kurumlar vergisinden muaf olan dar mükelleflere dağıtılan, 75'inci maddenin ikinci fıkrasının (1), (2) ve (3) numaralı bentlerinde yazılı sırasıyla her nevi hisse senetlerinin kâr payları, iştirak hisselerinden doğan kazançlar ve

³² 2006/11449 sayılı BKK ile 1.1.2007'den itibaren %3

³³ 2006/11449 sayılı BKK ile 1.1.2007'den itibaren %20

³⁴ 2006/11449 sayılı BKK ile 1.1.2007'den itibaren %20

kurumların idare meclisi başkan ve üyelerine verilen kâr payları üzerinden ilgili dönemlerde geçerli oranlar üzerinden vergi kesintisi³⁵ yapılacaktır. Ayrıca, Kurumlar Vergisi Kanunu uyarınca yıllık veya özel beyanname veren dar mükellef kurumların, indirim ve istisnalar düşülmeden önceki kurum kazancından, hesaplanan kurumlar vergisi düşüldükten sonra kalan kısmının ana merkeze aktarılan tutarı üzerinden kesinti yapılacaktır.³⁶

Gelir Vergisi Kanunu'nun 94/6'ncı maddesinde, sayılan kâr payları üzerinden yapılacak vergi kesintisi, gerçek kişilerin gelirlerine uygulanacaktır. Bu kâr paylarını elde edenlerin kurum olması durumunda, kurumların elde edecekleri kâr paylarının vergilendirilmesi, 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nda yeniden düzenlenmiştir. Kurumlar Vergisi Kanunu'nun vergi kesintilerini düzenlediği 15 ve 30'uncu maddeleri ile vergiden muaf olan tam ve dar mükellef kurumların elde edecekleri kâr paylarının kesinti yoluyla vergilendirilmesi sağlanmıştır.

Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 15'inci maddesinde, Vergiden muaf olan tam mükellef kurumlara dağıtılan (Kârın sermayeye eklenmesi kâr dağıtımı sayılmaz.) Gelir Vergisi Kanununun 75'inci maddesinin ikinci fıkrasının (1), (2) ve (3) numaralı bentlerindeki kâr payları üzerinden, bu maddenin üçüncü fıkrası uyarınca vergi kesintisine tâbi tutulan kazançlar³⁷ hariç olmak üzere % 15 oranında vergi kesintisi yapılacağı ve 30'uncu maddesinde, Tam mükellef kurumlar tarafından, Türkiye'de bir iş yeri veya daimî temsilci aracılığıyla kâr payı elde edenler hariç olmak üzere dar mükellef kurumlara veya kurumlar vergisinden muaf olan dar mükelleflere dağıtılan (Kârın sermayeye eklenmesi kâr dağıtımı sayılmaz.) ve Gelir Vergisi Kanununun 75 inci maddesinin ikinci fıkrasının (1), (2) ve (3) numaralı bentlerinde sayılan kâr payları üzerinden bu Kanunun 15 inci maddesinin üçüncü fıkrası uyarınca vergi kesintisine tâbi tutulan kazançlar hariç olmak üzere % 15 oranında kurumlar vergisi kesintisi yapılacağı düzenlenmiştir.

³⁵ 2006/10731 sayılı BKK ile 23.07.2006'dan itibaren %15

³⁶ 2003/6577 sayılı BKK ile 1.1.2004'ten itibaren %10

³⁷ Vergi kesintisine tabi tutulan kazançlardan, Kanunun 5/1-d maddesinde sayılan yatırım fon ve ortaklıklarının kazançları anlaşılmalıdır. Bu kazançlar üzerinden, GVK'nın 67/8'inci maddesine göre vergi kesintisi yapıldığı için KVK'ya göre kesinti yapılmayacaktır.

Gelir Vergisi Kanunu'nun Geçici 62'nci maddesinde kurumlar vergisi mükelleflerinin, 31.12.1998 veya daha önceki tarihlerde sona eren hesap dönemlerinde elde ettikleri kazançlarının ve bu kazançlar dışında kalan 31.12.2002 veya daha önceki tarihlerde sonra eren hesap dönemlerinde elde edilen, kurumlar vergisinden istisna edilmiş kazançlarının dağıtımı halinde GVK 94/6. maddesi gereğince vergi kesintisi yapılmaz.

3.2.3. Gelir Vergisi Kanunundaki Geçici 67. Madde Hükümü İle Yapılan Kesinti

Gelir Vergisi Kanunu'nun Geçici 67'nci maddesi ile getirilen düzenlemede menkul sermaye iratlarının vergilendirilmesi yeniden düzenlenmiş ve 01.01.2006-31.12.2015 tarihleri arasında elde edilen gelirlere uygulanmak üzere, bu gelirler için bankalar ve aracı kurumlara vergi kesintisi yapma zorunluluğu getirilmiştir. Gelir Vergisi Kanunu'nun Geçici 67'nci maddesinde yer alan hükümler şöyledir:

Bankalar ve aracı kurumlar takvim yılının üçer aylık vergilendirme dönemleri itibariyle,

- Alım satımına aracılık ettikleri menkul kıymetler ile diğer sermaye piyasası araçlarının alış ve satış bedelleri arasındaki fark,
- Alımına aracılık ettikleri menkul kıymet veya diğer sermaye piyasası araçlarının itfası halinde alış bedeli ile itfa bedeli arasındaki fark,
- Menkul kıymetlerin veya diğer sermaye piyasası araçlarının tahsiline aracılık ettikleri dönemsel getirileri (herhangi bir menkul kıymet veya diğer sermaye piyasası aracına bağlı olmayan),
- Aracılık ettikleri menkul kıymet veya diğer sermaye piyasası araçlarının ödünç işlemlerinden sağlanan gelirler üzerinden 2006/10731 sayılı BKK ile 23.07.2006 tarihinden itibaren tam mükellef gerçek kişi ve kurumlar için %10 oranında vergi kesintisi yaparlar. Dar mükellef gerçek kişi ve kurumlar için bu oran % 0 olarak uygulanır.

Ayrıca, bankalar arası mevduat ile aracı kurumların borsa para piyasasında değerlendirdikleri kendilerine ait paralarına yürütülen faizler hariç olmak üzere, Gelir Vergisi Kanunu'nun 75'inci maddesinin (7) numaralı bendinde belirtilen mevduat faizlerinden, (12) numaralı bendine belirtilen özel finans kurumlarından elde edilen gelirlerden ve (14) numaralı bendinde belirtilen repo gelirlerinden ödemeyi yapanlarca %15 oranında vergi kesintisi yapılır.

Bu maddede verginin kaynakta kesilip ödenmesinde vergi sorumlusu olarak aracılık eden "banka" olarak nitelendirilen kurumlar, 18.6.1999 tarihli ve 4389 sayılı Bankalar Kanunu kapsamında Türkiye'de faaliyette bulunan bankalar ile Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasını; aracı kurum olarak tanımlanan kurumlar ise, 28.7.1981 tarihli ve 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu kapsamında Türkiye'de faaliyette bulunan aracı kurumları ifade eder. Bu kurumların alım, satım ve tahsiline aracılık ettikleri menkul kıymetler ve diğer sermaye piyasası araçları, Türkiye'de ihraç edilmiş ve SPK'ca kayda alınmış ve Türkiye'de kurulu menkul kıymet ve vadeli işlem ve opsiyon borsalarında işlem gören menkul kıymetler veya diğer sermaye piyasası araçları ile kayda alınmamış olsa veya menkul kıymet ve vadeli işlem borsalarında işlem görmese dahi Hazinece veya diğer kamu tüzel kişilerince ihraç edilecek her türlü menkul kıymetleri veya vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri gibi diğer sermaye piyasası araçlarını ifade eder.

Geçici 67'nci maddenin 8 numaralı bendinde Sermaye Piyasası Kanununa göre kurulan menkul kıymetler yatırım fonları³⁸ ile menkul kıymetler yatırım ortaklıklarının kurumlar vergisinden istisna edilmiş olan portföy kazançları, dağıtılsın veya dağıtılmasın % 15 oranında³⁹ vergi kesintisine tabi tutulur hükmü ile söz konusu kazançlar kurumlar vergisinden istisna edilmiş olsa bile, kesinti suretiyle ödenecek vergi üzerinde bir etkisi bulunmamaktadır. Vergi kesintisinin gerçekleştirilmesinde, gelir sahibinin gerçek veya tüzel kişi ya da dar veya tam

³⁸ 258 Seri No'lu Gelir Vergisi Genel Tebliği ile borsa yatırım fonları, varlık finansman fonları, konut finansman fonları bu kapsamdadır.

³⁹ 2006/10731 sayılı B.K.K. ile borsa yatırım fonları ile konut finansman fonları ve varlık finansman fonları için bu oran % 0 olarak uygulanır (Yürürlük 01.10.2006). 2006/10731 sayılı B.K.K. ile Sermaye Piyasası Kanununa göre kurulan menkul kıymetler yatırım fonları ile menkul kıymetler yatırım ortaklıkları için 01.10.2006 tarihine kadar bu oran %10, 01.10.2006 tarihinden itibaren % 0 olarak uygulanır.)

mükellef olması, vergi mükellefiyeti bulunup bulunmaması, vergiden muaf olup olmamasının bir önemi bulunmamaktadır. Bankalar hem gerçek kişilerin hem de tüzel kişilerin, geçici 67'inci kapsamına giren gelirlerine vergi kesintisi uygulayacaklardır.

3.2.3.1. Geçici 67. Madde Kapsamında 257 ve 258 Seri No'lu Gelir Vergisi Genel Tebliğinde Yapılan Açıklamalar

30.12.2005 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan 257 Seri No'lu Gelir Vergisi Genel Tebliği, 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun Geçici 67'nci maddesindeki menkul kıymetler ve diğer sermaye piyasası araçlarının elden çıkarılması ve elde tutulması sürecinde elde edilen gelirler ile Gelir Vergisi Kanunu'nun 75'inci maddesinin (5) numaralı bendinde yazılı menkul sermaye iratlarının, (7) numaralı bendinde belirtilen mevduat faizlerinin, (12) numaralı bendine belirtilen özel finans kurumlarından elde edilen gelirlerin ve (14) numaralı bendinde belirtilen repo gelirlerinin vergilendirilmesine yönelik düzenlemeleri açıklayan bir tebliğdir.

Bankalar ve aracı kurumlar, üçer aylık vergilendirme dönemlerinde alım ve satımına aracılık ettikleri menkul kıymetler ve diğer sermaye piyasası araçlarının dönemsel getirileri ile alım ve satım sonucu doğan gelirleri üzerinden vergi kesintisi yapacaklardır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, bankaların vergi kesintisini aracılık işlemlerine uygulayacak olmalarıdır. Bankaların kendi portföyleri için satın almış oldukları menkul kıymet ve diğer sermaye piyasası araçlarından elde ettikleri kazançları için vergi kesintisi yapılmayacaktır. Örneğin, bir bankanın Hazine tarafından düzenlenen ihaleden kendi portföyü için satın almış olduğu Devlet Tahvilini itfaya kadar elinde tutmak suretiyle elde ettiği faiz geliri üzerinden kesinti yapılmayacaktır. Aynı şekilde, bir bankanın kendi portföyünde bulunan bir menkul kıymeti başka bir bankaya satması durumunda da banka tarafından elde edilen gelir üzerinden kesinti yapılmayacaktır. Ayrıca bankalar arası mevduat işlemleri üzerinden vergi kesintisi yapılmayacaktır.

Bankalar aşağıda sayılan istisna kabul edilen işlemlerden Geçici 67’nci madde kapsamında kesinti yapmayacaklardır. Bu işlemler:

- Sermaye Piyasası Kanununa göre kurulan menkul kıymetler yatırım fonlarının katılma belgelerinin ilgili olduğu fona iadesinden elde edilen gelirler,
- Menkul kıymetler yatırım ortaklıklarının hisse senetlerinin alım-satımından elde edilen gelirler,
- Hazine tarafından yurt dışında ihraç edilen menkul kıymetlerin alım-satımı, itfası sırasında elde edilen gelirler ve bunların dönemsel getirileri,
- Hisse senetleri kâr payları,
- Tam mükellef kurumlara ait olup, İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında işlem gören ve bir yıldan fazla süreyle elde tutulan hisse senetlerinin elden çıkarılmasından elde edilen gelirler ile sürekli olarak portföyünün en az %51’i İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında işlem gören hisse senetlerinden oluşan yatırım fonlarının bir yıldan fazla süreyle elde tutulan katılma belgelerinin elden çıkarılması vergi kesintisi kapsamında olmayacaktır.

Gelir Vergisi Kanunu’nun Geçici 67’nci maddesi ile yapılan vergi kesintisi işlemi nihai vergilendirme olmaktadır. Ancak mükelleflerin bazı işlemlerden dolayı ihtiyari beyanname verebilecekleri bu Tebliğ ile açıklanmıştır. Geçici 67’nci madde kapsamında vergi kesintisine tabi tutulan ve yıllık veya münferit beyanname ile beyan edilmeyeceği belirtilen menkul kıymet ve diğer sermaye piyasası araçlarının elden çıkarılmasından doğan kazançlar için takvim yılı itibarıyla yıllık beyanname verilebilecektir.

Söz konusu beyan sadece menkul kıymet ve diğer sermaye piyasası araçlarının alım-satımına ilişkin olarak yapılacak olup, faiz ve itfa gelirlerinin beyanı söz konusu değildir. Alım-satım işlemlerine ilişkin olarak beyan edilecek kazançlardan, aynı türden menkul kıymet ve diğer sermaye piyasası araçlarına ilişkin olması şartıyla yıl içinde oluşan zararların tamamı mahsup edilebilecektir. Beyan edilen gelire, Gelir Vergisi Kanunu’nun 103’üncü maddesinde yer alan artan oranlı

vergi tarifesı değil % 15'lik tek oran⁴⁰ uygulanacaktır. Beyan edilen gelir üzerinden hesaplanan vergiden yıl içinde tevkif edilen vergiler mahsup edilecek, mahsup edilemeyen tutar ise genel hükümler çerçevesinde red ve iade edilecektir.

3.2.4. Bankaların Kurumlar Vergisi Kanununa Göre Yapacakları Kesinti

Bankaların, Kurumlar Vergisi Kanununa göre yapılacakları vergi kesintilerini gelir unsurları itibarıyla şöyle açıklayabiliriz (KVK md.15-30):

- *Serbest Meslek Kazançlarında Kesinti:* Bankalar, serbest meslek faaliyeti kapsamına giren bir hizmeti, tam mükellef niteliğindeki bir kurumdan alırlarsa vergi kesintisi yapmayacaklardır. Ancak, dar mükellef kurumlar tarafından bankaya sunulacak serbest meslek faaliyetleri dolayısıyla yapılacak ödemelerden bankalar, vergi kesintisi yapacaklardır. Kesintinin yapılabilmesi için hizmeti veren dar mükellef kurumun Türkiye’de işyeri veya daimi temsilcisinin bulunmaması gerekmektedir. Bununla birlikte, Türkiye’de işyeri veya daimi temsilcisi bulunan dar mükellef kurumların yapılacakları serbest meslek faaliyetlerinin bu işyerlerinde yürüttükleri ticari faaliyetleri ile bir bağlantısının bulunmaması gerekmektedir.
- *Gayrimenkul Sermaye İratlarında Kesinti:* Bankalar, tam mükellef kurumlardan sadece kooperatiflere ait taşınmazların kiralınması karşılığında yapılacakları ödemeler üzerinden vergi kesintisi yapacaklardır. Dar mükellef kurumlardan gayrimenkul ya da hak kiralarnaları durumunda da bankalar, vergi kesintisi yapacaklardır. Ancak kesintinin yapılabilmesi için dar mükellef kurumun Türkiye’de işyeri veya daimi temsilcisinin bulunmaması gerektiğı gibi işyerinin olduğı durumlarda söz konusu mal ve hakların işletmenin aktifinde yer almaması ve ticari faaliyetle ilişkisinin olmaması gerekmektedir.
- *Menkul Sermaye İratlarında Kesinti:* Bankalar, Gelir Vergisi Kanunu’nun Geçici 67’nci maddesine göre gerçek ve tüzel kişilerin elde edecekleri

⁴⁰ 2006/10731 sayılı B.K.K. ile bu oran %10 olarak uygulanır. Yürürlük 23.07.2006

mevduat faizlerinden, her çeşit Tahvil ve Hazine Bonosu gibi menkul kıymetlerin elde tutulması ve elden çıkarılması sürecinde elde edilecek gelirlerden, kâr ve zarara katılma hesabı karşılığında ödenen kâr paylarından ve repo gelirlerinden vergi kesintisi yapmak durumundadırlar. Bu yüzden bu gelirleri gerek tam mükellef gerek dar mükellef kurumlar elde etsin, bankalar tarafından söz konusu kazançlar üzerinden kesinti yapılacaktır. Geçici 67'nci maddeye göre bu gelirler vergi kesintisine tabi tutulduğundan Kurumlar Vergisi Kanunu'na göre ayrıca bir kesinti yapılmayacaktır.⁴¹

3.2.5. Bankaların Veraset ve İntikal Vergisi Kanununa Göre Yapacakları Kesinti

Bankalar, 7338 sayılı Veraset ve İntikal Vergisi Kanunu'nun 17'nci maddesinde belirtildiği üzere, miras ve ikramiye ödemeleri yaparlarken vergi kesintisi yapmakla sorumludurlar. Bankaların bu sorumluluklarını yerine getirmemeleri üzerine, bankalardan 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkındaki Kanunun 51'inci maddesi hükümlerine göre gecikme zammı tahsil edilir (Güran, 1997:104).

3.2.6. Kamu Kaynak Destekleme Fonu (KKDF) Kesintisi

Maliye Bakanlığı'nın 14 Şubat 2002 tarihinde yayınladığı 2002/4 sayılı Uygulama İç Genelgesinde, kaynak kullanımı destekleme fonu kesintisine ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir. Bu düzenleme ile bankalar, özel finans kurumları ve finansman şirketleri, hesaplayacakları fon kesintilerini 88/12944 sayılı Karar ve T.C. Merkez Bankasının 6 Sıra No'lu Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu hakkındaki Tebliğ hükümlerine ve bu konuda yayımlanmış talimatlarına göre yürüteceklerdir. Yukarıda sayılan kurumlar, Türk Lirası kredilerde (Endeksli krediler dâhil) faiz tahakkukunu, döviz kredilerinde kredilerin kullanıldığı veya kullanıldığı tarihi, kredili ithalatta tahsilâtı, izleyen ayın 15'inci günü akşamına kadar hesapladıkları

⁴¹ Hisse senedi kâr payları, iştirak hisselerinden doğan kazançlar ile kurumların idare meclisi başkan ve üyelerine ödenen kâr paylarına ilişkin açıklamalar, bankaların GVK'ya göre yapacakları kesintilerde açıklandığından bu bölümde ele alınmamıştır.

KKDF kesintilerini ve daha önceki düzenlemelere göre düzenleyecekleri 1 ve 1-A No'lu cetvelleri, genel müdürlüklerinin kurumlar vergisi yönünden bağlı bulundukları vergi dairesine verecekler ve bildirim üzerine tahakkuk eden miktarı aynı süre içinde ödeyeceklerdir.

KKDF kesintisine ilişkin bildirimler, kesinti ve işlem olup olmadığına bakılmaksızın her ayın 15'inci günü akşamına kadar verilecektir. KKDF kesintilerinin süresi içinde yatırılmasından kredi kullanan, krediyi kullandıran veya kullanılmasına aracılık eden ve kredili ithalatta tahsilatı yapan bankalar, özel finans kurumları, finansman şirketleri ve gümrük idareleri sorumludur (Dicle, 2000:76).

3.2.7. 5811 Sayılı Kanun Kapsamında Yapılacak Kesinti

5811 sayılı Bazı Varlıkların Milli Ekonomiye Kazandırılması Hakkında Kanun ile gerçek ve tüzel kişilerin yurtdışında sahip oldukları para, döviz, altın, menkul kıymet ve diğer sermaye piyasası araçlarının ve gayrimenkuller gibi taşınmazların ekonomiye kazandırılması ve kayıt altına alınması amaçlanmıştır. Ayrıca, bu kişilerin yurtiçinde sahip oldukları fakat işletmelerin özkaynakları içinde göstermedikleri yukarıda saydığımız varlıkların işletmeye sermaye olarak konulmak suretiyle işletmelerin sermaye yapılarının güçlendirilmesi arzulanmaktadır. Bu doğrultuda, ekonomide kayıt dışı bırakılmış iktisadi değerlerin ve servetlerin kayıt altına alınmasıyla kayıt dışı ekonominin önlenmesi planlanmıştır.

5411 sayılı Bankalar Kanunu'na göre Türkiye'de faaliyette bulunan bankalar ile 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu'na göre kurulan aracı kurumlar, bu Kanun kapsamında Hazineye intikal ettirilecek vergilerden sorumlu tutulmuşlardır. Kanunun 3'üncü maddesi ile uygulamanın esasları düzenlenmiş, gerçek ve tüzel kişilerce 01.10.2008 tarihinden itibaren sahip olunan ve yurtdışında bulunan para, altın, döviz, menkul kıymet ve diğer sermaye piyasası araçları ile varlığı kanaat verici bir belgeyle ispat edilen taşınmazların, bu Kanunun yayımlandığı ayı izleyen üçüncü ayın sonuna kadar Türk Lirası cinsinden rayiç bedelle banka veya aracı kuruma bildirilmesi ya da vergi dairelerine beyan edilmesi imkânı getirilmiştir. Banka ve aracı kurumlar, kendilerine bildirilen varlıklara ilişkin olarak % 2 oranında

hesapladıkları vergiyi, bildirim izleyen ayın onbeşinci günü akşamına kadar vergi sorumlusu sıfatıyla bir beyanname ile bağlı bulunduğu vergi dairesine beyan eder ve aynı sürede öderler.

3.2.8. Tevkifat Yoluyla Kesilen Vergilerin Beyanı ve Ödenmesi

Gelir Vergisi Kanunu'nun 94'üncü maddesi gereğince vergi kesintisi yapmaya mecbur olanlar bir ay içinde yaptıkları ödemeler veya tahakkuk ettirdikleri kârlar ve iratlar (gelirler) ile bunlardan tevkif ettikleri vergileri ertesi ayın yirminci günü akşamına kadar ödeme ve tahakkukun yapıldığı yerin bağlı olduğu vergi dairesine bildirmeye mecburdurlar. (GVK md.98). 94'üncü madde gereğince yapılan vergi kesintisi, vergi kesenler tarafından beyanname verecekleri ayın yirmialtıncı günü akşamına kadar bağlı bulundukları vergi dairesine yatırılır (GVK md.119).

5615 sayılı Gelir Vergisi Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunun 10'uncu maddesi ile beyanname verme süreleri değiştirilmiş ve vergi kesenler tarafından tevkifat suretiyle kesilen vergiler, vergilendirme dönemini takip eden ayın 23'üncü günü akşamına kadar bağlı bulunulan vergi dairesine beyanname ile bildirilecek ve ödeme de beyannamenin verileceği ayın 26'ıncı günü akşamına kadar yapılacaktır. Bankalar, Gelir Vergisi Kanunu'nun Geçici 67'inci maddesi gereğince, üçer aylık vergilendirme dönemlerinde yapacakları vergi kesintisini takip eden ayın 23'üncü günü akşamına kadar muhtasar beyanname ile bildireceklerdir. Örneğin ilk üç aylık dönem olan Ocak-Şubat-Mart döneminde kesilen vergiler takip eden Nisan ayının 23'üncü günü akşamına kadar ilgili vergi dairesine bildirilecektir.

3.3. BANKA VE SİGORTA MUAMELELERİ VERGİSİ(BSMV) YÖNÜNDEN DEĞERLENDİRME

Banka ve sigorta şirketlerinin yaptıkları her türlü işlemi kapsayan banka ve sigorta muameleleri vergisi (BSMV), 6802 sayılı Gider Vergileri Kanunu içinde yer alan bir gider vergisidir. Bankalar da bankacılık faaliyetleri ile ilgili vermiş oldukları hizmetler karşılığında BSMV hesaplamak durumundadır.

3.3.1. Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisinin Konusu ve Mükellefleri

Banka ve sigorta şirketlerinin 10.6.1985 tarihli ve 3226 sayılı Finansal Kiralama Kanununa göre yaptıkları işlemler hariç olmak üzere, her ne şekilde olursa olsun yapmış oldukları bütün muameleler dolayısıyla kendi lehlerine her ne nam ile olursa olsun nakden veya hesaben aldıkları paralar BSMV'ye tabidir. Bankerlerin yapmış oldukları banka muamele ve hizmetleri dolayısıyla kendi lehlerine her ne nam ile olursa olsun nakden veya hesaben aldıkları paralar (kendileri veya başkaları hesabına menkul kıymet alıp satmayı, alım - satıma tavassut etmeyi veya alıp sattıkları menkul kıymet karşılığı borçları ödemeyi taahhüt etmeyi meslek haline getirenlerin bu faaliyetleri dolayısıyla lehlerine kalan paralar ile mevduat faizi vermek veya sair adlarla faiz ve benzeri menfaatler sağlamak üzere devamlı olarak para toplama işiyle uğraşanların topladıkları paralara sağladıkları gelir ve menfaatler üzerinden komisyon, ücret, hizmet karşılığı gibi adlarla aldıkları paralar dâhil) banka muameleleri vergisine tabidir (Gider Vergileri Kanunu md.28).

Bu hükme göre “her ne şekilde olursa olsun yapmış oldukları bütün muameleler dolayısıyla” ifadesi, bankaların hem bankacılık faaliyetlerinden hem de bankacılık faaliyetleri dışındaki işlemlerinden kendi lehlerine elde ettikleri paraların BSMV'nin konusuna girdiğini göstermektedir. Bunun için muamelenin (işlemin) bir banka tarafından yapılmış olması ve bu işlemde kazanılan paranın verginin konusuna girmesi yeterlidir. Ayrıca bankaların nakden aldıkları paralar derken, bankaların vergiye tabi işlem sonucu kazandıkları paranın kasaya girmek suretiyle tahsilini; hesaben derken, vergiye tabi işlem sonucu kazandıkları paranın müşteri hesabına zimmet kaydı ile tahsilini ifade etmektedir (Öcal, 1950:19). Bankaların elde ettikleri faiz gelirlerini defter kayıtlarına intikal ettirmemeleri, faiz olarak borç senedi almaları ve bu senetlerin sonra tahsil edilmesi hesaben elde etmeyi etkilememektedir. Bu işlemlerin yapıldığı dönem itibarıyla BSMV hesaplanır ve işlemlerin yapıldığı yerdeki vergi dairesine ödenir (Aktaş ve Ürel, 1999:42). Bankerler ise, sadece yapmış oldukları banka muamele ve hizmetleri dolayısıyla kendi lehlerine almış oldukları paralar üzerinden BSMV öderler. Bu yüzden banka aktifine kayıtlı bir gayrimenkulünü sattığı zaman BSMV hesaplanacak; ancak, bir banker bu işlemi yaparsa BSMV doğmayacaktır (Topçu, 1981:12).

Vergiye konu olan banka işlemleri, bankaların gelir getiren⁴² işlemleridir. Bu yüzden bankaların bedelsiz yaptıkları işlemler ile bankaların mevduat sahiplerine ödemiş oldukları faizlerden dolayı mevduat toplama işlemleri BSMV'nin konusuna girmemektedir (Ergülen, 1988:82).

7397 sayılı Sigorta Murakabe Kanunu'nun 9. maddesinin dördüncü fıkrasında, sigorta şirketlerine ait olan sigorta sözleşmesi yapmak ve prim tahsil etmek yetkilerinin, acentelik sözleşmesinde belirtilmek kaydı ile sigorta acentelerine devredilebileceği belirtilerek, tali acentelere sözleşme yapmak ve prim toplamak yetkilerinin verilemeyeceği hüküm altına alınmıştır. Sigorta şirketlerince kendilerine şirket nam ve hesabına sigortalı ile sigorta sözleşmeleri yapma ve prim tahsil etme yetkisi verilen acenteler, BSMV mükellefi olup, yapmış oldukları her nevi muameleler nedeniyle lehe aldıkları paralar BSMV'ye tabi tutulacaktır. Bu muamelelerin sigorta işlemi olup olmadığına bir önemi bulunmamaktadır (Aydın, 2000:302).

Ancak 86 Seri No'lu Gider Vergileri Genel Tebliği ile açıklanan ve 04.06.2008 tarihli ve 5766 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanunda ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunun 25'inci maddesi ile 13.07.1956 tarihli ve 6802 sayılı Gider Vergileri Kanunu'nun 30, 31 ve 47'nci maddelerinde yapılan düzenlemelere göre, 01.08.2008 tarihinden itibaren sözleşme yapma veya prim tahsil etme yetkisi bulunan sigorta acenteleri ile sigorta acenteliği bulunan banka şubeleri tarafından yapılan sigorta işlemleri de dâhil olmak üzere bütün sigorta işlemlerinde verginin mükellefi sigorta şirketleridir. Bu düzenleme ile sigorta şirketlerince kendilerine şirket nam ve hesabına sigortalı ile sigorta sözleşmeleri yapma ve prim tahsil etme yetkisi verilen acentelerin (A tipi acenteler), BSMV mükellefiyetleri sona ermiştir.

BSMV'nin mükellefleri bankalar, bankerler ve sigorta şirketleridir (Gider Vergileri Kanunu md.30). 2279 sayılı Ödünç Para Verme İşleri Kanunu'nda "Banker" tanımı, ödünç para verme işleri ile uğraşan gerçek veya tüzel kişiler olarak

⁴² Bankaların gelir getiren işlemleri, kredi işlemleri, senet tahsili, çek satışı, havale işlemleri, kefalet, teminat ve kredi mektupları verilmesi, menkul kıymet yatırım fonlarının işletilmesi, vergi tahsili, sigorta işlemlerine aracılık, kambiyo alım ve satımı gibi işlemlerden oluşmaktadır.

tanımlanmıştır. İkraz işleriyle uğraşanlarla, banka muamele ve hizmetlerinden bir veya birkaçı ile uğraşanlar banker sayılırlar. Yalnız altın alım ve satımı ile uğraşmak banker sayılmak için yeterli değildir (Egesoy, 1969:89). Finansal hizmetleri sürekli olarak yapan özel finans kurumları, döviz büfeleri, factoring şirketleri, aracı kurumlar, finansman şirketleri, menkul kıymet yatırım fon ve ortaklıkları ile portföy yönetim şirketleri, banker sayıldıkları için BSMV mükellefidirler (Bayraktar, 2001:102). Bu kuruluşların, banka ve sigorta muameleleri kapsamına giren hizmetleri BSMV'ye tabi iken; diğer hizmetleri KDV'ye tabi olacaktır.

3.3.2. Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisinde Bankaları İlgilendiren İstisnalar

6802 sayılı Gider Vergileri Kanunu'nun 29'uncu maddesinde BSMV'den istisna edilmiş işlemler sayılmıştır. Bu bölümde söz konusu istisnalardan bankaları ilgilendiren istisnalara yer verilecektir.

- Merkezleri Türkiye'de bulunan bankaların kendi şube ve ajansları ile veya bu şube ve ajansların birbirleriyle yaptıkları muameleler dolayısıyla tahakkuk eden paralar,
- Merkezleri Türkiye dışında bulunan bankaların Türkiye'de mevcut şube ve ajanslarının birbirleriyle yaptıkları muameleler dolayısıyla tahakkuk eden paralar,
- Hususi kanunlarla her türlü vergiden istisna edilmiş olan esham ve tahvillerin, faiz, temettü ve ikramiyeleri ile Merkez Bankası'na ihraç edilen likidite senetlerinden elde edilen faiz gelirleri,
- Bankaların müşterileri nam ve hesabına başka şahıs ve müesseselere yaptırdıkları hizmetler mukabili olarak aldıkları ve aynen mezkur şahıs veya müesseselere ödedikleri paralar,

Bu maddede, bankaların kendi lehlerine aldıkları bir para bulunmadığı için vergiye tabi bir durum söz konusu değildir. Ancak müşterilerden alınan paraların ödenmediği durumlarda BSMV'nin hesaplanıp vergi dairesine

ödenmesi gerekecektir (Öcal, 1950:21). Örneğin, bir banka müşterisinin ödenmeyen borcuna karşılık mallarını rehin alan banka, bu malları depoda saklayacak ve depo sahibine ödenecek kira ücreti müşteriden tahsil olunacaktır. Bu bedel, banka tarafından müşteriden alınmasına karşın, başkasına ödendiğinden ve bankada kalmadığından BSMV'den istisnadır (Ergülen, 1988:83).

- Bankaların, bankerlerin ve sigorta şirketlerinin sermayelerinin tamamı kendilerine ait veya iştirakleri bulunan sınai işletmelerden sağladıkları kârlar, Sınai kuruluş tanımı 6948 sayılı Sanayi Sicili Kanunu'nun 1'inci maddesinde, Maddenin vasıf, şekil, hassa veya terkiibini makine, cihaz, tezgah, alet ve diğer vasıta ve kuvvetlerin yardımı ile veya sadece el emeği ile kısmen veya tamamen değiştirmek veya bu maddeleri işlemek suretiyle devamlı ve seri halinde imal ve istihsal edilen yerlerle, maddelerin çıkarılıp işlendiği yerler olarak belirtilmiştir. Bu tanımdan da yola çıkılarak sınai kuruluş fiili anlamda üretim yapan kuruluş olmaktadır (Durlanık, 1995:82).
- Bankaların, bankerlerin ve sigorta şirketlerinin sermayelerine iştirak ettikleri banka, banker ve sigorta şirketlerinin bu Kanuna göre banka ve sigorta muameleleri vergisine tabi muamelelerden sağladıkları kârları,
- 5842 sayılı Denizcilik Bankası Türk Anonim Ortaklığı Kanunu'nun 6, 7, 8, 9, 10 ve 11'inci maddeleri ile 12'inci maddesinin (b) ve (c) fıkralarında sayılan işler dolayısıyla Denizcilik Bankası Türk Anonim Ortaklığı⁴³ lehine tahakkuk edecek paralarla, aynı Kanunun 2'nci ve 13'üncü maddeleri gereğince, bankanın veya kuracağı ortaklıkların, yukarıda sayılan işlerin görülmesine veya tesislerin işletilmesine dair hakiki veya hükmi şahıslarla yaptıkları

⁴³ Denizcilik Bankası T.A.O 1 Mart 1952 yılında kurulmuştur. Kuruluş kanununda amacı, Türkiye kıyılarında ve yabancı denizlerde nakliyat, şehir hatları, liman işletmeleri, denizde can ve mal güvenliği işleri, gemi kurtarma işleri, tersane, fabrika ve havuzlar işleri olmak üzere belirtilmiştir. 1983 yılında Denizcilik Bankası T.A.O bünyesinden tersaneler ayrılarak Türkiye Gemi Sanayi A.Ş. kurulmuş, 1985 yılında da bankacılık faaliyetleri ayrılarak Denizcilik Bankası, Türkiye Denizcilik Kurumu (TÜDEK) adı altında İktisadi Devlet Teşekkülü haline dönüşmüştür. Son olarak 27.11.1994 tarih 22124 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 4046 sayılı Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunun Geçici 11. maddesi uyarınca özelleştirme programına alınmış olan şirket, 4046 sayılı Kanunun 20. maddesinin (A) bendi gereğince T.C. Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığınca "Türkiye Denizcilik İşletmeleri A.Ş." haline dönüşmüştür.

anlaşmalar dolayısıyla elde edecekleri paralar ve bankanın veya kuracağı ortaklıkların anlaşmalar yaptıkları hakiki veya hükmi şahıslar lehine aynı işler dolayısıyla tahakkuk edecek paralar,

- 6266 sayılı Kanuna göre kurulan kan bankalarının mezkur⁴⁴ kanunda yazılı işler dolayısıyla elde edecekleri paralar,
- Türkiye Halk Bankası'nın ihtisas kredileri kapsamında küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerine verdiği krediler ya da bu işletmelerin dış ticaret işlemlerine yaptığı aracılık hizmetleri dolayısıyla aldığı paralar ile Esnaf ve Sanatkarlar Kefalet Kooperatiflerinin kefaleti altında esnaf ve sanatkarlara verdiği krediler dolayısıyla alınan paralar ve bu kooperatiflerin ortaklarından masraf karşılığı adıyla aldığı paralar,
- Mevduat toplamayan bankaların⁴⁵ açmış oldukları yatırım kredileri dolayısıyla kendi lehlerine aldıkları paralar,
- Bankaların, yetkili müesseselerin, özel finans kuruluşlarının ve PTT'nin Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkındaki Kararlar ve bu kararlara dayanılarak çıkarılan tebliğlere göre Merkez Bankasına yapacakları zorunlu döviz ve efektif devirleri,
- Arbitraj muameleleri ve bu muameleler sonucu lehe alınan paralar,
- Kooperatifler aracılığı ile Başbakanlık Toplu Konut İdaresi ve bankalar tarafından açılan konut kredileri dolayısıyla lehe alınan paralar,
- Kurumlar Vergisi Kanunu'na göre yapılan birleşme, devir, bölünme ve hisse değişimi işlemlerinden doğan kazançlar,
- Bankalar, sigorta şirketleri, emeklilik şirketleri ve ipotek finansmanı kuruluşlarının, kuruluşlarında veya sermayelerini artırdıkları sırada çıkardıkları hisse senetlerinin itibari değerlerinin üzerinde elden çıkarılması sonucu kendi lehlerine kalan paralar BSMV'den istisna olarak kabul edilmektedir.

⁴⁴ Mezkur ifadesi, söz konusu, adı geçen kanun anlamına gelmektedir.

⁴⁵ Yatırım ve Kalkınma Bankaları bu gruba girer.

3.3.3. Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisinin Matrahı ve Oranı

Gider Vergileri Kanunu'nun 31'inci maddesinde BSMV'nin matrahı, 28'inci maddede yazılı paraların tutarı olarak açıklanmıştır. Bu maddeye göre banka ve sigorta şirketlerinin her ne şekilde olursa olsun yapmış oldukları bütün muameleler dolayısıyla kendi lehlerine her ne nam ile olursa olsun nakden veya hesaben aldıkları paraların tutarları (istisna sayılanlar hariç) BSMV matrahını oluşturmaktadır. Ayrıca kambiyo alım ve satım muamelelerinde kambiyo satışlarının tutarı, verginin matrahını oluşturur. Vergi matrahından gider ve vergi adı altında indirim yapılamaz. Bu Kanunla alınan BSMV matraha dâhil edilmez.

Maliye Bakanlığı'nın 13.01.2007 tarih ve 5601-291-2 sayılı Özelgesi ile bankaların aktifinde kayıtlı hisse senetlerinin, amortismanına tabi demirbaşların, taşıtların, gayrimenkullerin ve amortismanına tabi olmayan gayrimenkullerin satılması halinde, BSMV matrahı iktisap bedeli (tarihi maliyet) ile satış bedeli arasındaki fark olup, birikmiş amortismanlar ile enflasyon düzeltmesi farklarının matrahın tespitinde dikkate alınmaması gerekmektedir.

BSMV'nin oranı % 15'tir. Kambiyo muamelelerinde oran matrahın binde biridir. Bakanlar Kurulu, bu maddede belirtilen vergi oranını bankalar arası mevduat muameleleri, bankalar ile 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanununa göre kurulan aracı kurumlar arasındaki borsa para piyasası muameleleri ve diğer banka ve sigorta muameleleri için ayrı ayrı veya birlikte % 1'e, kambiyo muamelelerinde ise sıfıra kadar indirmeye ve yukarıdaki oranları aşmayacak şekilde yeniden tespit etmeye yetkilidir. Bakanlar Kurulu'na verilen bu yetki ile 98/11591 sayılı BKK ile 01.09.1998 tarihinden itibaren, Bankalararası mevduat muameleleri sonucu lehe alınan paralar üzerinden %1, Bankalar ile 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanununa göre kurulan aracı kurumlar arasındaki borsa para piyasası muameleleri sonucu lehe alınan paralar üzerinden %1; 98/11795 sayılı BKK ile 01.10.1998 tarihinden itibaren, Devlet Tahvili ve Hazine Bonoları ile Toplu Konut İdaresi, Kamu Ortaklığı İdaresi ve Özelleştirme İdaresince çıkarılan menkul kıymetlerin geri alım ve satım (repo-ters repo) işlemleri taahhüdü ile iktisap veya elden çıkarılması karşılığında lehe alınan paralar üzerinden %1; 2008/13459 sayılı BKK ile 01.05.2008 tarihinden itibaren, kambiyo muamelelerinde satış tutarı üzerinden sıfır ve 98/11591 sayılı BKK ile

01.09.1998 tarihinden itibaren, diğ er banka ve sigorta muamelelerinde lehe alınan paralar üzerinden %5 nispetinde BSMV hesaplanmaktadır.

Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü’nce verilen 27.09.1999 tarih ve 40692 ve 40693 sayılı  zelgelerde, Türkiye’de bulunan bankaların kendi aralarındaki mevduatları nedeniyle elde ettikleri faiz gelirleri %1 oranında BSMV’ye tabi iken, Türkiye’de bulunan bankaların yurtdışında bulunan bankalara yatırdıkları mevduatlar karşılığında elde ettikleri faiz gelirleri %5 oranında BSMV’ye tabi olduğu açıklanmaktadır (Uğur, 2000:51). Bakanlar Kurulu’na verilen yetki doğrultusunda Bakanlar Kurulu’nun bankacılık işlemlerinde düşük oran belirlemesindeki düzenlemenin gerekçesi, bankacılık sektöründeki ödemelerin kolaylaştırılması, likiditenin düzenlenmesi ve istikrarlı fiyat düzeyinin sağlanması yönelik kaynakların, bankalar arasında akışkanlığının oluşturulmasıdır (Bing l, 2000:17). Ayrıca bankalarca, damga vergisine tabi kâğıtlar üzerinden hesaplanan damga vergilerinin banka müşterilerinden tahsil edilmesi durumunda, damga vergisi tutarı üzerinden %5 oranında BSMV hesaplanması gerekir ( zt rk, 2002:109).

3.3.4. Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisinin Beyanı ve  denmesi

BSMV, mükellefi olan bankaların beyanı üzerine, banka ve sigorta işlemlerinin yapıldığı yerdeki vergi dairesince tarh edilir. 5766 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanunda ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile 6802 sayılı Gider Vergileri Kanunu’nun 47’nci maddesinin (a) fıkrasının sonuna, “Sigorta muamelelerine ilişkin beyanname sigorta şirketlerinin kanuni veya iş merkezlerinin bulunduğu yer vergi dairesine verilir.” hükmi eklenmiş ve banka ve sigorta muamele vergisinin, mükellefin kanuni veya iş merkezlerinin bulunduğu yerin vergi dairesi tarafından tarh edileceği açıklanmıştır. Bankalar, bir ay içindeki vergiye tabi işlemlerini takip eden ayın 15’inci günü akşamına kadar söz konusu işlemlerin yapıldığı yerin vergi dairesine beyanname ile bildirmeye mecburdur. Herhangi bir vergi döneminde, vergiye tabi işlemleri bulunmayan mükellefler de bu durumu aynı s reler içinde, boş bir beyanname ile bildirmeye mecburdurlar (Gider Vergileri Kanunu md.47).

BSMV'nin mükellefleri olan banka, banker ve sigorta şirketleri beyanname üzerinden tarh ve tahakkuk ettirilen vergileri beyanname verme süresi içinde ödemeye mecburdurlar. Yani bankalar, bir ay içindeki vergiye tabi işlemlerini takip eden ayın 15'inci günü akşamına kadar ödeyeceklerdir (Gider Vergileri Kanunu md.48).

3.3.5. Bankacılık İşlemlerinde Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi

Bankalar, aşağıda sayılan yapmış oldukları işlemlerde, BSMV'yi hesaplayarak vergi dairesine beyan etmek durumundadırlar.

3.3.5.1. İnterbank Bankacılık İşlemleri

İnterbank piyasası genel olarak, nakit fazlası olan bankaların bu fonlarını kısa vadede nakit ihtiyacı olan bankalara Merkez Bankası aracılığı ile plase ettikleri ve bankalararası para piyasası olarak nitelendirilen bir piyasadır. Merkez Bankası, gerçekleşen her bir işlemin faiz hariç nominal tutarı üzerinden ve işleme taraf olan her iki bankadan belirlenen oranlarda komisyon geliri almaktadır. Bu piyasada işlem yapmak isteyen bankaların Merkez Bankası'na Devlet Tahvili ve Hazine Bonosu gibi menkul kıymetleri teminat olarak yatırmaları gerekmektedir.

Gelirler Genel Müdürlüğü'nün 19.07.1989 tarih ve GVK/1.2146.649-55251 sayılı Özelgesinde, nakit fazlası olan bir bankanın, nakit gereksinimi olan bir bankaya Merkez Bankası aracılığı ile verdiği paralar mevduat olarak algılanmakta ve bu yüzden, 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun 94/8-d maddesi gereğince bu para üzerinden yürütülecek faizler vergi kesintisine tabi tutulmaktadır. Ancak, 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun Geçici 67. maddesi hükmü ile 01.01.2006 tarihinden itibaren, bankalar arası mevduat işlemleri üzerinden yürütülecek faizler üzerinden vergi kesintisi yapılmayacaktır. Ayrıca, Gelirler Genel Müdürlüğü'nün 26.07.1990 tarih ve HZMT:28201-305-066304 sayılı ve 04.09.1990 tarih ve HZMT:28201-305-075929 sayılı diğer Özelgelerinde, İnterbank piyasası işlemlerinde lehe alınan faiz tutarları üzerinden %1 oranında BSMV alınacağı düzenlenmiştir (Erol, 1996:32-38).

3.3.5.2. Yansıtma İşlemleri

Bankaların aynen müşterilerine yansıttıkları ve müşteriye ait olduğu belli olan giderler dolayısıyla aldıkları paralar BSMV'ye tabi değildir. Mükellefi banka müşterisi olan damga vergisinin banka tarafından ödenmesi ve müşteriye yansıtılması sonucu, müşteriden alınan paralar lehe alınan para olarak değerlendirilmemekte ve BSMV kapsamında vergileme yapılmamaktadır. Giderlerin müşteriye ait olduğu belli değilse, bankalarca ödenen giderler kesin olarak tespit edilemiyorsa veya banka giderlerini üzerine bir kâr marjı koyarak yansıtmışsa, bu yansıtımlar dolayısıyla alınan paralar, BSMV kapsamında vergilendirilecektir. Bankalar sorumlu sıfatıyla damga vergisinin üzerinde bir ödemede bulunup bu ödemeyi de komisyon geliri benzeri bir kazanç unsuru olarak yansıtırlarsa, bu işlem BSMV'ye tabi olmaktadır (Karakoç, 2008:76).

Bankalar müşterileri ile yapmış oldukları bankacılık işlemleri üzerinden hesaplanan BSMV'yi müşterilerine yansıtarak vergi yükünden kurtulmuş olurlar. Ancak bazı işlemlerde bu vergi yükü bankaların üzerine kalmaktadır. Bu işlemler menkul kıymet alım-satımı, repo işlemleri ile plasman (interbank) işlemlerinden oluşmaktadır. Banka ve sigorta muamele vergisi, işlem vergisi niteliğinde olduğundan bankaların işlem maliyetlerini yükseltici bir etki yaratmaktadır. Banka maliyetlerindeki artışlar ise kârlılık üzerinde azaltıcı bir unsur olmaktadır (Dortluoğlu, 2002:2).

3.4. KATMA DEĞER VERGİSİ (KDV) YÖNÜNDEN DEĞERLENDİRME

Bankaların vermiş oldukları hizmetler, katma değer vergisinin konusuna girmesine rağmen bu hizmetler BSMV'ye tabi olduğundan çifte vergilendirmeyi önlemek amacıyla bankacılık işlemleri, katma değer vergisinden istisnadır. Ancak bu istisna, bankaların sorumlu sıfatıyla ödeyecekleri KDV'ye etki etmemektedir.

Bankalar, Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 9'uncu maddesi gereği, Maliye Bakanlığı tarafından verilen yetki doğrultusunda bazı işlemlerde katma değer vergisi

tevkifatı⁴⁶ yaparlar. Bu işlemlerin neler olacağı 91 No’lu Katma Değer Vergisi Genel Tebliğinde açıklanmış ve bankalar bu işlemlere taraf olmaları halinde hesaplanacak KDV’nin bir kısmını sorumlu sıfatıyla beyan edeceklerdir.

Vergi tevkifatı uygulanacak olan işlemler aşağıda sıralanmıştır (Oktar, 2005:257-258):

- Yapım işleri ile bu işlere ilişkin mühendislik, mimarlık ve etüt-proje hizmetleri
- Temizlik, bahçe ve çevre bakım hizmetleri
- Özel güvenlik hizmetleri
- Makine, teçhizat, demirbaş ve taşıtlara ait tadil, bakım ve onarım hizmetleri
- Her türlü yemek servisi
- Danışmanlık ve denetim hizmetleri

Bankalar yukarıda sayılan işlemlere konu oluşturan hizmetleri satın almaları halinde KDV’de vergiyi doğuran olay gerçekleşecek ve bankalar vergi sorumlusu sıfatıyla hesaplanacak KDV’nin bir kısmını,⁴⁷ vergi dairesine beyanname ile bildireceklerdir. Bankalar merkez ve şubelerinde güvenliği sağlamak amacıyla özel güvenlik şirketlerinden güvenlik hizmeti alırlar. Bundan başka bankalar, bilançolarının ve mali tabloların hazırlanmasında ve muhasebe uygulamalarında danışmanlık hizmeti veya bağımsız denetim firmaları tarafından denetim hizmetleri olarak bankacılık işlemlerinin şeffaf olmasını isterler. Bankaların mali tablolarının belli dönemlerde kamuoyuna sunulmasından ötürü bankalar, işlemlerini hatasız yapmak isteyecekler ve denetimden geçmiş mali tablolarla, gerçekleşen kârlılık rakamlarını yatırımcılara açıklayarak, yatırım kararlarını etkileyeceklerdir.

⁴⁶ Tam tevkifat sorumluluğu kapsamında yapılan kiralama ve serbest meslek faaliyeti kapsamına giren işlemlerde, vergiye tabi işlem üzerinden hesaplanan katma değer vergisinin tamamı, mal ve hizmeti satın alan; yani ödemeyi yapan kişi veya kurumlar tarafından sorumlu sıfatıyla vergi dairesine ödenmektedir.

⁴⁷ Tevkifat oranları; Yapım işleri ile bu işlere ilişkin mühendislik, mimarlık ve etüt proje hizmetleri için 1/6, Bahçe ve çevre temizlik bakım hizmetleri için 1/2, Temizlik hizmetleri için 2/3, Özel güvenlik hizmetleri için 4/5, Makine, teçhizat, demirbaş ve taşıtların tadilat, bakım ve onarım hizmetleri için 1/3, Yemek servisi hizmetleri için 1/2 ve Danışmanlık ve denetim hizmetleri için 1/2 uygulanmaktadır (99, 104 KDVG).

Bankacılık işlemlerinin yerine getirilmesinde, yukarıda saydığımız hizmetlerden yararlanacak olan bankalar, KDV'nin hesaplanıp ödenmesinden de sorumlu olacaklardır.

Kanuni ve iş merkezi Türkiye'de bulunmayan dar mükellef olarak nitelendirilen kurumlar tarafından bankaya yapılan serbest meslek faaliyeti ile gayri maddi hak kirası gibi işler dolayısıyla, banka tarafından bu kurumlara ödeme yapılması durumunda bankalar, 91 Seri No'lu Katma Değer Vergisi Genel Tebliğinde yer alan açıklamalar doğrultusunda, sorumlu sıfatıyla bu işler üzerinden katma değer vergisini hesaplayacaklar ve bankalar katma değer vergisi mükellefi olmadıkları için ödeyecekleri katma değer vergisini indirim konusu yapamayacaklar ve indirilemeyen katma değer vergisini, Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 58'inci maddesi gereği, kurum kazancının tespitinde gider ya da maliyet olarak dikkate alacaklardır. Bu durum banka kârlılıklarını azaltıcı bir durum yaratacaktır (Öztürk, 2002:105).

Bankalar, bankacılık işlemlerinde çalıştırmak üzere başka bankalardan veya işletmelerden işgücü temin etmeleri durumunda yapılan bu işlem, işgücünü temin eden firmanın bir hizmeti olarak düşünüldüğünden katma değer vergisinin konusuna girmektedir. Bankalar bu işlem üzerinden hesaplanan katma değer vergisinin %90'ını sorumlu sıfatıyla ve 2 No'lu katma değer vergisi beyannamesi ile vergi dairesine bildireceklerdir. Kalan %10'luk kısım ise işgücünü temin eden firmaya ödenecektir. İş gücü temini şeklinde alınacak olan bu hizmetten bankaların, bankacılık faaliyetlerinde faydalanmaları gerekmektedir. Bankalar, işgücü hizmetinden esas faaliyet konuları dışında bir amaçla faydalanırlarsa, bu işlem üzerinden sorumlu sıfatıyla KDV hesaplamayacaklardır.

Örneğin, (A) bankası ile mali müşavirlik hizmeti sunmak üzere anlaşması bulunan (B) mali müşavirlik işletmesinin bazı elemanları, belirli dönemlerde kayıtlarını tutmak üzere (A) bankasında çalışmaktadır. Eleman tahsisi şeklindeki bu hizmet, mali müşavirlik hizmetinin tamamlayıcısı olarak sunuluyor ve bedeli de mali müşavirlik bedeli içinde tahsil ediliyorsa tevkifata tabi olmayacaktır. Ancak muhasebe kayıtlarının tutulması işini yapan elemanlar, 3568 sayılı Kanunun 2'nci

maddesinde belirtilen mesleki hizmetlere ilişkin anlaşma bulunmayan herhangi bir firmadan temin ediliyorsa tevkifat uygulanacaktır.

Bunun dışında, bankaların iş merkezlerini ya da şubelerini başka bir yere taşımaları dolayısıyla firmalardan işgücü talep etmeleri durumunda, söz konusu hizmet işgücü temini olmayıp taşıma hizmeti sayılacağından, bankalar tarafından bu işlem üzerinden KDV tevkifatı yapılmayacaktır (97 KDVGT).

3.4.1. Bankaların Yükümlü Olmamaları

3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu’nun 17’nci maddesinin 4’üncü fıkrasının e bendinde, “BSMV kapsamına giren işlemler ve (5766 sayılı Kanunun 12/a maddesiyle değişen ibare Yürürlük; 01.08.2008) sigorta aracılarının sigorta şirketlerine yaptığı sigorta muamelelerine ilişkin işlemleri ile 5422 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu’nun 7’nci maddesinin (24) numaralı bendinde belirtilen kurumların kredi teminatı sağlama işlemleri, katma değer vergisinden istisnadır.” Maliye Bakanlığı’nca verilen 21.05.1998 tarih ve 18919 sayılı Özelgede “Bankanın sahibi bulunduğu büroları kiralaması sonucu aldığı kira bedellerinin banka ve sigorta muamele vergisine tabi tutulması gerekir. Söz konusu kiralama işlemi 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu’nun 17/4-e maddesi gereğince katma değer vergisinden istisna olduğu için, KDV’ye tabi olmayacaktır.” denmektedir.

Banka ve sigorta muameleleri kapsamına giren işlemlerin katma değer vergisine tabi olmayışının üç gerekçesi olduğunu söyleyebiliriz. Birincisi banka, banker ve sigorta işlemlerinden alınan BSMV’nin alanı, katma değer vergisinin alanına göre daha geniştir. İkincisi, para ve kredi politikalarından kaynaklanmaktadır. Banka işlemlerinde katma değer vergisi uygulamasının olmasının, etkin bir para ve kredi politikası uygulamasına engel teşkil edeceği düşüncesi hâkimdir. Üçüncü sebep ise, bu işlemler için uygulanacak katma değer vergisinin uygun ve yeterli bir vergi olmayışı düşüncesidir. Eğer bankacılık işlemleri üzerinden katma değer vergisi alınacak olunursa, kredi faizleri katma değer vergisine tabi olacaktır. Vergilemede eşitlik ve adalet ilkeleri gereğince sadece kredi faizlerinin katma değer vergisine tabi olmasını önlemek için sermaye piyasasındaki diğer

işlemlerin de katma değer vergisine tabi olması gerekecektir. Bunun sonucunda da para ve sermaye piyasalarından yapılacak borçlanmalar yerini, katma değer vergisine tabi olmamasından ötürü özel kişilerden yapılacak borçlanmalara bırakacak ve kredi mekanizmasının işleyişi bu durumdan olumsuz yönde etkilenecektir (Ergülen, 1988:137-138).

3.4.2. Bankaların Finansal Kiralama İşlemlerinde Katma Değer Vergisi Sorumlulukları

Bankaların finansal kiralama hizmetleri, 6802 sayılı Gider Vergileri Kanunu’nun 28’inci maddesi gereğince, BSMV dışında tutulmuş; ancak, bu hizmet katma değer vergisine tabi bir hizmet olarak katma değer vergisi kapsamında vergilendirilmektedir. 2007/10033 sayılı BKK ile finansal kiralama işlemlerinde, işleme konu olan malın tabi olduğu katma değer vergisi oranı uygulanır.

213 sayılı Vergi Usul Kanunu’nun mükerrer 290’ıncı maddesinin 3 numaralı bendinde finansal kiralama tanımına yer verilmiş ve finansal kiralama, “Kira süresi sonunda mülkiyet hakkının kiracıya devredilip devredilmediğine bakılmaksızın, bir iktisadi kıymetin mülkiyetine sahip olmaktan kaynaklanan tüm riskler ile yararların kiracıya bırakılması sonucunu doğuran kiralamalardır” şeklinde tanımlanmıştır.

Bankaların Finansal Kiralama Kanunu kapsamında yaptıkları finansal kiralama işlemleri ile mevduat kabul etmeyen bankaların yaptıkları finansal kiralama işlemleri katma değer vergisine tabidir. Bankaların girdi maliyetleri nedeniyle yüklendikleri katma değer vergisini, hesaplanan banka ve sigorta muamele vergisinden mahsup imkânları olmadığı için bankaların kaynak maliyetleri yükselmektedir. Bankaların ödemiş oldukları katma değer vergisinin mahsup edilmesi durumunda, kurumlar vergisi matrahında meydana gelecek artışlar ile hazineye gelir sağlanacaktır. Avrupa Birliği üyesi ülkelerde bankaların sınırlı sayıdaki finansal hizmetleri katma değer vergisine tabi olup bunların dışındaki işlem ve hizmetleri katma değer vergisine tabi değildir. Yüklenilen katma değer vergisi ile hesaplanan katma değer vergisinin mahsubu belli şartlar dâhilinde mümkündür (Hedili ve diğerleri, 2002:28-29).

BSMV ile katma değer vergisi aynı türden⁴⁸ vergi olmalarına rağmen ayrı kanunlarda farklı esaslara göre düzenlendiği ve birbirinden mahsup imkân bulunmadığı için, bankaların ödedikleri katma değer vergisi indirim konusu yapılamamakta⁴⁹ ve bankaların üzerinde kalmaktadır. Eğer ödenen katma değer vergisi hesaplanan BSMV'den indirim konusu yapılırsa bankalar, ödeyecekleri BSMV'den indirim konusu yaptıkları katma değer vergisi kadar kullanacakları ek bir fon kazanacaklar ve bu fonu işleterek daha fazla bir gelir elde edeceklerdir. Elde edecekleri bu gelir, bankaların ticari kazancını ve kurumlar vergisi matrahını arttıracak, kredi maliyetlerinin ucuzlamasına ve ekonomide canlanmaya neden olacaktır (Demirtaş ve Çınar, 1997:30).

3.5. DAMGA VERGİSİ YÖNÜNDEN DEĞERLENDİRME

Damga Vergisi, Kanuna ekli 1 sayılı tabloda yer alan ticari ve medeni işlemlerle ilgili kâğıtlar üzerinden alınan bir vergi olduğundan ve bankalar bu kâğıtlar üzerinden işlem yaptıklarından ve bu işlemlere aracılık ettiklerinden damga vergisinin mükellefidirler.

3.5.1. Damga Vergisinin Konusu ve Mükellefleri

488 sayılı Damga Vergisi Kanunu'nun 1'inci maddesinde, Damga Vergisi Kanunu'na ekli 1 sayılı tabloda yazılı kâğıtlar damga vergisine tabidir. Verginin konusu verginin üzerinden alınan şey olduğuna göre, damga vergisi de bu kâğıtların üzerinden hesaplanacak bir vergidir. Damga vergisine tabi kâğıtlar; sözleşmeler, taahhütnameler, kira sözleşmeleri, kefalet, teminat ve rehin senetleri gibi akitlerle ilgili kâğıtlardan, ihale kararları, mahkeme ilamı gibi kararlardan, emtia senetleri,⁵⁰ konşimento,⁵¹ ipotekli borç senedi ve irat senedi gibi ticari senetlerden ve bilanço,

⁴⁸ BSMV ve KDV, dolaylı vergi olarak nitelendirilir.

⁴⁹ Bankalar, Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 18'inci maddesi gereği, vergiden istisna edilmiş işlemleri ile ilgili istisnadan vazgeçememekte ve KDV mükellefiyeti açtıramamaktadırlar. Bu yüzden KDV ödeyerek almış oldukları mal veya hizmetler için yükledikleri KDV'yi indirim konusu yapamazlar.

⁵⁰ Emtia senetleri, makbuz senedi, varant, taşıma senedi gibi senetlerden oluşur. Makbuz senedi, bir eşya üzerindeki mülkiyet hakkını yansıtırken; varant eşya üzerindeki rehin hakkını temsil etmektedir.

⁵¹ Konşimento senedi, gemide taşınan malı temsilen çıkarılan ve taşıyan tarafından taşınan malı sahibine teslim etmek üzere malın alındığını gösteren bir kıymetli evraktır.

gelir tablosu, fatura gibi ticari belgelerden, makbuzlardan, damga vergisi beyannamesi hariç diğer vergi beyannamelerinden oluşmaktadır.

Bir kâğıdın damga vergisine tabi olabilmesi için, yazılıp imzalanması veya imza yerine geçen bir işaret konmak suretiyle düzenlenmesi ve bir durumu ispat veya belli etmek için ibraz edilebilir olması gerekir. Elektronik imza kullanarak manyetik ortamda ve elektronik veri şeklinde oluşturulan belgeler de damga vergisine tabi kâğıtlar arasında yer alır.

Vergiye tabi kâğıtlar mahiyetinde bulunan veya onların yerini alan mektup ve şerhlerle, bu kâğıtların hükümlerinin yenilenmesine, uzatılmasına, değiştirilmesine, devrine veya bozulmasına ilişkin mektup ve şerhler de damga vergisine tabi kâğıtlardan sayılmıştır (DVK md.2).

Damga vergisinin mükellefi verginin konusuna giren kâğıtları imza eden kişilerdir. Resmi dairelerle kişiler arasındaki işlemlere ait kâğıtların damga vergisini kişiler öder (DVK md.3).

Maliye Bakanlığı tarafından 17207 sayı ve 31.12.1980 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanan 16 Seri No’lu Damga Vergisi Kanunu Genel Tebliği’nde sayılan ve aşağıda belirtilen kurum ve kuruluşların sürekli damga vergisi mükellefiyetinin olacağı açıklanmıştır:

- Kamu Bütçeli İdareler
- İl Özel İdareleri – Belediyeler
- Döner Sermayeli Kuruluşlar
- **Bankalar**
- Kamu İktisadi Teşebbüsleri
- Devlet ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri İştirakleri
- Özerk Kuruluşlar (Türkiye Radyo Televizyon Kurumu, Anadolu Ajansı v.b.)
- Diğer Kamu Kurumları
- Anonim Şirketler

Yukarıda sayılan kurum ve kuruluşların damga vergisi defteri tutması ve bu defterlerini notere veya ticaret sicil memurluğuna tasdik ettirmeleri gerekir (Uğurlu, 2007:26).

3.5.2. Damga Vergisinde Bankalara Tanınan İstisnalar

488 sayılı Damga Vergisi Kanunu'nun 9'uncu maddesinde, "Bu Kanuna ekli (2) sayılı tabloda yazılı kâğıtlar damga vergisinden müstesnadır" hükmü yer almaktadır. 2 sayılı tablonun "IV-Ticari ve Medeni İşlerle İlgili Kâğıtlar" başlıklı bölümünün 23 sıra numaralı bölümünde bankalara, yurt dışı kredi kuruluşları ve uluslararası kurumlarca kullanılacak kredilerin temini ve geri ödenmesi amacıyla düzenlenecek kâğıtlar ile bu kâğıtlar üzerine konulacak şerhler⁵² (kredilerin kullanımları hariç)⁵³ damga vergisinden müstesnadır. 4 Seri No'lu Damga Vergisi Sirküleri ile yukarıda bahsedilen krediler tanımı içine, Bankalar Kanunu'na göre kredi olarak kabul edilen nakdi krediler ile teminat mektupları, kefaletler, aval, ciro ve kabuller gibi gayri nakdi krediler yer almaktadır. Yani, bankaların yurt dışı kredi kuruluşlarından ve uluslararası kurumlardan sağlayacakları tüm krediler ile ilgili düzenlenecek kâğıtlar ve bu kâğıtlar üzerine konulan şerhler istisna kapsamına alınmıştır.

6 Seri No'lu Damga Vergisi Sirkülerinde de bankalar tarafından düzenlenecek teminat mektupları ile akreditifler, gayri nakdi kredi olarak değerlendirilecek ve damga vergisinden istisna tutulacaktır. (Yılmaz, 2004:257-258).

Eğer bankalar, borçlanmayı yurtdışında yabancı banka ve benzeri kredi kuruluşları statüsünde olmayan, yabancı bir şirketten veya kişilerden gerçekleştirecek olurlarsa, bu kredi karşılığında yapacakları faiz ödemeleri, krediyi veren şirket açısından 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun 75'inci maddesinin ikinci fıkrasının (6) numaralı bendi⁵⁴ gereğince menkul sermaye iradı sayılmaktadır. Bu yüzden 5520

⁵² Şerh, bilgilendirici ibare demektir.

⁵³ Gelir İdaresi Başkanlığı'nın 30.01.2004 tarih ve DV-6/2004-5/Krediler sayılı 6 Seri No'lu Damga Vergisi Sirkülerinde "kredilerin kullanımları hariç" ifadesi ile kredinin temin edilmesinden sonra değişik amaçlar ile kullanılması sırasında bu tutarın kullanımı ile bağlantılı olarak düzenlenmesi muhtemel kâğıtlar ifade edilmektedir.

⁵⁴ Gelir Vergisi Kanunu'nun 75/6'ıncı maddesi her nevi alacak faizlerinin, menkul sermaye iradı sayıldığını belirtmiştir.

sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu’nun “Dar Mükellefiyette Vergi Kesintisi” başlıklı 30’uncu maddesinin birinci fıkrasının (ç) bendi gereğince faiz ödemesini yapacak olan bankalar tarafından yurtdışındaki şirkete %10 oranında vergi kesintisi yapılacaktır. Ayrıca borçlanma, banka ve benzeri kredi kuruluşlarından yapılmadığı için bu işlem Katma Değer Vergisi Kanunu’nun 17’nci maddesinin 4’üncü fıkrasının (e) bendine göre banka ve sigorta muameleleri vergisi kapsamında değerlendirilmediğinden, katma değer vergisinden istisna bir işlem sayılmayacak ödenen faiz, komisyon ve kur farkları üzerinden %18 genel oranda katma değer vergisi hesaplanacaktır.

Bunun yanında, söz konusu borçlara ilişkin düzenlenecek olan kâğıtlar üzerinden de binde 7,5 oranında damga vergisi hesaplanacak ve kredilere ilişkin noter, yargı, icra ve tapu gibi kurumlarda yapılacak işlemler, 492 sayılı Harçlar Kanunu’ndaki ilgili tarifeye göre harca tabi olacaktır. Hâlbuki bankaların yurt dışı kredi kuruluşlarından veya uluslararası kurumlardan kullanacakları krediler, kurumlar vergisi kesintisi, damga vergisi, katma değer vergisi ve harçlar yönünden vergiden istisna edilmiştir. Konuyu aşağıdaki tablodaki gibi sınıflandırabiliriz (Bayar, 2008:425):

Tablo 3.2: Yurtdışından Kullanılan Mali Kaynaklarla İlgili Vergisel Yükler

	Yabancı Banka ve Benzeri Kredi Kuruluşlarından Yapılacak Borçlanmalar Karşılığında Kullanılan Krediler	Yabancı Banka ve Benzeri Kredi Kuruluşları Statüsünde Olmayanlardan Yapılacak Borçlanmalar Karşılığında Kullanılan Krediler
Kurumlar Vergisi Kesintisi	% 0	% 10
Katma Değer Vergisi	-	% 18
Damga Vergisi	-	‰ 7,5
Harçlar	-	İşlemin Türüne Göre Değişir.

Kaynak: Bayar, 2008:425

Bankalar üzerlerindeki ağır vergi yüklerinden kurtulmak ve maliyetlerini düşürmek için değişik yollar izlerler. Faizlerde yapacakları indirim banka kârlılığını doğrudan azaltacağından, bankalar faiz indirimini belli bir sınıra kadar gerçekleştirebilirler. Aksi durumda açılan krediler bankanın zararına olacaktır.

Bunun için kamusal yükümlülüklerden kaçınmak bankalara daha çok avantaj sağlayacaktır. Örneğin bankalar, damga vergisi yükümlülüğünden kaçınmak için sözleşme, kefalet ve ipotek gibi hukuki olarak bankaları koruyan ve riski azaltan sözleşmeleri yapmaktan kaçınırlar. Ayrıca bankalar, krediyi yurtdışı şubelerinden, iştiraklerinden kullandırarak ya da yurtdışı organizasyonları bulunmadığı durumlarda kredi talep eden firmalara yurtdışından kreditor bularak ve garanti vererek krediye aracılık ederler ve damga vergisi, KKDF, BSMV gibi yükümlülüklerden yani vergiden kaçınmış⁵⁵ olurlar (Akdeniz ve Türkan, 2003:30).

Yabancı para üzerinden alınan dış kredilerde ortaya çıkacak olumsuz kur farkları ve damga vergisi yükümlülüğü, krediyi alan borçlular açısından bir yük teşkil etmektedir. Getirilen istisna ile kredi alan kişi ve kuruluşların yüklerinin ve kredi maliyetlerinin azaltılması amaçlanmıştır. Damga vergisi istisnasından yararlanılacak kâğıtlara ilişkin olarak temin edilen kredilerin kaynakları açısından bir sınırlandırma yapılmamış; krediyi verecek kuruluşların Dünya Bankası, IMF gibi uluslararası kurumlar, yabancı ülkelerin kredi kuruluşları⁵⁶ ve her türlü dış kaynak olabileceği belirtilmiştir (Kırman, 2001:9-11).

Bankaların sermaye piyasası işlemlerinde düzenledikleri kâğıtlar belli şartlarda damga vergisinden istisna edilmiştir. Bunun için düzenlenecek kâğıdın 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu'nun uygulanması ile ilgili olması, söz konusu kâğıdın düzenlenme gereğinin SPK tarafından getirilmiş bulunması ve kâğıdın BKK ile istisna kapsamına alınmış olması gerekmektedir. Bankaların aşağıda yapmış oldukları işlemlere ilişkin düzenlenen kâğıtlar, 488 sayılı Damga Vergisi Kanunu'nun mükerrer 30'uncu maddesi gereği ve 26.10.1994 tarih ve 22093 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 94/6035 sayılı BKK ile vergiden istisna edilmiştir. Bu istisnalar (Kırman, 2001:44-45):

⁵⁵ Vergiden kaçınma, vergi mevzuatımıza göre vergiyi doğuran olayın oluşmasına imkân vermeden ve mevzuat hükümlerine aykırı bir durum teşkil etmeden vergisel yükümlülükten kurtulmaktır.

⁵⁶ Yabancı ülkelerin kredi kuruluşları ifadesi ile kuruluşun faaliyette bulunduğu ülke mevzuatı gereğince kredi kuruluşu olarak kabul edilen banka veya banka gibi kredi verme yetkisine haiz kuruluşlar kastedilmektedir.

- Sermaye piyasası araçlarının halka satışında bunları halka arz edenler ile aracı kurum veya bankalar arasında aracılık faaliyetleri ile ilgili düzenlenecek sözleşmeler,
- Menkul kıymetlerin geri alma taahhüdü ile satım ve geri satma taahhüdü alım işlemleri nedeniyle düzenlenecek taahhütnameler ve sözleşmeler,
- Varlığa dayalı menkul kıymet ihraçları ile ilgili aracılık sözleşmeleri, saklama sözleşmeleri, vekâlet sözleşmeleri ve temlik sözleşmeleri olarak sayılabilir.

Bankacılıkla ilgili olarak Devlet Yatırım Bankası⁵⁷ ile Halk Bankasını ilgilendiren istisnalar bulunmaktadır. Devlet Yatırım Bankasının her türlü işlemlerinde düzenlenen ve damga vergisi bu teşekkül tarafından ödenmesi gereken kâğıtlar vergiden istisnadır. Türkiye Halk Bankasının, Esnaf Kefalet ve Küçük Sanat Kooperatifleri ve ortakları ve bu kooperatiflerin kendi ortaklarıyla ilişkilerinde düzenlenecek borç senetleri, borç ödeme makbuzları, ipotek ve rehin senetleri damga vergisinden istisna tutulmuştur (Egesoy, 1969:99).

Bankaların devir ve birleşme işlemlerine, Kurumlar Vergisi Kanunu ile getirilen vergisel teşvikler, Damga Vergisi Kanununda da vergiden istisna edilmiştir. 2 sayılı tablonun “IV-Ticari ve Medeni İşlerle İlgili Kâğıtlar” başlıklı bölümünün 17 sıra numaralı bölümünde, “Kurumlar Vergisi Kanununa göre yapılan birleşme, devir ve bölünmeler nedeniyle düzenlenen kâğıtlar damga vergisinden istisnadır” hükmü ile vergisel teşvikler sağlanmıştır.

3.5.3. Damga Vergisinde Ödeme Şekilleri

Damga vergisi nispi ve maktu olarak alınır. Maktu ödeme şeklinde vergi, belli bir tutar üzerinden alınırken; nispi ödemede, bir şeyin belli bir oranı şeklinde hesaplanarak vergilendirme yapılır. Nispi vergide, kâğıtların nevi ve mahiyetlerine göre, bu kâğıtlarda yazılı belli para, maktu vergide ise kâğıtların mahiyeti esastır. Belli para terimi, kâğıtların ihtiva ettiği veya bunlarda yazılı rakamların hâsıl edeceği parayı ifade eder (DVK md.10).

⁵⁷ Devlet Yatırım Bankası, 7.8.1989 gün ve 89/14425 sayılı BKK ile Türkiye İhracat Kredi Bankası A.Ş.(Türk Eximbank) adıyla yeniden düzenlenmiştir.

Damga vergisi, makbuz karşılığı, istihkaktan kesinti yapılması veya basılı damga konulması şekillerinden biriyle ödenir. Bu ödeme şekillerinin hangi işlemler için ne suretle uygulanacağını tespiti Maliye Bakanlığı yetkilidir (DVK md.15). 5281 sayılı Vergi Kanunlarının Yeni Türk Lirasına Uyumuna ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunun 44/2'nci maddesiyle 01.01.2005 tarihinden itibaren pul yapıştırma suretiyle ödeme, damga vergisi ödeme şekillerinden kaldırılmıştır.

Makbuz ve ibra senetleri, faturalar, ulaştırma ile ilgili kâğıtlar, elektrik, havagazı, telefon ve su abonman mukavelenameleri ile Maliye Bakanlığı'nın müsaadesi alınmak şartıyla vergiye tabi diğer kâğıtlar, basılı damga konulması şekliyle ödenebilir. Genel ve özel bütçeli dairelerle, il özel idareleri ve belediyeler, bankalar, iktisadi kamu teşekkülleri ile bunların iştirakleri ve müesseseleri ve benzeri teşekkül, iştirak ve müesseselerin ödemelerinde kullanılan ve nispi vergiye tabi bulunan makbuzlarla bu mahiyetteki kâğıtlara ait vergilerin,

- Ödemelerinin yapılması,
- Avans suretiyle ödemelerde ise avansın itası, sırasında ilgili daire ve müesseseler tarafından istihkaklardan kesinti yapılması şekliyle ödenmesine Maliye Bakanlığınca izin verilebilir (DVK md. 17-19).

3.5.4. Beyanname ve Ödeme Zamanları

Damga Vergisi Kanunu'nun 22'nci maddesinde, makbuz karşılığı ödemelerde damga vergisi,

- Maliye Bakanlığınca belirlenen mükellefler, kurum ve kuruluşlar tarafından bir ay içinde düzenlenen kâğıtların vergisi, ertesi ayın (371 Sıra No'lu VUK Tebliği uyarınca) yirmiüçüncü akşamına kadar vergi dairesine bir beyanname ile bildirilir ve yirmialtıncı günü akşamına kadar ödenir.
- (a) bendi dışındaki hallerde, kâğıdın düzenlendiği tarihi izleyen onbeş gün içinde vergi dairesine bir beyanname ile bildirilir ve aynı süre içinde ödenir hükmü yer almaktadır.

16 Seri No’lu Damga Vergisi Kanunu Genel Tebliği’nde yer almayan ve isteğe bağılı sürekli damga vergisi mükellefiyeti tesis ettirmeyen mükellefler, düzenledikleri veya taraf oldukları kâğıtlara ilişkin damga vergisini, kâğıdın düzenlendiğı tarihi izleyen 15 gün içinde ilgili vergi dairesine damga vergisi beyannamesi ile bildirecek ve aynı süre içinde ödeyeceklerken; 16 Seri No’lu Damga Vergisi Kanunu Genel Tebliği’nde yer alan ve sürekli damga vergisi mükellefiyetleri bulunan kurum ve kuruluşlar, bir ay içinde düzenlenen kâğıtların damga vergisini ertesi ayın yirmiüçüncü günü akşamına kadar gelir veya kurumlar vergisi yönünden bağılı bulundukları vergi dairesine damga vergisi beyannamesi ile bildirecek ve yirmialtıncı günü akşamına kadar ödeyeceklerdir.

Ayrıca, bankalar ve Anonim Şirketler gibi merkezleri dışında başka il veya ilçelerde faaliyet gösteren şubelerin düzenledikleri kâğıtlara ait damga vergileri, şubeler tarafından muhtasar beyannamelerinin verildiğı vergi dairesine, sürekli damga vergisi mükellefiyetinin açılmasından sonra beyan edilerek ödenecektir (Uğurlu, 2007:26-27).

Bankalar ile müşterileri olan gerçek kişiler arasında düzenlenen sözleşmenin damga vergisinin beyan ve ödenmesinden bankalar sorumludur. Çünkü 16 Seri No’lu Damga Vergisi Tebliğı kapsamında olan ve sürekli damga vergisi mükellefiyeti bulunan bankalar, bu Tebliğ ile verginin ödenmesinden sorumlu tutulmuştur. Eğer bankalar, bu sorumluluklarını yerine getirmez ve beyanı ve ödenmesi gereken damga vergisini ödemezlerse, işleme taraf olan ve makbuz vermek suretiyle damga vergisini ödeme yükümlülüğü bulunan bankalar vergi, ceza ve faizlerden sorumlu olacaklardır. Bankalar, bu yüzden ödedikleri damga vergisinin aslını, işleme taraf olan müşterilerinden alabilecek, ancak vergi cezası ve faizler bakımından rücu etme hakları olmayacaktır.

Bankalar, kredi sözleşmelerine kullanılacak kredi miktarını, krediyi kullandırma süresini, kredi faiz oranını ve damga vergisinden istisna söz konusu ise ilgili hükümleri dâhil etmek durumundadırlar. Damga vergisi yönünden nispi veya maktu bir vergilendirme için cari hesap şeklinde açılan kredi sözleşmelerinin belli bir parayı göstermesi mecburidir (Karabacak, 1989:70-71).

Türk Bankacılık Sektörünün vergi kanunları karşısındaki durumunun açıklandığı bu bölümde, bankaların vergi mevzuatından kaynaklanan sorumluluklarının önemli derecede olduğu görülmektedir. Kârlı ve verimli çalışan bankacılık sektörü, dönem kârlarından ödedikleri vergiler ve ödenmesine aracılık ettikleri diğer vergilerle, vergilerin etkin bir şekilde Hazineye aktarılmasında ve vergi hâsılatında meydana gelecek artışlarda, önemli bir rol oynamaktadırlar.

Bu bağlamda, maliye idaresi açısından bu derece önemli bir konumda bulunan bankalarımızın ödemiş oldukları vergilerin, kârlılıkları üzerine etkileri neler olacaktır? Vergiler ile bankaların kârlılıkları arasında nasıl bir bağlantı vardır? Çalışmamızın izleyen bölümünde, vergilerin bankaların kârlılıklarına olan etkileri araştırılacak ve sorulara yanıt verilmeye çalışılacaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK VERGİ KANUNLARININ BANKA KÂRLILIKLARI ÜZERİNE ETKİLERİ: 1989-2007 DÖNEMİ TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Çalışmamızın daha önceki bölümlerinde Türk Bankacılık Sektörünün kârlılığı ve banka kârlılığına etki eden faktörler incelenmiştir. Kârlılığa etki eden faktörler arasında banka bilançosu içindeki yabancı paraların payının artması, kamu finansmanından ötürü banka bilançoları içinde Devlet İç Borçlanma Senetlerinde görünen artışlar, döviz kuru riski, kredi riski, vade uyumsuzluğu, sektördeki yoğunlaşma, banka birleşmeleri, istihdam maliyetleri, enflasyon, sermaye yeterliliği, likidite gibi birçok önemli değişken sayılmış ve bunların banka kârlılığına olan etkileri açıklanmıştır. Şüphesiz iyi bir banka yönetimi, tüm bu faktörleri iyi bir şekilde analiz ederek bankaların yüksek kârlarda çalışmalarını için hedefler belirleyecek ve kârlılığı olumsuz etkileyecek faktörleri tahmin ederek bu doğrultuda önlemler alacaklardır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde, bankalarımızın Türk Vergi Kanunları karşısındaki durumları ele alınmış ve bankalarımızın vergilerin ödenmesi bakımından kamu idaresi içinde çok önemli bir konuma sahip oldukları açıklanmıştır. Bankalar hem dönem kârları üzerinden ödedikleri vergilerle Hazineye gelir sağlamakta; hem de vergilerin kesinti suretiyle alınmasında üstlendikleri aracılık fonksiyonundan ötürü, kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınmasında ve kamu gelirlerinin etkin bir şekilde tahsilinde önemli rol oynamaktadırlar. Bu bağlamda ödenen vergilerin banka kârlılıkları üzerinde ne gibi etkiler yaratacağının bilinmesinde fayda vardır. Bankaların vergi tahsilâtı açısından mali idare içinde konumlarının önemi kadar, vergisel yüklerinin kârlılıkları üzerinde yaratacağı etkilerin de bilinmesi, vergi politikalarındaki değişiklikler karşısında bankalara yol gösterici olacaktır.

Banka kârlılıklarını ele alan çalışmalarda kârlılığı etkileyen faktörler arasında vergi değişkenine yer verilmeyişinden kaynaklanan eksikliği gidermek amacıyla vergiler, çalışmamızda banka kârlılığını etkileyen bir faktör olarak ele alınmıştır.

Bankaların dönem kârlarından ödedikleri vergilerin, kârlılıkları üzerine olan etkilerini belirlemek için çalışmamızın birinci kısmında, araştırmanın konusu ve amacı belirlenmiş; ikinci kısmında, banka kârlılıkları ile ilgili yapılmış çalışmalardan çeşitli örneklere yer verilmiştir. Üçüncü kısımda, ekonometrik yöntemle ilgili açıklamalar, dördüncü kısımda ise, inceleme dönemi ve verilerin analizi yapılmıştır. Beşinci kısımda, modeldeki değişkenlere durağanlık testleri yapılarak, değişkenler arasında uzun dönem ilişkiler araştırılmış ve vergiler ile kârlılık arasında nedensellik ilişkisi olup olmadığı incelenmiştir. Son kısımda ise, elde edilen sonuçlar genel olarak değerlendirilmiştir.

4.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Çalışmamızda, Türkiye’de faaliyette bulunan mevduat bankalarının 1989 ve 2007 yılları arasında ödemiş oldukları vergilerin aktif ve özsermaye kârlılıkları üzerindeki etkilerinin neler olduğu araştırılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, ödenen vergilerin banka kârlılıkları üzerindeki etkilerinin derecesini ölçmek ve banka yöneticilerine alacakları kararlarda ve uygulayacakları stratejilerde vergilerin önemini göstermektir.

4.2. BANKA KÂRLILIKLARI İLE İLGİLİ YAPILMIŞ ÇALIŞMA ÖRNEKLERİ

Çalışmanın bu kısmında, banka kârlılığını etkileyen faktörlerin yer aldığı çalışmalardan örnekler tablolar halinde verilmiş ve kârlılıkla olan ilişkiler özet halinde açıklanmıştır.

Tablo 4.1: Banka Kârlılıkları İle İlgili Yapılmış Çalışma Örnekleri

Ekonometrik Yöntem	Değişkenler	Sonuç	Kaynak
Yapı, Davranış, Performans Yaklaşımı	Pazar payı, Kârlılık, Yoğunlaşma	Banka kârlılığı ile pazar payı arasında pozitif bir ilişki bulunmuş ancak, yoğunlaşma ile kârlılık arasında nedensel bir ilişki bulunamamıştır.	Smirlock(1985)
Yatay Kesit, Panel Veri, Dinamik Panel Veri Analizi	Banka büyüklüğü, Kârlılık	Zayıf bir ilişki bulunmuştur.	Goddard(2004)
Panel Veri Analizi	Sermaye, Kârlılık	Bankaların daha fazla sermaye tutmaları başarısızlığı önleyici ve iflas ihtimalini azaltıcı bir etki yaratmaktadır.	Berger,Herring,Szego(1995) Kaufman(1991) Keeley ve Furlong(1990)
En Küçük Kareler	Likit Varlıklar, Kârlılık	Bankalarda fazla likit varlık bulundurmamak riskleri azalttığı gibi kârlılığı da düşürmektedir.	Goddard(2004) Molneux ve Thornton(1992)
Panel Veri Analizi	Personel Giderleri, Kârlılık	Personel giderleri ile banka kârlılıkları arasında negatif bir ilişki bulunmuştur.	Guru,Staunton, Balashanmugam(2000) Demirgüç,Kunt, Huizinga(1998)
Panel Veri Analizi	Finansal konsantrasyon, Kârlılık	Bankacılık sektörünü toplam aktiflerinin, milli gelir içindeki payı ne kadar yüksek olursa, rekabetin artmasından ve faiz marjlarının daralmasından ötürü, aktif kârlılık azalmaktadır.	Demirgüç,Kunt, Huizinga(1999) Gencay(2005) Mishkin(1999) Angelini ve Cetorelli(2000)
Panel Veri Analizi (İki Aşamalı yöntem)	Personel Giderleri, Net Faiz Marjı	Personel giderleri ile net faiz marjı arasında pozitif,aktif kârlılık arasında negatif bir ilişki bulunmuş ancak,denklem istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.	Abreu ve Mendes(2001)
En Küçük Kareler	Enflasyon, Kârlılık	Enflasyonla kârlılık arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur.	Molyneux ve Thornton(1992) Bourke(1989)
Panel Veri Analizi	GSMH büyüme, Kârlılık	GSMH büyüme ile kârlılık arasında pozitif bir ilişki bulunmuşlardır.	Kosmidou(2006) Hassan ve Bashir(2003)
Yapı,Yönetim, Performans Hipotezi	Yoğunlaşma, Kârlılık	Yüksek oranda yoğunlaşma bankalar arası rekabeti azalttığı için banka kârlılığını arttırır.	Havrylchky ve Jurzyk(2006)

Veri Zarflama Analizi	Sermaye yeterliliği, Takipteki Krediler, Kârlılık	Sermaye yeterliliği ile kârlılık pozitif, takipteki krediler için ayrılan karşılık varlık kalitesini temsil ettiğinden kârlılıkla negatif ilişki içinde bulunmuştur.	Aydoğan(1990)
Veri Zarflama Analizi	Faiz riski, Kârlılık	İstatistiksel olarak anlamlı sonuçlar elde edilmemiş ve kârlılıkla negatif ilişkili olduğu tespit edilmiştir.	Aydoğan(1990)
Panel Veri Analizi (İki Aşamalı yöntem)	Aktif kârlılık,Özkaynak kârlılık,Net faiz marjı,likidite,özkaynak, personel harcamaları,krediler,kötü aktifler,mevduatlar,enflasyon, bütçe açığı,reel faiz	Değişkenler arasındaki ilişki anlamlı bulunmuştur. Değişkenlerden personel harcamaları, kötü aktifler ve mevduatlar kârlılıkla negatif ilişki içinde oldukları bulunmuştur.	Kaya(2002)
Veri Zarflama Analizi	Dezenflasyon süreci, Etkinlik	Dezenflasyon süreci doğrultusunda makroekonomik ortamdaki olumlu gelişmelere ve faiz oranlarındaki düşmeye bağlı olarak bankalar aracılık işlevlerini daha etkin yerine getirmekteler ve rekabetin artması ile banka etkinlikleri yükselmektedir.	Kaya ve Doğan(2005)
Veri Zarflama Analizi	Enflasyon, Kârlılık	Enflasyonist süreç bankacılık sektörünün özkaynaklarını ve mali yapısını zayıflatmakta ve mali sistemin büyümesini ve finansal ürünlerin çeşitliliğini engellemektedir. Buna karşın banka kârlılığını ve şube sayısını arttırmaktadır.	Babuşçu,Köksal, Ünsün ve Yazıcı(2000)
Panel Veri Analizi	Yabancı banka girişleri,yerel bankalar net faiz marjı,faaliyet giderleri,aktif kârlılık	Yabancı banka girişlerinin yerel bankaların net faiz marjlarını,faaliyet giderlerini ve banka sermayesinin ve kârların enflasyondan arındırılmasıyla aktif kârlılığı azaltıcı etkide bulunduğu görülmüştür.	Denizer(2000)

Kaynak: Güngör, 2007:42-47 ve Atasoy, 2007:60'tan yararlanılarak tarafımdan hazırlanmıştır.

4.3. EKONOMETRİK YÖNTEM

Vergilerin, mevduat bankalarının aktif ve özsermaye kârlılıkları üzerine olan etkilerinin araştırıldığı çalışmamızda veriler, zaman serisi özelliği taşımaktadır. Zaman serileri ile yapılan analizlerde verilerin durağan olduğu varsayılmaktadır. Eğer durağanlık yoksa t, F ve Ki-Kare gibi test istatistiklerinin sonuçlarına güvenilemez.

Eğer bir zaman serisi durağansa ortalaması, varyansı ve ortak varyansı zaman içinde değişmez, aynı kalır. Serinin iki dönem arasındaki ortak varyansı, bu varyansın hesaplandığı dönemde değil; yalnızca, iki dönem arasındaki uzaklığa bağlı olan stokastik bir süreç için durağandır. Bir zaman serisinin durağanlığını ölçmek için birim kök testi yapılır. Eğer bir seri birim kök içeriyorsa durağan değildir.

Durağan olmayan bir zaman serisiyle yapılan analiz de bizi sahte regresyon sorununa götürür. Sahte regresyon, tahmin edilen modelin her yönüyle mükemmel görünmesine rağmen Durbin-Watson değerinin çok düşük olmasından kaynaklanır. Yani yüksek bir R^2 elde edilmesine rağmen bu sonuç değişkenler arasındaki gerçek ilişkiyi yansıtmamaktadır. $R^2 > Dw$ ise tahmin edilen regresyonun sahte olduğundan kuşkulandır (Gujarati, 2001:730).

Durağan serilerle çalışmak ekonometrik analizin geçerli sonuçlar vermesinde önemlidir. Dolayısıyla serilerin durağan olup olmadıklarının belirlenmesinde birim kök testleri kullanılmaktadır. Koentegrasyon analizi, serilerin aynı düzeyde durağan olmaları ön koşuluna dayanmaktadır. Serilerin aynı düzeyde durağan olması da yapılan çalışmanın sonuçlarının geçerliliğini kuvvetlendirir.

Çalışmamızda vergi politikalarına bağlı olarak getirilecek vergilerin ve Türk Vergi Sisteminde yapılacak değişikliklerin uzun dönemde bankaların kârlılıkları üzerindeki olası etkilerini belirleyebilmek amacıyla koentegrasyon yöntemi kullanılmıştır. Çünkü koentegrasyon, durağanlık olgusunu ve sahte birim kök sorununu dikkate alan bir yöntemdir. Bu yüzden seriler, önce durağanlık testlerine tabi tutulmuş, aynı düzeyde durağan olan seriler arasındaki uzun dönem koentegrasyon ilişkisi tahmin edilmeye çalışılmış ve serilerin regresyona tabi tutulması sonucu tahmin edilen hata teriminin durağanlık sınaması yapılmıştır.

Daha sonraki aşamada vergiler-aktif kârlılık ve vergiler-özsermaye kârlılık değişkenleri arasındaki nedensellik ilişkileri, Granger nedensellik testi ile tahmin edilmeye çalışılmıştır. Nedensellik testinde optimum gecikme uzunluğu FPE⁵⁸ yöntemine göre belirlenmiştir. Nedensellik testi uygulanmadan önce değişkenler arasında koentegrasyon bulunup bulunmadığı tespit edilir. Uzun dönem denkleminde elde edilen hata teriminin(u_t) durağan bulunması, değişkenler arasındaki koentegre ilişkinin varlığını doğrulamaktadır. Eğer değişkenlerin koentegre oldukları saptanırsa, uzun dönem denklemlerinden elde edilen hata teriminin(u_{t-1}) bir dönem gecikmeli değeri nedensellik testine dâhil edilir. Koentegrasyonun bulunmaması durumunda hata terimi modele dâhil edilmeden nedensellik test edilir (Giles ve diğerleri, 1993:201).

Hata düzeltme katsayısının anlamlı ve negatif (0 ile -1 arasında) bir değer bulunması durumunda, uzun dönem nedensel ilişkinin olduğu söylenir.

4.4. İNCELEME DÖNEMİ VE VERİLERİN ANALİZİ

Araştırmada, vergilerin mevduat bankalarının aktif ve özsermaye kârlılıkları üzerine olan etkileri tahmin edilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda inceleme dönemi 1989-2007 dönemini kapsamaktadır. Türk Bankacılık Sektörünün yaşadığı iki büyük kriz olan 2000-Kasım ve 2001-Şubat krizlerinin, bu dönem aralığına denk gelmesi, çalışmamızın daha geçerli sonuçlar vermesi açısından önem taşımaktadır. Bankalarla ilgili verilerin sınırlı olması ve çeyrek verilerin yayınlanmayışından ötürü, çalışmamızda yıllık veriler kullanılmıştır.

Çalışmamızda değişken seçiminde bankaların gelir ve gider yapılarını doğrudan etkileyecek kârlılık değişkenlerine yer verilmeye çalışılmıştır. Regresyon modelinde bağımlı değişkenlerimiz bankaların aktif kârlılık ile özsermaye kârlılıkları olmakta, bağımsız değişkenimiz ise bankaların dönem kârları üzerinden ödemiş oldukları vergilerden oluşmaktadır. Ekonometrik modelde kullanmış olduğumuz değişkenler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

⁵⁸ $FPE(m) = (T+K/T-K) * SSR/T$ formülü ile hesaplanır. Formülde, T:Gözlem sayısını; K:Parametre sayısını; SSR:Hata karelerinin karesi toplamını ifade etmektedir. Koentegrasyon yoksa $K=m+1$; varsa $K=m+2$ olmaktadır. Hesaplanan $FPE(m)$ değerlerinin en küçük değerine karşılık gelen (m) değeri optimum gecikme uzunluğunu vermektedir.

Tablo 4.2: Ekonometrik Modelde Kullanılan Değişkenler

Değişkenler	Modelde Kullanılan Kısaltmalar	Verilerin Kaynağı	Dönem
Mevduat Bankalarının Aktif Kârlılığı	MEVDUATAKTİFKÂR	Banka kârlılık verileri TBB internet sistesindeki bankaların rasyo bilgilerinden ve vergilerle ilgili veriler bankaların mali tablolarındaki bilgilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.	1989-2007
Mevduat Bankalarının Özsermaye Kârlılığı	MEVDUATOZSERKÂR		
Mevduat Bankalarının Ödediği Vergiler	MEVDUATVERGI		

Kaynak: Tarafımdan düzenlenmiştir.

Aktif kârlılık, Net Kâr/Toplam Aktifler rasyo analizi ile hesaplanmaktadır. Bankaların gerek yabancı sermaye gerekse özsermaye ile elde etmiş oldukları varlıklarının ne derece etkin kullanıldıklarını ölçmeye yarayan bir analizdir. Bankaların finansal risk durumları karşısında aktiflerini iyi kullanmaları ve optimal yönetmeleri kârlılıklarını korumada yardımcı olacaktır.

Özsermaye kârlılık, Net Kâr/Toplam Özkaynaklar rasyo analizi ile hesaplanmaktadır. Mali kârlılığın diğer bir adı olan özsermaye kârlılığı banka yönetiminin başarılarını ve işletme fonlarının etkin kullanım derecelerini gösterir. Banka özkaynakları, ödenmiş sermaye, sermaye yedekleri, kâr yedekleri, geçmiş yıllar kâr-zarar ve dönem net kâr-zarar hesaplarından oluşur. Sermaye yedekleri kalemi içinde yer alan hisse senedi ihraç primleri ile hisse senedi iptal kârları banka hisse senetlerinin piyasa değerini ve bu değer sonucu kazanılan faydayı gösterir.

Bankalar, vergisel yönden hem vergi mükellefi hem de vergi sorumlusu olmaları bakımından vergi yüküne maruzdurlar. Bankaların kurumlar vergisi, geçici vergi, gelir vergisi kesintisi, BSMV ve damga vergisi gibi birçok vergi türünden sorumlulukları bulunmaktadır. Bu vergi türlerinden kurumlar vergisi, geçici vergi gibi bankaların bizzat kendilerinin dönem kârlarından ödedikleri vergiler olduğu gibi; gelir vergisi kesintisi, BSMV ve damga vergisi gibi asıl yüklenicileri kendilerinin olmadığı, vergilerin hazineye ödenmesinde aracılık ederek vergi sorumluluklarının bulunduğu vergiler de bulunmaktadır.

Çalışmamızda bankaların gelir tablolarındaki bilgilerden yararlanılarak yıllar itibarıyla dönem kârlarından ödemiş oldukları vergiler analize dâhil edilmiştir. Bu

bağlamda vergi provizyonu (karşılığı) hesabında gösterilen tutarlar analize konu edilmiştir. Ekonometrik analizde kullanılan bankacılık değişken verileri TBB'nin web sitesi, www.tbb.org.tr adresinden yararlanılarak yıllık veriler olarak düzenlenmiştir. Banka aktif kârlılık ile özsermaye kârlılık değişkenleri oran analizi oldukları için modelde doğrusal olarak gösterilmiş ve TL cinsinden yüzdesel olarak hesaplanmıştır. Vergi değişkeni ise TL cinsinden tutar olarak hesaplandığından logaritması alınarak modele dâhil edilmiştir.

4.5. UYGULAMA SONUÇLARI VE BULGULAR

Çalışmamızın bu bölümünde, ekonometrik yöntemde açıkladığımız esaslar doğrultusunda serilerin durağanlıkları tahmin edilecek, aynı dereceden durağan olan seriler arasında koentegrasyon ilişkisi araştırılacak ve nedensellik analizi sonuçlarına yer verilecektir.

4.5.1. Modeldeki Değişkenlerin Birim Kök Testi Sonuçları

Modelimizi kurmadan önce sahte regresyon problemini önlemek için değişkenler birim kök testlerine tabi tutulmuştur. Çünkü serilerin koentegrasyon testine tabi tutulabilmesi için aynı derecede durağan olmaları gerekmektedir. Çalışmamızda uyguladığımız birim kök testleri, Augmented Dicky-Fuller (ADF), Phillips-Peron birim kök testleri ile Perron Additive Outlier yapısal kırılma testidir. 1981 yılında Dicky ve Fuller tarafından geliştirilen Augmented Dicky-Fuller (ADF) birim kök testi ile regresyon sürecinde değişkenlerin birim kök içerip içermediği test edilmektedir. Değişen varyans sorununu dikkate alan Phillips-Peron birim kök testi, bir zaman serisindeki daha yüksek dereceden bir seri korelasyonunun varlığını belirlemede kullanılır. Perron testi ile, yapısal kırılmanın olduğu dönemlerde bu kırılmanın seriler üzerinde yaratacağı etkiler test edilmektedir (Abuk Duygulu, 2004:131).

Tablo 4.3: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler		Mac Kinnon		Mac Kinnon
	Test İstatistiği	Kritik Değer	Test İstatistiği	Kritik Değer
	Düzy	(%5)(Düzy)	1. Farklar	(%5) (1.Fark)
MEVDUATAKTİFKÂR	-1.647634(0)	-1.961409 c	-3.854801(0)	-1.962813 c
MEVDUATOZSERKÂR	-2.653391(1)	-3.052169 a	-3.613928(1)	-1.964418 c
MEVDUATVERGI	-0.609973(3)	-3.759743 b	-4.876921(2)	-3.759743 b
a Regresyon sabit terim içeriyor.				
b Regresyon sabit terim ve trend içeriyor.				
c Regresyon sabit terim ve trend içermiyor.				

Not: Parantez içi sayılar, hata terimindeki otokorelasyonu gidermek için AIC ve Schwarz bilgi kriterlerine göre hesaplanmış optimum gecikme uzunluğunu göstermektedir.

ADF birim kök testi uygulanırken sabit terim ve trend istatistiksel olarak anlamlı bulunduğu için denklemlere dahil edilmiştir. Test istatistikleri, gecikme uzunlukları ile sabit terim ve trendin denklemlerde gösterilmesine göre farklı sonuçlar gösterebileceğinden bu hususlara dikkat etmek gerekir. ADF birim kök testi sonuçlarına göre, mevduataktifkâr, mevduatözserkâr, mevduatvergi değişkenleri [I(0)] düzey seviyelerinde durağan değildir. Serilerin [I(0)] düzeyinde ADF test istatistiğinin mutlak değeri %5 anlamlılık düzeyinde Mac Kinnon kritik değerinin mutlak değerinden küçük olduğundan, serilerin birim kök içerdiğini söyleyen Ho hipotezi kabul edilmektedir. Serilerin birinci farklarının alınması sonucu tüm değişkenler [I(1)] birinci farklarında durağan hale gelmiştir.

Tablo 4.4: Phillips-Peron Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler		Mac Kinnon		Mac Kinnon
	Test İstatistiği	Kritik Değer	Test İstatistiği	Kritik Değer
	Düzy	(%5)(Düzy)	1. Farklar	(%5) (1.Fark)
MEVDUATAKTİFKÂR	-1.647634(0)	-1.961409 c	-3.855688(1)	-1.962813 c
MEVDUATOZSERKÂR	-1.580546(0)	-1.961409 c	-2.827730(2)	-1.962813 c
MEVDUATVERGI	-1.703784(1)	-3.690814 b	-3.771709(1)	-3.052169 a
a Regresyon sabit terim içeriyor.				
b Regresyon sabit terim ve trend içeriyor.				
c Regresyon sabit terim ve trend içermiyor.				

Not: Parantez içi sayılar, hata terimindeki otokorelasyonu gidermek için Newey-West Bandwidth'e göre hesaplanmış optimum gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Phillips-Peron testi sonuçlarına göre, tüm değişkenlerin $[I(0)]$ düzeyinde birim kök içerdikleri bulunmuştur. Serilerin birinci farkları alınarak yapılan testlerin sonucunda %5 anlamlılık düzeyinde serilerin $[I(1)]$ birinci farklarında durağan oldukları hesaplanmıştır.

Türk Bankacılık Sektörü açısından 2000 ve 2001 yılları kriz yılları olduğu için serilerde yapısal kırılma en fazla bu yıllarda gerçekleşmiş ve banka kârlılıkları önemli ölçüde azalmıştır. Yapısal kırılmaların serilerde birim kök yaratma ihtimali olduğu için Perron Additive Outlier testi ile yapılacak olan analiz ile bu kırılmaların etkileri hesaplanacaktır. Bu bağlamda kırılma tarihi olarak 2001 yılı seçilmiş ve kırılmanın etkileri analiz edilmiştir.

Tablo 4.5: Perron Testi Sonuçları

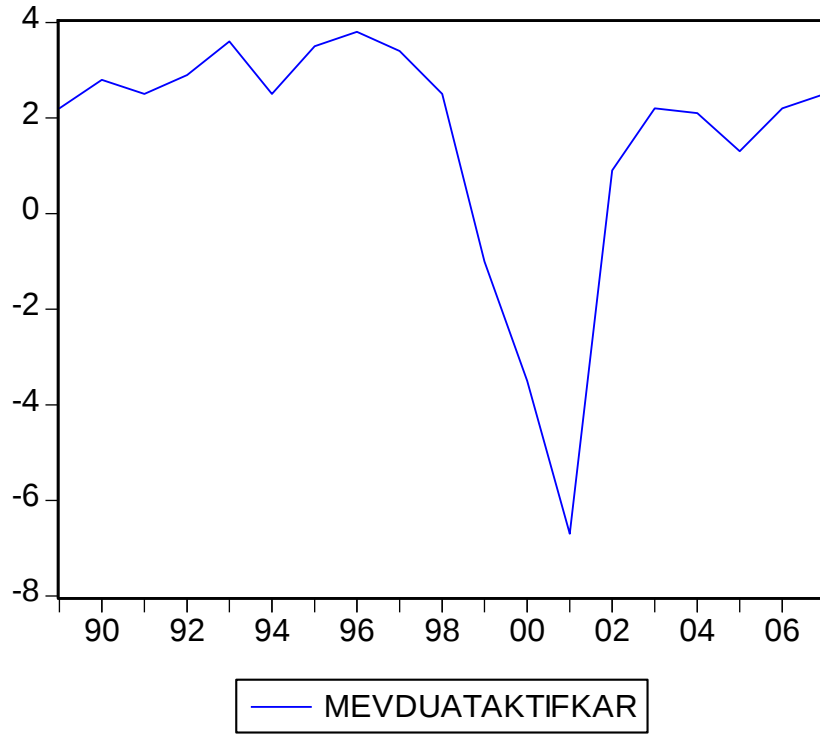
Değişkenler	Test İstatistiği Düzy	Test İstatistiği 1. Farklar	Rybinski Kritik Değer(%5)	Rybinski Kritik Değer(%10)
MEVDUATAKTİFKÂR	-2.860233	-3.673300	-3.37	-3.06
MEVDUATOZSERKÂR	-1.440253	-3.265141	-3.37	-3.06
MEVDUATVERGİ	-2.935674	-4.354611	-3.37	-3.06

Not: Rybinski kritik λ değeri kullanılarak hesaplanmıştır. Lamda değeri hesaplanırken kırılmaya kadar olan gözlem sayısı(T_b) toplam gözlem sayısına(T) oranlanmıştır. $\lambda = T_b/T$

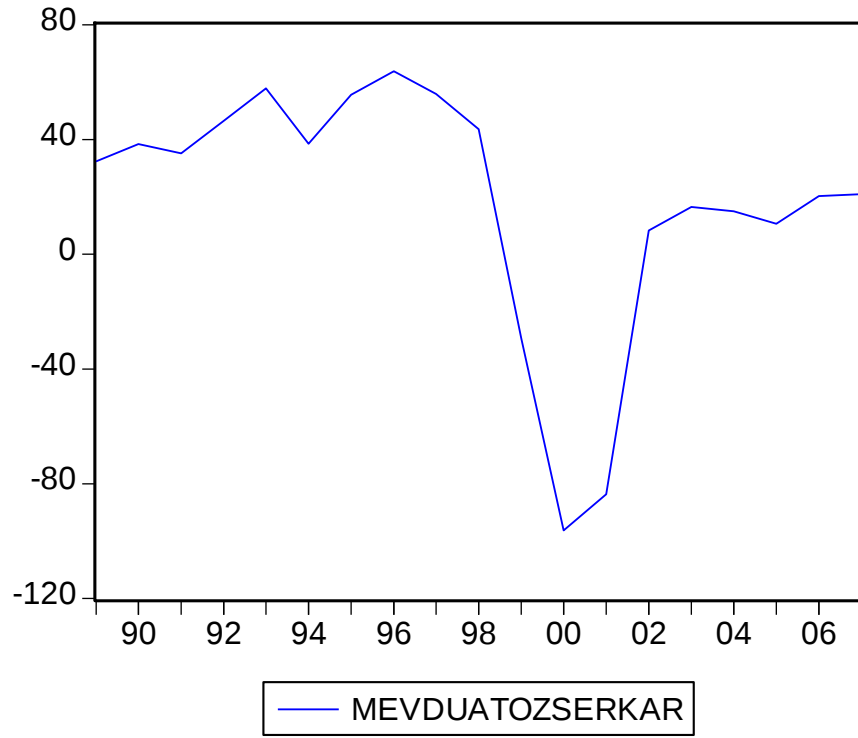
Perron testi sonuçları, yapısal değişimin seriler üzerinde etkili olmadığını yani sahte birim kök yaratmadığını göstermektedir. Dolayısıyla elde edilen sonuçlar ADF ve Phillips-Peron testi sonuçları ile benzerdir. Değişkenlerin düzey seviyelerinde test istatistikleri, Rybinski kritik değerleri ile karşılaştırılmış ve kritik değerden küçük bulundukları için durağan olmadıkları saptanmıştır. Seriler, birinci farklarının alınması sonucu durağan hale gelmiştir.

Peron testi sonuçlarına göre yapısal kırılmaların seriler üzerine olan etkilerini aşağıdaki şekillerde görebiliriz:

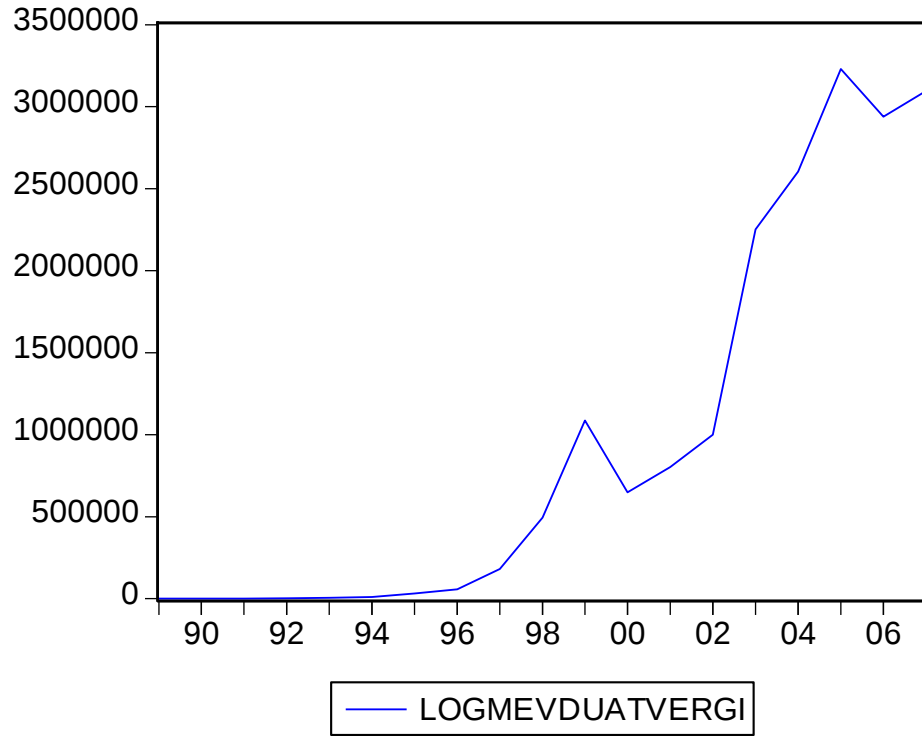
Şekil 4.1: Mevduat Bankaları Aktif Kârlılıklarının Zamana Göre Değişimi

Şekil 4.2: Mevduat Bankaları Özsermaye Kârlılıklarının Zamana Göre Değişimi

Şekil 4.3: Mevduat Bankaları Vergilerin Zamana Göre Değişimi

ADF, Phillips-Peron ve Perron testi sonuçları bir arada değerlendirildiğinde, tüm değişkenlerin $I(1)$ düzeyinde durağan oldukları bulunmuştur. İkinci aşamada, koentegrasyon analizi ile mevduataktifkâr, mevduatözserkâr ve mevduatvergi değişkenleri arasında uzun dönem bir ilişkinin olup olmadığı analiz edilecektir.

4.5.2. Koentegrasyon Analizi

Zaman serilerinin durağanlığı, birim kök testleri ile araştırıldıktan sonra modelde yer alacak tüm değişkenlerin, $I(1)$ düzeyinde durağan oldukları saptanmıştır. Dolayısıyla bütünleşme derecesi aynı olan seriler arasındaki uzun dönem koentegrasyon ilişkisi test edilebilecektir. Bu aşamada, mevduat bankalarının ödemiş oldukları vergiler ile aktif kârlılık, mevduat bankalarının ödemiş oldukları vergiler ile özsermaye kârlılık ve aktif kârlılık ile özsermaye kârlılık değişkenleri arasındaki uzun dönem ilişkiler belirlenecek ve uzun dönem denklemleri tahmin edilecektir.

4.5.2.1. Vergiler ile Aktif Kârlılık Değişkenleri Arasındaki Uzun Dönem İlişkisinin Belirlenmesi

Mevduat bankalarının ödemiş oldukları vergiler ile aktif kârlılıkları arasındaki koentegrasyon ilişkisi araştırılmış, kurulan regresyon denklemi ile elde edilen hata teriminin durağan olup olmadığı test edilmiştir.

$$\text{MEVDUATAKTİFKÂR} = 4.779223 - 0.279069 * \text{LOG}(\text{MEVDUATVERGI})$$

$$R^2 = 0.12 \quad \text{DW} = 0.86 \quad \text{Hata Teriminin ADF İstatistiği} = -2.563835(1)$$

*Birinci aşamada, uzun dönem denklemindeki değişkenler durağan olmadıkları için t istatistikleri yorumlanamaz. Bu nedenle t istatistik değerleri rapor edilmemiştir. Parantez içi rakam AIC'ye göre optimum gecikme uzunluğunu göstermektedir. Hata terimine ilişkin ADF denklemi sabit terim ve trend içermemektedir.

Hata terimine dayalı ADF test istatistiği -2.563835 ve %5 düzeyinde MacKinnon kritik değer -1.962813 olarak bulunmuştur. Hata terimine ilişkin test istatistiğinin mutlak değeri, MacKinnon kritik değerinin mutlak değerinden büyük olduğu için hata terimi durağandır.

Hata teriminin durağanlığının test edilmesinden sonra hata düzeltme mekanizmasının çalışıp çalışmadığını test edebilmek için hata teriminin bir dönem gecikmeli(u_{t-1}) tahmin katsayısının anlamlı ve 0 ile -1 arasında bir değer çıkması gerekmektedir. Buna göre kurulan denklemde aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir. Parantez içindeki değerler t istatistiği değerlerini göstermektedir.

$$\text{D}(\text{MEVDUATAKTİFKÂR}) = -0.488398 + 0.873823 * \text{DLOG}(\text{MEVDUATVERGI}) \\ (-0.648977) (0.823786)$$

$$- 0.502781 * \text{RESID01}(-1) \\ (-2.304305)$$

$$R^2 = 0.26 \quad \text{DW} = 1.70 \quad \text{Hata Teriminin Olasılık Değeri(Prob.)} = 0.0359$$

Hata teriminin olasılık değeri %5'ten küçük olduğundan istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Ayrıca hata terimi -0.502781 değeri ile istenilen aralıkta(0 ile -1) hesaplanmıştır. Bu bulgulara göre, hata terimi uzun dönemde durağan ve anlamlı bulunmuştur. Bu sonuçlara göre, mevduat bankalarının aktif kârlılıkları ile ödedikleri

vergiler arasında uzun dönem istikrarlı bir ilişki bulunmakta ve ödenen vergiler uzun dönemde aktif kârlılığını etkilemektedir.

Uzun dönem denkleminin kurulması sonucu katsayıların tahmin edilmesi ile geçerli sonuçlara ulaşmak mümkün olmamaktadır. Bunun için katsayıların yeniden düzenlenmesi ve t istatistiklerinin yorumlanmaya hazır hale getirilmesi gerekmektedir. Biz bu çalışmamızda, katsayıları yorumlarken ödenen vergilerin mevduat bankalarının kârlılıkları üzerine olan olası etkilerini, oluşturduğumuz uzun dönem denklemi sonucu bulduğumuz katsayılar ve işaretleri doğrultusunda tahmin etmeye çalıştık. Bu bağlamda, uzun dönemde vergilerin aktif ve özsermaye kârlılıkları üzerinde yaratacağı etkilerin neler olabileceği konusunda bir öngörüm oluşturulmak istenmiştir. Katsayıların Engle-Yoo yöntemine göre yeniden düzenlenmesi ile gerçekçi katsayı tahminlerine ulaşmak mümkün olabilecektir.

4.5.2.2. Vergiler ile Özsermaye Kârlılık Değişkenleri Arasındaki Uzun Dönem İlişkisinin Belirlenmesi

Mevduat bankalarının ödemiş oldukları vergiler ile özsermaye kârlılıkları arasındaki koentegrasyon ilişkisi araştırılmış, kurulan regresyon denklemi ile elde edilen hata teriminin durağan olup olmadığı test edilmiştir.

$$\text{MEVDUATOZSERKÂR} = 84.70214 - 5.750527 * \text{LOG}(\text{MEVDUATVERGI})$$

$$R^2 = 0.18 \quad \text{DW} = 0.71 \quad \text{Hata Teriminin ADF İstatistiği} = -3.384563(1)$$

*Birinci aşamada, uzun dönem denklemindeki değişkenler durağan olmadıkları için t istatistikleri yorumlanamaz. Bu nedenle t istatistik değerleri rapor edilmemiştir. Parantez içi rakam AIC'ye göre optimum gecikme uzunluğunu göstermektedir. Hata terimine ilişkin ADF denklemi sabit terim ve trend içermemektedir.

Hata terimine dayalı ADF test istatistiği -3.384563 ve %5 düzeyinde MacKinnon kritik değer -1.962813 olarak bulunmuştur. Hata terimine ilişkin test istatistiğinin mutlak değeri, MacKinnon kritik değerinin mutlak değerinden büyük olduğu için hata terimi durağandır.

Hata teriminin durağanlığının test edilmesinden sonra hata düzeltme mekanizmasının çalışıp çalışmadığını test edebilmek için hata teriminin bir dönem gecikmeli(u_{t-1}) tahmin katsayısının anlamlı ve 0 ile -1 arasında bir değer çıkması gerekmektedir. Buna göre kurulan denklemde aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir. Parantez içindeki değerler t istatistiği değerlerini göstermektedir.

$$D(\text{MEVDUATOZSERK}\hat{\text{A}}\text{R}) = -11.44263 + 19.74293 * D\text{LOG}(\text{MEVDUATVERGI}) - (-1.053165) (1.273989)$$

$$0.476558 * \text{RESID01}(-1) (-2.427023)$$

$$R^2 = 0.28 \quad DW = 1.22 \quad \text{Hata Teriminin Olasılık Değeri(Prob.)} = 0.0283$$

Hata teriminin olasılık değeri %5'ten küçük olduğundan istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Ayrıca hata terimi -0.476558 değeri ile istenilen aralıkta(0 ile -1) hesaplanmıştır. Bu bulgulara göre, hata terimi uzun dönemde durağan ve anlamlı bulunmuştur. Bu sonuçlara göre, mevduat bankalarının özsermaye kârlılıkları ile ödedikleri vergiler arasında uzun dönem istikrarlı bir ilişki bulunmakta ve ödenen vergiler uzun dönemde özsermaye kârlılığı etkilemektedir.

4.5.2.3. Aktif Kârlılık ile Özsermaye Kârlılık Değişkenleri Arasındaki Uzun Dönem İlişkisinin Belirlenmesi

Mevduat bankalarının özsermaye kârlılıkları ile aktif kârlılıkları arasındaki koentegrasyon ilişkisi araştırılmış, kurulan regresyon denklemi ile elde edilen hata teriminin durağan olup olmadığı test edilmiştir.

$$\text{MEVDUATOZSERK}\hat{\text{A}}\text{R} = -6.545653 + 15.97870 * \text{MEVDUATAKTİFK}\hat{\text{A}}\text{R}$$

$$R^2 = 0.91 \quad DW = 2.06 \quad \text{Hata Teriminin ADF İstatistiği} = -4.424366(1)$$

*Birinci aşamada, uzun dönem denklemindeki değişkenler durağan olmadıkları için t istatistikleri yorumlanamaz. Bu nedenle t istatistik değerleri rapor edilmemiştir. Parantez içi rakam AIC'ye optimum gecikme uzunluğunu göstermektedir. Hata terimine ilişkin ADF denklemi sabit terim ve trend içermektedir.

Hata terimine dayalı ADF test istatistiği -4.424366 ve %5 düzeyinde MacKinnon kritik değer -3.710482 olarak bulunmuştur. Hata terimine ilişkin test

istatistiğinin mutlak değeri, MacKinnon kritik değerinin mutlak değerinden büyük olduğu için hata terimi durağandır.

Hata teriminin durağanlığının test edilmesinden sonra hata düzeltme mekanizmasının çalışıp çalışmadığını test edebilmek için hata teriminin bir dönem gecikmeli(u_{t-1}) tahmin katsayısının anlamlı ve 0 ile -1 arasında bir değer çıkması gerekmektedir. Buna göre kurulan denklemde aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir. Parantez içindeki değerler t istatistiği değerlerini göstermektedir.

$$D(MEVDUATOZSERK\hat{A}R) = -0.157699 + 16.15324 * D(MEVDUATAKTİFK\hat{A}R) - (-0.047000) (8.731672) \\ 1.080496 * RESID01(-1) (-3.236783)$$

$$R^2 = 0.84 \quad DW = 1.96 \quad \text{Hata Teriminin Olasılık Değeri(Prob.)} = 0.0055$$

Hata teriminin olasılık değeri %5'ten küçük olduğundan istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Ancak hata terimi -1.080496 değeri ile istenilen aralıktan(0 ile -1) düşük bir sapma göstermiştir. Hata teriminin katsayısındaki sapmanın ihmal edilebilir ölçüde küçük olması ve hata teriminin uzun dönemde durağan ve anlamlı bulunmasından dolayı, mevduat bankalarının özsermaye kârlılıkları ile aktif kârlılıkları arasında uzun dönem bir ilişkinin var olduğu kabul edilebilir.

4.5.2.4. Vergiler, Aktif Kârlılık ve Özsermaye Kârlılık Değişkenleri Arasındaki Uzun Dönem İlişkisinin Belirlenmesi

Banka kârlılıklarını etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerin neler olduğu araştırmamızın önceki bölümlerinde açıklanmıştır. Çalışmanın bu kısmında, mevduat bankalarının dönem kârları üzerinden ödedikleri ve kârlılığı doğrudan etkileyen vergilerin, aktif ve özsermaye kârlılıkları üzerindeki uzun dönem etkileri araştırılmış, aktif ve özsermaye kârlılık değişkenleri de uzun dönemde birbirlerini etkiledikleri için kurulan regresyon denklemlerine dâhil edilmiş ve analiz daha kapsamlı bir şekilde yapılmıştır.

Mevduat bankalarının ödemiş oldukları vergiler ile aktif kârlılıklarının özsermaye kârlılıkları üzerindeki koentegrasyon ilişkisi araştırılmış, kurulan regresyon denklemi ile elde edilen hata teriminin durağan olup olmadığı test edilmiştir.

DENKLEM-1:

$$\text{MEVDUATOZSERK}\hat{\text{A}}\text{R} = 11.45294 + 15.32659 \cdot \text{MEVDUATAKT}\hat{\text{I}}\text{FK}\hat{\text{A}}\text{R} - 1.473348 \cdot \text{LOG}(\text{MEVDUATVERGI})$$

$$R^2 = 0.92 \quad \text{DW} = 2.22 \quad \text{Hata Teriminin ADF İstatistiği} = -4.664134(0)$$

*Birinci aşamada, uzun dönem denklemindeki değişkenler durağan olmadıkları için t istatistikleri yorumlanamaz. Bu nedenle t istatistik değerleri rapor edilmemiştir. Parantez içi rakam AIC'ye göre optimum gecikme uzunluğunu göstermektedir. Hata terimine ilişkin ADF denklemi sabit terim ve trend içermemektedir.

Vergilerin ve aktif kârlılığın, özsermaye kârlılığına olan etkilerinin analiz edildiği uzun dönem denkleminde, t istatistiklerine güvenilemez. Dolayısıyla, bu doğrultuda yapacağımız katsayı yorumları, sadece ön fikir edinmek ve bu doğrultuda yapılacak çalışmalara yol göstermek amacıyla yapılmıştır.

Modelimizde, mevduat bankalarının özsermaye kârlılığı, modele dâhil edilen açıklayıcı değişkenlerden olan vergiler ile aktif kârlılık tarafından %92($R^2=0,92$) oranında açıklanmaktadır. Vergiler ile aktif kârlılık değişkeni mevduat bankalarının özsermaye kârlılıklarını %92 oranında etkilemektedir. Vergilerde meydana gelecek %1'lik artış, mevduat bankalarının özsermaye kârlılıklarını %1.473348 oranında azaltacaktır. Aktif kârlılıkta meydana gelecek %1'lik artış, mevduat bankalarının özsermaye kârlılıklarını %15.32659 oranında arttıracaktır.

Hata terimine dayalı ADF test istatistiği -4.664134 ve %5 düzeyinde MacKinnon kritik değer -1.961409 olarak bulunmuştur. Hata terimine ilişkin test istatistiğinin mutlak değeri, MacKinnon kritik değerinin mutlak değerinden büyük olduğu için hata terimi durağandır.⁵⁹ Bu sonuçlara göre vergiler, özsermaye kârlılık ve aktif kârlılık değişkenleri arasındaki uzun dönem ilişki bir kez daha ortaya konulmuştur.

⁵⁹ Denklem 1 sonucuna göre, hata teriminin(u_t) durağan olduğu test edilmiş, hata teriminin bir dönem gecikmeli değeri(u_{t-1}) negatif (-1.44) ve anlamlı (prob)0.0001 bulunmasına rağmen, beklenen aralıkta çıkmamıştır. Bu bağlamda, denklem sonuçlarına ihtiyatla yaklaşmak gerekir.

Mevduat bankalarının ödedikleri vergiler ile özsermaye kârlılıklarının, aktif kârlılıkları üzerindeki etkilerinin tahmin edildiği regresyon denkleminde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

DENKLEM-2:

$$\text{MEVDUATAKTİFKÂR} = -0.229004 + 0.059128 * \text{MEVDUATOZSERKÂR} + 0.060945 * \text{LOG}(\text{MEVDUATVERGI})$$

$$R^2 = 0.91 \quad DW = 2.37 \quad \text{Hata Teriminin ADF İstatistiği} = -5.039025(0)$$

*Birinci aşamada, uzun dönem denklemindeki değişkenler durağan olmadıkları için t istatistikleri yorumlanamaz. Bu nedenle t istatistik değerleri rapor edilmemiştir. Parantez içi rakam AIC'ye göre optimum gecikme uzunluğunu göstermektedir. Hata terimine ilişkin ADF denklemini sabit terim ve trend içermemektedir.

Modelimizde, mevduat bankalarının aktif kârlılığı, modele dâhil edilen açıklayıcı değişkenlerden vergiler ile özsermaye kârlılık tarafından %91($R^2=0,91$) oranında açıklanmaktadır. Vergilerde meydana gelecek %1'lik artış, mevduat bankalarının aktif kârlılıklarını %0.060945 oranında arttıracak; özsermaye kârlılığında meydana gelecek %1'lik artış ise aktif kârlılığı %0.059128 oranında arttıracaktır.

Hata terimine dayalı ADF test istatistiği -5.039025 ve %5 düzeyinde MacKinnon kritik değer -1.961409 olarak bulunmuştur. Hata terimine ilişkin test istatistiğinin mutlak değeri, MacKinnon kritik değerinin mutlak değerinden büyük olduğu için hata terimi durağandır.⁶⁰

Hata teriminin durağan bulunması değişkenler arasındaki koentegrasyonun varlığını doğrulamaktadır. Regresyon modelinin belirlilik katsayısının yüksek oluşu değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisi desteklemektedir. Bu bulgulara göre tüm değişkenlerin yer aldığı regresyon denklemindeki sonuçlar ve koentegrasyonun varlığı, değişkenler arasında uzun dönem nedensel ilişkinin varlığına işaret etmektedir.

⁶⁰ Denklem 2 sonucuna göre, hata teriminin(u_t) durağan olduğu test edilmiş, hata teriminin bir dönem gecikmeli değeri(u_{t-1}) negatif (-1.43) ve anlamlı (prob)0.0000 bulunmasına rağmen, beklenen aralıkta çıkmamıştır. Bu bağlamda, denklem sonuçlarına ihtiyatla yaklaşmak gerekir.

4.5.3. Granger Nedensellik Testi (Hata Düzeltme Modeli)

Değişkenler arasında uzun dönem ilişki tahmin edildikten sonra, bu aşamada Granger nedensellik testi ile mevduat bankalarının ödedikleri vergilerin, aktif ve özsermaye kârlılıklarındaki değişikliğin nedeni olup olmadığı araştırılacak ve değişkenler arasındaki nedensellik ilişkileri analiz edilecektir.

Tablo 4.6: Granger Nedensellik Testi(Hata Düzeltme Modeli)

Bağımlı Değişken	Sabit Terim	U(t-1)	D(MEVDUATVERGİ) F İstatistiği
D(MEVDUATAKTİFKÂR)	1.414230 (1.473805)	-0.306789 (-1.195987)	4.776879(2)
D(MEVDUATOZSERKÂR)	21.00320 (1.374420)	-0.264430 (-0.889054)	3.649904(2)

Not: U(t-1) hata düzeltme terimidir. D ilgili değişkenlerin birinci farklarını gösterir. Parantez içindeki rakam Akaike Bilgi Kriterinin FPE yöntemine göre belirlenmiş optimal gecikme uzunluğunu göstermektedir. Sabit terim ve hata teriminin altında yer alan parantez içi rakamlar t istatistiği değerlerini gösterir.

Vergiler-Aktif Kârlılık değişkenleri ile Vergiler-Özsermaye Kârlılık değişkenleri arasındaki nedenselliğin yönünü gösteren tablo aşağıda gösterilmiştir. Nedenselliğin yönü vergilerden aktif kârlılığa ve vergilerden özsermaye kârlılığına doğru bulunmuştur.

Vergiler => Aktif Kârlılık

Vergiler => Özsermaye Kârlılık

Tablo 4.7: Nedenselliğin Yönü

Bağımlı Değişkenler	Bağımsız Değişken		FPE	Nedensellik Testi Sonuçları
D(MEVDUATAKTİFKÂR)	D(MEVDUATAKTİFKÂR(-1)	-	7.87	DLOG(MEVDUATVERGİ => D(MEVDUATAKTİFKÂR)
	D(MEVDUATAKTİFKÂR(-1)	DLOG(MEVDUATVERGİ(-2)	4.61	
D(MEVDUATOZSERKÂR)	D(MEVDUATOZSERKÂR(-2)	-	1428.55	DLOG(MEVDUATVERGİ => D(MEVDUATOZSERKÂR)
	D(MEVDUATOZSERKÂR(-2)	DLOG(MEVDUATVERGİ(-2)	1038.90	

Granger nedensellik testinin bulguları, mevduat bankalarının ödedikleri vergiler ile aktif kârlılıkları arasında ve mevduat bankalarının ödedikleri vergiler ile özsermaye kârlılıkları arasında nedensellik ilişkisinin olduğunu göstermektedir. $FPE(m)$ değerleri $FPE(m,n)$ değerlerinden büyük olduğu için mevduat bankalarının ödemiş oldukları vergiler, hem aktif kârlılıklarının hem de özsermaye kârlılıklarının nedenidir.

Tabloda hata düzeltme teriminin katsayısı negatif (0 ile-1 arasında) bulunmuştur. Hata düzeltme katsayısının beklenen aralıkta bulunması, vergiler-aktif kârlılık ile vergiler-özsermaye kârlılık değişkenleri arasındaki uzun dönemli ilişkiyi desteklemekte ve uzun döneme ilişkin nedenselliği göstermektedir. Ancak t istatistik değerlerinin düşüklüğü, uzun dönem değişkenleri arasında bağlantı kurulurken ihtiyatlı yaklaşılması gerektiğini göstermektedir. Bulgular doğrultusunda, kısa dönemde mevduat bankalarının aktif kârlılıklarında meydana gelebilecek bir dengesizliğin %30'u hata düzeltme mekanizmasının çalışmasıyla düzeltilecektir. İkinci denklem sonuçlarına göre de mevduat bankalarının özsermaye kârlılıklarında görülecek kısa dönem dengesizliğinin %26'sı hata düzeltme mekanizmasının çalışmasıyla düzeltilecektir.

4.6. ELDE EDİLEN SONUÇLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Türk Bankacılık Sektöründe, vergi kanunlarının bankaların kârlılıkları üzerine etkilerinin araştırıldığı çalışmamızın uygulama kısmında, kamu ve özel sermayeli mevduat bankalarından, yabancı bankalardan ve TMSF'ye devrolunan bankalardan oluşan mevduat bankalarının ödedikleri vergilerin aktif kârlılıkları ve özsermaye kârlılıkları üzerindeki etkileri araştırılmaya çalışılmıştır.

Uygulamanın ilk aşamasında zaman serilerinin sahte birim kök yaratma ihtimallerinin yüksek olması nedeniyle bu seriler, ADF, Phillips-Peron birim kök testleri ile yapısal kırılma sorununu dikkate alan Perron Additive Outlier testine tabi tutulmuştur.

Serilere birim kök testleri uygulandıktan sonraki ikinci aşamada bu seriler arasındaki koentegrasyon ilişkileri araştırılmıştır. Değişkenler durağan olmasa bile

değişkenler arasında koentegrasyon ilişkisinin saptanması halinde en azından bir yönde nedensellik ilişkisinin varlığı kabul edilebilmektedir.

Uygulama kısmında yaptığımız ekonometrik çalışma sonucunda, mevduat bankalarının ödedikleri vergiler ile aktif kârlılıkları arasında uzun dönem denklemi tahmin edilmiş ve ödenen vergiler ile aktif kârlılık arasında istikrarlı bir uzun dönem ilişkisi elde edilmiştir. Mevduat bankalarının ödemiş oldukları vergilerin aktif kârlılıkları üzerinde etki yarattığı belirlenmiştir. Diğer aşamada, vergilerin mevduat bankalarının özsermaye kârlılıkları üzerine olan etkilerini belirlemek amacıyla vergiler ile özsermaye kârlılık değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişki tahmin edilmeye çalışılmış ve vergiler ile aktif kârlılık arasında bulunan istikrarlı uzun dönem ilişkisi, vergiler ile özsermaye kârlılık arasında da bulunmuştur. Bir başka ifadeyle, uzun dönemde ödenen vergilerin mevduat bankalarının özsermaye kârlılıklarını etkilemesi söz konusudur.

Vergilerin banka kârlılıkları üzerindeki etkiledikleri analiz edildikten sonra, mevduat bankalarının aktif ve özsermaye kârlılıkları arasında uzun dönem bir ilişkinin varlığı araştırılmak istenmiş ve bu iki değişkenin yer aldığı denklem oluşturulmuştur. Analiz sonucunda hata teriminin durağan ve anlamlı olduğu saptanmış ve hata teriminin bir dönem gecikmeli katsayısı beklenen düzeyinden küçük miktarda sapma gösterse de, bu sapmada serilerin zaman içinde yapısal kırılmalardan etkilenecekleri varsayımı dikkate alındığında, aktif kârlılık ile özsermaye kârlılık değişkenleri arasında uzun dönem ilişkisinin olduğu kabul edilmiştir.

Vergiler, aktif kârlılık ve özsermaye kârlılıkları arasında uzun dönem ilişkisi tespit edildikten sonra vergiler ile aktif kârlılık değişkenlerinin mevduat bankalarının özsermaye kârlılıkları üzerinde oluşturdukları etkileri görebilmek amacıyla regresyon denklemi kurulmuştur.

Regresyon denklemi katsayıları yorumlanırken sonuçlara ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Çünkü uzun dönem denklemi sonucunda bulunan parametrelerin anlamlılığı hakkında kesin bir yargıya ulaşmak mümkün olmamaktadır. Bu yüzden katsayıların yeniden düzenlenmesi ve yorumlanabilir hale getirilmesi gerekmektedir.

Çalışmamızda, vergilerin uzun dönemde mevduat bankalarının kârlılıklarını hangi yönde etkileyeceklerinin önceden bilinmesi ve fikir vermesi amacıyla katsayılar yorumlanmıştır. Bu bağlamda, regresyon denklemi bulgularına göre, uzun dönemde vergilerde meydana gelecek %1'lik artışın, mevduat bankalarının özsermaye kârlılıklarını %1.473348 oranında azaltacağı ve aktif kârlılıkta meydana gelecek %1'lik artışın, mevduat bankalarının özsermaye kârlılıklarını %15.32659 oranında arttıracığı söylenilebilir. Modelin belirlilik katsayısının %92 gibi yüksek bir değer bulunması da bu sonucu desteklemektedir. Katsayıların düzenlenmesi ile bulunacak yeni değerlerle daha geçerli sonuçlara ulaşmak mümkün olacaktır. Ancak bu sonuçlara ihtiyatla yaklaşılması gerektiği tekrar belirtilmelidir.

Ödenen vergilerin mevduat bankalarının özsermaye kârlılıklarında önemli düşüşler yarattığı görülmüştür. Özellikle, bankaların krizden ve yüksek enflasyondan dolayı özsermayeleri azalmış ve özsermaye kârlılıkları düşmüştür. İnceleme döneminin kriz yıllarını da kapsaması bunu doğrulamaktadır. Bu düşüşte vergilerin de etkisinin olduğu, katsayıların işaretleri doğrultusunda tahmin edilmiştir. Bankacılık sektörünün faaliyetlerinde vergisel yükümlülüklerin payının fazlalığı, bankalar üzerindeki vergi yükünü arttırmıştır. Artan vergi yükü ile bankaların aracılık maliyetleri yükselmiş ve kârlılıkları düşmüştür. Özsermayelerinde azalışa yol açan bu durum, bankaların özsermaye kârlılıklarında da azalışa yol açmıştır.

Bankaların özkaynakları kalemi içinde dönem net kâr/zarar hesabı bulunmakta ve bu hesap, bankaların yılsonundaki gelir tablosunda yer alan vergi öncesi kâr/zarar hesabından vergi karşılıklarının düşülmesi sonucu bulunan tutarın banka bilançosuna aktarılmasıyla bankaların özkaynakları içinde gösterilmektedir. Vergiler her ne kadar mevduat bankalarının özsermaye kârlılıklarında azalmaya yol açsa da, bankaların özsermaye kalemleri içinde yer alan hisse senedi ihraç primleri kazancının kurumlar vergisinden istisna edilmesi, son beş yıla ilişkin geçmiş yıllar zararlarının kurumlar vergisi beyannamelerinden mahsup edilmesi ve vergisel yönden sağlanan teşvikler, bankalara vergisel açıdan kolaylık sağlamaktadır.

Mevduat bankalarının ödedikleri vergiler ile özsermaye kârlılıklarının aktif kârlılıkları üzerindeki etkilerinin analiz edildiği bir diğer regresyon denklemi sonuçlarına göre, vergilerde meydana gelecek %1'lik artışın, mevduat bankalarının

aktif kârlılıklarını %0.060945 oranında arttıracığı; özsermaye kârlılığında meydana gelecek %1’lik artışın ise aktif kârlılığı %0.059128 oranında arttıracığı beklenmektedir. Belirlilik katsayısının %91 bulunması ile vergilerdeki değişikliğin aktif kârlılığı düşürmemesi durumu desteklenmektedir.

Vergilerde yapılacak değişikliklerin (artışların) bankaların aktif kârlılıklarını düşürmemesi muhtemel bir durumdur. Çünkü mevduat bankaları içinde sayılan kamu bankaları, ekonomide bütçe açıkları olduğu zamanda hazineye fon sağlamaktadırlar. Bu bankalar aktiflerinde Devlet Tahvili ve Hazine Bonosu gibi kamu senetleri bulundurdıkları ve bu kamu senetlerine 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu’nun Geçici 59’uncu ve Geçici 67’nci maddeleri gereğince vergisel yönden teşvikler sağlandığı için bankaların ödemiş oldukları vergilerin aktif kârlılıkları üzerinde azaltıcı bir etki yaratmaması söz konusudur.

Bankaların sermayelerini güçlendirmeleri amacıyla aktiflerinde en az iki tam yıl bulundurdıkları gayrimenkul ve iştirak hisselerinin satışı da taşınmaz ve iştirak hisseleri satış kazanç istisnası olması sebebiyle vergiden istisna edilmiştir. Ayrıca bankalar, yurtdışı kredi kuruluşlarından temin edecekleri krediler için düzenlenecek sözleşmelerin damga vergisini, istisna kapsamında olduğu için ödememektedirler. Bu durumlardan dolayı, vergilerde yapılacak artışların bankaların aktif kârlılıklarında azaltıcı bir etkiye yol açmaması ve bankaların vergi yüklerinin azalması beklenilmektedir. Ayrıca bankalar ödedikleri vergileri, kredi faizlerini yükselterek ya da mevduat faizlerini düşürerek müşterilerine yansıtırlar ve bu yolla vergi yükünden kurtulmuş olurlar. Sonuçta vergilerde değişiklik olsa bile bankalar vergi yükünü müşterilerine yansıtacaklarından kârlılıklarında olumsuz yönde bir değişiklik olmayacaktır.

Bankacılık sektörünün piyasa yapısının oligopolistik olmasının neden olduğu aşırı kârlardan dolayı, vergisel değişikliklerin banka kârlılıkları üzerindeki etkisi küçük olmaktadır. Vergi oranlarında yapılacak indirimler, devir ve birleşme işlemlerine getirilen vergisel teşvikler ile bankaların vergi yükleri azalacağından ötürü vergiler, bankalar açısından ciddi ölçüde maliyet unsuru olmaktan çıkacaktır.

Son olarak çalışmanın bu kısmında, vergiler ile aktif kârlılık ve vergiler ile zsermaye kârlılık arasındaki nedensellik ilişkileri ve nedenselliğın yönü araştırılmış ve mevduat bankalarının ödedikleri vergiler ile aktif kârlılıkları arasında ve mevduat bankalarının ödedikleri vergiler ile zsermaye kârlılıkları arasında nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Nedenselliğın yönünün vergilerden aktif kârlılığa ve zsermaye kârlılığına doğru olduğu tespit edilmiştir. Bunun anlamı vergilerde yapılacak değişikliklerin mevduat bankalarının aktif ve zsermaye kârlılıklarını etkileyecek olmasıdır.

SONUÇ

İşletmelerin temel kuruluş amaçları kâr elde etmektir. Bankalar, hizmet verdikleri için hizmet işletmelerinden sayılmakta ve kârlı çalışmak, bankalar için faaliyetlerini istikrarlı bir şekilde sürdürmede ulaşılmak istenilen bir hedef olmaktadır. Bankacılık sektöründe artan rekabet koşulları, bankaların kârlılıklarını daha iyi analiz edebilmeleri ve kârlılıklarına etki eden faktörleri bir bütün olarak değerlendirebilmeleri açısından önem taşımaktadır. Bankalar, kârlılığa etki eden faktörlerden bazılarını kontrol altında tutmayı başarırlarken, bazılarını kontrol edemezler. Bu bağlamda, ekonominin genel yapısından kaynaklanan faiz oranları, konjonktürel yapı ve mevcut rekabet koşulları gibi etkenler kârlılık üzerinde kontrol edilmesi güç faktörlerden sayılmaktadır. Bankaların verimli çalışmalarında bu faktörleri kontrol altına almalarının ve ülkenin ekonomik koşullarına göre etkin bir kredilendirme politikası izlemelerinin önemi büyüktür.

Günümüzde gelişen bankacılık sektörü ve ekonomik büyümenin getirdiği reel üretim artışları sonucu bankalar, reel sektöre daha fazla kredi açma imkânına ulaşmışlardır. Milli gelirdeki artış sonucu firmaların kredi taleplerinin yükselmesi, ulusal ekonomi açısından bankacılık sektörünün reel sektöre kaynak transfer etmesinde ve aracılık fonksiyonlarını yerine getirmelerinde önemli rol oynamıştır.

Bununla birlikte, ekonominin büyümesi sonucu düşen enflasyon ve faiz oranları bankaların faiz marjlarında bir azalmaya yol açsa da, bankalar kârlılıklarını arttırabilmek için faiz dışı gelirlerini arttıracak politikalara yönelerek kârlılıklarını sürdürmeye çalışmaktadırlar. Banka maliyetlerinin azalması, banka birleşmeleri, güçlü sermaye standartlarına ulaşmaları, risk ve kredi yönetimlerinin etkinleştirilmesi ve sektör üzerinden alınan vergilerde düzenlemelere gidilerek bankalardaki vergi yükünün aşağılara çekilmesi, büyüyen ekonomik süreçte banka kârlılıklarını olumlu etkileyecek gelişmelerden olacaktır.

Bankaların kârlılık yapısı incelenirken kârlılıkla ilişkili olan verimlilik ve etkinlik kavramlarının da göz önünde bulundurulması gerekir. Kârlılık sayısal bir kavram olmasına karşılık, verimlilik banka kaynaklarının en optimal bir şekilde kullanımını ifade etmektedir. Etkinlik ise, kaynakların optimum kullanılması sonucu

sunulacak en iyi hizmet kalitesinin, gerçekte sunulan hizmetle karşılaştırılması sonucu, bankaların gerçek başarı durumlarını gösteren bir kavram olarak açıklanabilir. Bankacılık sektörünün oligopolist bir piyasa yapısında olduğu gerçeği altında kârlı çalışan bankalar, verimli ve etkin çalışmamakta ve kaynaklarını rasyonel olarak kullanmamaktadırlar. Türkiye’de oligopolistik yapının bankacılık sektöründe rekabeti azaltıcı etkisi banka kârlılıklarını yükseltirken, personel ve şube verimliliği konusunda bankaların önlem almalarını engellemektedir.

Türk Bankacılık Sektörünün tarihsel gelişimi, Cumhuriyet öncesi dönemden başlayarak günümüze kadar uzanmakta olan bir dönemi kapsamaktadır. Bu dönem içinde, 1980 ve sonrası dönemini kapsayan ve liberal dönem olarak bilinen süreç, yaşanan ekonomik krizlerden ötürü önem arz etmektedir. 24 Ocak 1980 istikrar programı ile bankacılık sektörü daha güçlü bir yapıya bürünmüş ve sistemde rekabet hızlanmıştır. Sektöre giriş ve çıkışların kolaylaştırılması, faiz oranlarının serbest bırakılması ve bankacılık hizmetlerinde çeşitlendirmelere gidilmesi gibi uygulamalar, sistemde rekabetin ön plana çıktığını göstermektedir. Bu dönemde bankalar arası para piyasasının kurulması ile bankalar döviz pozisyonu açıklarını kapatmışlar ve kaynak sıkıntısını gidermişlerdir.

5 Nisan 1994 bankacılık krizi ve ardından yaşanan Güneydoğu Asya krizleri, Türk Bankacılık Sektörünün işleyişini önemli derecede etkilemiş ve artan kredi ve piyasa riskleri bankaların kaynak maliyetlerini yükselterek, aktif kârlılıklarını azaltmıştır. 4389 sayılı Bankalar Kanunu’nun getirmiş olduğu düzenleme ile bankaların denetim ve düzenlemesini sağlamak üzere kamu tüzel kişiliğine haiz BDDK kurulmuş ve tüm bankacılık işlemlerinde etkin bir kontrol mekanizması uygulaması getirilmiştir. Ayrıca 2000 Kasım ve 2001 Şubat bankacılık krizlerinin ardından IMF ile uygulamaya konulan Şartlı Destek Antlaşması ile Türk Bankacılık Sektöründe yeniden yapılandırma çalışmaları başlamıştır. Bu doğrultuda BDDK tarafından Mayıs 2001 yılında “Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı” hazırlanmış ve finansal krizin oluşumunda etkisi olan düşük sermaye oranları, bankacılık sektörü için dikkate alınması gereken konuların başında sayılmıştır. Ayrıca, bankaların asgari sermaye yeterlilik oranları konusunda yapısal

düzenlemelere gidilmiş ve bankaların güçlü bir sermaye yapısına sahip olmaları amaçlanmıştır.

Bankaların kârlılık yapılarının analizinde, gelir gider yapılarını iyi bilmek, banka gelirlerinde dalgalanmalar yaratan faktörleri doğru bir şekilde belirlemek ve harcamaları kontrol altına alarak kârlılığı sürdürebilmek gerekir. Banka gelirleri içinde en büyük payı kredilerden alınan faiz gelirleri oluşturmakta iken, gider kalemleri içinde de en büyük payı mevduata ödenen faiz giderleri oluşturmaktadır. Kredilerden sağlanan faiz gelirlerinden mevduata ödenen faiz giderlerinin çıkarılması sonucu bulunan değer bankaların net faiz marjlarını gösterdiğinden kredi faiz oranlarının yükselmesi banka gelirlerini yükselmesi anlamına gelecek ve faiz marjlarının artması neticesinde banka kârlılıkları da artış gösterecektir.

Banka kârlılık rakamlarında görülecek artışlar bankaların sermaye yapılarının da daha güçlü olmasına neden olacaktır. Güçlü bir banka sermayesi mevduat sahipleri, ortaklar ve diğer alacaklılar için bir güven unsuru teşkil edeceğinden bankaların müşteri portföyleri genişleyerek kâr marjları da aynı doğrultuda yükselecektir. Bu gelişmeler bankalara daha iyi kredi yönetimi ve nakit yönetimi gibi konularda yol gösterecektir. Bankacılık faaliyetlerinin rasyonel sürdürülebilmesi, mevduat sahiplerinin mevduatlarının güvence altına alınması ve denetim otoritelerinin bankaları daha iyi kontrol edebilmeleri için banka sermayesinin yeterli miktarda olması gerekmektedir. Son yıllarda yaşanan finansal krizler, bankaların sermayelerinin yeterli derecede olmasının gerekliliğini ortaya koymuş ve sermayesi zayıf olan bankaları, sermaye bakımından güçlü olmaya yönlendirmiştir. Günümüzde banka birleşmeleri, satın almalar ve yabancı banka girişleri gibi birçok gelişme, bankaların mevcut sermayelerini daha da güçlendirerek piyasada rekabeti hızlandıran gelişmelerden olmuştur.

Bankaların en önemli kârlılık büyüklükleri arasında sayılan aktif kârlılık ile özsermaye kârlılıkları, banka kârlılıklarının analizinde kullanılan değişkenlerdendir. Özsermaye kârlılığı, bankaların gelir tablosunda yer alan faiz gelirleri ile faiz dışı gelirlerin bankaya sağladıkları kazançları gösterirken; aktif kârlılık, banka aktif kalemleri içinde yer alan değerlerin getiri ve verimliliklerini gösterir. Banka aktifleri içindeki en büyük payı krediler oluşturduğundan kredilerin kârlılığı da bankalar

açısından önemlidir. Bunun yanında bankaların sermaye bakımından yeterliliğini ölçmede kullanılan ve özkaynaklar içinde yer alan, ödenmiş sermaye kârlılığı da güçlü bir sermaye yapısına ulaşmayı hedefleyen bankacılık sektörü için dikkate alınması gereken bir kârlılık türüdür. 1980 yılından itibaren uygulanan liberal politikalar ve küreselleşen bankacılık sektöründe yabancı banka girişleri ile ihtisas bankacılığı önem kazanarak bankacılıkta uzmanlaşmaya gidilmiş ve özkaynakların büyüklük ve kârlılığı önem kazanmıştır.

Banka kârlılığında bankaların gider yapılarının analiz edilmesi, banka maliyetlerinin doğru bir şekilde belirlenmesine bağlıdır. Banka bilançosunun pasif tarafı fon kaynaklarını, aktif tarafı da fon kullanımını göstermektedir. Bankalar fon kaynaklarını oluştururken rasyonel davranma, optimal kaynak dağılımı oluşturma ve düşük maliyetlerden kaynak bulma amacını taşırlar. Hem banka kârlılığını arttırmak hem de müşterilerine uygun bir fiyat sunabilmek için kaynak maliyetlerini en düşük seviyede tutmak isterler.

Bankacılık sektöründe bankaların faiz marjlarını ve kaynak maliyetlerini etkileyen etmenler arasında bankaların fon kaynakları ile bu kaynaklar üzerinden ayırmak zorunda oldukları yasal karşılıklar gelmektedir. Bankaların fon kaynakları mevduatlardan, Merkez Bankası kaynaklarından, ihraç edilen menkul kıymetlerden, İnterbank piyasasından sağlanan kredilerden ve diğer yurtiçi ve yurtdışı kredilerden oluşmaktadır. Banka kaynakları içinde en önemli kalem mevduatlar olduğuna göre, bankaların mevduata ödedikleri faizler, teşvik ikramiyeleri, mevduat için ayırmak zorunda oldukları karşılıklar ve katlandıkları mali fedakârlıklar yüzünden banka kârlılıkları azalma göstermektedir.

Bankaların kârlılıkları ekonomide faiz oranlarının yüksek olduğu enflasyonist dönemlerde artış göstermiştir. Bankalar, yüksek enflasyon dönemlerinde faizlerin yükselmesinin getirdiği avantajlarla kamu kesimine borç para vererek ve kamu kesimi kâğıtlarını aktiflerinde bulundurarak kâr marjlarını arttırmışlardır. Bununla birlikte enflasyon, her ne kadar banka kârlılıklarında nominal bir artışa yol açsa da, bankaların özsermayelerinde ciddi ölçüde azalışa yol açmaktadır. Bankalar, enflasyondan ötürü azalan özsermayelerini telafi edecek reel kâr artışlarına

ulaşamamaktadırlar. Bu yüzden enflasyon, bankacılık sektörü açısından istenilen bir durum değildir.

Yüksek enflasyon oranlarından ötürü bankalar, finansal riskleri yönetme konusunda güçsüz kalmaktadırlar. Ülkemizde türev araçları piyasalarının yeterince gelişmemiş oluşu da banka bilançolarındaki riske maruz değerlerin tespitini zorlaştırmakta ve değerlendirme işlemlerinin yapılmasını kısıtlamaktadır. Bankalar bu yüzden etkin bir finansal yönetimle hem enflasyonun hem de enflasyonla birlikte daha da büyüyen finansal risklerin olumsuz etkilerinden kendilerini koruyacaklardır.

Bankalar vergisel yönden taşımış oldukları sorumluluklar açısından finansal kurumlar içinde önemli bir fonksiyon üstlenir. Bankalar vergi kanunları açısından hem vergi mükellefi hem de vergi sorumlusu olmaktadır. Bankalar, her yıl dönem kârları üzerinden ödemiş oldukları kurumlar vergisi yönünden vergi mükellefi sayılırken, bankacılık faaliyetleri sonucu yapmış oldukları ödemeler üzerinden hesapladıkları gelir vergisi kesintisi, katma değer vergisi kesintisi ve tahsil ettikleri banka ve sigorta muameleleri vergisi ile damga vergisi yönünden de vergi sorumlusu olmaktadır.

Bankaların vergi kanunları yönünden taşımış oldukları bu sorumluluklar, bankaların aracılık işlemlerini yerine getirirken sektör üzerinde mali yüklere neden olmaktadır. Bu yüzden bankacılık sektörünün ağır vergi yükleri karşısında aracılık maliyetleri yükselmekte ve banka kârlılıklarında düşüşler görülmektedir.

Bankaların, mevduat sahiplerine ödedikleri faiz giderleri ile kullandırdıkları kredilerden elde ettikleri faiz gelirleri arasındaki fark üzerinden hesaplanan faiz marjı içindeki kamusal yükümlülüklerin oranı, banka aracılık maliyetlerinin büyüklüğü hakkında bilgi vermektedir. Bu oranın yüksekliği bankacılık işlemlerinin kârlılığını düşürmektedir. Bu yüzden bankaların kârlılıklarında azalmalara yol açan vergi ve benzeri yüklerin Vergi İdaresi tarafından yapılacak düzenlemelerle bankalar açısından mali külfet yaratmayacak bir biçimde ayarlanması gerekmektedir. Bankacılık sektörünün oligopolist bir piyasa yapısında faaliyet gösterdiği göz önünde bulundurulursa, bu sistem içinde çalışan bankalar, aşırı kârlarla faaliyetlerini sürdürmektedirler. Bu bağlamda, vergilerde yapılacak değişikliklerle oligopolistik

yapının kırılması mümkün olabilecektir. Aşırı kârlardan normal kâr seviyesinde faaliyet gösterecek bankalar, mali sistem içinde daha etkin ve verimli çalışabileceklerdir. Bu durum, banka müşterilerinin daha düşük bedel ödeyerek banka hizmetlerinden yararlanmalarına fırsat verecektir.

Vergi İdaresinin, bankacılık sektörüne yönelik vergilerle ilgili yapacakları değişiklikleri çok iyi planlanması gerekmektedir. Çünkü vergi kanunlarımızda bankalara vergisel yönden çeşitli yükümlülükler getirilmiştir. Bankaların bu yüzden aracılık maliyetleri yükselmektedir. Vergilerde bankalar aleyhine yapılacak her bir düzenleme, bankacılık sektörünün işleyişini olumsuz yönde etkileyecektir. Bankaların vergi tahsilâtı açısından güvenilir bir kurum olmalarından ötürü, Vergi İdaresi, bankaların işleyişini olumsuz yönde etkileyecek düzenlemelerden kaçınmak isteyecektir.

Ağır vergi yükleri, banka maliyetlerini yükselterek sektörün kârlılığını düşürür. Böyle bir düzenleme, bankacılık sektörünün yapısını olumsuz etkileyecektir. Çünkü bankalar, yükselen maliyetlerini müşterilerine yansıtacaklar ve hizmet fiyatlarını yükselterek kârlılıklarını korumak isteyeceklerdir. Zaten fiyat katılıklarının görüldüğü hizmet sektöründe hizmet fiyatlarının bu doğrultuda yükselmesi, enflasyonu canlandıracaktır. Bunun için Vergi İdaresi, vergi kanunlarımızda bankaları ilgilendiren hususları iyi değerlendirmeli ve bankaların işlem maliyetlerini yükseltmeyecek düzenlemelerle sistemin yapısını kontrol altında tutmalıdır.

Vergisel yönden bankalara sağlanacak teşviklerle bankaların kârlılıklarında yaşanacak artışlar, toplumun aleyhine olmamalıdır. Bu teşvikler, bankaların maliyetlerinde düşüş yaratmalı, bankalar da hizmet fiyatlarını bu doğrultuda azaltmalı ve kârlılıklarını korumalıdır. Yani, bankaların kârlılık rakamlarında görülecek artışlar, hem vergi indirim ve istisnaları gibi düzenlemelerin getireceği maliyet düşmelerinden hem de düşen maliyetler doğrultusunda sektörün daha verimli ve rekabete açık bir şekilde çalışmasından kaynaklanmalıdır. Böyle bir düzenleme hem bankacılık sektörünün işlem kabiliyetini yükseltecek, banka müşterilerinin bankacılık hizmetlerinden sağlayacakları faydayı arttıracak hem de reel sektöre kaynak transferini kolaylaştıracaktır.

Vergilemede istikrarı sağlayabilmek için finans sektöründeki değişikliklere cevap verecek bir vergi mevzuatının oluşturulması, karışıklık yaratacak uygulamalardan vazgeçilerek uygulamada sadeliğin ve bütünlüğün sağlanması ve vergi mevzuatının uygulanmasına standart getirilerek sürekli değişikliklerden kaçınılması, bankacılık sektörünün vergilendirilmesinde kolaylık yaratacak uygulamalar olacaktır. Bankacılık sektörünün kayıt altında çalışması ve belge düzeninin daha işler şekilde uygulanması, devletin bankalardan etkin vergi tahsilâtı yapabilmesi açısından önemli kabul edilmektedir. Bankalardan daha etkin vergi tahsilâtı yapabilmek için belge düzeni bankaların işleyişlerine uygun hale getirilmesi gerekir. Bankacılık sektöründe fatura yerine dekont ve hesap bildirim cetvelleri gibi belgelerle işlemlerin yapılması ve bu belgelerin basımlarındaki usul ve esaslar konusunda Vergi Usul Kanunu'nda herhangi bir düzenlemenin olmaması, banka gelirlerinin tam ve doğru olarak tespit edilmesinde güçlükler yaratmaktadır. Bu yüzden bankacılık sektöründe belge düzeni yasal düzenlemelerle uygulanması zorunluluk teşkil etmektedir. Düzenli işleyen bir belge düzeni ile bankaları kontrol etmek daha kolay olacak ve sistemin kayıt altında tutulması kolaylaşacaktır.

Yabancı sermayenin banka hisselerine yatırım yapmalarındaki temel gaye de sektörün kayıt altında olmasının getirdiği rekabet eşitliğinden, denetleyici kurumların sektörü üzerindeki kontrol yetkilerini en etkin şekilde kullanmalarından ve vergisel yönden sektöre sunulan avantajlardan kaynaklanmaktadır.

Kamu kesimi, bankalara sağladığı vergisel avantajlarla hem banka birleşmelerini teşvik etmekte hem de bankalardan daha rahat fon bulma imkânı elde etmektedir. Bu durum bankaların aktiflerindeki kamu senetlerinin portföy içindeki paylarını yükselterek, bankalara daha yüksek faiz getirisi imkanı sağlamaktadır. Ancak, kamu senetlerinin banka aktiflerindeki oranının yüksekliği, bankaların esas bankacılık faaliyetlerinden uzaklaşmalarına neden olmaktadır. Devletin bankalara daha yüksek faiz oranlarından ödemeler yaparak bütçe açığını kapatmak istemesi, toplam borçlar içinde iç borçlanmada bir artışa yol açmakta ve iç borç faiz oranlarındaki artış sonucu ağır faiz yükleri ile karşı karşıya gelinmektedir. Bunun için kamu bütçe açığının Maastricht kriterleri doğrultusunda Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın %3'ünü geçmeyecek şekilde planlanması ve emisyon yoluyla

enflasyondan daha yüksek oranda artışlara yol açacak bir parasal genişlemeye gidilmemesi uygulamalarına ağırlık vermek gerekmektedir.

Vergi kanunlarında bankaları ilgilendiren istisnalar ve vergisel teşviklerle bankaların aracılık maliyetleri azalacak ve banka kârlılıkları artacaktır. Bu kârlılık artışları, sistemin oligopolistik yapısı düşünüldüğünde mevcut kârlar üzerinde ek bir artış yaratsa da; kârlılık artışı, bankaların fiyat yükseltmelerinin bir sonucu olmadığı sürece, sistemin etkinliğini olumsuz etkilemeyecektir. Vergisel teşviklerden ötürü bankaların azalan maliyetlerini fiyatlarına da azalış yönünde yansıtmaları, sektörün rekabetçi bir yapıya ulaşması ile daha önem kazanacak ve sistemde olması gereken kârlılık artışlarına ulaşmak mümkün olabilecektir.

Banka kârlılık rakamlarında görülecek artışlar sonucu, bankaların özsermayeleri daha güçlü hale gelecektir. Sermaye bakımından güçlü olan bankaların daha fazla mevduat toplamaları ve bunun sonucu firmalara açacakları kredi hacminde görülecek artışlarla reel sektör daha hızlı bir büyüme göstererek ekonomide milli gelir artacak ve büyüme hızı daha istikrarlı bir seyir izleyecektir. Gelir İdaresinin yeniden yapılandırılması çalışmaları ile vergi bilincinin toplumun tüm kesimi üzerinde etki göstermesi, vergi mükelleflerine vergi konusunda daha bilinçli olmaları için hizmetler sunulması, elektronik ortamda beyannamelerin doldurulması ve gönderilmesi gibi vergisel işlemlerde kolaylıklar sunulması, bankaların vergi mükellefi ve sorumlusu olarak yapacakları işlemlerde etkinliği arttırıcı gelişmeler olarak değerlendirilebilir.

Devletin bankalar üzerinde sahip olduğu kamu payı ile bankalardan istediği zaman finansman imkânı sağlayarak yararlanabilmesi, bankaların siyasi otorite üzerinde etkin bir güç unsuru olmaları ve bankacılık sektörünün teşvik edilmesi için getirilen vergisel kolaylıklar, bankalarda vergi yükünün daha düşük olmasına sebep olmaktadır. Devlet finansman ihtiyacını bankalardan Hazine Bonosu ve Devlet Tahvili gibi menkul kıymetler aracılığı ile sağlamak ve bankalara Hazine Bonosu ve Devlet Tahvili satın almaları için vergisel kolaylıklar sağlamaktadır. 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun Geçici 67'nci maddesi ile getirilen düzenleme ile bankaların kendi portföylerinde bulundurdıkları Hazine Bonosu ve Devleti Tahvili

gibi devlet iç borçlanma senetlerinin getirileri üzerinden bankalara vergi kesintisi yapılmayacaktır.

Devlet iç borçlanma senetlerinden, ihraç tarihi 01.01.2006 tarihinden önce olanlara Gelir Vergisi Kanunu'nun Geçici 59'uncu maddesi ile getirilen vergi istisnası ve indirimi uygulaması yerini, 01.01.2006 tarihinden sonra vergi kesintisine bırakmış ve bu menkul kıymetlerin dönemsel getirileri ve satışlarından doğacak kazançlar üzerinden gerçek kişilerin ve kurumların gelirlerine uygulanmak üzere, kesinti yoluyla nihai vergilendirme yapılması uygulamasına geçilmiştir. Ancak bankaların aktiflerinde yer alan kamu senetleri gelirleri üzerinden vergi kesintisi yapılmaması, kamu kesiminin bankalara tanımış olduğu bu vergisel teşvikle bankalardan daha kolay finansman imkânından yararlanmak istediğini göstermektedir. Bankalar böylelikle bu işlemten doğacak kesinti suretiyle vergilendirilmemiş kazançlarını, fon olarak değerlendirerek kazanç sağlayacaklardır.

Bankalarda toplanan fonların büyük miktarlarda olmadığı ve fon yetersizliğinin olduğunun dikkate alınması durumunda, bankalarda biriken fonların vergisel teşviklerden ve yüksek getirilerden ötürü kamu finansmanı için kullandırılması sonucu, kıt kaynaklar verimli kullanılamamakta ve fon yetersizliği sorunu daha da büyümektedir. Bu yüzden reel sektör, ihtiyaç duyduğu fonları bankalardan yüksek faizlerle sağlamak durumunda kalacaktır. Yüksek faiz oranlarından verilecek kredilerin geri ödenmeme riskinin bulunduğu düşünülürse, bankalar kârlılıklarını koruyabilmek için kredi çeşitlendirmesine gidecekler ve riski dağıtacaklardır. Bankaların riskleri kontrol etmeleri, bankacılık işlemlerindeki verimliliği yükseltecektir.

Bununla birlikte, bankacılık işlemleri üzerinden alınan vergiler, banka işlemlerinin verimliliğini düşürmektedir. Bankacılık işlemleri üzerinden alınan vergilerle bankaların vergi yükü giderek yükselmiş; bu durum, banka maliyetlerinde yükselmelere yol açmış ve bankaların aracılık faaliyetlerindeki etkinliklerini azaltmıştır. Maliyet artışları sonucu bankaların kârlılıkları ve özsermayeleri azalmış, bankaların özsermaye kârlılıkları da bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Vergilerdeki artışların aktif kârlılığı olumsuz yönde etkilememesinde, bankaların aktifleri içinde yer alan kamu senetlerine vergisel yönden sağlanan istisnaların, vergi

oranlarındaki indirimlerin, zarar mahsuplarının, banka devir ve birleşme işlemlerinde sağlanan vergisel kolaylıkların ve bu işlemler sonucu banka aktiflerinin değerlerinin yükselmesinin, bankaların vergileri müşterilerine yansıtma ve bankacılık sektörünün oligopol piyasa yapısından ötürü aşırı kârla çalışmasının etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Bu sayılanların dışında, banka ve sigorta muameleleri vergisi alanında yapılacak düzenlemelerle ve BSMV’de indirim mekanizması olmamasından kaynaklanan sorunların rasyonel bir şekilde çözüme kavuşturulmasıyla bankacılık sektörü yepyeni bir görünüm kazanacaktır.

Ödenen vergilerin mevduat bankalarının aktif ve özsermaye kârlılıkları üzerindeki etkilerinin incelendiği çalışmamızda, vergisel değişikliklerin (artışların) mevduat bankalarının özsermaye kârlılıklarını azalttığı ancak, aktif kârlılık üzerinde önemli bir değişiklik yaratmadığı saptanmıştır. Bu sonuç, yukarıda bahsettiğimiz kârlılığı etkilediği düşünülen faktörlerin geçerliliğini kuvvetlendirmektedir. Ayrıca, aktif kârlılık ile özsermaye kârlılık değişkenleri de uzun dönemde birbirini etkilemektedir. Bu bağlamda, aktif kârlılıkta meydana gelecek bir artışın, mevduat bankalarının özsermaye kârlılıklarını arttırması ile bankalar aktiflerine daha iyi yatırım yaparak ve toplam aktifler içinde kötü aktiflerin payını düşürerek özsermaye kârlılıklarını arttırmak isteyeceklerdir.

Çalışmamızda ödenen vergilerin mevduat bankalarının aktif ve özsermaye kârlılıkları üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla nedensellik testi yapılmış ve bu testin sonucunda da vergilerle aktif kârlılık ve özsermaye kârlılık arasında uzun dönem bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Nedenselliğin yönü vergilerden aktif ve özsermaye kârlılığına doğru bulunmuş ve vergilerde yapılacak değişikliklerin mevduat bankalarının aktif ve özsermaye kârlılıklarını etkileyeceği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgular doğrultusunda ödenen vergiler, mevduat bankalarının aktif ve özsermaye kârlılıklarını etkileyebilecek bir faktör olarak değerlendirilebilir. Bu yüzden Kamu İdaresinin vergilerle ilgili yapacağı her yeni düzenleme ve yenilik bankaları doğrudan ilgilendirecektir.

Son olarak, çalışmamızın banka kârlılığı ile ilgili literatüre, vergilerin kârlılıkla ilişkisinin ele alındığı ilk çalışma olması yönündeki temel katkısının bu konuda çalışma yapmak isteyen araştırmacılara kaynak olması açısından bir ilk adım olmasını umut etmekteyiz. Kuşkusuz çalışmamızın eksiklikleri ileride yapılacak yeni çalışmalarla; farklı verilerle, farklı değişkenlerin modele dâhil edilmesiyle ve farklı analiz yöntemlerinin kullanılması ile giderilebilecektir.

KAYNAKÇA

ABUK DUYGULU, Aylin; “Kurala Bağlı Para Politikası Kapsamında Parasal Hedefleme: Türkiye Örneği”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2004.

AĞAOĞLU, Abdülgaffar; “Türk Bankacılık Sisteminde Değer Mühendisliği Açısından Risk, Erken Uyarı ve Kalite Yönetiminin Değerlendirilmesi”, http://www.makalem.com/Search/ArticleDetails.asp?nARTICLE_id=373 (Erişim: 05.05.2008).

AKBALIK, Murat; “Bankacılık Sisteminde Kârlılık ve Kârlılığı Belirleyen Boyutların İrdelenmesine İlişkin Bir Model Denemesi ve Türkiye Uygulaması”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2001.

AKDENİZ, Kasım, TÜRKAN, Ercan; “Krediler Üzerindeki Aracılık Maliyetlerinin Banka ve Müşteri Davranışlarına Etkisi ve Yarattığı Olumsuz Sonuçlar”, **Active Bankacılık ve Finans Dergisi**, Sayı:33, Kasım 2003:26-31.

AKDOĞAN, Nalan, TENKER, Nejat; **Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2006.

AKGÜÇ, Öztin; “Bankacılık Sektörünün Yeniden Düzenlenmesi”, **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Cilt 23, Sayı:215, Nisan, 1999:98-101.

AKSAN, Hüseyin, PEÇEN, Ümit; “Emisyon Primlerinin BSMV Karşısındaki Durumu”, **Vergi Dünyası Dergisi**, Sayı:216, Ağustos, 1999:87-89.

AKSOYLU, Volkan; “5520 Sayılı Kanun Sonrası Örtülü Sermaye Müessesesi”, **Vergi Raporu Aylık Maliye, Ekonomi ve Hukuk Dergisi**, Yıl:15, Sayı:89, Şubat, 2007:78-86.

AKTAŞ, Mitat, ÜREL, Gürol; “Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi Uygulaması”, **Vergi Dünyası Dergisi**, Sayı:216, 1999:42-53.

ALBAYRAK, Yıldız Esra, ERKUT, Haluk; “Banka Performans Değerlendirmede Analitik Hiyerarşi Süreç Yaklaşımı”, **İstanbul Teknik Üniversitesi Dergisi**, Cilt:4, Sayı:6, Aralık 2005:47-58.

ALTUNAKAR, Okan; “Bankalarda Türev Ürünlerle Faiz, Döviz ve Hisse Senedi Riskleri İle Kârlılığın Yönetimi”, **Active Bankacılık ve Finans Dergisi**, Sayı:45, Kasım 2005:14-20.

ARI, Nihat; “5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu Sonrasında Gayrimenkul ve İştirak Hissesi Satış Kazancı İstisnası”, **Vergi Raporu Aylık Maliye, Ekonomi ve Hukuk Dergisi**, Yıl:14, Sayı:83, Ağustos 2006:48-53.

ATASOY, Hakan; **Türk Bankacılık Sektöründe Gelir-Gider Analizi ve Kârlılık Performansının Belirleyicileri**, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara, Mart 2007.

AYAZ, Garip, SÖNMEZ, Erdal; “Likidite Krizi Bankalara Vergi Avantajı Sağlıyor”, **Finans Dünyası Dergisi**, Sayı:134, Şubat 2001:76-77.

AYDIN, Fazıl; “Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi (BSMV) Kanun, Özelgeler, Yargı Kararları Yorum ve Açıklamalar”, **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı:143, Ağustos 2000:289-308.

AYDOĞAN, Kürşat, ÇAPOĞLU, Gökhan; **Bankacılık Sistemlerinde Etkinlik ve Verimlilik: Uluslararası Bir Karşılaştırma**, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, No:397, 1989.

BARTU, N. Cem; “The Relative Profitability Of Turkish Commercial Banks:A Statistical Approach”, A Thesis Submitted to the Department of Management and the Graduate School of Business Administration in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master of Business Administration Bilkent University, Ankara, February 1992.

BASTI, Eyüp; “2001 Finansal Krizinin Türkiye Ticari Bankacılık Sektörünün Toplam Faktör Verimliliğine Etkileri”, **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl:20, Sayı:237, Aralık 2005:63-79.

BATUN, Mehmet; “Bankaların Çalışanlarına Düşük Faizle Kredi Kullandırmaları Transfer Fiyatlandırması Yoluyla Örtülü Kazanç Dağıtımıdır”, **Yaklaşım Dergisi**, Yıl:17, Sayı:195, Mart 2009:108-113.

BAYAR, M. Çağrı; “Yurtdışından Temin Edilen Mali Kaynakların Vergi Mevzuatı Karşısındaki Durumu”, **E-Yaklaşım Dergisi**, Sayı:62, Eylül 2008:420-426

BAYRAKTAR, Bekir; “Banka ve Sigorta Muamele Vergisinde Mükellefiyet”, **Vergi Dünyası Dergisi**, Sayı:236, Nisan 2001:97-102.

BDDK, “Finansal Piyasalar Raporu”, Sayı:8, Aralık 2007, [http:// www.bddk.org.tr /websitesi/turkce/Raporlar/Finansal_Piyasalar_Raporlari/4816FPR_Aralik2007.pdf](http://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/Raporlar/Finansal_Piyasalar_Raporlari/4816FPR_Aralik2007.pdf) (Erişim: 23.05.2008).

BDDK, “Finansal Piyasalar Raporu”, Sayı:9, Mart 2008, http://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/Raporlar/Finansal_Piyasalar_Raporlari/5250fprmart2008internet.pdf (Erişim: 25.07.2008).

BDDK, “Finansal Piyasalar Raporu”, Sayı:10, Haziran 2008, http://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/Raporlar/Finansal_Piyasalar_Raporlari/5717Finansal_Piyasalar_Raporu_Haziran_2008.pdf (Erişim:12.10.2008).

BDDK, “Finansal Piyasalar Raporu”, Sayı:11, Eylül 2008, http://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/Raporlar/Finansal_Piyasalar_Raporlari/5835Finansal_Piyasalar_Raporu_Eyl%C3%BCl_2008.pdf (Erişim:15.01.2009).

BDDK,http://www.bddk.org.tr/turkce/Raporlar/CalismaRaporlari/Calisma_Raporlari.aspx (Erişim: 16.11.2007).

BİNGÖL, Mehmet; “Yurtdışı Bankalardan Elde Edilen Mevduat Faizinde Banka ve Sigorta Muamele Vergisi Nispeti”, **Vergi Dünyası Dergisi**, Sayı:228 Ağustos 2000:16-20.

CHANTAPONG, Saovane; “Comparative Study of Domestic and Foreign Bank Performance in Thailand:The Regression Analysis”, **Economic Change and Restructuring**, No:38, 2005:63-83.

ÇANKAYA, Fikret, ÖZ, Mehmet; **Türkiye’de Kamu Bankalarının Özelleştirilmesi, Kamu ve Özel Sermayeli Ticaret Bankalarında Etkinlik ve Verimlilik Analizi**, Türkiye Bankalar Birliği Yayını, No:221, 2001.

ÇETİN, Hikmet, SÜNGÜ, Hulusi; “2007 Yılında Elde Edilen Kurum Kazançlarının Vergilendirilmesi”, **Vergi Raporu Aylık Maliye, Ekonomi ve Hukuk Dergisi**, Yıl:16, Sayı:103, Nisan 2008:129-180.

DEMİRTAŞ, İbrahim Alpay, ÇINAR, Ahmet; “Her İki de Muamele Vergisi Olan BSMV ve KDV’nin Birbirinden Mahsup Edilmesinin Sağlayacağı Faydalar”, **Vergi Dünyası Dergisi**, Sayı:193, Eylül 1997:29-31.

DİCLE, Berk; “Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu Kesintisi”, **Vergi Dünyası Dergisi**, Sayı:222, 2000:72-80.

DORTLUOĞLU, Haluk; “Türkiye’deki Bankaların 2001’deki Vergi Yükleri”, **Activeline Gazetesi**, Sayı:31, Ekim 2002.

DURER, Salih; **Türkiye’de Ticaret Bankalarının Sermaye Yapı ve Yeterliliği Üzerine Bir İnceleme**, Yapı ve Kredi Bankası A.Ş. İktisadi Araştırmalar Müdürlüğü Bankacılık Araştırmaları Dizisi, No:8, 1988.

DURLANIK, Sabit; “Elde Edilen Kâr Paylarının BSMV Karşısındaki Durumu”, **Vergi Dünyası Dergisi**, Sayı:168, Ağustos 1995:81-83.

EGESoy, Muzaffer, **Bankacılık Yönünden Vergi**, Türkiye Bankalar Birliği Yayını, No:35, Ankara, 1969.

EKEN, Mehmet Hasan; “Banka Performansı Ölçümüne Risk ve Kârlılık Yaklaşımı”, **İMKB Dergisi**, Cilt:8, Sayı:29, Ocak-Şubat-Mart 2004:17-40.

EKEN, Mehmet Hasan; **Enflasyonun Bankacılık Üzerine Etkilerinin Risk ve Kârlılık Açısından Değerlendirilmesi**, Türkiye Bankalar Birliği Yayını, No:187, Ankara, 1994.

ERCAN, Fuat; “Bankalar ve Banka Sermayesinin Analizi İçin Alternatif Bir Çerçeve”, **İktisat Dergisi**, Sayı:417, Eylül 2001:42-51.

ERGÜLEN, Güneri; **Banka ve Sigorta İşlemlerinin Vergilendirilmesi**, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:267, Eskişehir, 1988.

ERK, Nejat, FİSUNOĞLU, H. Mahir, ÇABUK, Altan; **Enflasyonun Bankacılık Üzerine Etkileri**, Türkiye Bankalar Birliği Yayını, Yayın No:186, Adana, 1994.

EROĞLU, Zeynep Ada; “Türk Bankacılık Sisteminde Kaynak Maliyeti”, **Bankacılık Düzenleme Denetleme Kurumu MSPD Çalışma Raporları**, No:2001/5, Ankara, Temmuz 2001.

EROL, Ahmet, “Bankalararası Para Piyasası ve Vergi Uygulaması”, **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, Cilt:11, Sayı:124, Temmuz 1996:30-39.

ERTUĞRUL, Ahmet, ZAIM, Osman; **Türk Bankacılığında Etkinlik, Tarihi Gelişim Kantitatif Analiz**, Ünal Ofset, Ankara, 1996.

ERZAN, Refik, AKÇAY, Cevdet, YOLALAN, Reha; “Kuşbakışı Türk Bankacılık Sektörü”,http://www.makalem.com/Search/ArticleDetails.asp?nARTICLE_id=427 (Erişim: 05.05.2008).

GILES, David E.A, GİLES, Judith A., McCANN, Ewen; “Casualty, Unit Roots and Export Led Growth: The New Zealand Experience”, **Journal of International Trade and Economic Development**, Volume:1, 1993.

GÖÇMEN, Gamze; “Türk Bankacılık Sektöründe Net Faiz Marjını Belirleyen Faktörler(1990-2000)”, **Finans, Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Cilt:42, Sayı:500, Kasım 2005:43-53.

GÖKÇE, Deniz; “Bankalarda Ücret Karşılaştırması”, <http://www.aksam.com.tr/yazar.asp?a=96939,10,12> (Erişim: 06.01.2008).

GÖKÇE, Deniz; “IMF’e Göre Bankalarımız”, <http://www.aksam.com.tr/arsiv/aksam/2000/04/21/yazarlar/yazarlar30.html> (Erişim:15.11.2007).

GUJARATİ, Damodar N.; **Temel Ekonometri**, Literatür Yayıncılık, Mayıs 2001.

GÜMÜŞLÜOĞLU, Aykut; “Bankacılıkta Riskler ve Türk Bankacılık Sisteminin Risksel Analizi”, **Vergi Dünyası Dergisi**, Sayı:246, 2002:116-123.

GÜNGÖR, Bener; “Türkiye’de Faaliyet Gösteren Yerli ve Yabancı Bankaların Kârlılık Seviyelerini Etkileyen Faktörler:Panel Veri Analizi”, **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, Cilt:22, Sayı:258, Eylül 2007:40-63.

GÜRAN, M. Cahit; “Vergi Yönetim ve Denetimi Açısından Bankacılık Sektörü”, **Vergi Dünyası Dergisi**, Sayı:194, Ekim 1997:96-113.

HAZAR, Adalet; “Bankacılık Sektöründe Kaynak Maliyeti”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1996.

HEDİLİ, Avni, YENİ, Balamir, GÖKKENT, Gıyas, AKAR, İhsan, ERATALAR, Sedat; **Bankacılık Sektörünün Maliyetlerine İlişkin Politika Önerileri**, Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği Yayını, Yayın No: TÜSİAD-T/2002-12/348, İstanbul, Aralık 2002.

HERRERO, Alicia Garcia, GAVILA, Sergio, SANTABARBARA, Daniel; “China’s Banking Reform: An Assessment of its Evolution and Possible Impact”, **Cesifo Economic Studies**, Vol: 52, Şubat 2006:304-363.

İYİGÜN, Tunay; “Bankacılıkta Fiyatlandırma”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.

KAFALI, Sevim Nur; “The Structure Of The Turkish Banking Sector After The 1994-2000 And 2001 Financial Crises”, In Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master of Arts in the Department of Economics Bilkent University, Ankara, December 2005.

KALAYCI, Şeref; “Neden Türkiye: Bankacılık Sektöründe Faaliyette Bulunan Yabancı ve Yerli Bankaların Performanslarının Karşılaştırılması”, **Finans, Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Cilt:42, Sayı:495, Haziran 2005:8-15.

KARABACAK, Hasan; “Damga Vergisi Yönünden Banka Kredi Sözleşmeleri”, **Vergi Dünyası Dergisi**, Sayı:90, Şubat 1989:70-75.

KARABULUT, Gökhan; “Bankacılık Sektöründe Sermaye Kârlılık İlişkisi: Türk Bankacılık Sistemi Üzerine Bir İnceleme”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı:28, Mart 2003:169-177.

KARACAN, Ali İhsan; “Türk Bankacılık Sisteminin Temel Sorunları ve Bankacılık Sektörünün Yeniden Yapılandırılması”, **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl:17, Sayı:192, Mart 2002:32-40.

KARACAN, Ali İhsan; **Rantabilite ve Banka İşletmelerinde Rantabiliteye Etki Eden Unsurlar Üzerinde Bir Ön Deneme**, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını, No:192, 1978.

KARACAN, Ali İhsan; “Türk Bankacılık Sisteminde Gelir Gider Analizi”, **Araştırma Raporu**, 1981.

KARAKOÇ, Güven; “Banka Sigorta Muameleleri Vergisinin Kapsamı, Özellikleri, Kanundaki Yeri, Özelik Arz Eden Durumlar, Özelgeler ve Danıştay Kararları”, **Vergi Raporu Aylık Maliye, Ekonomi ve Hukuk Dergisi**, Yıl:16, Sayı:105, Haziran 2008:70-79.

KARTAL, Haluk; “Sadece kârlılık yeterli mi?”, http://www.makalem.com/Search/ArticleDetails.asp?nARTICLE_id=3507 (Erişim: 05.05.2008).

KAYA, Yasemin Türker, DOĞAN, Ela; “Türk Bankacılık Sektöründe Aracılık Maliyetleri”, **Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu ARD Çalışma Raporları**, Ankara, Kasım 2005.

KHALED, Al-Dhaher; “Çağdaş Bankacılığa Uzanan Yolda Kârlılık ve Risk Yönetimi”,http://www.makalem.com/Search/ArticleDetails.asp?nARTICLE_id=3356 (Erişim: 05.05.2008).

KIRMAN, Ahmet; **Dış Krediler ve Sermaye Piyasası İşlemlerinde Damga Vergisi İstisnası**, Türkiye Bankalar Birliği Yayını, No:220, Ankara, 2001.

KOÇ, Selman; “Bankaların Yeniden Sermayelendirilmesi Sürecinin Düşündürdükleri”, **Active Bankacılık ve Finans Dergisi**, Sayı:26, Eylül 2002:56-65.

KOSMİDOU, K., PASİOURAS, F., DOUMPOS, M., ZOPOUNİDİS, C.; “Foreign Versus Domestic Banks’ Performance In The UK: A Multicriteria Approach”, (CMS) **Computational Managament Science**, No:1, 2004:329-343.

KUNT, Aslı Demirgüç; “Bankacılıkta Verimlilik Dönemi”, **Activeline Aylık Bankacılık ve Finans Dergisi**, Sayı:12, Mart 2000.

KÜÇÜKBİÇAKCI, Ramazan; **Banka Yeniden Yapılandırma Programları ve Ekonomik Sonuçları**, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara, Ağustos 2004.

MERCAN, Muhammed, YOLALAN, Reha; “Türk Bankacılık Sisteminde Ölçek ve Mülkiyet Yapıları ile Finansal Performans İlişkisi”, **IMKB Dergisi**, Cilt:4, Sayı:15, Temmuz, Ağustos, Eylül 2000:1-26.

MERİÇ, İlhan; **Türk Ticaret Banka İşletmelerinde İşletme Riski ve Ekonomik Kârlılık**, Orta Doğu Teknik Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, No:36, 1980.

METE, Şener; “Bankaların Büyüklükleri ve Bu Büyüklüklerle Kârlılıkları Arasındaki İlişkileri”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1992.

METİN, Ahmet Fatih; “Vakıflara Ait İktisadi İşletmelerin Vergilendirilmesi Sorunu”, **Vergi Raporu Aylık Maliye, Ekonomi ve Hukuk Dergisi**, Yıl:16, Sayı:100, Ocak 2008:88-97.

MOORE, David, ZAJC, Peter; “Implementing Bank Privatisation In Slovenia”, **Moct-Most**, Advanced Studies Program, Kiel Institute of World Economics, No:1, 2000:27-54.

OKAY, Esin; “Türk Bankacılık Sektöründe Risk ve Kriz”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi**, Yıl:1, Sayı:2, Aralık 2002:95-122.

OKSAY, Serhan; “Küreselleşen Bankacılık Sektöründe Türk Bankacılık Sisteminin Sorunları ve Gelişimi”, **Finans, Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Cilt:41, Sayı:481, Nisan 2004:5-21.

OKTAR, Kemal; **KDV İstisnalar ve İadeler**, 6. Baskı, Maliye ve Hukuk Yayınları, Özkan Matbaacılık, Ankara, Ağustos 2005.

ÖCAL, Mualla; **Gelir Vergisi, Muamele Vergisi, Vergi Usul Kanununa Ait Bankamızı İlgilendiren Hükümler**, Berrin Basımevi, İzmir, 1950.

ÖCAL, Tezer; **Türk Banka Sistemi**, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, No:59, 1973.

ÖNCÜ, Semra, AKTAŞ, Rabia; “Yeniden Yapılandırma Döneminde Türk Bankacılık Sektöründe Verimlilik Değişimi”, **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt:14, Sayı:1, Yıl:2007:247-266.

ÖNDER, Timur; **Para Politikası: Araçları, Amaçları ve Türkiye Uygulaması**, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara, Mayıs 2005.

ÖZİNCE, Ersin; “Bankacılık Sisteminin Yeniden Yapılandırılmasına Bankaların Bakış Açısı”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı:42, 2002:82-87.

ÖZKAN, Murat; “Bankalar ve Türkiye’de Bankacılığın Gelişimi”, **E-Yaklaşım Dergisi**, Sayı:133, Ocak 2004:422-425.

ÖZKUL, Mehmet Fazıl Özkul; “Türk Bankacılık Sektöründe Kârlılık”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2001.

ÖZMEN, Mehmet Akif; **Gelir ve Kurumlar Vergisi Beyanname Rehberi**, Epamat Basım Yayın Ambalaj Reklam Promosyon Ltd. Şti, Ankara, Mart 2008.

ÖZTÜRK, Osman; “Bankaların Vergi Mevzuatı Karşısındaki Yükümlülükleri”, **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı:166, Temmuz 2002:98-112.

PALOMBO, Lüizet; “Banka Birleşmeleri ve Satın Almaları”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı:20, Mart 1997:21-28.

PARASIZ, İlker; **Para Banka ve Finansal Piyasalar**, Ezgi Kitabevi, Bursa, Ocak 2000.

PATAT, Deniz; “Az Şubeli ve Çok Şubeli Bankalar Arasında Verimlilik Karşılaştırması”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1994.

PILLOFF, Steven J., RHOADES, Stephen A.; “Structure and Profitability in Banking Markets”, **Review of Industrial Organization**, No:20, 2002:81-98.

PINAR, Abuzer; “Bankacılık Faaliyetleri Üzerindeki Vergi ve Benzeri Yüklerin Ekonomik Etkileri: Türkiye İçin Nicel Bir Analiz”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı:45, 2003:40-57.

SAATÇI, Ekrem; “Kurumların Taşınmaz ve İştirak Hissesi Satış Kazançlarında İstisna Uygulaması”, **Vergi Raporu Aylık Maliye, Ekonomi ve Hukuk Dergisi**, Yıl:15, Sayı:89, Şubat 2007:58-61.

SAYIM, Ferhat; **Bankalarda Kredi Karşılıkları Sistemi ve Vergisel İncelemesi**, Türkiye Bankalar Birliği Yayını, No:244, Şubat 2006.

SEVİLENGÜL, Orhan; **Genel Muhasebe**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2005.

SEYİDOĞLU, Halil; **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, Kurtiş Matbaası, İstanbul, 2003.

STAİKOURAS, Panagiotis K., STAİKOURAS, Christos K., AGORAKİ, Maria-Eleni K.; “The Effect of Board Size and Composition on European Bank Performance”, **Eur J Law Econ**, No:23, May 2007:1-27.

SUFİAN, Fadzlan, MAJID, Muhamed-Zulhıbrı Abdul; “Deregulation, Consolidation And Banks Efficiency In Singapore: Evidence From Event Study Window Approach And Tobit Analysis”, **Int. Rev. Econ.**, Springer-Verlag, No:54, 2007:261-283.

SUIÇMEZ, Halit; **Türkiye’de Kalkınma ve Yatırım Bankacılığında Proje Değerlendirme ve Verimlilik**, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, No: 422, 1990.

SÜMER, Serdar; “Banka Birleşmeleri”, http://www.makalem.com/Search/ArticleDetails.asp?nARTICLE_id=272 (Erişim: 05.05.2008).

TBB, “Türkiye’de Bankacılık Sistemi Banka, Şube ve Personel Bilgileri”, Aralık 2008, <http://www.tbb.org.tr/net/donemsel/default.aspx?dil=TR> (Erişim: 04.03.2009).

TBB, <http://www.tbb.org.tr/net/donemsel/default.aspx?dil=TR> (Erişim: 20.01.2008).

TBB, <http://www.tbb.org.tr/v12/asp/bankalar1.asp> (Erişim:23.03.2009).

TOKATLIOĞLU, İbrahim; “Bankacılık Sektörünün Regülâsyonu, Deregülasyonu ve Sektör Üzerindeki Verimlilik, Kârlılık ve Refah Etkileri: Türkiye Üzerine Bir Uygulama”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2003.

TOPÇU, Mehmet; **Bankacılık Yönünden Yeni Vergi Kanunları**, Türkiye Bankalar Birliği Yayını, No:118, Olgaç Matbaası, Ankara, 1981.

TOSUNER, Mehmet, ARIKAN, Zeynep, YERELİ, Burçin; **Türk Vergi Sistemi**, Maliye Bölümü Masaüstü Yayıncılık Birimi, İzmir, Şubat 2003.

TUNAY, K. Batu, UZUNER, T. Mustafa, YİĞİT, Adnan; **Ticari Bankalarda Optimal Kaynak Yönetimi Teori ve Analitik Bir Yaklaşım**, Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigorta Enstitüsü, Yayın No:783, Ağustos 1998.

TÜSİAD, **Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılanma Konusunda Öneriler**, Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği Yayını, Yayın No: T/2003-4/355 İstanbul, Nisan 2003.

UÇARKAYA, Sinem; **Kamu Bankalarının Bankacılık Sistemindeki Rolü**, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara, Mart 2006.

UĞUR, Oktay; “Bankalararası Mevduat İşlemleri ve BSMV”, **Vergi Dünyası Dergisi**, Sayı:227, Temmuz 2000:49-51.

UĞURLU, Uğur; “Damga Vergisinde Sorumluluk”, **Vergi Raporu Aylık Maliye, Ekonomi ve Hukuk Dergisi**, Yıl:15, Sayı:90, Mart 2007:25-33.

ULUDAĞ, Barış; “Bankalar Kanunu Çerçevesinde Bankalar Hakkında Genel Bilgiler”, **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı:119, Ağustos 1998:85-97.

URAL, Mert; “Bankacılık Sistemimizde Verimlilik”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:14, Sayı:2, Yıl:1999:147-157.

UYANIK, Namık Kemal; **Bir Bölüm Finansal İşlemler ve Vergilendirilmeleri**, Türkiye Bankalar Birliği Yayını, No:226, İstanbul, 2001.

ÜNSAL, Erdal; **Makro İktisat**, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2005.

WALKER, R. Jonn, ORHON, Feryal; **Bankaların Karar İşlemlerinde Maliyetler ve Banka Hizmetlerinin Fiyatlamasında Maliyetleme Yöntemleri**, Yapı ve Kredi Bankası A.Ş. İktisadi Araştırmalar Müdürlüğü Bankacılık Araştırmaları Dizisi, No:1, İstanbul, 1987.

YAMORI, Nobuyoshi, HARIMAYA, Kozo, KONDO, Kazumine; “Are Banks Affiliated with Bank Holding Companies More Efficient Than Independent Banks? The Recent Experience Regarding Japanese Regional BHCs”, **Asia-Pacific Financial Markets**, No:10, 2003:359-376.

YAZGAN, Teoman; **Türk Bankacılık Sistemi**, Toker Matbaası, İstanbul, 1973.

YILDIRIM, Oğuz; “Türk Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılandırma ve Düzenlemeler”, **Finans, Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Cilt:41, Sayı:480, Mart 2004:39-50.

YILMAZ, Rasim; “Bankalar ve Özel Finans Kurumlarınca Yurtdışından Sağlanan Kredilerde Vergi ve Vergi Benzeri Yükümlölükler”, **Mali Çözüm Dergisi**, Cilt:14, Sayı:67, Haziran 2004:251-261.

<http://www.imkb.gov.tr/bilanco/mtablodonem.htm> (Erişim: 05.06.2008).

<http://www.ntvmsnbc.com/news/433093.asp> (Erişim: 20.11.2007).

<http://www.obarsiv.com/ob-tarih.html> (Erişim: 23.12.2007).